magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1994

Legiunea străină defilează pe Broadway

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 10 (331)
octombrie 1994

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Mădălina Albu
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Privirile şi sufletul către popor: I Simionescu 2
Armata română: Radu R. Rosetti 3
Februarie-martie 1945. Demobilizarea şi dezarmarea trupelor române din ţară: Dinu C. Giurescu 7
1859-1994 — Serviciul topografic militar român: General-maior Marian Rotaru 10
1775. Răpirea Bucovinei: Paul Cernovodeanu 11
Ziarişti englezi, americani şi agenţi speciali la Bucureşti în ajunul conflagraţiei mondiale: E.H. Latham jr. 15
Constantin Cantemir: B. Murgescu 21
1921. Turneu liberal în Transilvania: G.G. Mârzescu 27
Din lumea spiritului fără de hotare: H. Zalis 34
Franco şi Juan Carlos: J.L. de Vilallonga 40
Intrigi şi intriganţi la începutul veacului trecut: Dumitru Hîncu 44
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov 48
Pico della Mirandola: Leon Sărăţeanu 54
Thomas Jefferson: Gilbert Chinard 57
Aventurile romane ale „principelui Alberto Ghika": Emanoil Hagi-Mosco 62
Alchimiştii — savanţi sau impostori?: Luc Nefontaine 68
Legiunea străină — istorie şi profesionalism: Jean-Pierre Bernier 73
Din însemnările aviatoarei americane: Doris Brinker-Tanner 76
În vremea împăratului Kangxi: Anna Eva Budura 80
Minunata maşinărie a lui Ottmar Mergenthaler: Joseph Gustaitis 85
În Bucureşti, acum 50 ani 86
• Cărţi sosite la redacţie... 67 • Concursul Tânărului European. O săptămână la Bruxelles... 83 • Istoria şi şcoala... 90 • Cititorii scriu istorie... 92 • Integramă istorică ... 94 • Dialog cu cititorii 95

I. SIMIONESCU

Privirile şi sufletul către popor

O enciclopedie care ar cuprinde înşirarea tuturor celor de sânge românesc care au desfăşurat o activitate socotită de alţii ca reală, peste mijlocie, se impune, chiar când numele lor ar fi pocit, din Drag maramureşanul ar fi ajuns Dragfi ungurizat. A judecat vorbele spuse şi faptele săvârşite ale unui român din trecut în împrejurări atât de deosebite de relativa linişte de azi nu este nici logic, nici drept.

Dacă Anastasia Şaguna nu ar fi fost din plămada femeilor asemenea cu mama Grachilor, dacă ea nu s-ar fi luptat până şi cu împăratul, biruind prin credinţă şi stăruinţă, mitropolitul Andrei Şaguna nu ar fi numărat printre susţinătorii ortodoxismului ardelean; i-am fi găsit numele între prelaţii de seamă ai catolismului, care-l ademeneau însemnând cu strălucirea şi limpezimea minţii lui un nou Olahus, din veacul al XIX-lea.

N-ar fi fost vina lui, căci împrejurările îl doborau. Rămânea însă, oriunde ar fi activat, un strălucit reprezentant al energiei româneşti. Aceasta e de ţinut seamă...

Nu avem cultul morţilor, după cum nu avem nici cultul aleşilor neamului nostru. Într-un moment de elan împlinim o datorie de formă şi ridicăm o statuie lui Alecsandri, bunăoară la locul lui de naştere, pe urmă o părăsim, de se acopere piatra cu licheni, iar mierea-ursului şi câte un laur ţin locul florilor cu care aiurea se înconjoară soclul statuilor. Împrumutăm de la străini totul, cu amăgirea că astfel ne asemănăm lor.

Dar nu băgăm de seamă mijloacele întrebuinţate de ei pentru a ţine în relief mereu valoarea fiinţei lor etnice. Ei nu lasă să treacă o aniversare a unui bărbat de seamă, fără să nu-l amintească în faţa tinerei generaţii ca îndemn la respect şi imitare.

Lecţia francezilor de patriotism nu este numai o înşiruire de vorbe. Învăţătorul duce pe copiii de şcoală la zidul unde a fost împuşcat băiatul din sat, în războiul din 1870, pentru că a arătat la ai săi poziţiile duşmane.

Câţi oare dintre copiii noştri cunosc cazul micului clopotar din Târnava Zarandului de pe vremea răscoalei lui Horia? A dat alarma în toiul nopţii de venirea unei patrule ungureşti trăgând clopotul. Împuşcat în mâna dreaptă a apucat frânghia cu stânga; fiindu-i ciuruit de gloanţe şi braţul stâng, a apucat frânghia clopotului cu dinţii şi a continuat să o tragă până ce a căzut. Eroismul său n-a rămas fără urmări. Sătenii s-au trezit, s-au adunat, au împresurat pe cei trimişi să-i puie în lanţ şi i-au stârpit până la unul.

Nu luăm pildă de la străini sau, mai drept, ajungem să sărbătorim şi noi ce sărbătoresc ei...

Trebuie să ajungem odată a fi români în toate.

A fi român nu înseamnă, însă, numai a avea pretenţiuni de predominare în orice fel, înaintea oricui. Nu. A fi român înseamnă a cunoaşte în amănunt ţara spre a-i admira frumuseţile neîntrecute, dar şi a cunoaşte darurile naturale, spre a le folosi cum trebuie prin muncă conştientă şi neogoiată.

A fi român înseamnă a-ţi întoarce mai adesea privirile şi sufletul către poporul care a păstrat integritatea limbii şi a pământului, prin eroice suferinţe şi printr-o apărare neodihnită împotriva tuturor. Acest popor are însuşiri alese. Însăşi păstrarea fiinţei lui etnice le arată ca şi valorile reale care au răsărit sporadic, dar din toate colţurile ţării, din toate straturile sociale. Ele dau dovada putinţei de ridicare culturală a întregului strat etnic.

Dacă ne vom micşora noi în ochii noştri şi dacă nu vom căuta sprijin în ceea ce e pozitiv în noi, dacă nu vom da viaţă vie prin orice mijloace şi cât mai repede norodului chemat spre o viaţă nouă, atunci nu înţeleg pentru ce mai trăim. Ca să fim mereu imitatorii altora?

(Energii române în străinătate, *conferinţă, 24 februarie 1935; fragmente)*

Ce a fost, ce este armata română? Care au fost şi sunt rosturile ei?

Sunt întrebări des auzite după decembrie 1989. Ele exprimă nu doar preocupare, dar şi o anumită îngrijorare. Şi nu întâmplător, pentru că armata este mai mult decât o instituţie. În multe momente ale existenţei sale ea s-a confundat cu însăşi existenţa statului, mai mult, cu însăşi fiinţa naţiunii noastre.

Momentul istoric pe care îl trăim — tranziţia — implică în mod esenţial şi armata. Destrămarea sistemului alianţelor militar-politice (ca de altfel şi a organizaţiilor economice internaţionale de tip CAER, cu toate consecinţele asupra economiei şi mai ales a pieţelor necesare comerţului românesc) în care fuseseră incluse România şi armata ei, organizaţia Tratatului de la Varşovia, obligă la o analiză completă a situaţiei instituţiei militare de la noi, timp de 45 de ani, inclusiv a poziţiilor favorabile independenţei şi suveranităţii naţionale. Se petrece sub ochii noştri o relansare a colaborării interstatale în plan militar, dar şi o reorientare internaţională spre alianţele fireşti, cu specificul actual al parteneriatului pentru pace în cadrul pactului Atlanticului de Nord şi în perspectiva apartenenţei definitive la NATO. O evaluare a rădăcinilor istorice ale instituţiei militare româneşti nu poate decât să contribuie la lămurirea multor întrebări.

Ca istorici ştim că astfel de întrebări s-au pus şi în alte epoci din trecutul nostru când interveneau translări de substanţă în viaţa ţării, iar răspunsurile ce s-au dat merită să fie readuse în actualitate, mai ales când ele au venit din partea unor personalităţi cu merite excepţionale în studierea fenomenului militar românesc. Este şi cazul generalului şi istoricului academician Radu R. Rosetti, un nume bine cunoscut cititorilor revistei Magazin istoric. Lucrările sale în domeniu l-au impus de mult drept cel mai mare specialist al istoriei militare a poporului român, atât prin metoda de cercetare cât şi prin profunzimea şi complexitatea analizei şi nu în ultimul rând prin modernitatea abordării subiectelor din acest domeniu. Lucrările sale sunt nu doar un model, ci în multe privinţe rămân încă piscuri neatinse de cercetarea ulterioară. Sunt tot atâtea motive pentru ca opera sa să fie reeditată în ediţii critice, cu actualizările bibliografice necesare. Dar până atunci, orice text inedit al reputatului specialist merită să fie pus în circuit public.

Toate aprecierile acestea vor fi justificate, sperăm, de textul pe care îl vom publica în continuare şi care vede pentru prima dată lumina tiparului. Este vorba despre o conferinţă rostită la radio în martie 1933, al cărei text se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Arhiva general R.R. Rosetti, mss 34 a. Se înţelege că în transcrierea lui am păstrat toate particularităţile stilistice şi lexicale ale originalului, operând doar actualizarea normelor ortografice.

Marian ŞTEFAN,
Maria GEORGESCU

ARMATA ROMÂNĂ

RADU R. ROSETTI

Mi se cere ca în ciclul celor o sută de prelegeri ce se fac la Radio asupra României, prelegeri având ca scop de o mai bună cunoaștere a țării de către toți, să vorbesc despre armata română.

Ce aș putea să zic despre acest subiect, atât de vast, în cele nouăsprezece minute ce-mi sunt alocate? Timpul ce mi se dă este prea lung pentru câteva vorbe goale și prea scurt pentru o expunere sistematică și completă, oricât de sumară ar fi ea. De aceea mă voi mărgini a examina problema numai sub o latură a sa — cea mai importantă după părerea mea — și anume aceea a materialului viu omenesc din care este alcătuită armata, precum și a valoarei sufletești a acestuia, știut fiind că armatele au rezistat și vor rezista mai ales cu sufletul și că tăria acestuia asigură trei sferturi din izbândă, iar slăbiciunea lui face ca o armată să fie învinsă dinainte.

Dar pentru a cunoaște orice instituțiune și mai ales armata și pentru a ne da seama de ce este ea capabilă, trebuie, mai presus de orice, a cunoaște nu numai alcătuirea și scopul ce urmărește, dar — și cu deosebire — ceea ce a făptuit, adică a-i cunoaște trecutul.

În trecutul depărtat armata sau mai bine zis armatele române nu erau altceva decât ridicarea întregului popor, înarmat cu uneltele de cari se folosea în viața de toate zilele pentru a se apăra, pentru a apăra pe ai săi și pentru a-și apăra vitele de fiare, de lotri, de drâmbe de soiu de vecini, cari bântuiau aproape necurmat meleagurile noastre.

Uneltele de cari se foloseau strămoșii și răstrămoșii noștri erau: măciuci, suliți, praștii, arce și săgeți, topoare, coase și seceri. Ca arme erau în adevăr mai puțin perfecționate ca acele ale potrivnicilor lor dar obișnuința cu ele și destoinicia cu care ai noștri știau a le mânui le făceau potrivite unelte dătătoare de moarte. Inferioritatea acestor unelte precum și aceea a alcătuirei militare au făcut ca spre a-și înmulți puterile ai noștri au fost nevoiți să se folosească de acoperișul pădurilor, de prăpăstii, de mlaștini, de noapte. Iar ca meșteșug de luptă — tactică și strategie am zice azi — acești strămoși au folosit proceduri asemănătoare celor vânătorești, adică: iscodirea dușmanului, aducerea lui în pânde pregătite dinainte și nimicirea lui la loc strâmt.

Cu toată neperfecționarea uneltelor — și mijloacele și împrejurările erau de așa fel încât alte unelte nu puteau avea — și cu toate că chipul lor de a lupta nu era poate cel mai științific, strămoșii noștri au izbutit. Izbânzile lor se datoresc și faptului că armele și chipul lor de luptă erau potrivite felul[ui] de a fi, dar și — și poate mai cu seamă — faptului că românul lupta cu pricepere și cu hotărâre, priceperea și hotărârea făcând parte din firea sa. Și aceste însușiri făceau parte din firea sa din cauză că, din tată în fiu, fusese nevoit a sta de veghe, cu arma-n mână. Ele au intrat atât de mult în firea românului, încât, mai târziu, când schimbările aduse de vremuri au făcut ca armatele domnilor români să fie alcătuite, din ce în ce mai mult, din anumite bresle și din ostași cu plată și când țăranul, lipsit de folosința rodului pământului, muncit de dânsul, nu mai avea același interes de a apăra glia strămoșească, ai noștri au continuat să fie ostași destoinici, fie că erau chemați ca glotași, fie că slujeau în dobândă sau simbrie, sub steag românesc sau sub steag străin.

Rapoartele oficiale și scrierile străine de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea slăvesc, deopotrivă, sobrietatea și rezistența la oboseală a țăranului român, valoarea sa militară, precum și destoinicia cu care se purta în foc atunci când era chemat să-l înfrunte. Și aceasta cu toate că, de fapt, românul nu mai purtase război de multă vreme. Felul vieții zilnice, viața expusă mereu primejdiei de felurite soiuri, precum și privațiunile menținuseră însușirile sale ostășești.

Nu este de mirare, deci, că, atunci când s-au organizat forțele militare ale țărilor românești, prin regulamentele organice de la 1830, instructorii ruși să rămână uimiți de ușurința cu care țăranii luați

În p. 3: *victoria lui Mihai Viteazul de la Călugăreni (1595)*

... bătălia de la Nicopole (1396)...

de acasă, chiar cu de-a sila, au alcătuit în foarte scurtă vreme unități de soldați destoinici. Și destoinicia și-au arătat-o în curând la: Brăila (1841), pe Dealul Spirei (13 septembrie 1848), cu ocazia războiului Crimeei și erau să o arate, spre uimirea Europei, în anii 1877 și 1878 sub Plevna, la Rahova și la Vidin. Pe acele locuri, ei nu numai că au reușit „să-nalțe o țară mică peste o mare împărăție", scăpând de rușine o mare putere creștină, dar au pecetluit prin sângele vărsat de-a valma de munteni și de moldoveni unirea făptuită în 1859.

Curgerea anilor aduse și tristele zile din martie 1907, când s-a văzut, pe de o parte o țărănime nemulțumită și amețită trecând la răscoală, omorând, jefuind și distrugând, iar pe de alta amenințarea de intervenție, spre a restabili ordinea, a armatei unui vecin. Oricât de dureroasă a fost în acele clipe îndeplinirea datoriei pentru ostașul român, acesta, chiar dacă în clipa aceea fusese rechemat de acasă, și-a îndeplinit-o. El a arătat și atunci cumințenia ce este în firea sa precum și-a arătat și simțul său politic.

Anul 1913 aduce expediția din Bulgaria. Oștirea nu avu să înfrunte atunci gloanțele, dar un dușman mai insidios și poate mai primejdios, holera. Și a făcut față cum trebuia, precum a ocupat o lună Bulgaria, fără ca vecinii de la sudul Dunării să fi putut apoi să-i impute vreun singur obuz; pildă pe care aceștia nu au urmat-o ulterior.

Războiul dezlănțuit în vara anului 1914 a adus întâi ostașului român doi ani de grea încercare a răbdării sale, de alternativa chemării sub arme și întoarcerii acasă, de pregătiri sâcâitoare într-o atmosferă de enervare generală. Oștirea a îndeplinit, fără șovăire, în tot acest spațiu de timp, tot ce i s-a cerut de către conducerea politică a statului.

În războiul ce a urmat vă sunt cunoscute pildele de vitejie, de răbdare la toate suferințele, de destoinicie în împrejurări nepriincioase, de avânt, precum și pierderile ce le-a avut. Le cunoașteți, căci le-ați trăit și ați suferit și domniile voastre și de neajunsurile unei vieți de război, dusă în împrejurări extrem de grele, și de pierderile atâtor ființe folositoare și scumpe și alor lor și nouă tuturor.

Pilde ca aceea a generalului Dragalina, șeful destoinic și bun, educatorul priceput care a dat mereu pilda cea bună; ca a bătrânului boer moldovan Gheorghe Donici, luptător pentru neatârnare în 1877 și voluntar la vârsta de 68 ani în războiul pentru întregire, în care a căzut vitejește năvălind asupra tunurilor dușmane; ca a răzășului Vasile Chilian, care în chip conștient, fiind lăsat cu ordin în spatele liniilor dușmane, ajuta pe românii căzuți prizonieri în mâinile dușmanului să se înapoieze prin rețelele de sârmă la unitățile lor și care a dat, până ce a fost prins de dușman și împușcat, informații folositoare alor noștri despre mișcările trupelor dușmane; ca a Ecaterinei Teodoroiu; ca a fraților Golești, și ca atâți alți și altele, fii și fiice ale neamului nostru pe cari un timp, însutit aceluia de care dispun, nu mi-ar îngădui a-i cita nominal, arată că însușirile ostășești ale neamului nostru nu scăzuseră.

Poate, însă, că în acest război, mai mult decât vitejia, decât îndurarea, decât răbdarea și decât rezistența la mizerie, calitatea cea mai de seamă pe care a arătat-o soldatul român a fost iarăși cumințenia; acea cumințenie și acea judecată sănătoasă pe care o arătase de atâtea ori în trecut și, în urmă, în jalnicele împrejurări din anul 1907. Nu numai că el nu a

...și marea biruință a oștirii moldovene la Baia, în 1467

urmat pilda de desmățare și de nebunie ce i-o dădea foștii aliați ruși, dar s-a arătat mare. El făcu pe de o parte față dușmanului de dincolo de rețele și totodată față aliatului necredincios, care amenința pe ai noștri din coastă și din spate și punea în primejdie însăși ființa noastră; cu toate provocările, își păstră totdeauna sângele rece și nu fu crud nici o singură dată.

Și asupra acestei cumințenii fie-mi îngăduit a povesti o întâmplare personală.

În iulie 1917, comandam la Nămoloasa regimentul român de la extrema stângă. Alături (la stânga noastră) era un regiment rus ai cărui ostași erau mai preocupați de politică, așa cum o pricepeau ei, decât de îndeplinirea datoriilor lor ostășești. Nu puține griji aveam din cauza îndeletnicirilor politico-pacifice ale vecinilor, din cauza convorbirilor lor cu dușmanul, din cauza refuzului lor de a mai lupta, lucruri despre cari ne ținea la curent și ne prevenea, la timp, agentul nostru de legătură, Leon Blaga, azi director al Arhivelor Statului din Chișinău. Făcând inspecția lucrărilor executate în noaptea precedentă m-am apropiat, în zorii unei foarte frumoase zile de vară, de extrema stângă a tranșeei noastre celei mai înaintate. Acolo stăteau de vorbă soldați de-ai noștri cu soldați ruși. La apropierea mea, rușii s-au îndepărtat (ei se fereau deja atunci de a-și saluta ofițerii și cu atât mai puțin ne-ar fi salutat pe noi). Întrebând pe caporal, care se afla acolo, că ce făceau, acesta îmi răspunde: ia vorbeau cu dobitocii ăștia de ruși. La observația mea că nu se cădea să vorbească în așa termeni de camarazi de arme, îmi răspunse: tare-s proști. Cerându-i lămuriri, caporalul îmi spuse că au vorbit de împărțirea moșiilor și că rușii — probabil în scop de propagandă — le spuseseră că ei vor lua moșiile boierilor ruși fără plată. Voind a vedea ce părere avea caporalul, îl întrebai că nu socotește că este plăcut a deveni proprietar fără cheltuieli? Caporalul se uită lung la mine și-mi spuse că știa că li se va da pământ lor (se votase la Iași exproprierea și aceasta fusesă adusă la cunoștința trupelor), dar că exproprierea se va face prin lege și contra plată. Întrebându-l de este bine așa, zise că da, căci pentru ca o schimbare de proprietate să fie efectivă, pământul trebuie să se plătească și plata să se consfințească printr-o hârtie (act). Dacă s-ar face altmintrelea, adăogă el, dacă țăranii ar lua pământul cu hapca, cum voiau să o facă nebunii de ruși, atunci mâine alții se vor scula și-l vor lua cu de-a sila din mâinile lor, căci cei dintâi *nu vor avea lege pentru dânșii*. Toată deosebirea dintre mentalitatea legală și cuminte a unui om, crescut într-o tradiție de drept legal și în respectul contractelor, de mentalitatea aceluia trăind, atunci, în ideile de *Mir* [pace], de *nicevo* [nimic] și de alte nebulozități, reieșea din spusele acestui căprar, din ținutul Prahovei.

Românii de azi, ostașii au aceeași mentalitate, aceleași însușiri ca și înaintașii lor — căci practicarea acestor însușiri, sute de ani de-a rândul, au făcut ca ele să devină din ce în ce mai mult parte din firea lor. Vioiciunea, cumințenia, răbdarea la oboseli și la foame, vitejia sunt ale firei lor. De aceste însușiri avem dealmintrelea și acum pilde zilnice: câtă conștiință și câtă vitejie nu arată grănicerii, cari, de cele mai multe ori izolați, se luptă sacrificându-și viața sau rămânând schilozi, contra agenților și curierilor bolșevici sau contra comitagiilor. Unii cad, alții sunt imediat gata să le ieie locul! Câți jandarmi, câți agenți de poliție și câți pompieri nu sunt victime ale îndeplinirii netrâmbițate a datoriei lor! Însușirile pe cari le arată toți aceștia, cele mai adeseori cu prețul vieții, alcătuiesc temelia cea mai sănătoasă pe care se poate clădi o armată.

Mi se va obiecta însă, poate, că în general aceasta a fost adevărat, mai ales pentru trecut, când armata română era alcătuită numai din români și că azi nu ar mai fi cazul, deoarece armata noastră este alcătuită din români, în majoritate este adevărat, dar și din alte naționalități, care n-ar avea aceleași calități ostășești pe cari le au românii.

Dintâi este o eroare — și istoria o dovedește abundent — de a crede și de a spune că sunt neamuri viteze și neamuri neviteze. Istoria, iarăși, dovedește cu prisosință că *toate* neamurile au dovedit vitejie, cum și că la *toate* s-au găsit și nemernici.

Se poate susține oare că ungurii și secuii, cari, alături de noi, au ținut locului atâtea secole pe turci, nu au mari însușiri militare? Se pot nega oare temeinic bune însușiri ostășești sașilor, șvabilor, sârbilor, bulgarilor, rușilor, polonilor, turcilor și tătarilor, cari conlocuiesc cu noi în cuprinsul României de azi? *NU!*

Ostașii, cari alcătuiesc armata de azi, au însușiri firești, nu toate identice, căci unii sunt mai vii, alții sunt mai dârzi, la alții predomină alte însușiri, dar cari fac din fiecare dintr-înșii luptători destoinici.

Se zice însă că nu toți locuitorii României de azi au același interes să apere ființarea statului român în alcătuirea sa de azi. Ar părea poate așa dacă ne-am lua după unele spuse ale ziarelor sau după faptele unor rătăciți. Și chiar dacă ar fi așa, nu este oare posibil a face ca toți să aibe interesele de a apăra alcătuirea de azi a statului român? Nu este oare cu putință ca să nu ne irosim puterile — și unii și alții — în lupte și certe? Nu este oare cu putință ca să punem umăr lângă umăr pentru ca asociația silită, dacă nu voită, în care ne găsim să propășească? Firește că da. Și

(Continuare în p. 26)

DEMOBILIZAREA ŞI DEZARMAREA TRUPELOR ROMÂNE DIN ŢARĂ

DINU C. GIURESCU

Totul a început în toamna anului 1944[1]. La 23 august 1944, armata română avea 29 divizii complet echipate: 18 divizii de infanterie, una de gardă, patru de vânători de munte, cinci de cavalerie, una de blindate. Convenţia de armistiţiu (semnată la Moscova, la 12 septembrie 1944) stabilea participarea României la efortul de război contra nazismului la minimum 12 divizii. De aceea, delegaţia română a ridicat problema încheierii unei convenţii militare între armata română şi cea sovietică. Molotov a fost de părere că problema urma să fie rezolvată ulterior. Între timp, sovieticii au capturat cât de mulţi prizonieri români au putut *(Magazin istoric,* nr. 11/1992), cu toate că unităţile române au încetat, de la miezul nopţii de 23 august, să mai lupte contra lor. Restul forţelor militare române au fost integrate în cel de al doilea Front ucrainean, sub comanda mareşalului Malinovski. Aceste unităţi suferiseră grele pierderi şi era nevoie de mulţi oameni pentru completarea lor.

La 25 septembrie 1944, comandamentul sovietic a elaborat un protocol prin care s-a ordonat lichidarea tuturor marilor unităţi române neangajate pe front. Delegaţia română a respins cererea sovietică, discuţiile fiind întrerupte. Ele s-au reluat la 23 octombrie 1944. Punctul de vedere al sovieticilor era să se permită existenţa doar a trei divizii ca rezervă strategică a armatei române (şi nu zece, cum ceruse Marele Stat Major român).

La 25 octombrie 1944, comandamentul sovietic a comunicat românilor că aceste condiţii sunt finale şi nu pot fi modificate. Dacă nu erau acceptate, consecinţele puteau fi „serioase, până la demobilizarea, chiar lichidarea de către forţele sovietice a tuturor marilor unităţi române de care nu era nevoie pe linia frontului".

Şeful Marelui Stat Major, generalul Nicolae Rădescu, a semnat cu greutate protocolul *(Magazin istoric,* nr. 6/1994). El a specificat în scris că documentul „a fost impus de către Comisia aliată (sovietică) de control" şi a adăugat că ordinul sovieticilor era contrar Convenţiei de armistiţiu. Potrivit generalului Gheorghe Mihail, mareşalul Malinovski dorea să prevină orice formă de rezistenţă armată a românilor faţă de cererile repetate şi mereu sporite ale sovieticilor. Demobilizarea celor 13 divizii ale armatei române staţionate în ţară trebuia să fie încheiată până la 1 decembrie 1944. Mişcarea urmărea să împiedice orice coaliţie guvernamentală română să poată dispune de forţe capabile să reacţioneze la dezordini interne orchestrate dinafară.

„Tulburările" erau un element esenţial pentru scenariul preluării puterii de către comunişti. Scopul lor era să „dovedească" ineficienţa şi incapacitatea coaliţiei guvernamentale de a menţine ordinea. O nouă reducere a forţelor de poliţie şi jandarmerie constituia lumina verde pentru sporirea dezordinilor planificate.

La 14 februarie 1945, la întâlnirea Comisiei aliate (sovietice) de control, generalul de brigadă C.V.R. Schuyler[2] a spus că autorităţilor române li se ceruse, prin numeroase directive ale Comisiei, să opereze noi reduceri ale efectivelor trupelor de acasă, cât şi în rândul celor de poliţie, jandarmerie şi grăniceri. „Mulţi români — a continuat reprezentantul S.U.A. — au spus că unităţile din ţară ale armatei sunt insuficiente pentru a face faţă unor tulburări serioase sau organizate".

Dar consilierul sovietic Pavlov vedea lucrurile altfel. Reducerile „erau hotărâte prin acord mutual cu guvernul român şi nu se primise vreun protest scris împotriva lor". În plus, a adăugat consilierul Pavlov şi vice-amiralul Bogdenko (locţiitorul pentru probleme navale al mareşalului Malinovski, preşedintele Comisiei aliate de control din România), „dorinţa aparentă a unor români de a dispune în ţară de forţe mai numeroase arată că ei plănuiesc să le folosească chiar

[1] În lucrarea prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, *Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government* — pe care am prezentat-o în numărul trecut — un capitol, al zecelea, este consacrat modului în care sovieticii au redus efectivele armatei române, în zilele premergătoare instalării guvernului dr. Petru Groza. Cu permisiunea autorului, îl reproducem integral.

[2] Principalul reprezentant al armatei S.U.A. în Comisia aliată de control.

Aviatori români decoraţi cu ordinul „Drapelul roşu" pentru faptele de bravură pe frontul din Cehoslovacia

împotriva poporului român". Potrivit estimărilor sovietice, tăria armatei române se ridica la 14 divizii pe front, adică 123 000 oameni; trei divizii în spatele frontului, pentru a asigura completarea unităţilor din prima linie, „plus trupele de administraţie, diverse, etc.", adică 380 000 oameni; în total, 503 000 soldaţi. „Aceasta este o dovadă — a continuat consilierul Pavlov — că anumiţi ofiţeri superiori ai armatei române sabotează în prezent punerea în aplicare a protocolului militar [adică cel semnat la 25 octombrie 1944 — *D.C.G.*], menţinând mari forţe în spatele frontului probabil în scopuri necurate. Asemenea forţe pot fi utilizate doar împotriva poporului român sau a naţiunilor aliate. Din moment ce orice asemenea utilizare ar fi de neconceput pentru un stat democratic, trebuie să conchidem că actuala situaţie este rezultatul unei influenţe fasciste... Se află atât de mulţi ofiţeri (români) la Bucureşti, încât se înghesuie pe străzi şi se ciocnesc unii de alţii. Situaţia este deplorabilă".

Vice-amiralul Bogdenko i-a ţinut isonul. Prezenţa „a peste 100 tancuri" în Bucureşti era un alt indiciu al existenţei în cadrul armatei române a „simpatizanţilor fascişti" care „plănuiesc probabil" ceva „contra poporului român sau, poate mai încolo, chiar a aliaţilor".

Misiunea militară a Statelor Unite la Bucureşti dispunea de date diferite. În prima jumătate a lunii februarie 1945, armata română număra 417 000 oameni, faţă de cei 866 000 dinainte de 23 august 1944. Pe front se aflau 174 000, împărţiţi astfel: Armata I — 49 000; Armata IV — 71 000; eşalonul spate — 10 000; trupe în tranzit — 24 000; unităţi de pontonieri — 2 000; batalioane drumuri — 4 000; unităţi cale ferată — 6 000; răniţi — 8 000. Restul de 243 000 se aflau în ţară distribuiţi astfel: depozite militare — 69 000; Marele Stat Major, Casa Regală şi Centrul militar din Bucureşti — 11 000; Armata III — 25 000; şcolile militare — 55 000; jandarmi — 32 000; grăniceri — 26 000; Ministerul producţiei de război — 4 000; răniţi — 29 000.

Dincolo de cifre însă, autorităţile sovietice doreau să scoată în relief „realitatea" unei ameninţări „făsciste", a „unor acţiuni ostile planificate" contra poporului român, a dezordinilor din spatele frontului. Asemenea „ameninţări" şi „dezordini" ar fi permis sovieticilor să invoce prevederile Convenţiei de armistiţiu şi să impună astfel înlăturarea guvernului Rădescu.

La următoarea întrunire a Comisiei aliate de control, din 20 februarie 1945, vice-amiralul Bogdenko a reluat problema efectivelor trupelor româneşti de pe front şi din spatele acestuia, adăugând: „La orice colţ al Bucureştiului găseşti cinci ofiţeri. În restaurant, 30 de ofiţeri. Aceste cifre vă vor oferi imaginea modului cum poartă românii războiul". Asemenea plângeri s-au făcut auzite de mai multe ori. Potrivit raportului generalului Schuyler, din 25 martie 1945, „personalul rusesc al Comisiei aliate de control afirmă că moralul acestor unităţi [al unităţilor române — *D.C.G.*] este foarte scăzut şi cei mai mulţi ofiţeri şi soldaţi au pierdut interesul faţă de război". Reprezentantul militar al S.U.A. a adăugat că din informaţiile primite de Misiunea americană, „multe dintre aceste divizii române [erau 14 pe linia frontului — *D.C.G.*] se află într-o stare foarte proastă. Situaţia se datorează lipsei de mijloace de transport, de echipament şi de provizii, *căci mari cantităţi, deşi destinate românilor, sunt însuşite de ruşi*" [subliniere — *D.C.G.*].

În vreme ce reprezentanţii sovietici îi blamau pe ofiţerii români, comandanţii sovietici de pe front citau în repetate rânduri trupele române pentru curaj şi faptele lor de arme.

Mişcarea finală pentru reducerea efectivelor româneşti de acasă s-a produs la 1 martie 1945. Comisia aliată (sovietică) de control a emis opt ordine, după cum urmează:

1) 20 000 ofiţeri şi trupă din forţele aeriene româneşti vor fi demobilizaţi şi 170 avioane dezafectate. Erau incluse două grupuri din aviaţia de vânătoare, cinci grupuri din cea de transport, o escadrilă antrenament, una de legătură, una de baloane captive, un batalion de pază, o unitate gospodărie, şase baterii antiaeriene, cu 60 tunuri.

2) Regimentul de gardă (infanterie) din Bucureşti (aproximativ 2 100 oameni) va fi trimis imediat pe front, căci refuza să se lase dezarmat.

3) Batalioanele din rezerva tuturor regimentelor aflate pe front vor fi desfiinţate şi personalul lor trimis pe linia de luptă.

4) Trupele de jandarmi vor fi reduse de la 31 000 la 14 500. Toate şcolile pentru ofiţerii şi subofiţerii din trupele de jandarmi vor fi închise.

5) Un regiment din trupele de grăniceri va fi demobilizat. Un alt regiment similar, staţionat la Bucureşti, va fi trimis în ţară, cu excepţia unei companii (aproximativ 250 oameni) care va rămâne în Capitală pentru paza băncilor, a instituţiilor financiare etc.

6) Se va opera o reducere imediată cu 50% a forţelor de poliţie ale ţării, care nu vor depăşi 7 500 oameni, dintre care eventual 1 500 în Bucureşti (pe atunci, oraşul avea 1 000 000 locuitori).

7) Să se îndepărteze imediat armele de foc din următoarele unităţi aflate în Bucureşti: brigada de pompieri, cele trei batalioane care păzeau Ministerul de război, Marele Stat Major şi clădirile administrative, de la un batalion de reparaţii auto, de la trei detaşamente ale Ministerului producţiei de război şi de la cel al construcţiilor, adică în total 9 561 oameni.

8) Mitralierele şi armele de foc automate să fie îndepărtate din toate clădirile.

Sub conducerea sovietică, din partea Comisiei aliate de control, demobilizarea şi dezarmarea trupelor române din Bucureşti s-a desfăşurat cu rapiditate în prima zi a lunii martie 1945. Toate materialele şi armele au fost strânse în magazii desemnate pentru a fi trimise la principalul depozit sovietic de la Cotroceni. Activităţile s-au desfăşurat sub supraveghere sovietică, iar toate punctele de colectare se aflau sub pază militară sovietică.

Marele Stat Major român a trimis un protest scris generalului Vinogradov, vice-preşedintele Comisiei aliate de control, la 5 martie 1945. Protestul scotea în evidenţă toate aspectele negative ale ordinului sovietic şi adăuga: „... armata română nu ar trebui să fie supusă unor standarde atât de contradictorii; pe front, fraţi de arme obligaţi la eforturi continue, capturaţi, dezarmaţi şi supuşi la tot felul de vexaţiuni, pe teritoriul românesc".

În aceeaşi zi, la 1 martie, militarii sovietici au preluat cele mai multe dintre instalaţiile de transmisiuni ale statului major al aerului. Erau incluse staţiile la sol ale Corpului I aerian pe linia frontului, cât şi din Bucureşti. Statul major al aerului a mai rămas cu un circuit de teleimprimator care lega Bucureşti-Braşov-Cluj-Oradea şi cu o linie telegrafică, 2-3 ore pe noapte. Telegramele erau transmise la Oradea şi de acolo ajungeau la unităţi cu maşinile sau cu orice alt mijloc disponibil, inclusiv cu caii. Toate zborurile personalului românesc în limitele graniţelor naţionale (cu excepţia curierilor militari) au fost oprite din ordin sovietic.

În dimineaţa zilei de 28 februarie — adică la o zi după sosirea lui Vîşinski — s-a aflat că în Bucureşti au fost aduşi 6 000 soldaţi sovietici şi urmau să mai vină încă 4 000 din trupele NKVD. Toţi erau încartiruiţi în Capitală şi în suburbii. În noaptea de 27 spre 28 februarie şi în dimineaţa următoare, patrule sovietice înarmate au putut fi văzute peste tot. A doua zi, patrule sovietice cu arme automate, mult întărite, s-au plimbat pe străzi. La 28 februarie 1945, s-a întors la Bucureşti mareşalul Rodion Malinovski, preşedintele Comisiei aliate de control, împreună cu vicepreşedintele acesteia, generalul Vinogradov.

Comandantul trupelor sovietice din Bucureşti a dat un ordin prin care se cerea ca orice vehicol condus pe timp de noapte să posede un permis special. La 5 martie 1945, oraşul Bucureşti era, practic, o zonă izolată de restul ţării, sub controlul trupelor sovietice. Confuzia şi tensiunea au sporit şi s-au răspândit zvonuri despre o intervenţie sovietică directă.

Scena era astfel pregătită pentru preluarea puterii de către comunişti. Mai era nevoie totuşi de o mutare esenţială. Chiar în acest moment a apărut Andrei Ianuarevici Vîşinski. ■

Trupe române primite cu bucurie de locuitorii satului Valašske Klobonky

1859-1994:

SERVICIUL TOPOGRAFIC MILITAR ROMÂN

General-maior dr. ing. MARIAN ROTARU,
șeful direcției topografice militare

Încă de la înființarea sa la 12 noiembrie 1859, potrivit Înaltului Ordin de Zi nr. 83 către toată puterea armată a României din Principatele Unite dat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, organismul militar învestit să se ocupe de activitatea geodezică în România a fost ceea ce din anul 1951 și până astăzi poartă denumirea de Direcția Topografică Militară (D.T.M.). De-a lungul timpului, acest organism a avut mai multe denumiri, corespunzător amploarei sarcinilor primite, importanței acordate și personalităților care au făcut parte din acesta: Secția a 2-a în Corpul de Stat Major General (1859), Depozit Științific de Război (1868), Institut Geografic al Armatei (1895), Serviciul Geografic al Armatei (1910), Institut Geografic Militar (1930) și Întreprinderea Topografică Militară (1950) și a avut ca șefi pe sublocotenent Gheorghe Slăniceanu (1859-1865), căpitan Sever Băicoianu (1865-1868), căpitan Alexandru Carcaleteanu (1869), colonel Constantin Barozzi (1870-1883), colonel Nicolae Dona (1883-1885), colonel Iacob Lahovari (1885-1886), colonel Constantin Poenaru (1887- 1888), colonel Alexandru Carcaleteanu (1889-1892), general de brigadă Constantin I. Brătianu (1893-1906), general Gheorghe Iannescu (1907-1910), colonel Theodor Rămniceanu și general Ion Gărdescu (1910-1913), locotenent-colonel Ioan Pavelescu (1913-1918), general de divizie adj. Radu Toroceanu (1918-1933), colonel Gheorghe Drăgănescu (1933), amiral Corneliu Buchholtzer (1933-1939), contraamiral Eugeniu Roșca (1939-1940), general de brigadă Radu Bodnărescu (1940-1944), general Athanasiu Petculescu (1945-1946), general-maior Radu Negoescu (1946-1947), general-maior Mihail Popescu (1948-1951), general-maior Vasile Suta, general-locotenent ing. Vasile Dragomir, general-maior dr. ing. Marian Rotaru (1984 - până în prezent).

Înțelegându-și rolul și atribuțiile, acest organism, care reprezintă cea mai veche instituție de profil din România și unul dintre cele mai vechi servicii topografice, a căutat și în bună parte a reușit ca, pe baza cunoașterii cuceririlor tehnice și științifice în domeniu, să preia de-a lungul timpului ceea ce a avut aplicabilitate la specificul țării și armatei noastre și să țină permanent pasul cu mersul înainte al specialității. Evoluția concepției geodezice militare din România, care de fapt a cuprins cinci asemenea concepții (prima: 1872-1895; a doua: 1895-1930; a treia: 1930-1951; a patra: 1951-1965; a cincea: 1965-1990) referitoare la poziționarea câmpului de puncte geodezice și la hărțile și planurile topografice militare realizate, demonstrează această linie de conduită.

În prezent, D.T.M. reprezintă organul de specialitate din Ministerul Apărării Naționale al României care răspunde de elaborarea, coordonarea și realizarea asigurării topogeodezice a forțelor armate, la pace și la război.

Prin asigurarea topogeodezică trebuie înțeleasă acea componentă a pregătirii teritoriului național pentru apărare care cuprinde totalitatea măsurilor activităților și misiunilor ce se planifică, organizează și execută în timp de pace și de război de către organele și unitățile (subunitățile) topogeodezice, în cooperare cu celelalte arme, instituții și firme civile de profil din România și străinătate, precum și cu serviciile topogeodezice (geografice, cartografice) ale altor armate pentru realizarea întregii rețele legate de pregătirea și transmiterea informației despre teren. Aici noțiunea de informație cuprinde: hărțile și planurile topografice la diferite scări, datele geodezice și gravimetrice, fotografiile (înregistrările) din avion și din satelit, asigurarea sistemelor de conducere și comandă a trupelor, datele topografice de bază pentru executarea misiunilor ce revin tuturor categoriilor de forțe armate și genuri de arme, cum ar fi pregătirea startării rachetelor, tragerile de artilerie, utilizarea aviației, activitatea stațiilor radiotehnice etc.

În prezent, D.T.M. este într-o febrilă activitate de aliniere la dezvoltarea și modernizarea geodeziei militare pe plan mondial, domeniu în care se pot distinge câteva caracteristici care îl deosebesc radical astăzi de ceea ce s-a înțeles, până nu demult, prin acesta, și anume: întrepătrunderea și organizarea, într-un proces intim, a geodeziei militare cu problematica de detaliu a domeniului operativ militar; gradul înalt de automatizare, atât a proceselor de ridicare topografică și cartografică, cât și a modului de utilizare de către statele majore și trupe a datelor și documentelor topogeodezice; operativitate sporită în înregistrarea datelor și informațiilor despre teren, transmiterea acestora în timp real statelor majore și trupelor și utilizarea lor sub formă analogică sau numerică (digitală) pentru conducerea acțiunilor militare; folosirea pe scară largă a mijloacelor moderne, inclusiv a sateliților artificiali ai Pământului, pentru rezolvarea problemelor geodezice și topografice ale câmpului de luptă.

La acest moment aniversar, jubileul de 135 de ani de existență a Serviciului Topografic Militar Român, merită să reproducem aprecierile de o rară frumusețe și profunzime făcute de Simion Mehedinți și Gheorghe Vâlsan în manualul *România pentru cursul superior de liceu* din anul 1928 asupra produsului principal al geodeziei militare:

„Singura hartă topografică este adevărata geografie completă și amănunțită a țării întregi. Ea este opera monumentală și anonimă, ridicată cu încetul, timp de zeci de ani, de mii de ofițeri care, pe lângă pregătirea științifică, au avut simțul datoriei și al dragostei de țară. Aceștia au cutreierat pas cu pas tot pământul românesc, lucrând toți în același fel și cugetând orice limită pusă pe hartă. Să fim vrednici de o astfel de operă și cei ce au tragere de inimă pentru cercetarea pământului românesc să nu se mărginească a citi, ci să învețe a scoate comorile închise în harta topografică a țării". ■

Culisele diplomatice ale unui rapt teritorial

1775.

RĂPIREA BUCOVINEI

PAUL CERNOVODEANU

Împrejurările dramatice ale răpirii Bucovinei de către Imperiul habsburgic, la 7 mai 1775, şi apoi asasinarea domnitorului Moldovei Grigore III Ghica de către trimişii Porţii, la 1/12 octombrie 1777, consecinţe nemijlocite ale conflictului de interese dintre Imperiul habsburgic, Poarta otomană şi Rusia, sunt îndeobşte cunoscute şi temeinic studiate în istoriografia română (vezi şi Magazin istoric, **nr. 3/1972, 12/1975 şi 3/1992). Ciuntirea trupului Moldovei s-a datorat dorinţei de „compensaţii" a Curţii din Viena, care, invidioasă pe marile succese obţinute de Rusia împotriva Porţii (vezi stipulaţiile tratatului de pace de la Kücük Kainardji din 10/21 iulie 1774), s-a străduit, la rândul ei, să obţină anumite avantaje teritoriale, în schimbul promisiunilor de asistenţă acordate prin tratatul de la 6 iulie 1771 şi al neutralităţii menţinute în timpul ostilităţilor ruso-turce. Cum reachiziţionarea Olteniei de către imperiali se dovedea imposibilă, Viena, profitând de prima împărţire a Poloniei — făcută la 5 august 1772 între ea, Prusia şi Rusia, în urma căreia dobândise Galiţia — s-a gândit să unească noul teritoriu acaparat cu posesiunile ei din Transilvania printr-un „culoar" care să traverseze nordul Moldovei şi să înglobeze roditorul ţinut al Bucovinei.**

În acele momente, Poarta s-a aflat la discreţia Vienei, niciuna din marile puteri neluându-i apărarea: Rusia nu dorea să-şi strice relaţiile cu Austria, pentru a putea împiedica o înţelegere a acesteia cu Prusia sau încheierea unei alianţe cu Franţa, protectoarea prin excelenţă a Porţii; Marea Britanie şi Suedia, preocupate de „calmarea" problemei orientale şi păstrarea unui status quo **în regiune, s-au abţinut să intervină. După cum se ştie, Curtea vieneză a procedat insidios, strecurându-şi trupele în nordul Moldovei încă din octombrie 1774, odată cu evacuarea celor ruse, spre a pune pe turci în faţa faptului împlinit şi apoi să poarte tratative la Istanbul pentru recunoaşterea raptului. Rezistenţa şi protestul populaţiei Moldovei s-au dovedit inutile, deşi exista conştiinţa limpede a faptului că ţara lor fusese victima conflictului de interese dintre marile puteri. De altfel, această idee era limpede exprimată într-o suplică înaintată de boierii moldoveni care arătau că „de are Poarta turcească niscaiva pricini cu austrienii, patria noastră nu-i datoare să facă răfuială între dânşii cu dezghinarea ei".**

Prin trasarea noului hotar, stabilit de comisia mixtă turco-austriacă ce şi-a încheiat lucrările la Palamutka pe Nistru la 2 iulie 1776, Moldova pierdea 278 de localităţi din ţinuturile Suceava şi Cernăuţi şi din raiaua Hotin, cu un teritoriu de 10 441 kilometri pătraţi şi o populaţie de 70 000 locuitori.

Şi el a fost un martir pe altarul dragostei de ţară: Grigore III Ghica

Trupele ruse pleacă, cele austriece vin

Acesta a fost în mare cursul evenimentelor în anii 1774-1776, reconstituit după sursele narative interne şi externe (franceze, austriece, prusiene, napolitane şi ruse). Recente cercetări efectuate în arhivele engleze ne îngăduie să lărgim informaţia şi să analizăm modul în care s-au reflectat aceste evenimente şi în documentele diplomatice contemporane din Marea Britanie. Pentru aceasta, am făcut apel la depeşele reprezentanţilor britanici în capitalele Imperiului otoman, Austriei şi Rusiei şi care se află păstrate la *Public Record Office, State Papers,* fondurile *Turkey* (dosarele 97/28, 97/45, 97/47, 97/50, 97/51, 97/53, 97/54), *German Empire* (dosarul 80/219) şi *Russia* (dosarul 91/101)[1].

Din capul locului trebuie să precizăm că în timpul războiului ruso-turc ce se încheiase în 1774, Marea Britanie adoptase o poziţie de neutralitate binevoitoare faţă de Rusia, căreia îi îngăduise să-şi repare şi să-şi înzestreze navele de război în porturile sale şi apoi îi permisese să-şi treacă flota prin strâmtoarea Gibraltar pentru a putea opera în arhipelagul grecesc. Mai mult, o serie de ofiţeri englezi au activat ca voluntari în armata rusă (în flotă, de pildă, au activat amiralii John Elphinston, Samuel Greig şi Şir Charles Knowles, iar ca ofiţeri superiori ataşaţi statului major al generalissimului P.A. Rumianţev, colonelul Ainslie, maiorul Carleton şi căpitanul Hugh Elliot). Din aceste motive, Poarta a înclinat în această perioadă mai mult către Franţa şi spre austro-prusieni, în care a căutat o contrapondere politică. Numai că „neutralitatea" Austriei s-a dovedit făţarnică, iar antagonismele ruso-austro-prusiene s-au rezolvat — cel puţin temporal — prin prima împărţire a Poloniei.

În ceea ce-l priveşte pe domnul Moldovei, Grigore III Ghica, ambasadorii Marii Britanii la Poartă, în special lordul Henry Grenville, au întreţinut cu el anumite relaţii, fără a depăşi limitele uzuale. Nu a mai domnit acea intimitate de raporturi ce existase între tatăl domnitorului, Alexandru Ghica „terzimanul" (tălmaciul) şi ambasadorii englezi, în special Sir Everard Fawkener, înainte de 1739 (pacea de la Belgrad).

Dar să vedem acum conţinutul depeşelor diplomatice britanice şi să examinăm, punctele de vedere şi informaţiile prezentate care conturează mai bine sau relevă aspecte necunoscute din alte izvoare. Astfel, John Murray, ambasadorul Marii Britanii la Istanbul (2 iunie 1766-25 mai 1775) transmitea secretarului de stat William Henry Nassau de Zulestein, conte de Rochford, un prim raport din 3 noiembrie 1774, în care specifica: „Confirmarea că un corp [de armată] al trupelor austriece a intrat în Moldova şi reîntoarcerea ministrului Maiestăţii Sale imperiale [Johann Amadeus Franz, baron von Thugut] producându-se în aceeaşi zi, au stârnit cea mai mare descurajare la Poartă. Aceasta păstrează o adâncă tăcere de câtva timp, dar ei [otomanii] au întrebat până în cele din urmă pe internunţiu [baronul von Thugut] asupra motivelor acestui pas, la care acesta a răspuns că nu ştie [nimic], dar presupune a fi o măsură de a împiedica dezertarea trupelor [imperiale] din Transilvania. Ea [Poarta] a întrebat atunci pe secretarul rus dacă d. Romanţow [Rumianţev] le-a îngăduit intrarea; le-a răspuns că ei [austriecii] au intrat într-o parte a Moldovei unde n-au fost trupe ruse niciodată. Observ totuşi că ruşii sunt tot aşa de miraţi ca şi Poarta... Marşul trupelor austriece în Moldova, care — mi-a spus secretarul — se ridică la vreo 6 000 de oameni, are o mare pondere în facilitarea disputelor lor [austro-otomane]. Mi s-a spus că pretenţiile Curţii din Viena se bazează pe faptul că această parte a Moldovei a fost odinioară unită cu Pocuţia, unul dintre acele teritorii pe care [Imperiul habsburgic] le-a uzurpat din Polonia. Am fost asigurat de domnul Ţării Româneşti [Alexandru Ipsilanti] că nici o parte din Moldova nu figurează în convenţia din 1771 [încheiată de Poarta otomană cu Austria la 6 iulie acel an] şi sunt convins că nici unul din miniştrii străini de acolo [Istanbul] n-a fost informat de vreo asemenea tranzacţie. Ambasadorul francez [François-Emmanuel Guignard, conte de Saint-Priest] spune că n-a mai întreţinut relaţii politice cu Poarta de trei luni. Scrisori de la Varşovia menţionează că ministrul rus l-a întrebat pe cel imperial asupra intenţiilor acestui marş, la care [acesta] i-a răspuns că nu ştie nimic despre această treabă. Sunt convins că [imperiala] curte din Viena n-a făcut acest pas fără consimţământul regelui Prusiei [Frederich II cel Mare (1740-1786)] şi că acesta nu l-ar fi îngăduit fără [a avea] un echivalent. Dacă [imperiala] curte de la Petersburg n-are nici un amestec în această tranzacţie, sunt convins că reprezentantul ei de aici nu ştie nimic despre ea şi mă tem că o va dezaproba, dar în situaţia prezentă [curtea rusă] trebuie să temporizeze, ceea ce trebuie să însemne o mare umilinţă pentru ea. Acest imperiu [otoman] nu poate să opună rezistenţă pentru multă vreme; printre alte necazuri, el are şi un suveran slab [Abdul Hamid I (1774-1789)], care a îngăduit unora dintre curtenii săi să se îmbogăţească într-un chip nemaipomenit, vânzând şi dispunând de toate bunurile şi slujbele din provincii".

[1] Este bine poate să precizăm că, în Anglia secolelor XVII-XVIII, Secretariatul de stat avea două subdiviziuni — Nord şi Sud —, iar reprezentanţele sale diplomatice în străinătate depindeau de aceste subdiviziuni după zona geografică în care activau: Viena şi St. Petersburg ţineau de departamentul Nord, iar Istanbulul de Sud. În 1782, cele două subdiviziuni s-au unit, devenind Ministerul de externe (Foreign Office), funcţionând în această formulă până în zilele noastre.

La 3 ianuarie 1775, Henry Howard, conte de Suffolk, secretar de stat al Departamentului de Nord, aducea la cunoştinţă lui Sir Robert Gunning, reprezentantul britanic la St. Petersburg, impresia deplorabilă creată la Londra de acţiunile iniţiate de Curtea din Viena. „Informaţia dvs. privitoare la procedeele austriece în Ţara Românească şi Moldova coincide cu ceea ce am descoperit a fi atestat de Curtea din Viena ca temei al acestor tranzacţii. Se invocă de acolo, că împăratul [Iosif II, împărat asociat pe lângă mama sa, Maria Teresa — *n.n.*] a şi acaparat ţinutul numit Bucovina, pentru că în trecut [acesta — *n.n.*] a fost o parte a Pocuţiei (Pukatia!). Aceasta este numită «o incontestabilă dovadă a drepturilor». O asemenea afirmaţie ar fi de necontestat şi politic ar putea fi adevărată, când partea care suferă prin implicaţiile ei, nu este în măsură să le conteste; dar e desigur mult mai potrivit când un act înjositor este pe cale de a fi comis, să nu cauţi să-l justifici, ci să te scuzi prin referiri la un alt act înjositor (ocuparea însăşi a Pocuţiei), pentru că atât pentru una [Bucovina — *n.n.*], cât şi pentru alta [Pocuţia — *n.n.*] motivaţia şi pretextul pot să subsiste numai printr-o continuare a aceleiaşi violenţe care le-a provocat şi nu se poate adăuga nici un sprijin suplimentar prin raţiuni ca cele arătate mai sus. Presupun că în curând vom auzi de alte încălcări, bazate pe noi pretenţii şi cotropiri într-altă parte". Şi, în concluzie, secretarul de stat afirma ironic: „Aceasta este glorioasa operaţie politică modernă [a Vienei — *n.n.*], care este greu de conceput sau de exprimat în scris, când ai simţul măsurii".

Diplomaţia vieneză îşi urma cu tenacitate planurile; sub masca perfidei inocenţe afişate faţă de ruşi şi otomani, ea implanta trupe în Moldova şi se pregătea pentru a discuta la Istanbul. După cum raporta Murray la 17 februarie 1775, „ministrul austriac... a avut acum câtva timp în urmă o întrevedere cu reis-efendi [Raif Ismail bei] în timpul căreia i-a dat o hartă a Ţării Româneşti şi a Moldovei cu denumirile în turcă şi greacă şi acum încearcă să vadă care dintre ei este mai tare în cunoştinţe geografice. Orice neînţelegere s-ar ivi, va fi uşor înlăturată prin [ameninţarea cu] marea tabără [militară austriacă] ce se va instala în Ungaria în vară, devreme. Mi s-a spus că pretenţiile [teritoriale ale] Curţii din Viena se întind până la râul Olt în Ţara Românească şi Siret în Moldova. Regele Prusiei, în marea sa afecţiune şi prietenie faţă de Poartă, a rugat-o să privească cu un ochi foarte atent spre Curtea din Viena". În acest context, ambasadorul englez deplângea trista soartă a Porţii, dar mai ales pe aceea a populaţiei acestui imperiu, care trebuia să îndure orice vexaţiune: „Pe scurt, aceste curţi pot să dispună până la derâdere de acest biet popor după bunul lor plac, pentru că el [Imperiul otoman] nu are nici voinţa nici puterea să se apere singur şi nici vederile lui nu par să se întindă mai mult decât a păstra întreaga linişte a Capitalei".

Teama şi ruşinea Porţii

Între timp, după cum comunica din nou Murray, la 4 martie 1775, „trupele austriece mărşăluiesc în număr mare spre frontierele noii uzurpări din Polonia şi Moldova şi au început a fi întărite", în timp ce la Istanbul continuau tratativele turco-austriece. „Mi s-a spus că în cadrul unei întrevederi de trei ceasuri între internunţiu şi reis-efendi, nu s-a pronunţat nici măcar o silabă despre tratat şi [că cel dintâi] s-a mărginit doar la a-l convinge pe acesta din urmă cu ajutorul unei hărţi că încălcările trupelor austriece în Moldova erau de mică importanţă. Curtea din Viena n-a fost mulţumită cu rezultatul acestei întrevederi şi l-a însărcinat pe ministrul său să redacteze un memoriu pe mai multe coli de hârtie, susţinându-şi cu fermitate drepturile ei în Pocuţia, atunci când această parte din Moldova era anexată ei. Poarta n-a dat până acum nici un răspuns" (raport din 18 martie 1775).

Precizând că niciodată, în decursul istoriei, vreun petec de pământ din zestrea istorică a Moldovei nu făcuse parte din Pocuţia, ci, dimpotrivă, Pocuţia fusese dată ca zălog de regele polon: Wladislaw II Jagello, în schimbul unei mari sume de bani ce îi fusese împrumutată în 1388 de către domnul Moldovei Petru I vom cita acum un pasaj din raportul ambasadorului britanic datat 3 aprilie 1775, conţinând amănunte despre faza în care se aflau negocierile: „Tratativele cu Curtea din Viena se mărginesc în prezent la cele trei ţinuturi Suczva [Suceava], Czernavcij [Cernăuţi] şi Chotzin [Hotin], dar cu consimţământul de a lăsa oraşele şi fortăreţele [în stăpânirea] sultanului. Sunt convins că Poarta ar fi fericită să încheie [înţelegerea] în aceşti termeni, dar, cum nimeni nu îndrăzneşte să-şi ia răspunderea, ea a apelat, separat, la miniştrii rus şi prusian [respectiv, Christopher Ivanovici von Petersen şi Johann Christoph von Zegelin], spre a încerca să vadă dacă curţile lor vor interveni în ajutorul ei".

În timpul negocierilor, Poarta făcuse apel la domnul Moldovei, Grigore III Ghica, cerându-i să procure dovezile necesare spre a contracara pretenţiile abuzive ale Casei de Austria. Voievodul se achitase cu prisosinţă de însărcinare, ceea ce a stârnit furia internunţiului Thugut, care a cerut chiar Porţii să-l mazilească pe domn. Iată ce raporta Murray la 3 mai 1775: „Poarta, cu gândul de a da un răspuns potrivit ministrului imperial, a trimis poruncă domnului Moldovei să caute în arhivele sale şi acesta a alcătuit un raport care contra-

zicea cu totul pe acela al Vienei și în care arată limpede dreptul său la provinciile uzurpate, ceea ce a ofensat așa de mult pe ministrul [Thugut], încât mi s-a spus că a dorit ca Poarta să cheme pe domn la Constantinopol. Ea [Poarta], de dragul păcii, s-a oferit să cedeze un culoar îngust din Transilvania spre Podolia..., dar nu va consimți la acea buclă a drumului pe care au trasat-o austriecii și care trece așa de aproape de Hotin, încât ar putea pricinui necurmate certuri cu această garnizoană și ar lipsi pe domnul Moldovei de un venit anual de 500 pungi".

Până la urmă, Poarta a fost constrânsă că cedeze și să încheie umilitoarea convenție din 7 mai 1775 cu Austria. În raportul său din 17 mai, Murray mărturisea: „Am mare dreptate să cred că pretențiile Curții din Viena în Moldova s-au încheiat la 10 [corect, 7 mai], dar nu am fost în măsură să aflu unde sunt stabilite hotarele, deoarece Porții îi este deopotrivă teamă și rușine să le facă cunoscute, cu toate că este evident că a cedat spre a da satisfacție ministrului imperial și probabil că a sa curte va publica [înțelegerea] deîndată ce va primi avizul lui. Rușii nu par încântați, căci după cum am aflat, principalul motiv al îndelungatei șederi a d-lui Romanzow [Rumiantev] la Mochilow [Mohilău] s-a datorat acestei afaceri".

Sfatul interesat al Rusiei

După plecarea lui Murray din post și până la sosirea înlocuitorului său, afacerile Ambasadei britanice din Istanbul au fost încredințate lui Anthony Hayes, care activa în calitate de consul la Smyrna. Acesta se adresa Secretariatului de stat la 3 iunie 1775, făcându-i cunoscut că „ultima concesie pe care Poarta a făcut-o austriecilor în Moldova continuă să rămână o taină de nepătruns, ceea ce constituie o dovadă deplină că această concesie nu este nici avantajoasă nici onorabilă pentru acest imperiu. Înălțimea Voastră va primi desigur informații de la Viena despre felul cum s-a încheiat această afacere... Sunt informat că ceea ce Poarta a cedat Curții imperiale reprezintă trei ținuturi întinse între Pocuția și Transilvania și că [austriecii] au renunțat la orice alte pretenții pe lângă Hotin". La 17 iunie, Hayes revenea, precizând: „Mi s-a spus că Poarta a trimis pe un Tahir aga drept comisar spre a trata hotarele a ceea ce ea a cedat austriecilor la marginile Moldovei", pentru ca la 3 august să confirme că „ministrul imperial Thugut a primit și a schimbat [scrisorile de] ratificare privitoare la cea din urmă cedare a unei părți din Moldova".

Înainte de a se ajunge la înțelegerea definitivă și la trasarea noilor frontiere, prin înțelegerea de la Palamutka pe Nistru (2 iulie 1775), austriecii făcuseră presiuni continue, încercând să obțină cât mai mult din trupul Moldovei. Dar în pofida pesimismului reprezentantului britanic, Poarta a respins pretențiile exorbitante ale Curții din Viena. La 14 decembrie 1775, Anthony Hayes îl anunța pe lordul Rochford: „Trasarea hotarelor fixând ceea ce li s-a cedat austriecilor la marginile Moldovei a fost suspendată, Mylord, datorită insistențelor Maiestății Sale imperiale de a obține mai multe concesii, ceea ce i-ar extinde considerabil posesiunile; în intenția de a intimida Poarta spre a ceda, se raportează că trupele austriece înaintează spre Iași; dar cu toate acestea, Poarta refuză să le primească cererea, ceea ce constituie în prezent un subiect de discuție aici cu ministrul imperial. Sunt asigurat, Mylord, că rușii se tem ca Poarta să mai facă vreo concesie austriecilor și i-a sfătuit să fie fermi și în nici un chip să nu le cedeze ceea ce ei solicită".

Peste numai patru zile, la 18 decembrie, Hayes revenea, raportând că „aici se spune că ministrul imperial așteaptă instrucții de la Curtea sa privitoare la protestul Porții față de cererile lor [austriecilor] nechibzuite de încălcare a hotarelor Moldovei, contrare angajamentului mutual, dar dacă împăratul [Iosif II, co-regent cu mama sa Maria Tereza] nu se va arăta atât de înțelegător cum o doresc, atunci e mai mult ca sigur că acest popor [turcii] slab și fricos nu va îndrăzni să stăruie în refuzul său".

Dându-și însă seama că au întrecut măsura și temându-se de reacția Rusiei, austriecii au revenit la înțelegerea inițială și s-au mulțumit doar cu anexarea celor două ținuturi ale Sucevei și Cernăuțiului și parțial Hotinul.

Efectele acestui cinic rapt teritorial n-au întârziat să se arate. Șubrezirea și amputarea Moldovei s-au răsfrânt negativ asupra persoanei și guvernării lui Grigore III Ghica. Printre boierii de frunte s-a creat o puternică opoziție, nemulțumită de politica fiscală a domnului și de orientarea imprudentă a acestuia spre Rusia. Până la urmă, fiind trădat, a fost mazilit și, dovedindu-se incomod și primejdios, a fost ucis din porunca Porții. Un număr mare de rapoarte diplomatice engleze din capitalele celor trei imperii — Viena, Istanbul și St. Petersburg — s-au aplecat cu destulă atenție asupra acestui tragic eveniment. Dar despre toate acestea, în numărul viitor. ■

(Va urma)

Vă rugăm să ne scrieți: ce ați dori să mai citiți în 1995 în Magazin istoric?

În exclusivitate pentru Magazin istoric

ZIARIŞTI ENGLEZI ŞI AMERICANI LA BUCUREŞTI, ÎNTRE ANII 1938-1941

Dr. ERNEST H. LATHAM jr.

Din anul 1938 şi până în momentul invadării Uniunii Sovietice în 1941, peste 40 de ziarişti anglo-americani au activat în sud-estul Europei[1]. Cei mai mulţi au transmis, la un moment dat, ştiri din Bucureşti. Cincisprezece dintre ei şi-au publicat şi memoriile în care România ocupă un loc semnificativ. Scrise după un număr de ani, asemenea cărţi le-au permis autorilor o descriere şi o analiză atentă, lucru dificil atunci când se aflau în miezul evenimentelor. În plus, fiind scrise după ce autorii părăsiseră România, nu au mai fost supuse cenzurii române, care funcţiona în momentul când şi-au trimis corespondenţele de presă. Cenzura română, chiar dacă a evoluat de la una relativ îngăduitoare la alta restrictivă, rigidă, a fost prezentă tot timpul în intervalul menţionat. Desigur, memoriile publicate în perioada războiului au fost supuse cenzurii aliate, dar aceasta nu avea vreun motiv să elimine relatări ale evenimentelor din România, excepţie făcând obişnuita preocupare pentru protejarea surselor şi metodelor folosite în obţinerea informaţiilor.

Prin mijlocirea memoriilor, cercetătorul perioadei obţine acces şi la observaţiile şi amintirile ziariştilor de la radio şi ale celor care transmiteau scurte depeşe prin telegraf, lăsând comentarille pe seama editorialiştilor şi redactorilor care le primeau la celălalt capăt al firului.

Nu trebuie să ignorăm nici pericolul real, căruia ziaristii îi sunt supuşi asemenea celorlalţi muritori, ca peste timp amintirile să se estompeze sau să-şi reamintească doar ceea ce le convine. Totuşi, memoriile despre care vorbim apar drept o importantă sursă, în special pentru contextul social şi atmosfera în care s-au desfăşurat evenimentele acelei perioade.

[1] Autorul acestui studiu a fost câţiva ani membru al Ambasadei Statelor Unite ale Americii la Bucureşti. În calitatea sa de diplomat, dr. Ernest Latham jr. a cunoscut bine ţara noastră şi cultura română pe care le preţuieşte şi de care se consideră legat. Încă din acea vreme a făcut câteva traduceri din literatura română în limba engleză (între textele traduse s-a numărat şi *Miorita*). În anul 1993, domnul Latham a revenit în România, prilej cu care a conferenţiat la Asociaţia de drept internaţional şi relaţii internaţionale pe tema abordată şi în acest articol. Apreciind revista *Magazin istoric* pe care o citeşte de mulţi ani, domnul Ernest Latham jr. a răspuns solicitării noastre, trimiţându-ne spre publicare acest text, rezultat al unor îndelungate cercetări de arhivă. Este prima sinteză — deschizătoare de noi drumuri pentru cercetare — privind activitatea corespondenţilor străini de presă în România acelor vremi şi în general din istoria presei române. O publicăm cu convingerea că reprezintă o contribuţie atât pentru istoriografia americană, cât şi pentru cea română.

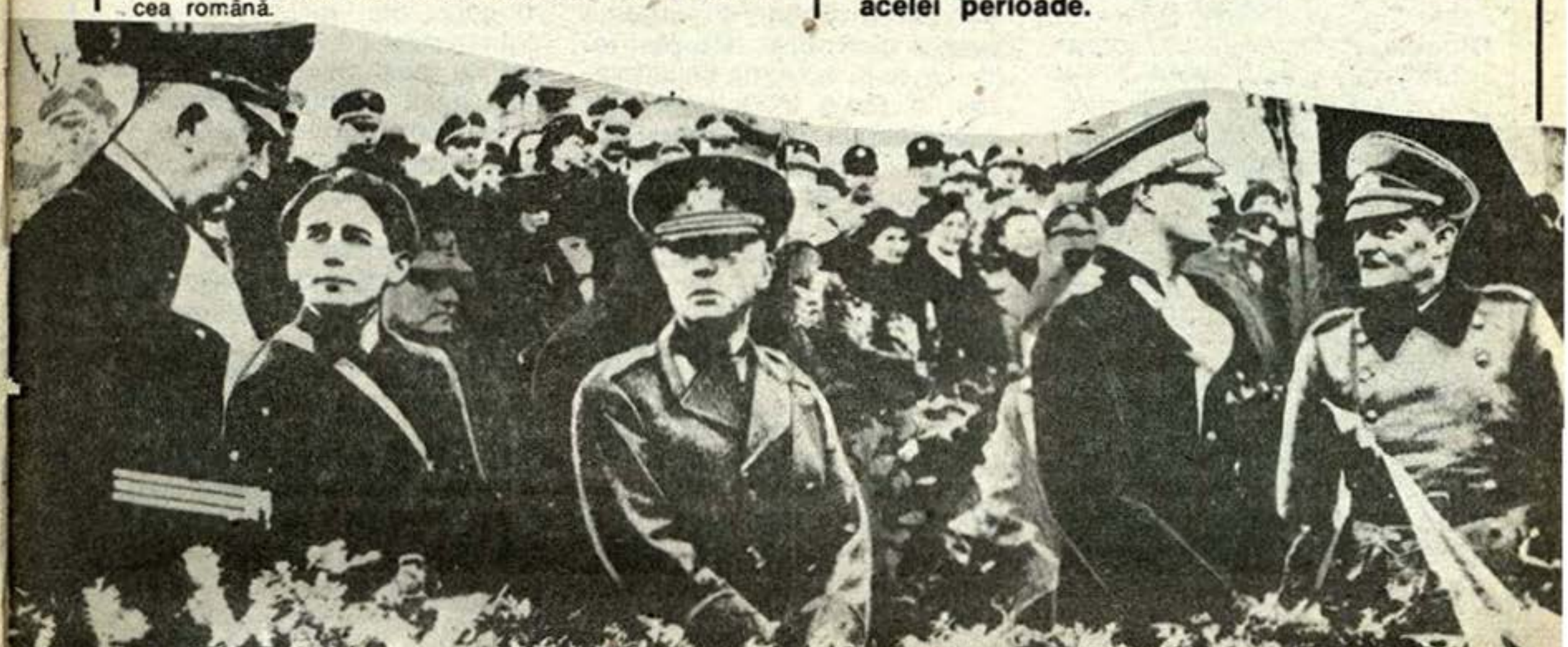

W. Fabricius și Grigore Gafencu, surprinși într-o conversație, în martie 1940

În p. 15: *regele Mihai, generalul Ion Antonescu, Horia Sima și Wilhelm Fabricius asistă la defilarea trupelor germane, în decembrie 1940*

Vârsta de aur a corespondenților străini

Odată cu invadarea Poloniei de către Germania, dar mai ales după prăbușirea Franței, România a devenit unul dintre puținele locuri din Europa unde ziariștii anglo-americani mai puteau acționa într-o atmosferă cât de cât binevoitoare. De aceea, ziarele, agențiile de presă și posturile de radio au căutat să-și trimită oamenii cei mai capabili la București și să le asigure toate resursele posibile pentru a face o treabă cât mai bună, în condiții din ce în ce mai dificile, chiar periculoase. De obicei, corespondenții aveau peste 27-28 ani, până la 40, erau energici, inteligenți, erau devotați meseriei și se concurau feroce. Cei mai mulți aveau o experiență anterioară în problemele europene, dacă nu neapărat în cele românești. Ei pot fi considerați drept reprezentanți ai vârstei de aur a corespondenților de presă străini, când știrile transmise rapid prin radio sau linii telefonice le înlocuiseră pe cele telegrafiate. Loviturile de presă creau peste noapte reputația unor ziariști; reversul era că în cazul în care un alt ziar sau altă agenție obțineau primii știrea, un reporter își putea pierde slujba.

În afară de concurența profesională, exista, cum am mai spus, problema cenzurii. Atunci când se petreceau lucruri considerate de autorități ca neconvenabile României, pur și simplu se tăiau liniile telefonice și telegrafice și se refuza accesul la facilitățile oferite de radio. Corespondenții rămâneau cu știrea, dar nu aveau cum să o transmită. În perioada de care ne ocupăm, un birou al cenzurii (vezi *Magazin istoric*, nr. 8-11/1991) examina toate corespondențele de presă și trebuiau inventate stratageme pentru a ocoli aceste restricții. Uneori, ziariștii se deplasau în țările învecinate și-și expediau de acolo corespondențele. S-au pus la punct și coduri sofisticate, folosind substitute și jargonul american, pentru a-i păcăli pe cenzori.

Persoane inteligente care se confruntau cu evenimente complexe, ziariștii difereau în privința modului cum le judecau. Nu a existat, de exemplu, un consens în a-i atribui lui Carol II responsabilitatea personală pentru tragicul curs pe care l-au luat evenimentele. Generalul Antonescu era văzut de unii drept aservit Berlinului, iar de alții drept un ofițer responsabil și onorabil. Pe de altă parte, în rândul ziariștilor exista o unanimitate în privința sentimentelor lor anti-naziste. Doar unul dintre ei a fost suspectat de o poziție pro-germană, dar fără să se poată aduce dovezi evidente. De asemenea, exista un sentiment de simpatie generală pentru România și pentru poporul român, prins între ambițiile sovieticilor și tirania nazistă. Desigur, modul de viață ușuratic al păturii superioare a societății bucureștene a fost criticat, la fel ca și excesele politice ale vremii. Dar din toate scrierile se degaja o caldă afecțiune pentru România și sentimentul că națiunea nu merita umilirile din 1940 sau atrocitățile anarhiei create de Garda de fier, câteva luni mai târziu.

Percepția diferă în mod evident în funcție de relația concretă a fiecărui autor cu România. Ziariștii care-și aveau reședința la București au scris relatări mai ample, mai bine documentate, care fac o analiză subtilă. În mod firesc, evenimentele din România ocupă o pondere mai mare în scrierile lor. Cei care au sosit la București pentru a relata doar despre anumite evenimente, s-au concentrat, evident, asupra lor, dând mai puțină atenție contextului sau cauzelor. Pe de altă parte, acești vizitatori aduceau o perspectivă mai bogată, pan-europeană și o folositoare bază de comparație cu evenimentele ce aveau loc în alte zone, din Balcani.

Prezența atâtor ziariști la București, începând cu anul 1939, reflectă importanța geografică a României, de-a lungul Dunării, la încrucișarea drumurilor din Europa de sud-est, producătoare a vitalului petrol și cu o producție agricolă de o importanță strategică. După căderea Franței, interesul pentru România a sporit. Singura direcție de expansiune rămasă pentru Germania era spre

est, către Uniunea Sovietică, sau spre sud-est, în Balcani. România ocupa poziția unui pivot, căci nu putea fi conceput un atac contra Uniunii Sovietice fără ancorarea flancului sudic la Marea Neagră, iar calea de acces spre Balcani pentru armata mecanizată germană era de-a lungul văii Dunării și apoi spre sud, în Bulgaria. După cum au arătat-o evenimentele, România a fost o victimă a expansiunii Germaniei în ambele direcții.

„Locul unde se putea întâmpla orice"

În perioada pe care am menționat-o, opt au fost evenimentele majore care au reținut atenția lumii: 1) refugierea armatei și autorităților polone în România, în septembrie 1939; 2) asasinarea primului ministru român Armand Călinescu la 21 septembrie 1939; 3) criza Basarabiei, de la ultimatumul din 26 iunie 1940 până la instalarea guvernului Gigurtu, la 4 iulie 1940; 4) criza Transilvaniei, de la întâlnirea germano-română de la Salzburg, din 26 iulie 1940, până la anexarea Transilvaniei de către Ungaria, în septembrie același an; 5) criza politică internă provocată de dictatul de la Viena și care a dus la abdicarea regelui Carol II; 6) cutremurul din 10 noiembrie 1940, de la ora 3.30; 7) asasinatele comise de Garda de fier, în ultima săptămână a lunii noiembrie, 1940; 8) asasinarea maiorului Döring la 18 ianuarie 1941 și puciul Gărzii de fier din săptămâna următoare (*Magazin istoric*, nr. 1/1994).

Deja, România nu mai era adăpostul ospitalier de până atunci iar cei mai mulți ziariști anglo-americani plecaseră. În curând aveau să o părăsească și restul. Unele dintre memoriile lor au apărut după război și sunt mai ușor de găsit. Altele însă au văzut lumina tiparului în vremea războiului, când din cauza raționalizării hârtiei, tirajul a fost redus, ceea ce a făcut ca ele să fie mai puțin cunoscute. Am considerat deci că semnalarea lor, într-o formulă bibliografică, ar oferi un sprijin celor interesați în studiul perioadei și mai ales cercetătorilor din țările în care până de curând asemenea cărți nu puteau pătrunde ușor. Am ales drept criteriu al ordonării fișelor bibliografice momentul apariției fiecărui ziarist la București.

Vom începe cu Cyrus L. Sulzberger, autorul lui *A long Row of Candles: Memoirs and Diaries (1934-1954)*, apărută la New York, la editura Macmillan, în 1969. Este una dintre cele mai cunoscute cărți memorialistice scrise de un corespondent de presă la București. Capitolul „Where Anything Could Happen and Generally Did" (Locul unde se putea întâmpla orice și de obicei așa și era) este omagiul autorului pentru activitatea oricărui tânăr ziarist care a lucrat în Balcani în ultimii ani de pace. Sulzberger s-a aflat pentru scurtă vreme în România, în primăvara și vara anului 1940, pentru a urmări problema Basarabiei. Un interes aparte pentru istorie îl prezintă relatarea ocupării, în luna septembrie, a porțiunii din Transilvania, până la Cluj, de către trupele ungare și a Dobrogei de către cele bulgare. El descrie și sosirea Misiunii militare germane la București, în octombrie 1940, urmată de plecarea civililor britanici care nu erau esențiali pentru buna funcționare a legației sau altor agenții. Ultima călătorie la București a făcut-o în ianuarie 1941, într-o încercare eșuată de a-l salva pe corespondentul său local, acuzat de complicitate în asasinarea maiorului german Döring.

Robert Parker *(Headquarters Budapest*, editura Farrar and Rinehart, 1944) a fost șeful biroului agenției americane Associated Press pentru Europa de Est, cu sediul la Budapesta. A vizitat Bucureștiul cel puțin de șase ori: la jumătatea lunii martie 1939, când s-a semnat Convenția Wohltat[1]; în vara anului 1939, pentru a-i lua un interviu regelui Carol II; în septembrie 1939, pentru a relata despre asasinarea lui Călinescu; în iunie 1940, cu ocazia crizei Basarabiei; în septembrie 1940, ca să relateze despre abdicarea lui Carol II; în sfârșit, la începutul lunii ianuarie 1941, pentru a-i lua un interviu lui Horia Sima.

David Walker (autorul volumului *Death at My Heels*, apărută la Londra, în editura Chapman and Hall Ltd., 1942) a fost corespondent pentru ziarul britanic *Daily Mirror* în toată această pe-

[1] Semnată la 23 martie 1939 — după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, pe fondul unor presiuni permanente din partea Reichului —, a fost numită așa după numele negociatorului german. Marchează începutul procesului de subordonare a economiei românești față de cea germană.

Killinger, pe vremea când era comandantul unei companii de asalt din cadrul corpului de voluntari germani în Silezia

rioadă, dar a trimis corespondenţe şi pentru agenţia de presă Reuters. Relatările sale despre Transilvania şi Basarabia, din 1939, sunt demne de luat în seamă, ele prezentând detalii despre tensiunile existente în respectivele provincii. În capitolul *„Hollywood Hitler"* a încercat să ofere o imagine echilibrată şi corectă a unui britanic despre Corneliu Codreanu şi Garda de fier. În 1957, Walker publica, la New York, în editura W.W. Norton and Company Inc., *Lunch with a Stranger,* în care rememora aproximativ aceleaşi evenimente. În plus, de data aceasta Walker oferea şi o captivantă relatare a activităţii sale ca trimis al serviciilor de informaţii britanice, sub acoperire de ziarist. El era destul de critic la adresa politicii duse de britanici în Balcani, în special faţă de eşecul lor de a interzice accesul germanilor la resurse strategice prin aruncarea în aer a câmpurilor petrolifere de la Ploieşti.

Cedric Salter a scris *Flight from Poland,* apărută la Londra, la editura Faber and Faber Ltd., în 1940. Era trimisul ziarului *Daily Mail* la Varşovia, când a izbucnit cel de al doilea război mondial. S-a retras, alături de refugiaţii polonezi, în România. A intrat în ţară pe la Cernăuţi, la 8 septembrie. Povesteşte despre primirea refugiaţilor poloni şi despre apariţia armatei sovietice la frontiera României. Asasinarea lui Călinescu, executarea asasinilor săi şi înmormântarea fostului prim-ministru, cât şi penetraţia economică germană şi eforturile de reînarmare ale României sunt alte subiecte prezente în cartea sa. Deosebit de interesante sunt relatările despre tensiunile ivite între germani şi sovietici în legătură cu folosirea căii ferate Cernăuţi-Lvov care trecea prin teritoriul polonez ocupat de sovietici, dar constituia o arteră esenţială pentru transportarea produselor agricole române spre Germania.

Patrick Maitland (autorul lucrării *European Dateline,* tipărită la Londra, de editura Quality Press Ltd., 1946, devenise în acea vreme corespondentul ziarului londonez *The Times* în Balcani. În momentul invaziei germane se afla în Polonia, de unde s-a retras în România. În viziunea lui, asasinarea lui Armand Călinescu a fost un complot pus la cale de către germani, pentru a avea un pretext care să le permită să continue înaintarea în România. În iulie 1940, Maitland şi-a mutat reşedinţa de la Belgrad la Bucureşti, unde a rămas până la jumătatea lunii octombrie. Pentru Maitland, evenimentele care s-au succedat au fost o serie de mişcări geopolitice coerente ale germanilor, în urmărirea planului lor de bază — dominarea Europei —, mai curând decât o serie de reacţii la posibilităţi apărute accidental şi la greşeli de calcul ale italienilor.

Purta în poşetă un revolver placat cu sidef

Derek Patmore a scris *Balkan Correspondent,* apărută la editura Harper and Brothers, în anul 1941. El a făcut în vara anului 1938 o excursie prin România, impresiile de atunci publicându-le într-o altă carte, *Invitation to Romania.* Când a izbucnit războiul, a primit o slujbă de la Exchange Telegraph Co. şi la 16 septembrie 1939 sosea la Bucureşti. A plecat din România la 14 octombrie 1940. În februarie 1940 a avut o vacanţă de trei săptămâni. Revenit în România, a devenit corespondent pentru *News-Chronicle.* Memoriile sale, care acoperă întreaga perioadă petrecută la Bucureşti, prezintă interes pentru urmărirea secvenţială a creşterii influenţei germane în România şi a evoluţiei orientării progermane a politicii româneşti. Patmore a cunoscut un mare număr de personalităţi ale vieţii bucureştene, pe care le-a folosit pentru o cât mai bună înţelegere a scenei româneşti.

Virginia Cowles a inclus în lucrarea sa memorialistică *(Looking for Trouble,* apărută la Londra, în editura Hamish Hamilton, în 1941) şi capitolul „Polish Tragedy-Second Hand" (Tragedia poloneză la mâna a doua). A sosit la Bucureşti în jurul datei de 17 septembrie 1939, trimisă de ziarul britanic *Sunday Times* pentru a relata despre refugiaţii polonezi. A descris atmosfera care domnea la Cernăuţi şi în întreaga Bucovină, starea jalnică în care soseau refugiaţii.

Lucrarea lui Robert St. John, *Foreign Correspondent* (publicată de editura Doubleday and Company Inc., în anul 1957) este considerată una de referinţă în domeniul ziaristicii şi poate servi drept manual pentru orice aspirant la calitatea de corespondent de presă. St. John a rămas la Bucureşti din martie 1940 până la începutul lunii martie 1941, ca trimis al agenţiei Associated Press. A fost ultimul corespondent de presă anglo-american cu reşedinţa la Bucureşti care a părăsit ţara. Foarte valoroase sunt comentariile lui sincere, deşi uneori caustice, la adresa celorlalţi ziarişti din oraş, cât şi detaliile pe care le oferă despre modul cum îi înşela pe cenzori. În timpul rebeliunii legionare din ianuarie 1941, St. John a fost împins într-o ambulanţă de un gardist, care, confundându-l cu un doctor, l-a luat cu el în miezul confruntărilor. Povesteşte cu mult dramatism şocul pe care i l-au provocat violenţa şi cruzimea acţiunilor, mai ales ale celor dirijate contra populaţiei evreieşti din Bucureşti. St. John ne-a lăsat şi un roman autobiografic (*It's Always Tomorrow,* apărut tot la Doubleday, Doran and Co. Inc., 1944). Eroul povestirii, David Sedgwick, era un tânăr corespondent de presă american în Europa. După prăbuşirea Franţei, Sedgwick a fost trimis la Bucureşti. Pe aproximativ 25 pagini relatează despre viaţa în acest oraş în ultimul an de pace.

O altă lucrare este cea a lui Clare Hollingworth: *There's a German Just Behind Me* tipărită la Londra, în editura Secker and Warburg, în 1942 şi cu o nouă ediţie la The Right Book Club, peste un an. Ea a fost corespodenta ziarului *Daily Express*. Avea puternice sentimente anti-naziste şi a criticat neobosită politica britanică din Europa de sud-est. Purta în poşetă un revolver placat cu sidef şi fusese poreclită Scarlet Pimpernel a Balcanilor pentru eforturile pe care le depusese ca să scoată cât mai mulţi piloţi polonezi din România. A ajuns la Bucureşti la începutul lunii iunie 1940 şi a plecat în februarie 1941. A fost singurul ziarist britanic aflat la Bucureşti în momentul rebeliunii legionare din ianuarie 1941. În cartea sa a inclus o relatare a tragicelor evenimente din acele zile.

Leland Stowe, autorul cărţii *No Other Road to Freedom*, apărută tot la Londra, la Faber and Faber Ltd. în 1942, de la *Daily News*, ziar ce apărea la Chicago, a sosit în România în anul 1940 şi a rămas până la instalarea guvernului Antonescu. În cartea sa insistă asupra penetrării economice a Germaniei în Balcani. În capitolul „The Locusts Come—Romania" (România — vin lăcustele) se ocupă de acest aspect, continuat apoi în acel intitulat „The «New Order» in the Balkans" („Noua Ordine" în Balcani), în care urmăreşte evoluţia „lăcustelor" în încercarea lor de a domina întreaga piaţă sud-est europeană. Cei preocupaţi de istoria diplomaţiei economice a Reichului german vor găsi în cartea lui Stowe indicaţii folositoare pentru viitoare investigaţii.

Cartea contesei R.G. Waldeck, *Athénée Palace*, publicată într-o primă ediţie la New York, la editura Robert M. McBride and Company, în 1942 şi retipărită în 1943 la Londra, la Constable, cu titlul *Athénée Palace, Bucharest: Hitler's New Order. Comes to Romania*, a fost un best-seller al acelor ani. Relatarea ei este extrem de personală, reflectând şi trecutul de fiică a unui proeminent bancher evreu din Mannheim. La venirea la Bucureşti îşi luase deja doctoratul în sociologie *summa cum laude* la Heidelberg, se căsătorise de trei ori şi divorţase de două şi fusese achitată de o curte germană de judecată — dinainte de venirea lui Hitler la putere — pentru spionaj. Chiar şi după pretenţioasele standarde ale jurnalismului din Balcani, acesta era un trecut exotic. A sosit la Bucureşti chiar în ziua în care a fost ocupat Parisul, la 14 iunie 1940, şi a rămas aici până la sfârşitul lui ianuarie 1941. Spre deosebire de toţi ceilalţi ziarişti, contesa noastră a făcut permanent efortul de a intervieva principalele personalităţi germane din Bucureşti, încercând să le ghicească personalitatea şi ambiţiile. A fost văzută adesea luând masa cu ele la Athénée Palace, ceea ce a dat naştere în anumite cercuri la suspiciunea că era, de fapt, o spioană germană, care lucra sub acoperirea de trimis al revistei *Newsweek*, dar nu s-a putut găsi până acum vreo dovadă concretă. Stilul ei rezervat, cerebral, nu s-a prea împăcat cu cel oarecum agitat al celorlalţi ziarişti. Un coleg a şi spus despre ea, cu sarcasm, că a fost singurul reporter pe care l-a întâlnit în viaţa lui încercând „să relateze despre un război din holul unui hotel". Cartea ei merită însă să fie citită pentru că oferă o imagine a strategiei şi psihologiei germane.

Leigh White ne-a lăsat lucrarea *The Long Balkan Night*, publicată la New York, la Charles Scribner's Sons, în 1944. În acea vreme, Agenţia Telegrafică Evreiască crease o ramură subsidiară, numită Agenţia de Ştiri Transoceanică (ONA), care trebuia să lucreze în Europa dominată de naziști. White, care locuia la St. Albans, în Vermont, S.U.A., a fost socotit ziaristul ideal pentru a înfiinţa un birou la Budapesta. Simţind că acoperirea oferită de ONA era prea subţire pentru a-i păcăli multă vreme pe germani, White s-a autonumit corespondent special pentru Columbia Broadcasting System (CBS) şi ziarul *Post* din New York. Deşi în dosarele epocii apare drept corespondent al celor două (CBS sau *Post*) şi uneori le-a şi trimis corespondenţe, Agenţia evreiască i-a fost principalul comanditar. A ajuns la Bucureşti la 30 iunie 1940, pentru a relata despre criza basarabeană. În capitolul „Kolozhvar — Cluj" povesteşte despre o călătorie organizată de români prin Transilvania, la jumătatea lunii august, pătrunderea armatei ungare în Cluj două săptămâni mai târziu şi o ultimă vizită la începutul lui octombrie, acelaşi an. S-a reîntors la 24 ianuarie 1941, pentru a cerceta violenţele anti-evreieşti şi a părăsit definitiv România în februarie. Cei ce se ocupă de tratamentul aplicat românilor în Transilvania anexată de unguri sau de regimul evreilor în întreaga Europă, vor găsi informaţii preţioase în cartea lui White.

Acelaşi episod în două relatări

Stephen Pollak este numele real al unui corespondent local al agenţiei United Press, cunoscut în acea vreme mai mult drept Saul Stephen Skup. Evreu ceh din ţinutul sudet, Pollak participase ca ofiţer în brigăzile internaţionale la războiul civil din Spania. La sfârşitul anului 1937 a fost recrutat în serviciul militar de informaţii sovietic. A locuit, sub acoperire, o scurtă perioadă de timp la Paris, având un paşaport canadian, cu numele Skup, furnizat de sovietici. În noiembrie 1939, Henry Gorrell, şeful biroului United Press din Belgrad, l-a angajat pe Pollak drept corespondent local. Era trimis din Belgrad pentru a face relatări din alte zone ale Balcanilor. A intrat în România pentru prima oară la 16 august 1940, pentru a trimite corespondenţe despre criza transilvăneană.

El și Winston Burdett, de la CBS, au fost singurii ziariști anglo-americani care s-au aflat alături de trupele române în momentul pătrunderii ungurilor în Transilvania, ceea ce conferă relatării lui un interes aparte. Povestește, cu unele detalii, și venirea Misiunii militare germane. A plecat din România la 15 octombrie, fiind ulterior internat ca persoană suspectă în India britanică. Dincolo de informațiile oferite despre criza transilvăneană, cartea lui este foarte interesantă pentru că prezintă, prin viața aventuroasă a unui agent sovietic, atitudinile și acțiunile sovieticilor în Balcani în acea perioadă.

Gordon Young — autorul cărții *Outposts of War*, apărută la Londra, în editura Hodder and Stoughton, în 1941 — a fost redactor asociat pentru Reuters și, după izbucnirea războiului, unul dintre corespondenții săi speciali. Se afla la Istanbul când a primit o telegramă din partea agenției să plece imediat la București pentru a-i da o mână de ajutor lui Henry Stokes, corespondentul din Balcani, în relatarea evenimentelor ce au urmat dictatului de la Viena. S-a referit la acele momente în capitolul „Royal Melodrama" (Melodrama regală), el însuși o indicație — ca și fraza de deschidere: „Rumania was pure Hollywood" (România era un adevărat Hollywood) — asupra felului cum a perceput evenimentele. În ciuda acestui fapt, relatarea sa, ca martor ocular, reprezintă o cronică serioasă a evenimentelor de atunci. Portretele pe care le-a făcut lui Carol II, Mihai, Horia Sima și mai ales generalului Ion Antonescu sunt o perspectivă contemporană interesantă asupra personalității, principalilor actori ai „melodramei". Young a urmărit de la fereastra hotelului Athénée Palace, parada organizată cu prilejul reîntoarcerii reginei-mamă Elena. A plecat din București, la Cairo, prin Belgrad și Sofia, la jumătatea lunii septembrie 1940.

Ray Brock (autorul lucrării *Nor Any Victory*, apărută la New York, în editura Reynal și Hitchcock, anul 1942) a fost angajat în septembrie 1940 de oficiul din Belgrad al ziarului *New York Times*. La sfârșitul lunii noiembrie același an, oficiul din București al ziarului era vacant și Brock a fost trimis acolo, plecându-se de la premisa greșită că Garda de fier era pe cale să desăvârșească o adevărată revoluție. A rămas pentru a vedea reînhumarea lui Codreanu și defilarea unei coloane motorizate germane, a doua zi. Cea mai puternică impresie cu care a plecat i-a lăsat-o, se pare, piața neagră din București. A revenit aici la 9 mai 1941, pentru a schimba trenul spre Constanța, de unde urma să plece cu nava Dacia spre Istanbul, la 11 mai. A avut totuși vreme să se întâlnească cu o sursă — numită doar G de la *Timpul* — care l-a informat în barul de la Athénée Palace că atacul german contra U.R.S.S. urma să aibă loc în acea vară, nu mai târziu de luna iulie. Previziunea i-a fost repetată de directorul hotelului Carlton din Constanța, unde Brock și-a petrecut ziua următoare, fiind probabil ultimul ziarist anglo-american care se mai afla în România.

O asemenea listă nu se poate încheia fără a-l menționa pe Archie Gibson, de la *The Times*, corespondent al ziarului la București din 1928 și până în 1940 și președintele clubului presei străine din România până la izbucnirea războiului, când ziariștii germani l-au obligat să demisioneze. Profesorul Dennis Deletant de la School of Slavonic and South-Eastern European Studies de la Universitatea din Londra, autorul unui studiu despre Gibson, a semnalat existența unui manuscris autobiografic cu multe sute de pagini ce acoperă perioada 1930-1947. Întârzierea publicării manuscrisului este pusă pe seama suspiciunii că Gibson se afla în legătură cu o organizație de spionaj britanică. St. John își amintea că persoana care l-a prezentat pentru prima oară lui Gibson, în 1940, i-a șoptit că se credea că el era șeful rețelei britanice din România. Suspiciunea a fost confirmată mai târziu de către David Walker, căci el scria în *Death at My Heels* că a ascultat declarația de război rostită de Neville Chamberlain la un aparat de radio în apartamentul lui Gibson din București. Iar în *Lunch with a Stranger*, tot Walker își amintea că a ascultat același discurs, dar de data aceasta în apartamentul superiorului lui, numit în carte „L". Să sperăm că și manuscrisul lui Gibson își va afla în curând locul printre memoriile prezentate în acest număr din *Magazin istoric*. ■

Versiune românească
Dorin MATEI

MONUMENTUL INFANTERIEI

În 1995, cu prilejul împlinirii a 165 ani de la înființarea armei infanteriei române, supranumită și „regina bătăliei", la intrarea principală în Parcul Tineretului din București urmează a fi amplasat un ansamblu sculptural intitulat „Monumentul Infanteriei". În primii ani după primul război mondial, peste 2 000 asemenea monumente au fost înălțate în întreaga țară, ele fiind menite a aminti generațiilor viitoare fapte de vitejie și eroism săvârșite de ostașii armatei române pentru împlinirea unității naționale.

În 1939, din ordinul Consiliului de Război, a fost distrus un monument al infanteriei, plasat pe șoseaua Kiseleff, un colos din bronz, de 20 tone.

În vederea construirii unui nou monument, în august 1994, Statul Major al Trupelor de Uscat din Ministerul Apărării Naționale, care a avut și inițiativa înălțării lui, a lansat un concurs adresat specialiștilor (arhitecți, urbaniști, sculptori) al cărui juriu va fi prezidat de domnul Petre Roman, președintele Comisiei de apărare și siguranță națională a Camerei Deputaților, concurs dotat cu trei premii, în valoare de 3 500, 2 500 și respectiv 1 500 dolari.

O DOMNIE LA CUMPĂNA VEACURILOR:

CONSTANTIN CANTEMIR

BOGDAN MURGESCU

Destinul lui Constantin vodă Cantemir, domnitor al Moldovei între 1685 şi 1693, se încheagă parcă sub semnul paradoxului. Şi-a făcut ucenicia armelor în Polonia, dar ca domnitor a salvat existenţa statului său folosind tactica tradiţională românească împotriva armatei polone; deşi „carte nu ştia, numai iscălitura învăţase de o făcea" — ne spune Ion Neculce — s-a îngrijit ca fiii săi să beneficieze de o educaţie aleasă, mezinul devenind unul dintre cei mai mari cărturari pe care i-am dat umanităţii: Dimitrie Cantemir (Magazin istoric, **nr. 8-10/1973, 5/1983).**

Când Constantin Cantemir s-a urcat pe tronul lui Ştefan cel Mare, situaţia ţării era critică. În anul 1683 o mare oştire otomană încercase să cucerească Viena, dar oraşul fusese salvat de ajutorul primit de la regele polon Ioan Sobieski (1674-1696). Înfrângerea de sub zidurile Vienei (Magazin istoric, **nr. 1/1970, 12/1983) a dezvăluit slăbiciunile puterii otomane şi a încurajat statele creştine să treacă la contraofensivă. În acest scop Imperiul habsburgic, Polonia şi Veneţia au format Liga Sfântă, căreia în 1686 avea să i se alăture şi Rusia. Otomanii, siliţi să treacă la defensivă, au suferit mai multe înfrângeri, îndeosebi din partea austriecilor. Ţările Române au ajuns teren de confruntare nemijlocită între marile puteri beligerante. La numai câteva luni după despresurarea Vienei, Moldova a suferit o pustiitoare expediţie cazaco-polonă, urmată de o la fel de distrugătoare intervenţie tătărească.**

Situaţia era agravată de conflictele politice interne. Pentru înţelegerea acestora trebuie să facem o scurtă întoarcere în timp. În 1673, când domnitorul Ştefan Petriceicu trecuse de partea polonilor în bătălia de la Hotin, provocând înfrângerea armatei otomane, Poarta a hotărât, după cum relatează Dimitrie Cantemir, „că este mai chibzuit ca pe viitor să nu mai numească niciodată domn pe un moldovean, ci pe un grec, care să-şi albă casa şi neamurile la Ţarigrad şi pe lângă acestea să fie om paşnic şi neştiutor în ale războiului". Aceşti domnitori (Dumitraşco Cantacuzino, Gheorghe Duca, Antonie Ruset), cărora istoricii de mai târziu le-au spus „prefanarioţi", au devenit repede odioşi în ţară pentru multele abuzuri pe care le comiteau ajutaţi de un mare număr de slujbaşi străini, de obicei aduşi tot de la Ţarigrad. Dările tot mai mari au provocat „spargerea" satelor, oamenii fugind din calea birarilor domneşti sau plecând în băjenie. Dar cum fuga locuitorilor însemna scăderea veniturilor statului, domnitorii „prefanarioţi" au încercat să supună la unele contribuţii şi pe boieri, ceea ce evident i-a nemulţumit. Conflictul a ajuns la apogeu în timpul celei de-a doua domnii a lui Dumitraşco Cantacuzino (1684-1685; mai domnise şi în 1673-1675), care, lacom şi sfidător, a reuşit să-şi înstrăineze toată suflarea Moldovei. Unii boieri au trecut de partea lui Ştefan Petriceicu, pretendentul sprijinit de Polonia, alţii s-au refugiat în Ţara Românească, la Şerban Cantacuzino (1678-1688), care era de multă vreme în duşmănie cu vărul său din Moldova. Trufaşul Dumitraşco-vodă nu se putea bizui nici pe poporul de rând, care vedea în el numai un venetic venit să se îmbogăţească pe spinarea sa.

În 1685 criza devenise explozivă. Acest fapt contravenea intereselor Porţii, cu atât mai mult cu cât raportul internaţional de forţe îi era defavorabil în acel moment. Pentru a putea rezista atacurilor Ligii Sfinte, Imperiul otoman avea o nevoie imperioasă să obţină cooperarea ţărilor române. De aceea Poarta a trebuit să accepte ca, la cererea boierilor moldoveni refugiaţi în Ţara Românească şi cu sprijinul lui Şerban Cantacuzino, pe tronul Moldovei să fie înscăunat clucerul Constantin Cantemir. De îndată ce s-a aflat că a ajuns domnitor un pământean, populaţia s-a ridicat împotriva oamenilor lui Dumitraşco Cantacuzino. Totodată, un mare număr de ieşeni s-au strâns în faţa curţii domneşti la plecarea fostului domnitor şi „îl sudula şi-l hitcăia şi arunca cu pietri şi cu lemne după dânsul", astfel încât, după cum povesteşte Neculce, nu ar mai fi scăpat cu viaţă dacă nu l-ar fi apărat Husein, beiul de Oceakov (Özü, Vozia), trimisul Porţii. În felul acesta rezistenţa tenace a românilor ieşea biruitoare împotriva „experimentului prefanariot".

Dar cine era cel de a cărui înscăunare se legau atâtea speranţe?

„Cu alesul tuturor“

Neculce, copil în acea vreme, și-l amintește ca fiind „om bătrân, ca de șaptezăci de ani. La stat nu era mare; era gros, burduhănos, rumăn la față, buzat. Barba îi era albă ca zăpada“. Potrivit fiului său, noul domnitor „era coborâtor din vechiul neam al Cantemireștilor... de la Crâm“. Această afirmație este greu de dovedit și poate fi pusă pe seama dorinței lui Dimitrie Cantemir de a-și stabili o descendență cât mai ilustră. Cercetările genealogice (Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii, eseu genealogic,* în *Revista arhivelor*, nr. 3/1973) au demonstrat că de fapt Constantin Cantemir se trăgea dintr-o familie de boiernași din Țara de Jos. Unul dintre strămoșii săi, Pătru Silișteanu, este atestat într-un document din timpul lui Ștefan cel Mare, dar altfel nu se știu prea multe lucruri despre ceilalți membri ai familiei, care nu au depășit statutul de mici boieri.

Născut la 8 noiembrie 1612 în satul Silișteni din ținutul Fălciului, Constantin Cantemir a rămas orfan de tânăr, iar moșia i-a fost pustiită de tătari. Atunci s-a angajat în oștirea polonă, unde moldovenii erau deosebit de prețuiți pentru calitățile lor militare. Evidențiindu-se în luptele cu suedezii, Cantemir a ajuns rotmistru, căpitan peste o unitate de călărime ușoară. În 1660, când s-a încheiat primul război nordic[1] prin pacea de la Oliva iar regele Poloniei și-a demobilizat o parte din armată, Constantin Cantemir a trecut în Țara Românească, unde a căpătat rangul de ceauș spătăresc. Câțiva ani mai târziu, când domnitorul muntean Grigore Ghica (1660-1664, 1672-1673) și-a pierdut tronul ca urmare a faptului că în războiul otomano-habsburgic din Ungaria i-a sprijinit pe austrieci, Constantin Cantemir a hotărât să se întoarcă în Moldova, unde a intrat în slujba domnitorului Eustratie Dabija (1661-1665).

Din acel moment steaua lui Constantin Cantemir a fost în puternică ascensiune. S-a căsătorit cu Ruxandra Gane și, după moartea acesteia, cu Anița Bantaș, cu care avea să aibă doi fii, pe Antioh și pe Dimitrie. Prin aceste căsătorii Constantin Cantemir se înrudea cu câteva dintre cele mai însemnate familii boierești din Moldova, precum și cu domnitorii Eustratie Dabija și Gheorghe Duca. În același timp, zestrea soțiilor — împreună cu propriile achiziții — i-au permis să devină unul dintre marii stăpâni de moșii din Țara de Jos. Ca dregător a cunoscut aceeași ascensiune: mai întâi vornic de Bârlad (1664-1668), apoi armaș (1668-1672), serdar (1672-1681) și mare clucer (1681-1684). După cum se vede, dregătorii în primul rând militare, Cantemir acționând cu precădere în părțile răsăritene ale Moldovei, în vecinătatea primejdioasă a tătarilor. Calitățile războinice, dârzenia și bunul simț de care a dat dovadă i-au asigurat în scurt timp respectul călăreților stepei, care au început să se teamă să mai treacă hotarele țării. Aceeași apreciere avea s-o dobândească și din partea otomanilor atunci când, în timpul războiului cu Polonia din 1672-1676, s-a achitat cu bine de mai multe misiuni importante. Astfel, Dimitrie Cantemir povestește că în timpul campaniei otomane de la Camenița din 1672 tatăl său a fost însărcinat să însoțească haremul sultanului, care trebuia să se înapoieze din Polonia în Moldova. Pe malul Nistrului convoiul a fost atacat de un puternic detașament polon. Cel însărcinat cu supravegherea haremului „în culmea deznădejdii, rămâne trăsnit și nu știe ce să facă. Îl cheamă pe Cantemir: «Iată — îi zice — dușmanii sunt mulți, nu puțini; ce-i de făcut?» Cantemir îl sfătuiește să trimită cât mai degrabă un om care să dea de veste sultanului și să ceară ajutoare; iar el cu ostașii lui va așeza căruțele în cerc și va lupta până la ultima suflare și nu-i va lăsa decât mort să cadă în mâinile dușmanilor. Ceea ce a și făcut: strângând căruțele în cerc și deshămând caii, stăvileau pedeștri năvala polonezilor. A luptat vreme de opt ceasuri, până când leșii văzură venind din depărtare ajutor“.

Dincolo de isprăvile militare, Constantin Cantemir, ca boier pământean, atașat intereselor și tradițiilor țării, se împăca tot mai greu cu politica dusă de domnitorii „prefenarioți.“ Treptat, a devenit unul dintre conducătorii opoziției. Silit să fugă în Țara Românească împreună cu un grup numeros de boieri, a continuat lupta pentru alungarea „prefanarioților“ cu ajutorul lui Șerban Cantacuzino. Când s-a pus problema alegerii unui nou domn, Constantin Cantemir nu avea rangul cel mai înalt și nici nu era „os domnesc“, dar vârsta lui, experiența bogată, trecutul fără pată și renumele de oștean încercat impuneau tuturor. Și atunci, după cum povestește Neculce, „cu alesul tuturor boiarilor ce era pribegi în Țara Muntenească l-au rădicat domnu, cu cheltuiala lui Șerban-vodă, domnului muntenescu“.

O socoteală greșită

Situația pe care o găsea noul domnitor era — după cum am văzut — critică. Războiul dintre poloni și otomani se desfășura cu violență, iar Moldova, plasată între cele două tabere, suporta greul conflictului. Țara era în mare măsură pustiită, recolta compromisă și comerțul paralizat.

În atare condiții, una dintre primele sarcini ale noului domnitor a fost să aducă un minimum de liniște și ordine în țară. El a început prin organizarea unei mari campanii împotriva tâlharilor care, profitând de război și de slăbiciunea domnitorilor „prefana-

[1] A avut loc între anii 1655-1660. Încercarea Suediei de a dobândi supremația în nordul Europei a fost contracarată de rezistența Poloniei, în ajutorul căreia au intervenit succesiv Rusia, Danemarca și Prusia.

rioţi", se înmulţiseră din cale-afară. Mai întâi a oferit celor care renunţau la fărădelegi şansa de a intra în oastea ţării. Mulţi s-au conformat. Apoi a trecut la măsuri de forţă. Imediat s-a văzut că domnul Moldovei era un oştean experimentat şi aprig. După cum relatează Dimitrie Cantemir: „în doi ani aproape patru mii de tâlhari au ispăşit cu moartea pedeapsa cuvenită".

La fel de importante erau relaţiile cu marea boierime. Atunci când a devenit domnitor Constantin Cantemir, boierimea era împrăştiată şi împărţită în ceea ce priveşte opţiunile politice. Una dintre sarcinile primordiale ale noului domnitor era să asigure concentrarea întregii boierimi în jurul politicii sale. De aceea, mai ales la începutul domniei, Constantin Cantemir a încercat să împace facţiunile boiereşti şi să le atragă de partea sa. Pe Gavriliţă Costache *(Magazin istoric,* nr. 3/1987) l-a păstrat mare vornic al Ţării de Jos, iar feciorii săi au primit şi ei dregătorii. Pe Iordache Ruset, grec de la Constantinopol, priceput în afacerile financiare şi având puternice legături în capitala Imperiului otoman, l-a numit mare vistier. În acelaşi timp l-a rechemat din Polonia pe Miron Costin, iar pe fratele acestuia, Velicico, l-a făcut hatman şi apoi mare vornic al Ţării de Sus. Această primă fază este bine surprinsă de Neculce: „Cu boiarii trăia bine până la o vreme, pentru că era om de ţară şi-i ştia pe toţi, tot anume, pre careli cum era".

Treptat însă, raporturile cu boierimea s-au complicat. Marii boieri socotiseră la început „că l-or purta precum le va fi voia lor". Constantin Cantemir, deşi îngăduia multe, înţelegea să rămână el stăpânul şi a căutat să promoveze în unele dregătorii şi oameni care să-i fie personal devotaţi, din rândurile micilor boieri sau al rudelor sale, cum ar fi ginerele său Lupul Bogdan pe care l-a făcut agă, mare spătar şi apoi hatman. Aceasta a contribuit la înăsprirea relaţiilor cu unii dintre marii boieri, care suportau acum cu greu să aibă ca domn pe un fost boiernaş şi să fie concuraţi în dregătorii de candidaţi cu rang inferior. Se adăuga conflictul fiscal, motiv permanent de dispută între domnitor şi boierime. Deşi otomanii — care aveau nevoie de sprijinul lui Constantin Cantemir — acceptaseră să renunţe temporar la plata haraciului (nu însă şi la peşcheşuri şi celelalte obligaţii ocazionale), domnul a menţinut o fiscalitate aspră, impunând chiar şi pe boieri. „Şi scote mulţime de orânduială pe ţară — ne spune Neculce — şi pe mazili dăjdii grele şi pe breslaşi greutate, de s-au strâns de atunce". Tot Neculce relatează că Miron Costin l-ar fi apostrofat violent pe domnitor, pe când se aflau la masă: „Mai des cu paharele mărie-ta, şi mai rar cu orânduelele că ţara îi ertată de la Poartă ş-ei vrea să-ţi dai mărie-ta sama odată şi nu-i pute". Conflictul a evoluat treptat, ajungând la apogeu la sfârşitul anului 1691, când a fost iniţiat un mare complot boieresc. Domnul a aflat şi a poruncit executarea fraţilor Velicico şi Miron Costin *(Magazin istoric,* nr. 4/1972).

Merită să stăruim asupra acestui episod întrucât s-a spus că la rădăcina tragicului deznodământ ar fi stat divergenţele cu privire la opţiunile de politică externă. Astfel, în Moldova ar fi existat două partide boiereşti, unul filopolon, în frunte cu Costineştii, şi altul filootoman, în frunte cu Ruseteştii (sau Cupăreştii, cum li se mai zicea în epocă). Optând pentru menţinerea legăturilor cu Poarta, Constantin Cantemir ar fi favorizat pe Cupăreşti şi — la intrigile acestora — ar fi hotărât uciderea Costineştilor, dintre care Miron cronicarul ar fi fost nevinovat. Acest scenariu nu rezistă însă confruntării cu faptele istorice.

Împărţirea rigidă a boierimii în două „partide" diametral opuse nu corespunde realităţilor epocii. În acea vreme existau întotdeauna mai multe facţiuni boiereşti, între care limitele nu erau prea stricte, alianţele făcându-se şi desfăcându-se cu repeziciune. Astfel, chiar la începutul domniei lui Constantin Cantemir, când Iordache Ruset s-a aflat temporar în dizgraţie, cel care l-a ajutat a fost tocmai Velicico Costin. În determinarea sinusoidelor pe care le descriau relaţiile dintre grupările boiereşti, competiţia pentru puterea politică internă juca un rol infinit mai însemnat decât opţiunile de politică externă. Chiar dacă Miron Costin era un admirator al regimului nobiliar şi al culturii polone, el a fost mai întâi un om politic realist. Astfel, în 1673, când Ştefan Petriceicu a trecut de partea polonilor, Miron Costin s-a aflat în fruntea boierilor care l-au părăsit pe domn şi s-au înapoiat în tabăra otomană. La fel, în 1691, când Ioan Sobieski i-a scris să i se alăture, cronicarul moldovean a refuzat să facă acest pas. Cu un an mai înainte, acelaşi Miron Costin, la fel ca şi Iordache Ruset, era în legături strânse cu agentul austriac Giorgione, încercând astfel să torpileze o înţelegere polono-otomană pe seama Moldovei.

De fapt, atunci când însăşi existenţa statului era periclitată, marii boieri tindeau să acţioneze convergent, solidarizându-se — cu puţine excepţii — în jurul domnitorului. Odată pericolul trecut (ca, de exemplu, după eşecul campaniei lui Sobieski din 1691), lupta pentru putere reîncepea şi mai aprigă. Complotul Costineştilor, care încercau să-l aducă domnitor pe Velicico, nu avea de altfel nici o legătură cu Polonia. În încercarea de a-l răsturna pe Cantemir, boierii din „opoziţie" se înţeleseseră cu Constantin Brâncoveanu şi mizau pe jocul pârelor şi pungilor la Poartă. Observăm deci că apropierea partidelor boiereşti de una sau de alta dintre marile puteri era pur conjuncturală şi depindea de evoluţia relaţiilor cu domnitorul. Uneori iniţiativele diplo-

matice particulare ale unor mari boieri erau tolerate de domn, sau chiar încurajate ca o formă de tatonare politică. Cel mai adesea însă, apelul la forțe externe punea în grav pericol țara. Domnul era nevoit să reacționeze energic. Și potrivit moravurilor epocii în lupta politică nu se lucra cu mănuși. Angajându-se în complotul ce viza răsturnarea domnului, Miron Costin știa că trăiește, potrivit propriei expresii, „cu zilele a mână".

„Nu se puteau ține cei tineri cu dânsul"

Marea problemă a domniei lui Constantin Cantemir a fost însă dirijarea politicii externe moldovenești între Scylla polonă și Carybda otomană. Războiul dintre Imperiul otoman și Liga Sfântă crease țărilor române o situație deosebit de complexă. Dominația otomană era suportată cu greu. În ciuda înfrângerilor suferite, Imperiul otoman mai constituia încă o forță politică redutabilă. În plus, Constantin Cantemir „știa rândul leșilor, că-i slujise", și era conștient că nu se putea aștepta la prea mult sprijin din acea parte. Dar cel mai grav era pericolul ca „eliberatorii" să se dovedească stăpâni și mai opresivi decât otomanii, așa cum de altfel s-a întâmplat în Transilvania, care a fost anexată la Imperiul habsburgic.

Pe de altă parte, înțelegând că au neapărată nevoie de colaborarea românilor, otomanii erau dispuși să facă unele concesii, renunțând temporar — după cum am văzut — la tribut. În schimb, ei i-au cerut lui Constantin Cantemir să-și trimită fiul mai mare, pe Antioh, împreună cu alți șase feciori de mari boieri, ca ostateci la Constantinopol, garanție vie a fidelității față de Poartă.

La început Constantin Cantemir a căutat să desfășoare tradiționala politică de echilibru, sperând să evite desfășurarea operațiunilor militare pe teritoriul Moldovei. De aceea, emisarilor polonі care se străduiau să-l atragă în alianța antiotomană le-a răspuns, arătându-le pericolul tătăresc și recomandând regelui să recucerească mai întâi Camenița, cetate de la nord de Nistru ocupată de otomani în 1672. Pe lângă încercarea de a-i ține pe poloni în afara hotarelor țării, era și un sfat militar judicios, căci puternica garnizoană otomană de la Camenița ar fi putut lovi din spate orice armată care s-ar fi aventurat spre sud. Polonii nu erau însă dispuși să țină cont de această recomandare, cu atât mai mult cu cât cea mai mare parte a armatei lor era alcătuită din cavalerie, care era nepotrivită pentru lupta împotriva unei cetăți. Ei sperau, totodată, să forțeze mâna domnitorului și să-l oblige să li se alăture. De aceea, în toamna anului 1685 a pătruns în Moldova o armată condusă de marele hatman Iablonowski. Atacat direct, Constantin Cantemir a trebuit să reacționeze și, ajutat de trupe otomane și tătare, a provocat o grea înfrângere oștirii polone în bătălia de la Boian (1 octombrie 1685). Neculce povestește: „Cantemir-vodă de atunce au dobândit de la turci mare cinste și laudă și credință, căci mergea prea bine și frumos la război. C-așa mergea în frunte, de nu se puteau ține cei tineri cu dânsul".

Pentru poloni avertismentul era clar: orice încercare de ocupare militară a Moldovei avea să se lovească de împotrivirea dârză a românilor. Din nefericire însă, după victoria de la Viena, care fusese celebrată în toată Europa, regele Ioan Sobieski devenise mai încrezător ca oricând și credea că nimic nu-i mai poate sta în cale. Aflând de înfrângerea de la Boian, el a hotărât să pornească personal în expediție în Moldova. Regele nu a renunțat la planul său nici după ce campania din 1686 s-a încheiat cu un eșec. A revenit în 1691, cu același rezultat. Desfășurarea celor două mari campanii ale lui Sobieski a fost asemănătoare. În ambele rânduri armata polonă era net superioară forțelor românești, atât numeric, cât și ca dotare tehnică. De fiecare dată însă, Constantin Cantemir a aplicat tactica tradițională românească a pământului pârjolit. Astfel, el a evitat lupta deschisă și s-a retras, atrăgând inamicul spre interiorul țării. Totodată, a organizat hărțuirea oștirii polone și, asemenea lui Ștefan cel Mare înaintea bătăliei de la Codrii Cosminului (1497), a chemat ajutoare otomano-tătare. Cum expediițile lui Sobieski au avut loc în toiul verii, moldovenii și tătarii au incendiat ierburile de pe traseul urmat de inamic, lăsând caii fără nutreț. De asemenea, au încercat să împiedice aprovizionarea oștirii invadatoare și accesul ei la sursele de apă. Dar să-i lăsăm să vorbească pe martorii de epocă. Philippe le Masson du Pont, un francez aflat în 1686 în suita regelui polon, avea senzația că „de trei ani de zile [!] nu mai căzuse nici o picătură de ploaie în întreaga Țară Românească, nici în Moldova". Mai lucid și mai analitic, un alt francez, marchizul de Bethune, consemnează tot atunci: „Bolile încep să se ivească printre soldații și caii noștri, la care contribuie mult arșița cumplită, și vedem în clipa de față cât este de greu să duci războiul la mai mult de o sută de leghe de Polonia, într-o țară pustie...".

„Cu mare pagubă s-au întorsu în țara lor"

În asemenea condiții înaintarea devenea imposibilă, cu atât mai mult cu cât pe măsură ce se depărta de bazele sale armata polonă era tot

mai vulnerabilă față de contraatacurile românilor și aliaților lor. De aceea, în ambele cazuri Sobieski a trebuit să ordone cale-ntoarsă fără să-și fi atins obiectivele strategice. După cum povestește Dimitrie Cantemir, retragerea avea să se dovedească extrem de dificilă, deoarece tatăl său, îndârjit de incendierea Iașiului de către poloni în septembrie 1686, „urmărește cu ai săi și cu câteva cete tătărești tabăra craiului până la apa Siretului, ia prinși fără număr și, prin păduri și codădeam dos la față, și de atunci tot în tabără și în slujbă am fost; niciodată nu mi s-a întâmplat să trebuiască să lupt cu foamea: iată cum, fără hrană nemaifiind nici o nădejde să rămânem vii, câțiva dintre noi, ieșiți din tabără, intrarăm în pădurea din apropiere, unde, găsind nenumărate prune și mere, ne suirăm fiecare din noi în câte un copac (nici gândind la tătari în adâncul acela de pădure); în vreme ce ne străduiam să ne astâmpărăm foamea, îi văzurăm deodată pe cel mai scurt spre Polonia, dar în 1691, dornic să obțină totuși un rezultat palpabil, s-a repliat spre apus, în teritoriile de sub munte ale Moldovei, unde a reușit să cucerească cetatea Neamțului. Acest ocol, combinat cu hărțuielile și rezistența moldovenilor, a făcut ca expediția să se prelungească mai mult decât de obicei și, după ce plătiseră tribut arșițelor verii, polonii au trebuit să facă față ploilor și lapoviței de toamnă.

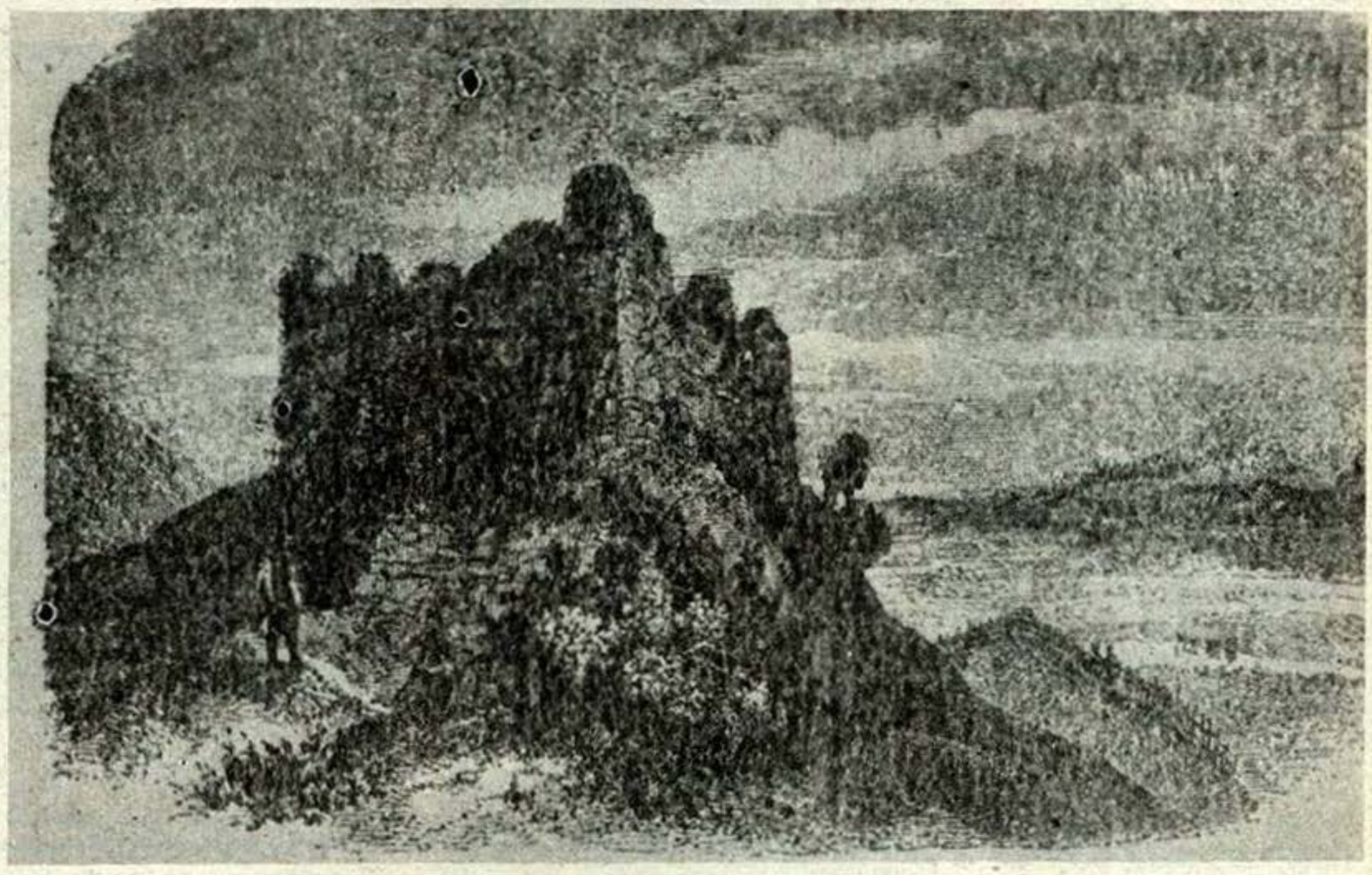

*Cetatea **Neamțului** – ilustrație din secolul trecut*

clauri, îl hăituiește ca pe un vânat care fuge". Demoralizați, chinuiți de foame și de sete, soldații lui Sobieski erau de cele mai multe ori incapabili să se mai apere. Dimitrie Cantemir relatează mărturia unui polon, tovarăș de arme din tinerețe al lui Constantin Cantemir, privitoare la starea de inferioritate în care erau puși invadatorii: „Știi bine, doamne preaîndurate, când am fost amândoi la Thorn în tabăra leșească împotriva suedezilor, eu nici înaintea a cinci suedezi nu tătari așezați lângă trunchiul copacilor, întinzând arcurile și zăngănindu-și sulițele; astfel noi, după ce ne umplurăm pântecele cu poame, coborând, dădurăm singuri mâinile să ni le lege".

Desigur, Dimitrie Cantemir înflorea puțin lucrurile, căutând să-și pună părintele într-o lumină cât mai favorabilă, dar relatarea lui surprindea veridic esența confruntării dintre români și poloni. În prima sa expediție eșuată, Sobieski s-a retras pe drumul Un participant la campanie povestește: „... nu găseai nicăieri un loc uscat... nicăieri scut și adăpost contra viforniței năpraznice. De sus turna ca din cofă, iar jos, la picioarele noastre, apele săltau în valuri;... caii mureau de foame și de frig, așa că rar care dintre ai noștri se mai putea întoarce acasă călare... Din pricina lipsei de animale de tracțiune tunurile și furgoanele cu muniții n-au putut fi mișcate din loc, ci au tre-

buit să rămână îngropate". Iar cronica anonimă a Moldovei *(Pseudo-Amiras)* consemnează: „de greutatea ernii mulți oameni au perit și s-au lăsat de agârlâcul lor, căruță leftica și pușcele. Și cu mare pagubă s-au întorsu în țara lor".

După dezastrul din 1691, când a pierdut peste jumătate din armată fără să poată da o bătălie propriu-zisă, Sobieski nu a mai reluat campaniile de anvergură împotriva Moldovei. Aceasta nu însemna că pentru români greutățile luaseră sfârșit. Polonii instalaseră garnizoane la Suceava, Neamț și Soroca, iar trupele lor pustiau nordul Moldovei cu scopul de a împiedica aprovizionarea Cameniței, stăpânită încă de otomani. Trecerea la un război de uzură menținea nesiguranța și împiedica refacerea economică a țării. Totodată, din 1691 se reiau luptele dintre facțiunile boierești, alimentate de rivalitatea ce opunea pe Constantin Cantemir lui Constantin Brâncoveanu. Aceste lupte erau însă și o dovadă indirectă că marele pericol trecuse.

Atunci când la 17 martie 1693, Constantin Cantemir închidea ochii la Iași, existența țării era asigurată. Rezistența dârză pe care el o condusese împotriva încercărilor de ocupare străină stăvilise expansiunea Poloniei lui Sobieski, care avea să se dovedească incapabilă de noi inițiative politico-militare de anvergură. Conducând țara în împrejurări internaționale deosebit de grele, când pericole pândeau de pretutindeni (Transilvania fusese anexată de Imperiul habsburgic), Constantin Cantemir a reușit ca, acționând cu stăruință și abilitate diplomatică, asemeni altor domnitori ai vremii, să mențină statul românesc de la răsărit de Carpați. ■

ARMATA ROMÂNĂ

(Urmare din p. 6)

pilda cea mai puternică ne-o dă Elveția, în care cetățeni din trei neamuri, vorbind trei limbi deosebite și aparținând unor biserici diferite, nu numai că trăiesc bine împreună, după ce au luptat secole de-a rândul, unii cu alții, dar se simt solidari și sunt cetățeni credincioși ai statului elevețian.

Dar lucrurile nu stau așa. Ducă-se oricine în secuime, întrebe oricine pe bulgarul din Dobrogea sau pe orice țăran de orice neam din cuprinsul României — stăpân azi pe ogorul său, mulțumită legiuirilor românești — dacă este gata sau nu să apere alcătuirea socială care-i asigură acest bun sau nu. Răspunsul l-au dat anticipat nenumărați bulgari, ruși, turci și tătari dobrogeni, soldați în acele glorioase regimente de infanterie purtând numerele 33, 34, 73, 74, cari fără pregetare și fără șovăire s-au aruncat în năpraznic foc și și-au sacrificat viața la Turtucaia, la Predeal, pe câmpiile Dobrogei și în șesul Siretului, la Mărășești. Răspunsul l-au dat concetățenii noștri mai noi, germanii, la Tatar Bunar și împrejurimi, atunci când au debarcat pe țărmul basarabean al Mării Negre bande sovietice cari doreau să răscoale populația din acele părți. Și l-au dat cu hotărâre și cu sânge. Răspunsul îl dau și azi naționalitățile, nerăspunzând la îmbierile din afară și la agitațiile unor pescuitori în apă tulbure.

Apoi, oricât de temeinice ar fi criticele ce se aduc învățământului nostru de toate treptele și însăși critica e un semn sănătos de dor de bine, de mai bine, nu este mai puțin adevărat că el a format, în acești patrusprezeci ani din urmă, mulți copii și tineri de neam deosebit cetățeni, ofițeri, magistrați, funcționari de toate soiurile, buni și credincioși fii ai țării, lucrând pentru binele și prosperitatea ei în toate ramurile de activitate.

În sfârșit, și nu mai puțin, armata, prin trecerea diferitelor contingente prin rândurile sale, a mărit simțul de solidaritate a tuturor fiilor țării și le-a inculcat sentimente de camaraderie.

Toate acestea în ceea ce privește materialul omenesc al oștirei despre care se poate spune, în rezumat, că are însușiri ostășești întru nimic inferioare ostașilor socotiți ca cei mai buni.

Bine, bine, mi se va spune, dar cu perfecționarea tecnicei de azi însușirile firești — foarte trebuincioase de altfel — nu ajung. Ostașii trebuiesc pregătiți temeinic din punctul de vedere al folosirii potrivite a mijloacelor moderne de luptă. Cum stăm cu pregătirea lor tecnică?

Răspunsul ni-l dă cetirea literaturei militare, literatură al cărei volum crește pe zi ce trece și a cărei valoare este mulțumitoare. Publicațiunile militare românești, de la război încoace, arată că în armata română se lucrează serios în toate direcțiunile instrucțiunei și că nu este ordine de idei în care să nu se facă cercetări și studii. Educația, instrucția, tactica, strategia, organizarea, legiuirile au făcut și fac obiectul unor studii practice, în general destul de bine prezentate și ținând seamă și de progresul industriei și de posibilitățile noastre. Ele mai arată că armata a adoptat bune procedee de instrucție și că preocuparea de seamă a marei majorități este destoinica pregătire de război.

Cu un ostaș, având însușirile sus-arătate, cu bune sisteme de instrucție, cu darul de a se pregăti bine pentru rostul său de război, armata română are bune temelii pentru a fi o unealtă priincioasă apărării dreptului României la ființarea ei, acum și în viitor.

Șugura
7 martie 1933 ■

În 1921, Partidul Naţional Liberal se afla în opoziţie, pierzând conducerea guvernului în urma alegerilor din noiembrie 1919. Consiliul de Miniştri era prezidat de generalul Al. Averescu, preşedintele Partidului Poporului, cu care liberalii încheiaseră, în mai 1920, un cartel electoral în speranţa că se vor folosi de popularitatea acestuia şi a formaţiunii sale politice pentru a-şi reface capitalul electoral.

Scrutinul din mai 1921 nu le-a adus liberalilor decât 6,77 la sută din voturi, revenindu-le 9 mandate în Parlament (7 pentru Vechiul Regat şi 2 pentru Transilvania) dintr-un total de 369.

Situaţia era mai mult decât îngrijorătoare pentru liderii liberali care au luat hotărârea

O mărturie memorialistică inedită vine să evoce un astfel de moment din campania de reorganizare liberală din vara lui 1921: turneul pe care un grup de fruntaşi ai P.N.L. — în frunte cu şeful partidului, Ion I.C. Brătianu — l-a efectuat în câteva oraşe ardelene în iunie 1921. Relatarea aparţine lui G.G. Mârzescu (1876-1926), fruntaş liberal, ministru de interne în guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu între 12 decembrie 1918 şi 27 septembrie 1919 şi din ale cărui memorii inedite din timpul primului război mondial am publicat fragmente în nr. 10-12/1991 şi 1,2/1992 ale revistei noastre.

Însoţindu-l pe Ionel Brătianu şi pe ceilalţi lideri liberali şi relatând despre turneul lor transilvănean, G.G. Mârzescu ne introduce

1921.

TURNEU LIBERAL ÎN TRANSILVANIA

G.G. MÂRZESCU

declanşării unei intense campanii de penetrare în electorat, îndeosebi în rândurile burgheziei din provinciile reunite cu patria mamă în 1918. Acţiunea se desfăşura, între altele, printr-o masivă infiltrare în cercurile financiare şi economice: înfiinţarea de sucursale ale Băncii româneşti (prezidată de Vintilă Brătianu), pătrunderea în consilii de administraţie, organizarea de cercuri de studii liberale etc.

Sub titlul Partidul liberal se reorganizează, Nicolae Iorga scria în Neamul românesc din 7 octombrie 1920: „În fiecare centru rural mai de seamă, în fiecare oraş apare în ultimul timp câte o sucursală a Băncii româneşti. Câteodată apare şi un club şi un ziar al lor".

în intimitatea unor cunoscuţi oameni politici din urmă cu peste şapte decenii, prezentându-ni-i în firescul existenţei lor cotidiene. Şi cu ochii unuia dintre ai lor.

Autorul — după cum au putut constata cititorii şi din lectura paginilor publicate în mai sus-amintitele numere ale revistei Magazin istoric — are har de povestitor însoţit, adeseori, şi de umor. Este un memorialist prea puţin cunoscut, caietele cu însemnările sale fiind cine ştie pe unde risipite. Poate, ştiu eu, descendenţii sau alte persoane din cei care l-au cunoscut ne-ar putea semnala sau pune la dispoziţie şi alte pagini din memorialistica acestui deosebit de interesant personaj, nu numai în plan politic ci şi în acela al scrisului, spre o mai dreaptă înte-

grare a sa în circuitul istoriografic actual prin intermediul Magazinului istoric.

Revenind la însemnările sale din 1921, din care vom reproduce câteva fragmente inedite, menţionăm că ele se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti, fondul G. Mârzescu, dosar nr. 147, sub titlul Note din călătoria mea în Ardeal cu I. Brătianu. **În transcrierea lor am păstrat unele particularităţi stilistice şi ortografice ale autorului, fără a mai marca prin trei puncte întreruperile din text. Precizările în paranteze drepte, notele de subsol şi titlul ne aparţin.**

Mulţumesc colegilor de la Arhivele Statului din Bucureşti pentru sprijinul acordat.

Ioan LĂCUSTĂ

18 iunie (sâmbătă) 1921. Plec la Cluj pentru a lua parte la inaugurarea cercului de studii. Ca deobicei, Ionescu s-a înfăţişat la ora 5 dimineaţa şi mi-a făcut bagajul.

Nici un restaurant, nici o cafenea deschise pentru a putea lua un ceai. Mă retrag în restaurantul gării, în agreabila companie a căpitanului Caligari.

Pe peron, în dreptul trenului, mă întâlnesc cu ceilalţi oameni politici care fac aceeaşi călătorie: Vintilă Brătianu, Duca, dr. Angelescu, N. Săveanu, Jean Th. Florescu, Simion Mândrescu, Ioanitescu şi încă un tânăr de la cercul de studii, pe care nu-l cunosc.

Ocup cabina cu Vintilă. Fiind somnoroşi cu toţii ne completăm mai întâi somnul şi apoi începem conversaţiile cele mai variate. Jean Th. Florescu a deschis cel întâi focul cu chestiunile ce-l interesează personal: 1) faimosul art. 8 din legea agrară care prevede exproprierea integrală chiar a bunurilor indivize, ale minorilor şi femeilor datoare; 2) intrarea lui în viitorul minister naţional-liberal.

Am văzut mulţi interesaţi şi mulţi ambiţioşi, dar aşa ca Jean Th. rar se poate întâlni. Pe chestia vârstei se înţelege că d-rul Angelescu îi ţinea hangul, pentru că e interesat cu averea minorilor lui copii care se găsesc în indiviziune. După ce a pus pe d-na Florica Algiu, Şerban Ghica şi Al. Gussi ca soli să-mi solicite concursul, a crezut că în tren e momentul cel mai prielnic să facă un asalt de *captatio benevolentiae*. Mi-am menţinut însă punctul de vedere ce am avut de la început şi anume: că la discuţia pe articole la care nu participăm pe nici o chestiune nu se cuvine să ne concentrăm forţele de luptă pe un amendament, legitim în final, o recunosc, dar care e pus în mişcare de interesele personale a doi din prietenii noştri. Să lăsăm ca iniţiativa s-o ia guvernul, majoritatea sau opoziţia federalistă, şi noi vom vedea, dar este imprudent să ridicăm noi chestiunea, pentru că chiar pe o chestie dreaptă se vor ridica băncile împotriva noastră.

Deşi din gură îmi dau cu toţii dreptate, în fapt Jean Th. şi cu Angelescu se milogesc la toate partidele din Cameră pentru amendamentul lor. Vintilă şi cu Duca sunt franc de partea mea, dar Alecu Constantinescu îi susţine în acţiunea lor personală.

Cum chestiunea agrară e în strânsă legătură cu Ministerul de domenii, Jean Th. Florescu ne făcea aluzii c-ar dori să ia acest departament. Noi, şi în special Vintilă Brătianu, am râs de el, spunându-i că nu poate fi [ministru] pentru că nu ştie caracteristicile unei vaci Ziementhal. Vintilă susţinea că o astfel de vacă n-are coadă, pe când Florescu susţinea că are. Aşa ne-am trecut toată dimineaţa în tren până la Predeal, unde am dejunat.

După dejun, cu toţii s-au culcat, afară de mine care citeam pe Thereza Lackman şi de Jean Duca care citea bugetul general. Îndată ce s-a sculat Vintilă, împreună cu Duca şi cu el m-am încuiat într-o cabină şi i-am pus în curent cu conversaţiile avute în ajun cu Inculeţ.

Inculeţ mi-a relatat consfătuirea reprezentanţilor provinciilor alipite ce a avut loc la St. [Cicio] Pop acasă. Erau faţă Maniu, Popa, Mih. Popovici (Ardeal), Inculeţ şi Pelivan (Basarabia) şi Nistor (Bucovina). Cu toţii au căzut de acord că guvernul trebuie răsturnat şi că ei trebuie să vie la putere. Inculeţ i-a întrebat atunci: cum şi când? Şi-şi exprimă părerea că aceasta nu se poate realiza decât în înţelegere cu liberalii.

Ajungem la Sighişoara, unde mâncăm. Imediat după masă culcarea şi la 2 1/2 noaptea suntem la Cluj, aşteptaţi la gară de Mavrodi şi câţiva prieteni din organizaţia liberală de acolo. Ajunşi la Hotel „New York" era rânduit ca Duca cu mine să ocupăm camera nr. 15. Brătianu[1] ocupa camera nr. 1, a procurorului. Dorm prost. Vorbind cu Duca chestii politice, ce discutasem în ajun, Brătianu de alături, de la camera nr. 1, ne invită să vorbim mai încet.

19 iunie (duminică). La 7 1/2 dimineaţa ne trezim în odaie cu Ionel (Brătianu) care asistă la toaleta noastră, salutându-ne cu „coane Georgel" şi „coane Ionelule". Vreau să-i istorisesc conversaţiile cu Inculeţ, dar îmi spune că e inutil pentru că le cunoaşte. De unde dracu era să le cunoască de la 3 noaptea când am sosit la 7 1/2 când ne-am sculat?

Fratele Vintilă care se sculase de la 6 1/2 ca să viziteze Banca românească găsise timpul să scoale şi pe Ionel şi să-l puie repede în curent cu cele vorbite de Inculeţ cu mine.

Luăm cu toţii cafeaua în cofetăria de jos şi pornim în corpore să vizităm Universitatea şi Facultatea de medicină, fiind conduşi de recto-

[1] I.I.C. Brătianu, cu un alt grup de fruntaşi liberali, venise direct la Cluj dintr-un turneu prin Banat şi Hunedoara.

rul V. Dumitriu şi mai mulţi profesori, printre care Bănescu, Leon. Universitatea e mai bine instalată şi înzestrată decât toate universităţile ce avem, ceea ce şi sugerează lui Duca ideia să-şi trimită băiatul aci.

Vremea este urâtă, plouă. Ne-a fost însă cu noroc, pentru a contramanda grotesca nuntă ţărănească ce se proiectase s-o facem în piaţa Matiaş Corvin, adică Brătianu era vorba să cunune o tânără pereche de ţărani. De fapt, ţăranii nici nu veniseră la ora 8 dimineaţa, cum era convenţia şi nici delegaţiile de ţărani ce trebuiau să vină pentru întrunirea de la 11 ore. Aceasta mă făcea să bănuiesc că manifestaţia de la Cluj va fi ratată.

La 11 ore însă am avut o surpriză agreabilă. Sala mare a Prefecturii, unde trebuia să se inaugureze cercul de studii, era arhiplină, peste 1 500 persoane, din toate straturile sociale, doamne, profesori universitari, studenţi, meseriaşi, muncitori, socialişti cu drapele etc. Recunosc pe d-nele Docan, Bogdan-Duică, Pordea, Dumitriu, profesorii Dumitriu, Sextil Puşcariu, arhimandritul Ioan, Trepon, părintele Lupaş şi alţii.

Dl. Brătianu e primit cu aplauze entuziaste, prelungite, cu atât mai preţuite, cu cât nu veneau numai de la partizanii politici. Brătianu, insuficient pregătit, face o cuvântare slabă, anunţând preceptele care l-au călăuzit în politica externă, după care trece cuvântul lui Horia Furtună, pentru a ceti câteva pagini interesante din memoriile lui [I.I.C. Brătianu] din timpul războiului. Horia Furtună ceteşte însă repede şi prost, ceea ce a scăzut din valoarea bucăţii cetite.

La 1 1/2 s-a terminat inaugurarea şi ne-am îndreptat la dejun la „New York", oprindu-ne un moment la statuia lui Matiaş Corvin pentru a-i arăta lui Brătianu steagul Moldovei închinat ungurului. Tentativa însă a fost nulă, pentru că n-am găsit steagul, deşi îl văzusem şi vorbisem de el la Congresul orfanilor de război. Se vede că e undeva sub cute, răspund stupid, plictisit însă ca nu cumva Brătianu să creadă că i-am spus o minciună.

Această idee m-a frământat şi a făcut să mă întorc înapoi să caut cu atenţiune steagul, să-l găsesc şi apoi să aduc pe rând pe Vintilă, Duca, Ionel Brătianu şi ceilalţi pentru a-l vedea. Cu toţi mi-au recunoscut dreptatea. Steagul e cel din stânga statuii, bătrânul armat din primul plan. Nu poate fi eroare: stema Moldovei, capul de bour cu steaua între coarne, se vede clar.

Dejunul l-am luat între noi fără alţi invitaţi. Alecu Constantinescu a găsit mijlocul

N. Bănescu; în p.27: Ionel Brătianu (stânga) şi fratele său Vintilă

să ne regaleze şi aici cu nişte excelente icre negre.

Până la ora 4 ne-am odihnit, adică ceilalţi, căci eu am fost la Leonte Moldovanu în odaie de l-am pus în curent cu situaţia politică şi s-ascult plângerile lui împotriva lui Matei Sasu. La 4 1/2 ne scoborâm în restaurant unde Alecu Constantinescu a botezat un copil al lui Dragu, ziaristul de la *Înfrăţirea*. Când s-a lepădat de Satana, am atras atenţia lui Brătianu că de acum înainte conu Alecu nu mai face nici trei parale.

La 5 mergem la Clubul liberal, unde Brătianu primeşte delegaţiile organizaţiunilor ardelene venite la Cluj să-l salute, iar la ora 6 vizităm redacţia *Înfrăţirea*. De la 8 până la ora banchetului, la 9, relatez lui I. Brătianu conversaţia cu Inculeţ şi audienţa la rege. Brătianu e foarte mulţumit de limbajul regelui şi foarte prepuelnic (neîncrezător) asupra pretinsei retrageri a lui Maniu.

Fiind chemaţi la banchet, întrerupem conversaţia. Banchetul are loc în sala restaurantului cu aproximativ 150 tacâmuri şi un meniu foarte prost. Patru mese sunt prezidate de Brătianu, Vintilă, Duca şi eu. Brătianu toastează pentru rege, la care răspunde cu un debil imn regal un taraf de lăutari ţigani unguri.

Vorbesc apoi Bănescu, Leonte Moldovanu, Simion Mândrescu, Dr. Bianu, Trepon şi un tânăr din Sălaj. Trepon cu oratoria lui, eclesială, cu figuri frumoase şi cu simţăminte calde nu se mai putea opri. A vorbit aproape o oră.

Ţăranul bătrân din Sălaj ne-a impresionat prin simplicitatea, dar căldura cuvântului. În concluzie cu toţii au băut pentru Brătianu, care le-a răspuns de astădată foarte bine şi foarte cald. N-a prea făcut declaraţii politice de seamă, a făcut un apel la unirea tuturor forţelor naţionale pentru a consolida opera făcută cu atâtea sacrificii, arătând că cu toţii avem răspunderea morţilor [din război], dar el mai mult decât oricare altul. Banchetul s-a sfârşit la 12 noaptea, retrăgându-ne fiecare la cuibul nostru, după ce am plătit 110 lei tacâmul. Am dormit iarăşi prost.

20 iunie (luni). Sculatea la 7 1/2. Plecarea la Oradea Mare. Suntem trei automobile: unul al lui V. Alimănişteanu, cu Ionel, Duca, eu şi Al. Alimănişteanu; al doilea, al societăţii „Petroşani", cu Vintilă, Săveanu, Ştefan Vasile, Drăghicescu şi Mândrescu; al treilea cu Vasile Alimănişteanu, Vasile şi Petrea, însoţitorii lui Brătianu, plus bagajele.

Drum frumos, cu multe

castele de „grofi", dintre care reţin cel al lui Banfi şi Zichi. În automobil, Brătianu deschide vorba de viitorul guvern, persistând în hotărârea lui de a forma altcineva decât el guvernul. Când i-am arătat că aceasta nu se poate, el mi-a răspuns că atuncea e zadarnic să facem planuri pentru venirea la guvern.

Se arată plictisit numai că regele vrea „om de autoritate şi de experienţă". Aceasta sper că-l va convinge să nu mai facă nazuri, iar dacă cumva va persista serios, atunci, în părerea mea, nu poate face alt om mai cu autoritate guvernul decât Vintilă. E exclus asta, de a mai putea impune guverne cu militari á la Văitoianu, Coandă.

În satele româneşti Ghigea, Ciucea, Valea Mare ne ies înainte preoţii cu sătenii pentru a saluta pe Brătianu. La Valea Mare preotul era în odăjdii; la Ciucea primarul ne-a ieşit călare înainte, iar în celelalte protopopul Munteanu. Se înţelege: buchete, cuvântări etc. La Valea Mare Brătianu şi-a reamintit că e numele comunei sau al satului de la Florica unde s-a născut. O învăţătoare, Antonescu, s-a aninat de automobilul nostru de la un sat la altul. La bariera Oradei Mari ne-a primit organizaţia liberală din oraş în frunte cu Justin Ardeleanu, după ce de la 30 km ne-a ieşit înainte Banu cu avocatul Zigre.

Sosim în Oradea la ora 1 şi tragem la un excelent otel, „Park". Eu tot în odae cu Duca. Dejunăm la avocatul Zigre, unde erau invitaţi şi episcopul Şorogariu şi generalul Moşoi. Dejun bun cu această particularitate: două fripturi — o friptură de vacă şi o friptură de pasăre, separate printr-un dulce.

Toasturi sobre. Brătianu închină pentru d-na şi dr. Zigre, iar acesta pentru Brătianu; apoi acesta din nou pentru Şorogariu şi Moşoi.

După dejun puţină odihnă, după care urmează într-o sală de cinematograf o întrunire cu 500-600 persoane. Vorbesc Zigre, protopopul Munteanu, Justin Ardeleanu, Banu şi Brătianu. În cuvântarea lui Banu vorbeşte de Brătianu, Duca şi Vintilă; cred că intenţionat m-a omis pe mine, dar m-am făcut că n-am observat. Brătianu repetă aceleaşi lucruri ca la Cluj, plus ceva pentru naţionalităţi.

După întrunire, Brătianu, Duca şi eu facem vizite lui Şorogariu, general Moşoi şi vizităm cetatea unde e atelierul de sculptură al unui fost bolşevic ungur care a lucrat statuia reginei, busturile şi medalioanele tuturor membrilor familiei regale, plus bustul generalului Moşoi şi a generalului Olteanu. În basoreliefurile de la statuia regi-

„Eu am fost la Leonte Moldovanu..."

nei figurează, după o fotografie, regina cu generalul Moşoi. Statuia reginei e bunişoară; bustul lui Carol şi mai reuşit, profilul Elisabetei în perfecţie.

Seara la 8 1/2 banchet de 150 tacâmuri în sala cinematografului, unde am avut întrunirea. Toastează Brătianu pentru rege, Zigre pentru Brătianu, protopopul Alex. Munteanu pentru Duca şi mine, se vede pentru a repara omisiunea lui Banu de la întrunire, francezul Pettes pentru familia Brătianu, un preot catolic pentru Vintilă, un ungur în limba maghiară.

Duca mulţumeşte într-un foarte însufleţit [discurs] rupându-şi pumnul de masă, în numele lui, al lui Vaida şi al meu. Eu eram somnoros teribil la 11 1/2 noaptea şi apoi nici nu mă trăgea inima să răspund la un toast care mă confunda cu Al. Constantinescu, vorbind de „ministrul de interne" din timpul războiului. [G.G. Mârzescu a fost, atunci, la agricultură şi domenii] şi de sprijinul dat refugiaţilor. Mai vorbeşte Banu răspunzând nu ştiu cui, care-i ridicase un toast tot bătând cu pumnul în masă. Brătianu încheie seria toasturilor mulţumind tuturor şi luând în seamă ceea ce vorbise ungurul şi Pettes.

21 iunie (marţi). La 9 dimineaţa părăsim Oradea Mare, îndreptându-ne spre Cluj. Începe o ploaie măruntă, răzbătătoare, care ne ţine tot drumul. La 25 km de Cluj, automobilul „Petroşanilor" (Cadillac) are o pană de motor care-l împiedică de a merge mai departe. Îl abandonăm pentru moment şi la 1, la ora dejunului, suntem la Cluj. Odihnă fără odăi, adică în odăi împrumutate (I. Brătianu), în cafenele şi pe canapeaua de la Banca românească (Duca), în locuinţă particulară (Vintilă) etc.

V. Alimănişteanu, plecat c-un alt automobil ca să remorcheze Cadillac-ul, întârziind, plecăm la Gherla tocmai pe la 7 1/2 pe o ploaie abundentă. Tot cerul e întunecat cât îl poţi prinde cu ochii.

Suntem la Gherla la 8 1/2 şi tragem docil la Episcopia unită, unde ne primeşte episcopul Hossu, înconjurat de canonicii Domide, Fabian, Pop şi Pordea (tatăl d-rului Pordea din Cluj). Venind mai mulţi decât eram aşteptaţi se produce oarecare zăpăceală la înalta Episcopie şi în definitiv suntem cazaţi: Ionel şi Vintilă la episcop, Duca la canonicul Fabian, eu la inginerul Silaşi şi ceilalţi la un evreu Schinsling, client al Băncii româneşti.

Gherla, centru de episcopie, e un sat mare, târguşor, cu şase mii locuitori, dintre care vreo 3 000 români uniţi, armeni, catolici şi unguri. Ar-

menii sunt veniţi din Moldova şi au mulţi dintre ei nume româneşti. Nu e reşedinţa definitivă a Episcopiei. Nu există o catedrală episcopală, ci o biserică parohială. Episcopul refuzând să clădească episcopia pe locul indicat de unguri, el cerea să fie clădită pe piaţă în faţa bisericii armene ceea ce ungurii i-au refuzat. Aici e şi vestita puşcărie, transformată azi în casă de corecţie pentru copiii cu porniri rele. De aici veni şi vorba „a băga la gherlă" (vezi dicţionar Damé sau altul).

Eu vorbesc mai mult cu fratele episcopului, ajutor de procuror la Cluj, asupra reformei administrative care-i nemulţumeşte adânc.

La 9 masa la episcop, la care canonicii Domide şi Fabian şi-au arătat arama de „bons vivants", bând peste măsură şi turmentându-se, făcând de ruşine pe episcop. Domide adormise la masă şi când se trezea vroia să facă din Duca şi din noi tovarăşi de băutură. Fabian îşi pusese mintea cu Ionel, care rezista la preceptele călugăreşti: Să bei cu cumpătare, dar răzămându-te de masă.

Aşa de intimi se credeau ei cu Duca şi cu mine încât cuvântul „domn" dispăruse din limbajul lor şi eram trataţi cam astfel: „Duca să-mi tragă la noapte un discurs". Sau pentru că nu puteam bea ca şi ei: „Ce fel de ministru de interne ai fost, Mârzescule!" Episcopul se cam ţinea ruşinat, interzicea canonicului Domide ca să toasteze, după cum cerea el, şi justifica atitudinea lor cam cu următoarele cuvinte: „Reverendisimii au ca principiu să facă pagubă episcopului când vin la masă la el". Reverendisim se spune numai canonicilor. Episcopul era ilustrisime, iar profesorii teologi clarisime.

Masa se termină cu un toast călduros al episcopului pentru Brătianu şi cu răspunsul acestuia, care a ţinut ca în persoana lui Hossu să aducă un omagiu Bisericii naţionale unite.

La 12 ne culcăm. Eu am fost foarte bine cazat la Silasi, în biroul lui foarte curat şi bine mobilat.

Miercuri 22 iunie. Gherla. Luăm cafeaua la episcop şi apoi ne pregătim pentru plecare la Năsăud. Înainte de a pleca însă comentăm gradul de catolicism pe care l-am găsit la uniţii noştri. Episcopul se închina într-un paraclis fără altar şi băiatul care ne servea făcea [cuvânt indescifrabil] catolic.

Vremea e tot atât de urâtă, ploaie măruntă care îmbracă totul în ceaţă aşa că nu profităm nimic din peisajurile frumoase din drumul de la Gherla la Năsăud.

Sosim în această localitate cam pe la 12 1/2 şi suntem primiţi de profesorul Meriţa şi

„Duca să-mi tragă la noapte un discurs!"

vicarul Maliţa, fratele lui Solomon Maliţa, care ne conduce la liceul grăniceresc mi se pare „Gh. Şincai". Aci recepţie cu notabilităţile localităţii şi toţi elevii. Vicarul salută pe Brătianu şi acesta răspunde tuturor, iar un cuvânt deosebit pentru şcolari.

Trecem apoi la un dejun în sala Casinei. Aproape 70 persoane: pastramă, pulpă de purcel şi serviciul făcut de domnişoare studente la Universitatea din Cluj. Brătianu toastează pentru Năsăud şi femeia română, inspirat de femeile care serveau.

La ieşirea de la masă soseşte şi automobilul Cadillac cu Săveanu şi S. Mândrescu.

La banchet îmi produce o adâncă impresie capul frumos de bătrân al săteanului Petrişor: zdravăn, deşi are peste 90; decorat cu „Coroana României".

De aci, Vintilă, eu, Stef Vasile, Mândrescu şi Slăvescu ne separăm de Ionel, care împreună cu Duca, V. Alimănişteanu, Săveanu şi Constantin Brătianu se îndreaptă spre Vatra Dornei prin Rodna. Sunt convinşi însă că din cauza ploii nu vor putea continua drumul, dar nu se puteau întoarce de aci pentru că în Bucovina aşteaptă Nistor şi cu prietenii lui să-l salute.

Trecem prin Bistriţa, Reghinul săsesc (unde ne oprim câteva momente la Banca „americană") şi poposim la Târgul Mureşului, cam pe la orele 7 seara.

Tragem la un otel destul de murdar, „Domakos", unde Mândrescu de-abia sosit găseşte prilejul unei aventuri galante cu o bonă ungară, pe care o recomandă ca excelentă propagandistă liberală.

Vizitez cu Vintilă localul Băncii româneşti, instalată într-o quasi-mansardă, curată însă, după numeroase dificultăţi ce i-au făcut autorităţile locale, probabil din şicană politică.

De acolo vizităm primăria, aceasta într-un edificiu propriu, ornamentat în gust maghiaro-evreiesc, cu pretenţiuni de primărie a unui oraş civilizat.

Ne frapează atmosfera măghiară. Inscripţiile în primărie continuă a fi în ungureşte.

Vizităm în fine, pe protopopul Ştefan Rusu, un bun prieten al nostru, unde găsim pe col. Cercăneanu.

Prânzim şi ne culcăm. Eu într-aceeaşi odaie cu Vintilă iar Mândrescu cu Ştefan Vasile, Slăvescu cu Cantacuzino, fiul lui Gogu, directorul Băncii româneşti.

Am observat firma unui „Orfelinat Regina Maria", asupra căruia nu m-a putut informa nimeni dacă este al Societăţii „Ocrotirea orfanilor de război".

Joi 23 iunie. Plecăm tot pe

ploaie la 7 1/2 dimineața din Târgul Mureșului. Avem o pană de cauciuc și la 2 ore suntem la Brașov, unde dejunăm la restaurantul „Transilvania". Vizităm repede Banca românească și ne continuăm drumul pe aceeași ploaie.

La [indescifrabil] unde avusesem pana, un țăran român ne-a cerut o „țigară". I-o dăm, dar ne întreabă cât costă. Îi răspundem „Nimic". Și arătându-ne surprinși de întrebarea lui ne spune: „Apoi, vedeți, a mai trecut odată pe aici un automobil și am cerut boierilor o țigară. Mi-a dat-o și când i-am întrebat câți crăițari am de dat, mi-a spus ca și dvs. nimic. Dar când au plecat cu automobilul au început să strige înjurându-mă, unde sunt crăițarii, mă?" Am râs cu poftă și l-am asigurat că cu noi nu se va întâmpla așa.

La Bușteni era să avem un grav accident de automobil. Cantonistul nelăsând rampa am întâlnit trenul la ieșirea din tunel tocmai în momentul când aveam să traversăm în viteză linia ferată. Noroc de prezența de spirit a șoferului și de frânele bune, care ne-au ajutat să stopăm brusc la cel mult 2 metri de tren.

De la Sinaia ploaia a mai contenit, dar cerul tot înourat și amenințător. Ne-am trecut timpul necăjind pe Mândrescu și punându-i tot soiul de chestiuni de germană, literatură etc.

La 8 1/2 suntem în București, unde găsesc o telegramă și știri displăcute: neînțelegerile de la Tecuci; demisia impertinentă a lui Ciugureanu și alte telegrame. Sunt contrariat peste măsură.

Vineri 24 iunie. Vine dimineață [indescifrabil] care mă pune în curent cu isprăvile făcute la Chișinău, convins că a făcut bine. Inutil să-i explic cât de inoportun și inabil a fost, dar nu mai puțin ușurința lui Ciugureanu e incalificabilă.

La 12 mă întâlnesc la Constantinescu cu Vintilă, pe care-i pun în curent cu cele de la Tecuci și Chișinău. Primiseră și ei copii de pe demisia lui Ciugureanu. Rămâne să așteptăm pe Ionel.

Dejunez la Dorel Dumitrescu, de unde merg la Cameră. Discuția pe articole la legea contribuțiilor directe. Nici o discuție de seamă. Votul asupra excluderii lui Mihalache rămâne nul.

Stere, care era în dreptul meu, îmi șoptește că nu mai poate merge așa și că vom veni la guvern mai repede decât credem.

După Cameră, Inculeț vine la mine și-mi spune că Vaida a solicitat o întrevedere lui Al. Constantinescu, care l-a invitat la dejun, declarându-i însă că nu este autorizat a trata. Îmi mai spune încă că în cercurile naționaliste din Ardeal se consideră înțelegerea cu noi ca înfăptuită și cu toți se simt bine cu această idee, după cum se simt bine și țărăniștii din Regat. Aceștia din urmă ar dori în adevăr să scape de ardeleni, pe care-i consideră ca reacționari, pentru a forma, zic ei, un partid puternic de stânga. Maniu, deși a declarat lui Vaida că se retrage, totuși se interesează cum merg tratativele.

Petrec o seară plăcută cu Madelena, Cora și Iancu Păucescu la comedia lui [indescifrabil] unde Cutava-Barozzi are o admirabilă creațiune. Iancovescu mai puțin bine ca de obicei, în special ca în *Cafeneaua mică*.

Înainte de teatru, Duca îmi telefonează c-a sosit cu Ionel, nemaiputând continua drumul din cauza ploii. La Vatra Dornei a avut din partea lui Nistor o recepție eminamente liberală. Ionel ne-a poreclit, pe mine și Duca, „Max și Moriț". Eu Moriț pentru că sunt din Moldova.■

COPERTELE

①④ Una dintre cele mai frumoase parade militare ale secolului nostru, desfășurate la încheierea Războiului din Golf (1991): sub ploaia a 4 000 tone de confetti, soldați ai Regimentului 2 infanterie din Nîmes, aparținând Legiunii străine, defilează pe Broadway, stârnind aplauzele a 4 000 000 de spectatori, care au urmărit trecerea unităților armatelor aliate revenite din Golf **(Legiunea străină — istorie și profesionalism,** p.73)

②Trei imagini românești din secolul trecut: a) incendiul bisericii Sf. Gheorghe cel Nou din București, în ziua de 23 martie 1847 (anonim, gravură pe cupru); b) castelul Huniazilor (gravură de L. Rohbock); c) biserica și mînăstirea Ursulinelor din Sibiu (aquaforte gravată de Knopmacher) **(Evul mediu românesc în... Luxemburg, p.** 33).

PLANSELE

①②③④Iată câteva dintre imaginile prezentate în Luxemburg, în cadrul expoziției **Evul Mediu românesc — stampe și documente:** ① doamna Maria Bibescu, a doua soție a lui Gheorghe Bibescu (1842-1848) în costum popular (litografie de G. Venrich; sec. XIX); ② țăran și țărancă români (litografii de D. Lancelot; sec. XIX); ③ tânără fată de familie nobilă (gravură de J. Houssard; sec. XVIII); boier român (acvaforte de B. Baron; sec. XVIII); ④ soție de boier în costum de epocă (gravură de D. Lancelot; sec. XIX) **(Evul mediu românesc în... Luxemburg,** p. 33)

ALBUM ISTORIC

EVUL MEDIU ROMÂNESC ÎN LUXEMBURG

MARIANA CRUCEANU

Există în România o comunitate de aproximativ 15 000 luxemburghezi, iar în Marele Ducat al Luxemburgului un interes deosebit — atât în mediile ştiinţifice, cât şi la nivelul autorităţilor şi al opiniei publice — faţă de fenomenul migraţiei populaţiei luxemburgheze. Iată deci un prim factor care explică interesul dovedit anul trecut, în luna aprilie, faţă de manifestările organizate la Biblioteca Naţională din Luxemburg. O altă explicaţie o constituie curiozitatea dintotdeauna a occidentalilor faţă de lumea pitorească a sud-estului Europei. Călătorii veniţi din Vest erau fascinaţi de fastul vestimentaţiei boierilor şi de simplitatea şi frumuseţea portului popular de la noi, de îmbinarea elementelor bizantine, gotice şi orientale din arhitectura oraşelor şi edificiilor religioase, remarcând aproape fără excepţie diferenţa dintre ţinuturile de la nord de Dunăre şi cele din sud, aflate sub administraţie otomană.

Aşa de exemplu, olandezul Jacobus Harrewijn realiza la 1688 un tablou fantezist al Bucureştiului, iar mai târziu Luigi Mayer, Gabriel Bodenehr, Michel Bouquet, D. Lancelot, L. Rohbock şi alţi artişti ne-au lăsat imagini pline de pitoresc şi chipuri de ţărani şi boieri, fixate pentru posteritate.

Manifestările culturale din Marele Ducat au reunit, sub titulatura „România-Luxemburg", patru secţiuni. A fost mai întâi expoziţia *Evul Mediu românesc—stampe şi documente,* deschisă între 5-25 aprilie, în sala Mansfeld a Bibliotecii Naţionale. Organizată sub egida Ministerului afacerilor culturale din Marele Ducat, a Muzeului de istorie şi artă al oraşului Bucureşti, a Ambasadei române şi a Bibliotecii naţionale din Luxemburg, expoziţia — care a putut fi admirată, în luna februarie a acestui an, şi de bucureşteni, la Palatul Suţu — a reunit documente (începând cu actul de întemeiere al oraşului Bucureşti) şi stampe reprezentative pentru Evul Mediu românesc. Au fost expuse şi documente referitoare la comunităţile de origine luxemburgheză din România, provenite de la Institutul de studii socio-umane al Academiei Române, filiala Sibiu. La vernisajul expoziţiei a rostit un cuvânt de salut domnul Jacques Santer, primul ministru şi ministrul afacerilor culturale din Marele Ducat. Cu aceeaşi ocazie, directorul Bibliotecii naţionale, domnul Jules Christophory, i-a invitat pe cei prezenţi să admire splendorile aduse din România, „această ţară care a cunoscut multe dificultăţi, dar n-a încetat să fie prezentă în Luxemburg, pe plan cultural".

Miercuri, 7 aprilie 1994, profesorul Norbert Thill-Beckius a ţinut o conferinţă însoţită de proiecţii, despre *Bisericile pictate şi fortificate din România*, iar luni, 19 aprilie, profesorul Livius Ciocârlie, de la Universitatea din Timişoara, şi doamna Corina Mersch, din Luxemburg, au vorbit despre *Miturile fondatoare româneşti.*

În sfârşit, joi 8 aprilie, Biblioteca Naţională din Luxemburg, Asociaţia luxemburgheză de genealogie şi heraldică, Institutul de studii socio-umane al Academiei Române, filiala Sibiu, şi Centrul de studii şi documentare România-Luxemburg au organizat o masă rotundă cu tema *Comunităţile de origine luxemburgheză din România.* Am aflat atunci că principalul val de migraţie s-a produs în cursul secolului XVIII, când 2,5% din populaţia de atunci a Luxemburgului a migrat spre România. Domnul Jean-Claude Muller, vicepreşedintele Asociaţiei luxemburgheze de genealogie şi heraldică a arătat că „această comunitate vorbeşte astăzi o limbă luxemburgheză care n-a suferit aporturi de franceză, fenomen tipic altor migrări". Iar domnul Guy Dockendorf, de la Ministerul afacerilor culturale, a subliniat că bogăţia legăturilor culturale dintre România şi Luxemburg ar putea permite organizarea în comun a unor acţiuni interesante în anul 1995, în contextul manifestării „Luxemburg, oraş european al culturii".

Credem că nu greşim dacă spunem că manifestările culturale din Marele Ducat al Luxemburgului au contribuit la promovarea unei mai bune cunoaşteri între cele două popoare şi, într-un context mai larg, la făurirea Europei unite de mâine.

Imagine de la deschiderea expoziţiei de stampe şi documente

SPERANŢA CELEI MAI BUNE CĂI DE URMAT

Din lumea

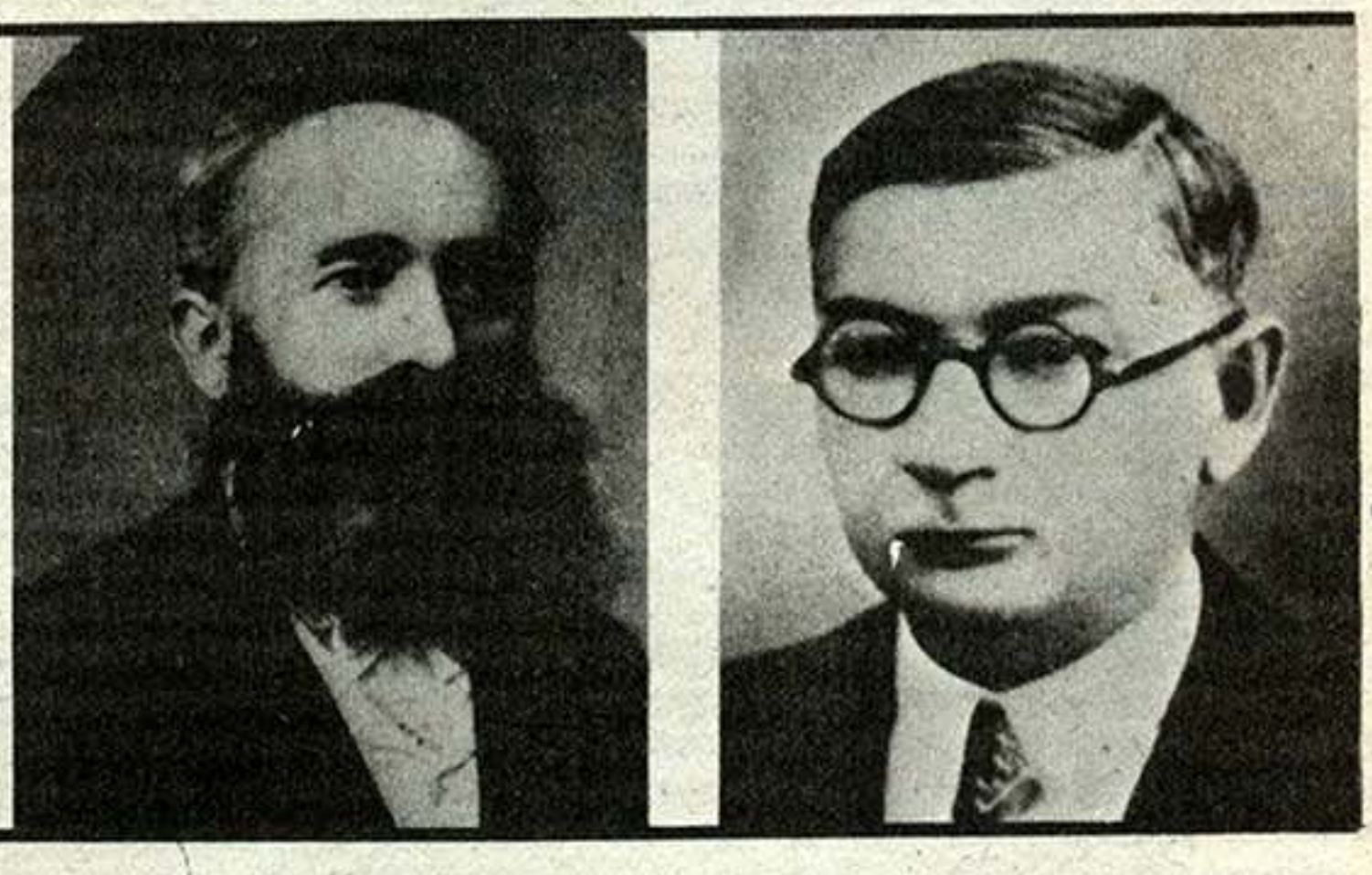

Dr. HENRI ZALIS

● B.P. HASDEU ● N. CARTOJAN ●

S-a vorbit mult şi nu fără temei dèspre manifestările de antisemitism din România, despre otrava strecurată de fabricanţii ei în organismul social. Uneori, ca de pildă în perioada 1940-1944, legile rasiale dau virulenţei anti-evreieşti un caracter făţiş chiar dacă există şi excepţii, dacă ele privesc doar populaţia din Vechiul Regat. Alteori, antisemitismul este latent, disimulat şi se repetă ciclic, precum o boală ce apare în lipsa mijloacelor de protecţie ori a inhibiţiilor unei educaţii sistematice.

Dar ca să respectăm adevărul — cum intenţionează autorul acestor rânduri — are loc şi procesul invers, cu sporit aspect persuasiv, prin care — pe fondul omeniei poporului român — mari intelectuali români fac efortul să dezvolte sentimentul opus, nu neapărat filosemitismul, cât cel de sinceră preţuire şi de dreaptă simpatie, care vrea să dea seama că prin evrei cultura naţională s-a îmbogăţit. Ei nu nesocotesc antisemitismul, dar, în temeiul dreptului la opţiune, îl consideră o eroare; ca atare, printr-o cooperare, ce *judecă* şi *alege*, construiesc pe acelaşi teren, al spiritualităţii naţionale, un model comunicativ care a funcţionat şi uneori s-a şi impus de peste un secol.

Admit că nici acest proces nu este uniliniar (cum vom vedea), că s-ar fi produs fără abateri şi alterări temporare, dar în cunoştinţă de cauză afirm că el stimulează încrederea în forţele luminate ale acestui popor şi le recomandă pentru semnul de recunoaştere, de preţuire pe care ni l-au arătat când a fost nevoie.

Deschid seria exemplificărilor cu o trimitere la Garabet Ibrăileanu. Al. Piru povesteşte cu lux de amănunte cum la Bârlad, Ibrăileanu şi Raicu Ionescu-Rion fiinţează societatea „Orientul". Amândoi învaţă idiş pentru a se înţelege simplu cu oamenii „mai idealişti, mai dezinteresaţi" (C. Vraja, *Câteva cuvinte, Lumea nouă ştiinţifică şi literară,* 1, nr. 3, 26 iunie 1895, p. 2).

Ajungem la relaţia marilor filologi evrei cu competenţele din domeniu, relaţie de ordin profesional însă şi moral, ce dovedeşte că, în circuitul nominalizării contribuţiei lor de copleşitoare însemnătate, s-au amestecat din partea colegilor români şi admiraţia şi gesturi de reverenţă şi, rareori, sentimente de invidie.

O specială atenţie merită Mozes Gaster (1856-1939), savant cu o lungă existenţă şi productivitate, de numele căruia se leagă cercetări făcute în Anglia despre spaţiul textual românesc — un întreg ansamblu de subiecte: filologie, folclor, reconfigurări de surse ebraice în context intern românesc. Mozes Gaster mi se pare simbolul alterităţii integrale şi perfect credibile faţă de un program, invocat ca o stea polară, cuplat — dacă se poate spune aşa — cu o orientare ce împinge nevoia de cunoaştere în ataşament indefectabil la cauza românească. În această logică se înscrie şi reacţia autohtonă faţă de marele om de carte.

Mozes Gaster a funcţionat zeci de ani ca profesor la Oxford şi ca rabin-şef al comunităţilor de rit spaniol şi portughez din Anglia pe perioada 1887-1919. El s-a manifestat de timpuriu ca un cercetător de prim rang al literaturii române, calitate în care a publicat *Alexandria în literatura română, Literatura populară română,* după ani de trudnice căutări de izvoare şi după operaţii com-

spiritului fără de hotare

● N. IORGA ● O. GOGA ● I. PETROVICI ●

paratiste minuţioase, la care se adaugă reeditarea cărţii lui Anton Pann, *Povestea vorbei.*

Trist e că abia întors de la studii în străinătate, a fost somat, abuziv fără doar şi poate, să părăsească ţara în care se născuse. Aşa ajunge la Londra. Aici aşteaptă înfrigurat să-i fie revocat decretul de expulzare. Asta se întâmpla în 1888. Când graţie demersurilor lui Titu Maiorescu se produce rezolvarea, Gaster primise un post în învăţământul superior britanic şi se stabileşte definitiv acolo. Dar aici intervine, ca element esenţial, angajamentul pro-românesc al lui Mozes Gaster. Şi, în replică, în interacţiune cu modul său de a-şi motiva faptele şi actele, dialogul superior cu oficialitatea academică din ţara de baştină, şi nu în ultimul rând cu savanţi români de renume. Aş cita de astă dată relaţia specială de colaborare şi de comunicare dintre Nicolae Cartojan şi Mozes Gaster.

Înainte să evoc acest aspect, să amintesc faptul că Gaster îl vizitase pe Eminescu de mai multe ori şi că primise în dar numeroase manuscrise ale acestuia. După moartea lui Eminescu, Mozes Gaster le oferă lui Titu Maiorescu, ca la rândul lui să le doneze — în 1904 — Academiei Române.

Gaster evocă, împotriva multor consideraţii rău-voitoare, ineditul prieteniei lor reciproce, Eminescu plasându-se într-un câmp de regăsire comună datorită iubirii pentru slova românească: „Se zicea că era antisemit. Pe atunci, antisemitismul era foarte răspândit, dar el n-a fost contaminat de acel virus, foarte rar a abordat chestiunea evreiască şi numai o dată sau de două ori, în poemele sale, unde i-a satirizat pe greci, a adăugat, de asemenea un cuvânt despre evrei" *(Mozes Gaster, în corespondenţă,* Bucureşti, Editura Minerva, 1985, pp. 23 şi 25-27).

Este simptomatică pentru gradul complex de dialog existenţa unui mare număr de scrisori prin care atât Mozes Gaster cât şi Nicolae Cartojan schimbă mesaje, îşi trimit cărţi, extrase, se consultă şi îşi confruntă punctele de vedere. La a 80-a aniversare a lui Gaster se iniţiază la Londra *Dr. Mozes Gaster's Activity in the Field of Rumanian Language. Literature and Folklore,* volum scos de un comitet de somităţi internaţionale. La alcătuirea lui colaborează cu un studiu de profil şi Nicolae Cartojan. Înainte de aceasta, în 1929, la sugestia lui Nicolae Iorga, este ales membru de onoare al Academiei Române şi este distins, în 1921, cu Ordinul Coroana României cu grad de comandor, iar în 1930 cu gradul de mare ofiţer. Gaster va scrie lui Samuel Ghinsberg, în 17 aprilie 1924: „Românii par să aprecieze acum din ce în ce mai mult puţinul pe care am fost în măsură să-l fac pentru ei". Iar la 13 septembrie 1926 mărturiseşte aceluiaşi: „Mă simt aproape înclinat să mă întorc la studiile mele româneşti. Acestea mi-au adus mai multă mulţumire; am primit mai mare recunoaştere pentru ce am făcut pentru literatura română".

Tot din cuprinsul volumului deja citat apărea că Mozes Gaster îi spunea lui Nicolae Titulescu, la 8 iunie 1930, după ce fusese decorat prin decret regal: „D-voastră ştiţi că eu, totdeauna, am fost gata de a sluji ţara cât mi-a stat în putere".

Printre corespondenţii de început ai lui Mozes Gaster s-a aflat şi Lazăr Şăineanu, alt filolog român de origine israelită. M. Schwartzfeld, într-un medalion — *Mozes*

Gaster, ca om și ca prieten (Curierul israelit, 13 martie 1939, p. 8) — abordează fațe-

consacrat entuziasmul tinereților și vigoarea maturității mă va însoți pretutindenea și

Din păcate, s-au găsit, cum bine știm, destui care să-i nesocotească meritele și să-l

● M. GASTER ● L. ŞĂINEANU ● T. VIANU ●

tele personalității fascinante a savantului. Numele lui Șăineanu, important în sine, nu e atins decât în treacăt, însă este util să-l pomenim pentru interesul discuției. Lazăr Șăineanu revine acasă, în 1899, după ce își trecuse doctoratul la Universitatea din Leipzig. I se atribuie imediat o catedră de profil filologic, din care însă e înlocuit repede de V.A. Urechiă. Iată ce notează Lazăr Șăineanu: „De la întoarcerea în țară nici una din ideile și aspirațiunile mele n-au fost realizate nici măcar în parte" *(Mozes Gaster, în corespondență...,* p. 108). E drept, intervin în favoarea sa Mihail Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, Al. Lahovary, Al. I. Odobescu. Dar adversitatea lui Dim. Sturdza și V.A. Urechiă e mai tare. Rezultatul: Lazăr Șăineanu, care optase pentru educarea tinerei generații în țara lui, nu devine cetățean român. Pleacă la Berlin, pe urmă la Paris, ca să fie „sustras" câtva timp „agitațiunilor din trecut". Același Lazăr Șăineanu, după un bun număr de ani, ajuns celebru om de știință în Franța, ca romanist și orientalist, își dă în vileag rădăcinile: „Dacă îmi va fi dat să închid ochii pe pământul străinătății, cultul acestei limbi, căreia am îmi va înlocui patria pierdută" *(Op. cit.,* p. 109).

Ca să nu credem că Lazăr Șăineanu s-a zbătut singur în bătălia ce a purtat-o cu o administrație refractară în a integra valori iudaice patrimoniului național[1], citez aici extrase din protestul lui B.P. Hasdeu la Academie, reluat într-o scrisoare deschisă: „Te cunosc de 12 ani, de 12 ani te urmăresc și te studiez; dintâi mi-ai fost elev, apoi tovarăș de muncă. Nu te-am pierdut din vedere o singură clipă și, în curs de 12 ani, m-am convins pe deplin nu numai de laboriozitatea, de aptitudinea, de știința d-tale, dar încă întotdeauna, mai presus de toate, m-am convins pe deplin de căldura și sinceritatea d-tale pentru neamul românesc, care și el este dator să te iubească, căci pe calea științei foarte puțini i-au adus și îi aduc mai mari servicii. Nu mă îndoiesc dară, iubite domnule Șăineanu, că nu se va găsi nici un român serios și imparțial care să conteste dreptul de mult meritat, de a fi cetățean român" *(Op. cit.,* p. 113).

[1] Este de neocolit tratamentul identic aplicat altui mare savant evreu, Haim Tiktin, silit și el să se expatrieze.

abandoneze. Dar să nu uităm că în 1900 Lazăr Șăineanu a publicat opul său capital, *Influența orientală asupra limbei și culturii române,* și că ținea să facă publică rațiunea după care s-a condus. „Este suprema dovadă de iubirea mea nestrămutată pentru poporul român și limba sa" (Lazăr Șăineanu, *O carieră filologică. Memoriu autobiografic,* București, 1901, p. 50).

În același spirit, articulat pe postulatul de comunicare cu toți cei din jur și fără distanțarea ce implică ostilitate sau neîncredere, Felix Aderca întocmește suita lui de interviuri din *Mărturia unei generații* (28 de interviuri, 372 de pagini, Editura Ciornei, 1929). Printre cei abordați este și Octavian Goga, cel care a jucat un rol însemnat în politica noastră interbelică, rol controversat din cauza implicării sale în dialectica naționalismului. Ei bine; Octavian Goga relevă în răspunsul dat lui F. Aderca și ipostaza de subiect dispus să transgreseze negativitatea partizană în favoarea unor deslușiri sentimentale absolut reale: de lector și de comentator existențial. Distinct, Octavian Goga pune în lumină faptul că acceptă să se disocieze de imaginea ce are cir-

culație, relativă la poziția sa de partid, după cum oferă, franc și definitoriu, judecata sa despre tipul de reprezentare adoptat: „Îmi aduci pilda celor doi scriitori, Marcel Proust în vinele căruia curge mai mult decât o picătură de sânge evreiesc și care a înnoit romanul francez contimporan, și pe Joseph Conrad, vagabondul polonez și, totuși, unul din cei mai de seamă romancieri englezi. Ascult intima d-sale destăinuire, ispitele de-aiurea pe care le-ai respins cu hotărâre de la început, ca să rămâi — cu puterile oricât de modeste — scriitor român. Și mă întrebi dacă în *Țara noastră*, revista pe care o conduc, e drept să se vorbească de «literatura musafirilor».

Ei bine, iată: eu am dormit ani de-a rândul cu «Buch der Lieder» de Heine la căpătâi. Toate insultele împotriva lui n-au folosit la nimic. Fiecare scrie nu pentru că vrea, ci pentru că nu poate altfel. Nici un colaborator al revistei mele nu te va împiedica pe dumneata, sau pe altcineva, să scrie! Și dacă mai intervine și acel accident de naștere care e *talentul* — discuție nici nu mai poate fi. Și apoi... naționalismul meu în artă — și religie, nu e cu bici. Eu mă despart și de dl. A.C. Cuza și de dl. N. Iorga în această privință. Sfatul meu la confesiunea d-tale iată-l: scrie mai departe. Nu se poate, trăind în lumea noastră, vorbind dintotdeauna limba noastră, pasionându-te cu noi, să nu fie în scrisul d-tale și ceva din misterul pământului nostru..." (F. Aderca, *Op. cit.*, p. 132).

Într-o carte ce a trecut insuficient luată în seamă, notabilă prin justețea punctului de vedere, Dorina Grăsoiu consacră lui Mihai Sebastian un eseu biografic de bună concentrare critică. Sub titlul *Mihail Sebastian sau ironia unui destin* (Editura Minerva, București, p. 167), autoarea citează dintr-un jurnal tulburător al anilor 1935-1937. Textul (publicat inițial în *Manuscriptum*, nr. 4, 1978, pp. 167-179) pune pe tapet situația generică a scriitorului român de origine etnică mozaică. După experiența lui Mihail Sebastian cu Nae Ionescu, autorul *Orașului cu salcâmi* recurge la o multiplă interogație ca să se raporteze la climatul din România în preziua celui de al doilea război mondial, când naționalismul extremist câștigă teren ca mijloc de diversiune: „În numele cui mi se contestă mie dreptul de a mă considera român? În numele interesului patriotic? Dar ce pierde patria din devotamentul meu?... Nu pot deznădăjdui nici pentru țara asta de care mi-e legată întreaga viață, nici pentru oameni, deoarece cred încă în demnitatea noțiunii de om. Va trece furtuna, vor trece negurile; dar pe câți dintre prietenii de odinioară îi voi putea regăsi pe drumul curatei omenii?[1]"

De bună seamă, drama lui Mihail Sebastian nu epuizează tristul său enunț. Și revoltat, și sfâșietor!

Eliminarea evreilor se agravează după 1939 prin promulgarea legilor rasiale. Criteriul sângelui, adaptat după prevederile platformei de la Nürnberg, din 1935, duce la discriminări totale (dacă ambii părinți sunt evrei) sau parțiale, cu patru subdiviziuni: a) dacă mama este mozaică, b) dacă părinții sunt de religie mozaică, botezați, c) dacă un bunic matern sau patern a fost de religie mozaică și, în fine, d) dacă copilul este nebotezat din părinți ce au trecut la altă religie decât cea mozaică, din care, totuși, provin.

Ajungem cu aceasta la pretextele ce s-au găsit în calea blocării lui Tudor Vianu în dobândirea calității de profesor universitar plin, el fiind conferențiar de estetică între anii 1927 și 1944, cum singur se definea: „cel mai bătrân și uitat conferențiar din învățământul românesc".

Supus unor inspecții speciale, avizat mereu favorabil, va fi respins de cinci ori de la avansare. I se amintea, cu subînțelesuri, că tatăl său, dr. Alexandru Vianu, se numise până la 10 octombrie 1894 Weinberg. Dar Tudor Vianu se naște trei ani mai târziu, din părinți ortodocși. Domină, desigur, o fisură, pe care Vianu o divulgă senin: „Tata s-a creștinat înainte de nașterea mea, în acord cu practica lui de medic și cu practica de viață indulgentă la complicații" *(Tribuna medicală*, I, nr. 4-5, 1936, pp. 30-31).

Detalii mai furnizează și Ion Biberi în monografia sa *Tudor Vianu* (Editura pentru Literatură, 1966) cu referiri la convertirea doctorului giurgiuvean. Anul 1894 este cel când s-a decis să treacă de la iudaism la ortodoxie. A făcut-o în acord cu cerințele exterioare, regele Carol I sortindu-l unei cariere medicale militare de excepție.

Această aventură (dacă termenul e potrivit?) divulgă în Tudor Vianu posibilitatea de a se încadra în mediul cultural românesc mai repede și cu șanse sporite[2].

Tot ce voi nota mai departe mi-a fost fie pus la îndemână de Vianu însuși, fie de Ion Petrovici după venirea sa în București, în 1966, din domiciliul forțat de aproape trei ani petrecuți lângă Fetești.

Tudor Vianu a încercat să defineacă antisemitismul mai degrabă indirect, memorialistic, când atât el cât și colegul de cameră de la Tübingen, Ion Barbu, iau poziție în scrisori separate, trimise în țară amicului Simon Bayer. Ion Barbu ia act de tulburările din România iscate de agitația antisemită într-o epistolă din 16 aprilie 1923. Din jurnalele care-i sosesc lui Tudor [Vianu] din țară, cunoșteam, în rușinea și mizeria ei, «mișcarea» tinerimei universitare: știam că oameni extra-universitari, formați

---

[1] În același capitol, Dorina Grăsoiu reține exclamarea lui Geo Bogza la entuziasmul cu care Sebastian va întâmpina proiectul *Cărții Oltului:* „Un mare generos".

[2] Doctoratul în Germania aspira să-i dea puterea de a rivaliza cu forțele generației lui și să-l modeleze „într-un nou stil de gândire, integrativ".

prin urmare, o sprijină și finanțează. Toate astea mi-au turburat ideile, mi-au dat un fel de sentiment al neauzitului, grotescului. Nu recunoșteam sufletul meu și al pământului în iscăciunea unei asemenea putinți de ură" *(Ion Barbu în corespondență,* vol. I, Editura Minerva, București, 1982, p. 80).

Aceluiași moment emoțional îi corespunde și răspunsul venit lui Simon Bayer și din partea lui Tudor Vianu; datat tot Tübingen, 16 aprilie 1923: „Despre agitațiile antisemite am fost ținut și eu la curent, aproape zilnic, prin jurnalele pe care tată-meu are grijă să mi le trimită. Ce să zic? Sunt trist. E ca și cum aș fi suferit o trădare în idealurile mele. Și mă gândesc că așa trebuie să fie și pentru tine, dragul meu Bayer. În seninătatea morală în care te știu că trăiești, agitația «gorilei» trebuie să fi semănat cu o surpriză, cu un atac pe la spate. Mă întreb însă mereu cine va fi compunând «masa» asta? Nu pot să o reconstitui precis din câtă omenire cunosc eu în țara românească. Ce fonduri mlăștinoase de barbarie au aruncat-o la suprafață. Ce descompuneri au provocat această vermină? Îmi arde inima să mă regăsesc din nou printre toți prietenii mei și să mă conving că gândurile bune ale tinereții noastre n-au pierit. Ar fi altfel, în adevăr, o tristețe de moarte dacă am ști că în țara românească «sufletul» nu mai are drepturi de cetate. Nu se poate ca în cei care au venit după noi să nu mai existe oameni care ne seamănă și numai asta mă mângâie" (Tudor Vianu, *Corespondență,* Editura Minerva, București, 1970, pp. 69-70).

Sunt aici câteva lucruri de spus. Cei doi iluștri amici, Tudor Vianu și Ion Barbu, au oroare de modul în care acționează mișcările antisemite, de violența cu care proliferează. Ion Barbu le socoate străine de spiritul românesc normal, omenos, neperturbator. Vianu speră că tineretul din țară nu s-a înstrăinat de tradițiile democratice. Ca el să se dezvolte pe o traiectorie diferită îl găsește într-o imposibilitate de abordare. În orizontul celor doi cărturari atari evoluții vorbesc despre o realitate, chiar dacă în faza ei inițială, demnă de a fi condamnată și eradicată.

Totuși, azi știm nu numai că discriminarea rasială legiferată a avut loc între 1938 și 1944, dar că în intervalul 1941-1944 Ion Antonescu a dispus trimiterea a mii și mii de evrei în Basarabia și Transnistria. Tudor Vianu, cu un admirabil instinct de prevedere, în anii când a fost directorul cabinetului de studii al Partidului Național-Agrar, a câștigat prețuirea lui Octavian Goga. Acesta, cu două luni înainte de moartea lui subită, i-a cerut lui Ion Petrovici „să țină o mână protectoare pe capul savantului, căci vin timpuri grele"[1].

Ion Petrovici s-a achitat exemplar de acest mandat deși, cum ne-a încredințat, numeroase denunțuri i-au parvenit în anii războiului de la Ion Barbu (!), D. Caracostea, ș.a. în încercarea acestora de a „purifica" facultatea de... alogeni.

Ce este absolut remarcabil mi se pare că acest ministru al educației naționale în guvernul conducătorului statului, mareșalul Ion Antonescu, refuză să le dea curs, dar încă manifestă și prin alte gesturi respectul său pentru personalitățile expuse, într-un fel sau altul, pericolului. Nu dă jos de pe peretele Politehnicii placa omagială consacrată lui David Emanuel, motivând că este „fondatorul învățământului modern și un matematician de clasă" (din dosarul 47, fila 19, conținând actele anului 1942 emise și primite la Cabinetul conducătorului statului de la Ion Petrovici).

De asemenea întreprinde, cum el singur mi-a relatat, o analiză a fenomenului de existență în regim militar a unor persoane ce riscă, în acel timp, să sufere de pe urma pierderii surselor lor de existență. Ion Petrovici dispune ca, utilizând toate posibilitățile, să se asigure, în ultimii săi patru ani de viață, mijloace decente de existență lui Eugen Lovinescu. Deși nu era evreu, ajunge la finele anilor '40 în mare dificultate. Editorii săi, toți evrei, de la Benvenisti și Alcalay, la Socec, sunt obligați să își abandoneze activitatea, nemaiavând dreptul să practice meseria lor de o viață. Sursele de venit principale ale lui E. Lovinescu de aici proveneau. În situația creată, I. Petrovici îl cheamă pe N. Bagdazar, directorul Casei Școalelor, să-i propună lui E. Lovinescu câteva contracte pentru a-l ajuta material. În anii 1941 și 1942, cum rezultă din notele manuscrise ale lui Bagdazar, pe care le-am consultat în 1969 și 1970 la acesta acasă, Lovinescu a primit suma de 450 000 lei avansuri pentru diverse cărți.

Utilizând mereu posibilitățile oferite de postul de ministru al educației naționale, Ion Petrovici extinde atenția sa ocrotitoare și asupra lui Tudor Vianu. Corespondența lui cu Ion Petrovici, de care m-am îngrijit, în 1970, a suferit de pe urma cenzurii. Aceasta m-a oprit să introduc în *Note* următoarele precizări făcute de filosof. Dar așa cum mai întâi a confirmat însuși Tudor Vianu, și pe urmă mi-a deslușit în detaliu Ion Petrovici, lui i-a revenit să refere Cabinetului șefului statului în câteva rânduri, prin anii 1942-1943, că Vianu „este creștin și nu o persoană care a trecut la creștinism". Am făcut asta, îl citez din memorie pe Ion Petrovici, cu regretul că nu numai față de el se încercau intervenții punitive. „Însă Tudor Vianu mi-era drag și doream să-l răsplătesc pentru tăria morală de care dăduse dovadă în întreaga lui carieră didactică".

Să punctăm câteva repere epistolare din schimbul de impresii Vianu-Petrovici. De la Sinaia, în 26 mai 1936, Vianu ține să afirme: „Se

[1] Mărturisire făcută mie la 28 iulie 1966 de însuși Ion Petrovici, la locuința surorii lui din Bulevardul Ana Ipătescu, nr. 24-26.

pare că tot răul de care am suferit provine dintr-o adâncă oboseală adunată mai în urmă în ultimii trei ani, în timpul cărora am părăsit prea rareori masa de scris" (T. Vianu, *Op. Cit.*, p. 154). Peste câțiva ani, din Poiana Țapului, la 30 iulie 1943, scrisoarea are alt caracter, îndoit prețios, unul de suflet dar și programatic. Spune Tudor Vianu: „...Vroiam să vă spun cât de mult m-au mișcat cuvintele pe care le-ați rostit la incinerarea bunului și regretatului nostru prieten Lovinescu, la al cărui destin, nu numai dvs., ca vechi coleg, dar și noi, admiratorii unei generații ceva mai tinere, asistam adeseori cu un negrăit sentiment de uimire și amărăciune[1]".

Cuvintele dv. atât de nobile și de curajoase alină în noi această durere și, rostite dintr-un loc înalt, restituie memoriei lui E. Lovinescu recunoașterea care i-a fost refuzată în viață. Ele mi s-au părut a avea o semnificație mai generală, capabilă să întărească pe orice intelectual care s-a izbit vreodată de unul din nenumăratele prilejuri ale nedreptății și neînțelegerii. Știam prea bine de câte ori obiectivitatea și generozitatea dvs. au avut ocazia să se exprime, încât manifestarea lor a mângâiat oarecum durerea pierderii unui prieten și a unui maestru mult prețuit, cu satisfacția de a vedea continuându-se o linie și stabilindu-se un exemplu" (text stabilit după originalele aflate în Fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, dos. S $\frac{27(1\text{-}5)}{XXVIII}$).

Să ne oprim o clipă și să interpretăm formularea: „Ele mi s-au părut a avea și o semnificație mai generală, capabilă să întărească pe orice intelectual care s-a izbit vreodată de unul din nenumăratele prilejuri ale nedreptății și neînțelegerii". Sunt multe de spus, din punctul de vedere strict personal al lui Vianu. De la atacurile perfide când a fost, totuși, ales membru corespondent al Academiei Române, în 1935, până la situația crizei de autoritate din anii imediat următori, când lui Tudor Vianu nu i se confirmă titlul de profesor universitar, mai mult decât meritat. Dar aici, pe terenul minat de animozități, vine gestul absolut remarcabil al lui Ion Petrovici. Și aceasta într-un cabinet de război, pe fondul complicațiilor situației pe frontul din est, când șansele de a fi receptată propunerea ministrului păreau minime. Ion Petrovici solicită din nou la 9 iunie 1944 mareșalului Ion Antonescu numirea lui Tudor Vianu ca profesor titular (cu precizarea găsită de mine pe un șaif de hârtie — coală din actele Cancelariei șefului statului; aflată în dosarul 58, fila 14, conținând documente primite și emise de conducătorul statului în 1944).

Tudor Vianu ia cunoștință din ziare de eveniment. Apoi se informează de mersul administrativ al decretului și îi adresează lui Ion Petrovici mulțumiri cu următoarea mențiune: „Deși în cele trei zile de când sunt în București am depus silințele cele mai mari, nu am putut să aflu dacă decretul a fost întocmit și în ce punct al cursului său se găsește". În fine, la 30 iunie lucrurile s-au rezolvat cu bine, prin semnarea decretului de către Ion Antonescu. Tudor Vianu poate să-i exprime lui Ion Petrovici întreaga sa gratitudine și satisfacție. O face într-o misivă din Poiana Țapului, la 8 iulie 1944: „Îmi fac o datorie dintre cele mai plăcute adresându-vă, cu prilejul numirii mele la Facultatea de filosofie și litere din București, caldele mele mulțumiri și expresia întregii mele recunoștințe. Nu pot uita că sunt aproape 18 ani de când dv. m-ați numit în învățământul superior în calitate de conferențiar și că tot dv. trebuie să vă mulțumesc acum pentru desăvârșirea chemării mele ca profesor titular. Leg astfel de persoana dv., cu sentimentul celei mai vii gratitudini, datele cele mai de seamă ale carierei mele și îmi place să recunosc în această împrejurare nu numai o potrivire a soartei dar și expresia unei comunități spirituale care, în ce mă privește, a luat totdeauna formele celei mai sincere admirații. Fie ca revenirea unor timpuri mai bune, într-o lume care să regăsească drumurile păcii și ale înțelepciunii, să ne îngăduie realizarea planurilor noastre științifice consacrate țării și culturii noastre, adică acel singur și modest bun care rămâne definitiv ținta noastră cea mai de seamă" (Biblioteca Academiei Române, manuscrise, S $\frac{27(1\text{-}5)}{XXVIII}$).

Organizarea internă a mesajului, venit de la oameni aleși ai spiritualității românești de ieri și de azi, îmi pare deplin motivată. Sub incidența evoluției societății noastre ce și-a statornicit criteriile de apreciere, majoritatea are ce prețui în aportul intelectual al minorității evreiești din România. Cu această minoritate, majoritatea a făcut schimburi reciproc admisibile în planul conștiinței, al interpretării valorilor.

La nivelul conștiinței, al cufundării în permanențele morale, la nivelul îndrumării prezentului prin descoperirea surselor lui de meditație spornică, s-a configurat necesara cale de înțelegere, de fraternizare ce aparține, cred, fiecăruia dintre noi.

Închei provizoriu, convins că despre acest subiect fierbinte mai sunt, încă, atâtea de spus... ■

[1] Vianu se referă aici la neprimirea lui E. Lovinescu în Academia Română, dar și la respingerea candidaturii sale la premierea cărților pe care le-a publicat.

Vă rugăm să ne scrieți: ce ați dori să mai citiți în 1995 în Magazin istoric?

„PE 22 IULIE VĂ VOI NUMI SUCCESORUL MEU, CU TITLUL DE REGE“

JOSÉ LUIS DE VILALLONGA

„Regele mă primeşte zilnic, la ora cinci fix după-amiază, în cabinetul său de la etajul al doilea al palatului La Zarzuela. Precaut, am luat obiceiul de a fi la palat cu jumătate de oră mai devreme. Intrarea în La Zarzuela prin Somontes, doar la câţiva kilometri de El Pardo, vechea reşedinţă a dictatorului, este protejată de un corp al Gărzii Regale care, discret, îi filtrează pe vizitatori. Din simplă formalitate — doar se ştie cine sunt şi care este obiectul vizitei mele — îmi controlează carnetul de identitate şi îmi trec pe sub razele unui detector valijoara în care se află magnetofonul şi benzile mele încă neimprimate. Apoi, santinela ridică bariera care împiedică accesul la reşedinţa regală, mă salută milităreşte şi în fine mă lasă să intru în magnifica proprietate de mai multe sute de hectare plantate cu stejari de plută şi măslini, la umbra cărora aleargă în libertate porci mistreţi, cerbi şi căprioare. Cerul este adeseori de un albastru atât de limpede încât lumina pare să tremure ca în pânzele lui Velázquez.

În La Zarzuela, în faţa unei porţi secundare, mă primeşte un secretar, ceva între portar şi majordom, care mă întovărăşeşte până la prima treaptă a scării, pe a cărei ultimă treaptă mă aşteaptă deja un aghiotant — uneori este un ofiţer de marină, alteori un ofiţer superior al armatei —, care după ce îmi strânge mâna îmi face semn să-l urmez printr-o anticameră până ajungem la o uşă mare de stejar lustruit pe care o loveşte discret cu vârful degetelor. Imediat se aude vocea lui don Juan Carlos.

— Intră!

Aghiotantul deschide uşa, trece primul şi mă anunţă:

— Don José Luis de Vilallonga, marchiz de Castellvell, Majestate.

Apoi îmi face loc pentru a mă lăsa să intru. Ceremonialul este mai degrabă simplu... Începând cu a treia mea vizită, abia de se aruncă o privire pe carnetul meu iar aghiotanţii mă întreabă din curiozitate: «cum merge lucrarea dumneavoastră cu Majestatea Sa Regele, don José Luis?».

În clipa în care intru în cabinet, don Juan Carlos se ridică în picioare, ocoleşte frumosul birou cu colţuri aurite şi se îndreaptă spre mine cu mâna întinsă şi zâmbetul pe buze“.

Astfel descrie autorul cărţii Regele **— din care revista noastră a mai prezentat un pasaj (nr. 3/1994) — maniera în care decurgeau întâlnirile sale cu suveranul Spaniei Juan Carlos. Este un volum în care marchizul de Castellvell, grande de Spania şi militant al partidului socialist, scriitor, dramaturg şi actor de film, a consemnat discuţiile purtate cu suveranul spaniol. A rezultat o relatare pasionantă şi un portret cald al omului de stat. Regele a vorbit pentru prima oară despre episoade din istoria Spaniei, al căror protagonist a fost, oferind informaţii de prima mână.**

Don Juan Carlos I s-a născut la Roma, în anul 1938. Tatăl său era don Juan de Bourbon, conte de Barcelona, iar mama, dona Maria de Mercedes de Bourbon y Orleans. Contele de Barcelona era cel de al treilea fiu al lui Alfonso XIII, rege al Spaniei, care în 1931, după proclamarea, la 13 aprilie, a Republicii Catalane, la Barcelona, a fost silit să abdice. Contele de Barcelona s-a retras, ulterior, în Portugalia. Totuşi, l-a trimis pe fiul său, în 1949, la Madrid, pentru a-şi face studiile, evident cu aprobarea lui Franco. În 1962, don Juan Carlos I s-a căsătorit cu principesa Sofia de Grecia, fiica lui Paul I de Grecia şi a Fredericăi de Hanovra, născută şi ea tot în 1938. Au trei copii: principele don Felipe şi cele două infante, Cristina şi Elena.

În discuţiile purtate cu Vilallonga, regele s-a referit pe larg la anii petrecuţi în umbra lui Franco, cel devenit la 1 octombrie 1936, pentru 39 ani şi o lună, conducătorul Spaniei. Se referă întotdeauna la el cu respect,

recunoscându-i influența, deși nu s-a simțit niciodată apropiat de el. De altfel, perioada de început petrecută în Spania a fost dificilă pentru viitorul rege. Propaganda antimonarhică întreținută de Franco crease un sentiment de ostilitate împotriva familiei regale. Trecând printr-un sat din Valladolid, principele a fost lovit cu cartofi, iar la Valencia s-a aruncat în el cu roșii. Atunci când don Juan Carlos i s-a plâns lui Franco de faptul că presa îl ataca în mod constant pe tatăl său, Franco i-a răspuns cu cinism că „nu poate face nimic, deoarece presa era liberă să-și spună părerile". În maniera aleasă de el, Franco îl pregătea pentru a fi viitorul suveran al Spaniei. Și i-a și anunțat acest lucru atunci și cum a vrut el. La 22 iulie 1969, Franco l-a proclamat rege al țării. A murit la scurt timp.

Să urmărim în continuare câteva extrase din carte, în care Juan Carlos I se referă la raporturile sale cu Franco.

Un șoarece printre picioarele fotoliului

Când îl întreb ce anume a învățat de la Franco în tot timpul anilor în care a trăit practic la umbra dictatorului — un galician viclean, prudent și impenetrabil —, don Juan Carlos îmi răspunde fără a sta la îndoială:

— Am învățat a privi, a asculta și a tăcea.

Don Juan Carlos deschide un sertar din biroul său și scoate o cutie de țigări Cohiba. Îmi oferă una, pe care firește, o refuz. Don Juan Carlos nu fumează niciodată în public — poate din respect față de convingerile reginei — și asta, uneori, constituie pentru el un mare sacrificiu.

— Franco îmi vorbea foarte rar de politică — explică regele — și niciodată nu-mi dădea sfaturi. Uneori, când îl întrebam ce anume trebuie să fac în cutare sau cutare situație, îmi răspundea: „Nu știu, Alteță. În orice caz nu poți face ceea ce eu aș fi făcut. Când vei fi rege, timpurile vor fi mult schimbate și lumea nu va mai fi cea de azi". Când nu dorea să răspundă la o întrebare, se prefăcea că nu mă aude și schimba vorba.

Este evident că don Juan Carlos a făcut o școală bună, căci și el, când se hotărăște să nu răspundă la una din întrebările mele, mă privește fără a mă vedea, ia îndată un aer absent și așteaptă, fără a spune ceva, întrebarea următoare.

— Franco — continuă — nu vorbea mult și detesta să dea explicații. Când le dădea, bunul-simț al soluției era deconcertant. Când eu eram încă principe de Spania, Ordóvas, călărețul nostru numărul unu al epocii, mi-a cerut să fac parte din echipa spaniolă de sărituri. Oferta m-a entuziasmat, însă i-am explicat lui Ordóvas, că, înainte de a primi, trebuie să cer permisiunea lui Franco. Astfel că am mers să-l văd pe șeful statului i-am prezentat propunerea lui Ordóvas. Franco m-a privit în tăcere, câteva clipe lungi, și mi-a spus — aici don Juan Carlos imită la perfecție vocea caracteristică a generalului —: „Nu, Alteță, nu este posibil". „Dar de ce domnule general? Dumneata știi că sunt un călăreț perfect și că nu voi juca un rol prost în echipa spaniolă. Atunci de ce?". M-a întrerupt cu un gest. „Pentru că, în cazul de câștigi se va spune că s-a datorat faptului că ești principe și dacă pierzi, va fi foarte rău pentru imaginea Spaniei". Gândind bine, avea perfectă dreptate. Astfel că nu am făcut parte din echipa spaniolă de sărituri.

— Când v-ați întâlnit cu Franco pentru prima dată?

— Exact după cincisprezece zile de la sosirea mea în Spania. Danvila și prietenii lui au dorit să mă prezinte generalului direct trecând de la Cerro de Los Angeles la palatul El Pardo. Însă au fost nevoiți să renunțe la acest proiect deoarece în ziua aceea Madridul se afla în plină efervescență. Era înmormântat la cimitirul de la Almudena studentul regalist Carlos Méndez, ce murise în închisoare în urma torturilor la care fusese supus de către gardieni. Forțele de securitate erau în alertă și mii de persoane invadaseră cimitirul și împrejurimile lui. Desigur, ziua nu era potrivită pentru a mă prezenta șefului Statului. Însă știrea sosirii mele se răspândi cu repeziciune și multă lume a venit direct de la Almudena la Las Jarillas pentru a mărturisi fiului contelui de Barcelona adeziunea la cauza regalității.

Tatăl meu se temea mult de această primă întâlnire a mea cu Franco. Acasă se vorbea deseori despre general și nu totdeauna în termeni afectuoși. Copilul de unsprezece ani care eram eu nu înțelegea mare lucru din tot ce se discuta în jurul lui, însă știam foarte bine că Franco era bărbatul care genera atâtea preocupări tatălui meu, era cel care îl împiedica să se înapoieze în Spania și care permitea să se vorbească atât de rău de el în ziare. La început eu nu aveam prea multă simpatie pentru Franco. Înainte de plecarea mea spre Madrid, tatăl meu îmi dădu o sumedenie de sfaturi: „Când te întâlnești cu Franco, fii atent la ceea ce îți spune, însă să vorbești cât mai puțin posibil. Fii curtenitor și răspunde scurt la întrebările sale. Tăcerea e de aur".

Am fost invitat să-l vizitez pe Franco în ziua de 23 noiembrie. Palatul era plin de oameni în uniformă, aghiotanți, cred, care vorbeau între ei în șoaptă, ca și cum se aflau într-o mănăstire. M-au obligat să traversez o serie întreagă de saloane afundat în penumbră. Și, deodată, m-am văzut în fața lui Franco. Mi s-a părut mai scund decât în fotografiile pe care le văzusem, avea burtă și îmi zâmbea într-un fel ce nu mi se părea firesc. Acestea fiind spuse, el a fost

foarte amabil cu mine și mi-a cerut noutăți despre Alteța Sa contele de Barcelona. Cuvântul „Alteță" pe buzele lui m-a surprins, pentru că pentru toți spaniolii care veneau să-l viziteze la Estoril, tatăl meu era „regele". La sfârșitul vizitei, m-a invitat să vânez fazani împreună cu el, la Aranjuez, pentru ca să pot lua cu mine câteva păsări la Estoril. Ca să fiu sincer, nu am dat prea mare atenție la ce îmi spunea Franco deoarece încă de la începutul vizitei mele observasem un șoarece ce se plimba printre picioarele fotoliului pe care era așezat generalul, ca și cum ar fi avut obiceiul s-o facă în mod obișnuit. Pentru un copil ca mine, un șoarece atât de îndrăzneț era mult mai interesant decât acel domn prea amabil care mă întreba de lista regilor goți pe care îi știam pe dinafară.

Tatăl nu îl crede pe fiu

Îmi amintesc că la începutul lui iulie 1969 am fost în vacanță la Estoril pentru a petrece ziua de San Juan împreună cu familia. Mulți spanioli se deplasau la această sărbătoare în Portugalia pentru a-l felicita pe rege. Înainte de a pleca din Madrid am fost la El Pardo pentru a-mi lua rămas bun de la general.

— Când aveți de gând să vă înapoiați, Alteță? — m-a întrebat.

— Pe doisprezece sau treisprezece, domnule general. În orice caz voi fi prezent la defilarea militară din optsprezece iulie.

— Foarte bine. Însă să veniți să mă vedeți imediat ce vă înapoiați, pentru că am ceva important a vă spune.

Aceste ultime cuvinte ale generalului m-au intrigat, însă le-am uitat imediat. Cum am ajuns la Estoril, tatăl meu mi-a spus că știa din sursă sigură că Franco avea intenția de a mă numi foarte curând succesor „cu titlu de rege". I-am spus tatălui meu că Laureano López Rodó îmi spusese cam același lucru la Madrid, însă că pentru moment erau doar zvonuri. Dacă numirea ar fi fost iminentă, i-am explicat tatălui meu, Franco mi-ar fi spus când am fost la el să-mi iau rămas bun înainte de a veni aici. „Atunci nu știi nimic precis?" a insistat tatăl meu. „Nu, absolut nimic".

Înapoindu-mă la Madrid când vacanța luă sfârșit, am fost la El Pardo pentru a-l saluta pe general. Ca de obicei, m-a primit cu multă amabilitate.

— Cum se simte familia Voastră, Alteță?

— Foarte bine, domnule general, mulțumesc.

— Bine. Trebuie să vă aduc la cunoștință ceva — îmi spuse fără a schimba tonul. Pe 22 iulie vă voi numi succesorul meu, cu titlul de rege.

Lucrul acesta cădea cinci sau șase zile mai târziu. Am rămas încremenit de uimire.

— Însă, domnule general, de ce nu mi-ați spus nimic când am venit să vă văd înainte de a pleca la Estoril?

— Nu am vrut s-o știți înainte de a vă vedea familia — îmi răspunse cu cel mai desăvârșit calm din lume.

— Domnule general, acum, indiferent în ce fel, trebuie să-l pun la curent pe tatăl meu despre intențiile dumneavoastră.

— Aș prefera să n-o faceți.

— Domnule general, eu nu-l pot minți pe tatăl meu și mai puțin încă să îi ascund o veste atât de importantă.

M-a privit în tăcere câteva secunde, cu fața impenetrabilă. Apoi m-a întrebat:

— Atunci... ce ați decis, Alteță?

Nu-mi spusese: „Luați-vă timp de gândire pentru răspuns". Nu. Trebuia să-i răspund acolo imediat. În sfârșit sosise clipa de care eu mă temeam atât de mult. În picioare, în fața generalului care aștepta imperturbabil, am făcut un raționament foarte simplu, un raționament pe care îl făcusem deseori pentru mine însumi. Tatăl meu, contrar opiniei multora din consilierii săi, dorise ca eu să-mi fac studiile universitare și militare în Spania. Știa mai bine ca oricine riscurile ce decurgeau trimițându-mă „la inamic". Nu după mult timp aflasem și eu lucrul acesta. Acum principalul nu era a ști cine va fi rege al Spaniei, tatăl meu sau eu. Importantă era restaurarea monarhiei în Spania. „Ce ați decis Alteță?", sfârșise prin a mă întreba generalul Franco. Dacă nu îi răspundeam acolo, pe loc, putea să mă îndepărteze de la proiectele sale, deoarece nu-i făcea plăcere să fie contrariat și nu-i lipseau pionii pentru a continua jocul dacă eu îi lăsam terenul liber. În orice caz, era sigur că Franco nu ar fi recurs la contele de Barcelona.

José Luis, în nici o clipă (și Dumnezeu mi-e martor că nu au existat momente dificile) nu am crezut că generalul își va schimba părerea cu privire la mine. Că a întârziat atât de mult să numească un viitor rege asta nu însemna că nu era un monarhist convins. Spania, oficial, (și lucrul acesta mi se pare semnificativ) nu a încetat niciodată, în tot timpul cât a durat franchismul, să fie un regat. Eu aș fi vrut, firește, ca lucrurile să se desfășoare în alt mod, mai ales din respect pentru tatăl meu. Însă în ziua aceea Franco m-a pus cu spatele la zid. Aștepta răspunsul meu. I-am zis: „De acord domnule general, primesc".El zâmbi imperceptibil și-mi strânse mâna.

Sosind acasă, i-am telefonat tatălui meu la Estoril și i-am povestit tot ce s-a întâmplat. Tatăl meu a avut atunci o reacție perfect logică. „Asta înseamnă — glasul lui se alterase — că atunci când ai venit aici știai dar nu ai vrut să-mi spui". I-am răspuns că se înșeală, că eu nu știam absolut nimic când am fost la Estoril. Într-adevăr eram la curent cu anumite zvonuri, la fel ca și el. Însă la Madrid trebuie să dai crezare zvonurilor atât cât merită ele. Eu spuneam purul adevăr, însă sub șocul știrii, tatăl meu nu mă crezu. Timp de multe luni se purtă foarte rece cu mine. Apoi, cu

trecerea timpului, totul reveni la normal. M-a îmbrăţişat şi mi-a spus: „De fapt, eu sunt cel care trimiţându-te în Spania, te-am adus în situaţia asta". Apoi adaugă cu amărăciune: „Însă nu am crezut niciodată că lucrurile vor decurge altfel".

Coroana sau închisoarea?

Evenimentele s-au derulat conform stilului foarte personal al generalului, care avea obiceiul de a lovi aspru, puternic, şi fără a avertiza. El se putea arăta extrem de amabil cu unul dintre miniştrii săi la ieşirea dintr-un Consiliu, şi jumătate de oră mai târziu tot el să-i trimită un motociclist, anunţându-l de eliberarea sa din funcţie. Reflectând, după atâţia ani, asupra acestui moment, am ajuns la concluzia că Franco s-a comportat în această afacere urmând o logică care îi era absolut personală. De multă vreme hotărâse că, atât timp cât el se va afla în viaţă, tatăl meu nu va urca niciodată pe tronul Spaniei şi acest răstimp l-a considerat necesar pentru a mă pune la încercare înainte de a mă numi moştenitor în locul tatălui meu.

— Însăşi faptul de a vă numi trebuia să însemne pentru el că puterea sa personală se apropia repede de sfârşit.

— Da, însă numai prin moartea sa. Era, poate, unul din puţinii spanioli care ştia că într-o bună zi va trebui să moară. Deoarece pentru cei din jurul său, moartea lui Franco nu era programată.

— Ce tip de relaţii aţi menţinut cu el?

— Având în vedere omul rece şi misterios ce era, relaţiile mele cu Franco au fost mai de grabă bune. Era foarte amabil, deseori afectuos şi mereu foarte respectuos cu ceea ce eu reprezentam în ochii lui.

— S-a spus că vă considera ca pe un fiu.

— Ca pe fiul care nu l-a avut niciodată?... Poate da.

Don Juan Carlos, pe vremea când se afla în umbra lui Franco (p. 40)...
...şi după ce a devenit regele Spaniei

Nu înceta să fie un om straniu. Când am revenit în Spania după ce m-am căsătorit cu dona Sofia, în 1962, nu ştiam cu ce să-mi ocup timpul. În ciuda formaţiei mele militare, ştiam că Franco nu-mi va permite să mă închid într-o cazarmă sau să servesc la bordul vreunui vas din marina militară. Atunci, am fost să-l văd şi i-am zis: „Domnule general, trebuie să am o ocupaţie. Sunt foarte tânăr pentru a nu face nimic". M-a privit liniştit o clipă destul de lungă. Când era nevoit să dea un răspuns la o întrebare ce i se părea importantă, Franco îşi lua întotdeauna timp. În sfârşit îmi zise. „Făceţi în aşa fel ca spaniolii să vă cunoască, Alteţă". Şi nu a mai scos nici un cuvânt. Eu eram acela care trebuia să ştie şi să hotărască care era cea mai bună formă pentru a fi cunoscut de compatrioţii mei. Atunci, cu ajutorul generalului Vigón, care era ministru al Lucrărilor Publice, cu cel al lui Vicente Mortes, subsecretarul său, şi al lui Laureano López Rodó am început să studiez angrenajele Administraţiei Publice, petrecând două sau trei luni în diferite ministere. Şi apoi, urmând sfatul lui Franco, am început să călătoresc prin toată Spania, vizitând oraş după oraş, sat după sat.

— A existat o epocă în viaţa Majestăţii Voastre care, mereu, m-a intrigat profund. Sunt anii în care apăreaţi în public în spatele lui Franco, mereu tăcut, adeseori întristat. Lăsaţi impresia că aveaţi dorinţa să vă găsiţi la mii de leghe distanţă de acel loc. Pentru multă lume nu eraţi decât un om cu totul enigmatic. Şi am fost mulţi cei care ne-am înşelat atunci în această privinţă. Mulţi din cei care astăzi sunt „juancărlişti" convinşi gândeau că dacă aţi fi ajuns să vă urcaţi pe tron nu v-aţi fi putut menţine mai mult de cincisprezece zile. Eu vă denumisem Juan Carlos „cel care trece repede", şi Carrillo nu era prea departe de a-mi da dreptate.

Figura Regelui se iluminează cu un larg zâmbet:

— O, deseori don Santiago Carrillo şi cu mine râdem despre acest lucru. Nu trece o ocazie de a nu-mi reaminti până unde a putut să se înşele.

Zâmbetul Regelui dispare şi înfăţişarea lui capătă o expresie gravă:

— De ce păstram mereu tăcere? De ce nu spuneam niciodată nimic? Pentru că era o epocă în care nimeni, nici măcar eu, nu îndrăzneam să vorbesc. Autocenzura (prudenţa, dacă doreşti) era generală. Personal, eu nu ştiam cum vor decurge lucrurile. Nu ştiam dacă eu îi succedam lui Franco aflându-se el încă în viaţă sau trebuia să aştept moartea lui pentru a fi rege al Spaniei. Nici măcar nu ştiam cum va primi ţara schimbarea ce se propunea.

— Se povesteşte că atunci când Franco a început să agonizeze şi Majestatea Voastră, împreună cu Torcuato Fernández Mirenda, aştepta cum vor decurge evenimentele, aici, la La Zarzuela, aţi spus: „S-ar putea să vedem cum vine lumea să-mi ofere coroana pe o pernă, dar şi jandarmeria cu ordinul de a mă aresta".

— Da, cred că am spus ceva asemănător. Eram cu toţii foarte nervoşi. ■

(Va urma)

Prezentare şi versiune românească
Esdra ALHASID

Documente inedite din arhivele vieneze

INTRIGI ŞI INTRIGANŢI DE LA ÎNCEPUTUL VEACULUI TRECUT

DUMITRU HÎNCU

Încă din secolul XVIII, se ştie, Viena a fost destul de intens frecventată de români care şi-au făcut studiile acolo. E destul dacă ne amintim de uñ Samuil Micu Clain, de Gheorghe Şincai, Petru Maior, iar mai apoi de Gh. Asachi, Gheorghe Lazăr. Dinicu Golescu — care ne-a lăsat prima descriere românească a capitalei habsburgice. Petre Poenaru, M. Zotta, G. Cuciureanu şi mulţi alţii.

După înfrângerea Franţei napoleoneene, când capitala Imperiului hasburgic a devenit pentru o vreme un centru politic în care se înnodau şi desfăceau toate iţele cancelariilor europene, epocă ce a coincis şi cu ultimele domnii fanariote din ţările româneşti, tot acolo s-au perindat şi personaje cu interese nemărturisite public. Care, fără s-o fi bănuit, au intrat, totuşi, în istorie, chiar dacă pe scara de serviciu.

Bun şi Samurcaş!

La începutul lui octombrie 1822, intră în lanţul slăbiciunilor tarifate — despre care aminteam în prima parte a acestui articol — un personaj cum nu se poate mai caracteristic pentru crepusculul epocii fanariote. Schimbul lui de scrisori cu Friedrich von Gentz — nefructificat încă de istoriografia noastră — este destul de voluminos. Tocmai de aceea, pentru moment, ne vom mărgini să-l amintim doar în linii mari, dar nu mai puţin revelatoare atât pentru expeditor, cât şi pentru destinatar.

El debutase în august 1822. Constantin Samurcaş, fost caimacam al Olteniei (1821-1822) se afla atunci refugiat la Braşov, împreună cu mulţi boieri „divanaţi", mai întâi de teama mişcării lui Tudor Vladimirescu şi apoi de aceea a turcilor, intraţi în ţară spre a înăbuşi Eteria. Documentele aflate la Staats-Archiv din Viena nu ne permit să stabilim cuprinsul demersului iniţial al lui Samurcaş. Dar scrisoarea acestuia din 26 octombrie 1822, redactată cu o slugărnicie ce nu este egalată decât de stilul gongoric, câteodată de-a dreptul hilar, ne ajută să ne încredinţăm că el s-a bucurat de primirea scontată şi să întrevedem obiectul târgului ce se înnoda. Dar să-i dăm cuvântul lui Samurcaş:

„Domnule Cavaler,

Nu ştiu cum să-mi exprim sentimentele de bucurie şi de admiraţie pe care mi le inspiră graţioasa scrisoare cu care aţi binevoit să mă cinstiţi la 29 august trecut.

Tot ce poate mişca inima şi măguli amorul propriu mi-a fost manifestat cu o bunătate care mă pătrunde de cea mai adâncă recunoştinţă.

Lipsit de talente, eu n-am avut decât privilegiul de a le preţui la persoanele ce alcătuiesc podoaba veacului nostru şi vor stârni admiraţia viitorimii. Acest tribut, Domnule Cavaler, eu Vi l-am adus de departe, după cum aş fi dorit să mă fac cunoscut de Domnia-Voastră, fără să cred, însă, nici un moment că aş putea şi dobândi această încuviinţare.

În tristele evenimente care au dezolat frumoasele provincii ale Valahiei şi Moldovei şi expun acum nefericita Grecie unei iminente primejdii, eu n-am văzut decât începutul unei întreprinderi ha-

În imagine: Palatul Belvedere, unde în 1940 a fost semnat dictatul de la Viena.

zardate, o funestă orbire și am întrevăzut pierderea popoarelor rătăcite și ruina țărilor ce au devenit teatrul răscoalei.

Aceste vederi sunt și trebuie să fie acelea ale oricărui om de bine, ale oricărei făpturi care gândește și nu are ochii rătăciți; a profesa opinii contrare înseamnă a nu fi pătruns de îndatoririle ce unesc omul de legitimitate.

Acestea sunt principiile cărora le-am fost întotdeauna apostol; iar dacă astfel am putut dobândi încuviințarea Voastră, eu nu o pun decât în seama bunătății Voastre și a recomandării domnului de Sachelarie[1]*. Acest om vrednic de stimă, căruia îi datorez cele mai neîndoielnice mărturii ale unei constante amiciții, și-a câștigat prin această recomandare drepturi incontestabile la gratitudinea mea. Căci este sigur că nu mi-ar fi putut da o altă dovadă mai strălucită a prieteniei sale decât recomandându-mă unui bărbat de stat care îmbină mari talente ale spiritului cu mari calități morale.*

Nespus de fericit că am meritat buna Domniei Voastre opinie și bunăvoința Voastră, m-aș socoti și mai fericit încă, dacă le-aș putea răspunde într-o zi, fie și parțial; ar fi cea mai mare, cea mai măgulitoare biruință a mea.

Eu căutam, Domnule Cavaler, de multă vreme cinstea de a mă face cunoscut de Domnia Voastră; vizita (la Viena – n.n.) a domnului de Sachelarie, care se bucură, pe drept cuvânt, de avantajul bunelor Voastre sentimente, mi s-a părut un nimerit prilej de a-mi împlini dorința; de aceea, voi continua să-l rog să mă recomande și să intercedeze pe lângă Domnia Voastră spre a dobândi în favoarea mea cinstea unor legături directe și mi-am luat și libertatea de a Vă adresa prima mea scrisoare.

Extrema bunătate cu care binevoiți să răspundeți rugăminții mele mă umple de bucurie și de recunoștință; binevoiți a-mi primi omagiul, odată cu asigurarea profundei discreții cu care-mi voi face datoria de a răspunde încrederii cu care binevoiți a mă cinsti.

Profitând de prea grațioasele Voastre dispoziții față de mine, domnul de Sachelarie va binevoi, cum l-am și rugat în mod deosebit, să organizeze mijloacele potrivite pentru corespondență.

Caracterul cum nu se poate mai vrednic de stimă al acestui vrednic bărbat va fi un prea sigur chezaș al încrederii cu care doriți să mă cinstiți și care-mi inspiră cele mai inalienabile sentimente de respect și recunoștință cu care

Am cinstea de a fi,
Domnule Cavaler,
Prea umilul, prea ascultătorul și
devotatul slujitor
Constantin de Samurcaș"

Șirul de epistole ce a urmat între cei doi nu ni-l descoperă pe adevăratul și ocultul beneficiar al informațiilor furnizate de Gentz lui Samurcaș despre tribulațiile, vizibile și invizibile, ale cancelariilor europene. Dar, nu poate încăpea îndoială, Samurcaș n-a jucat decât un rol de intermediar. Împrejurare vădită și prin răsplata mai mult decât generoasă pe care o făcea să parvină comanditatului său vienez.

Astfel, la 4 decembrie 1823, tot din Brașov el îi comunica lui Gentz mult mai lapidar, dar nu mai puțin elocvent: *„Domnule Cavaler! Am onoarea să vă adresez aci alăturat o poliță în valoare de 2 000 florini, la cursul convențional, plătibilă la purtător după unsprezece zile de la prezentare și trasă asupra fraților Vlasto, pentru trimestrul doi care începe la 2 ianuarie viitor. Am cinstea de a fi", etc. etc.*

Ceea ce era, dacă vrem, și un alt eșantion al cavalerismului lui Friedrich von Gentz, care-și disprețuia contemporanii, dar le prețuia atât de mult arginții.

Baron Bellio sau diplomație și afaceri

Un caz interesant și semnificativ este acela a lui Bellio. La scurtă vreme după înscăunare, Ioan Caragea îl trimisese pe acesta la Viena în calitatea, afișată, de om de afaceri al său și în cea, mult mai discretă, de furnizor de informații confidențiale asupra vieții politice din capitala imperiului. Ulterior, după stabilirea legăturii cu Gentz, domnitorul socotise că și cea mai bună cale pentru expedierea la București a rapoartelor și depeșelor celui dintâi ar fi tot omul său de încredere. Dar, curând, mai exact în aprilie 1813, Friedrich von Gentz îi comunicase foarte categoric, prin intermediul lui Constantin Rasti și printr-o lungă scrisoare, din care spicuim:

„Un lucru este, totuși, foarte limpede și vădit pentru mine, acela că secretul corespondenței n-ar câștiga în nici un fel, ci ar fi mai degrabă grav compromis, dacă d. Bellio ar fi însărcinat să primească și să transmită scrisorile mele. Nu doresc să-i dăunez d-lui Bellio; nu întrețin nici o relație cu el și probabil că nici nu l-aș fi văzut vreodată fără comisionul care l-a adus la mine. Dar adevărul și interesul Prințului îmi cer să observ că d. Bellio este un tânăr fără experiență, care nu cunoaște nici lumea, nici afacerile și căruia, nu încape îndoială, eu nu i-aș încredința niciodată un lucru important și delicat. D. Bellio nu are nici o posibilitate să-și expedieze propria-i corespondență decât datorită faptului că doar lipsa ei de interes o poate scuti de a fi riguros controlată. Dimpotrivă, eu pot spune că am făcut tot ce este omenește cu putință pentru a o expedia pe a mea și aș fi foarte contrariat să văd distrus un edificiu la care am lucrat cu multă plăcere.

Dacă Prințul insistă în această idee, vă rog, Domnule, să o informați pe Alteța Sa că din acest moment co-

[1] Om de încredere atât al lui Gentz, cât și al domnitorului Alexandru Șuțu și păstrătorul corespondenței secrete dintre ei.

Imaginea reprodusă în această pagină este cea a fostei legaţii Austro-Ungare de la Bucureşti, situată actualmente pe str. Dem. Dobrescu no. 5 (fostă Wilson, fostă Oneşti). Fotografia a fost realizată de editura Ad. Maier & D. Stern din Bucureşti. Casa era una dintre clădirile cele mai originale şi frumoase din centrul Capitalei, fiind socotită reprezentativă pentru o carte poştală ilustrată sub sigla România—Uniunea Poştală Universală.

Viaţa a făcut ca în 1968, clădirea să devină sediul revistei Magazin istoric **cu care se potrivea prin caracterul ei istoric.**

Totul până într-o zi.

Într-o zi din 1972 când în urma unor altercaţii grave cu unele servicii ale fostei securităţi, redacţia a fost „mutată" în 24 de ore, fără nici o discuţie. A fost instalat acolo Comitetul Veteranilor din războiul antihitlerist şi al AFIDP, ale căror activităţi „nu puneau probleme".

Apoi în noaptea de 22 spre 23 decembrie 1989, clădirea a sărit în aer. Poate că istoria dramatică **a expulzării revistei** Magazin istoric **o veţi afla nu peste mult timp. Dar istoria nopţii de 22/23 decembrie 1989, sunt alţii care au datoria să o dezvăluie. Până atunci nu mai spunem decât că de aproape 5 ani clădirea este în aceeaşi stare de ruină, deşi se află sub tutela Uniunii Arhitecţilor din România. Să privim bine fotografia de acum aproape un veac şi să privim şi fotografia de astăzi (p. 47). Şi să ne gândim că e totuşi vorba de o clădire istorică de primă importanţă.**

respondenţa mea este denaturată şi că ea nu va mai oferi nici jumătate din interesul pe care l-a putut avea până acum".

Şi, cu toate acestea, după numai câteva luni, în speţă la 5 iunie 1813, într-o altă scrisoare către Ioan Caragea, adresată tot lui Rasti, Gentz manifestase o uimitoare schimbare de optică faţă de Bellio. Citäm: *„Având în ultimul timp mai multe convorbiri cu d. Bellio, m-am putut convinge că acest tânăr, deşi neformat încă pentru afaceri, are totuşi un caracter solid şi e plin de bunăvoinţă, zel şi devotament. În consecinţă, am socotit că mă conformez intereselor Alteţei Voastre apropiindu-mă de el, călăuzindu-l cu sfaturile şi experienţa mea şi furnizându-i din când în când informaţii veridice despre ceea ce se petrece".*

Ceea ce nu-l împiedicase, în schimb, pe Bellio să topească ceara sigiliilor de pe scrisorile lui Gentz către domnitor, să le desfacă să „ciupească" informaţii pe care să le prezinte drept culese de el însuşi, dovedind, implicit, utilitatea serviciilor şi prezenţei sale la Viena. Această duplicitate avea să-l coste, însă, scump. De astă dată, scrisorile sale au trezit vigilenţa serviciului de interceptare a corespondenţei, iar poliţia vieneză l-a expulzat fără menajamente şi fără ca măcar Gentz să poată interveni pe lângă Metternich în favoarea lui.

Neexperimentat, Bellio nu avusese cum să ştie că la Viena lucrau la deschiderea, citirea şi, la rigoare, copierea scrisorilor 60 de funcţionari prea zeloşi, că multe depeşe erau deschise chiar la hotare şi că însuşi împăratul şi generalul-aghiotant Kutschera le parcurgeau, timp de câteva ore pe zi, pe cele mai interesante astfel ajunse sub ochii lor.

Oricum, intempestiva plecare din Viena a lui Bellio n-a rupt, însă, câtuşi de puţin punţile proaspăt întinse între el şi Gentz. Ba chiar, la 5 ianuarie 1815, acesta îl ruga pe Caragea să nu mai fie supărat şi să-şi ierte fostul protejat pentru nedelicateţea comisă.

„Îngăduiţi totuşi, Monseniore — strecura el într-o depeşă —, *să mă folosesc de acest prilej spre a implora indulgenţa Voastră în favoarea bietului Bellio. Ştiu bine că şi-a meritat dizgraţia, dar continui să cred că şi-a atras această nenorocire nu din pricina unor intenţii perfide, ci datorită unor demersuri uşuratece, facile, roade ale unei vanităţi prosteşti. Înţeleg că după cele petrecute, va fi destul de greu să-l utilizaţi în acelaşi mod, dar îmi place să cred că marele şi frumosul suflet al Alteţei Voastre va afla, cu toate acestea, un mijloc de a-l reabilita în opinia pubică şi de a-i consola familia onorabilă pe care această întâmplare trebuie să o fi îndurerat".*

Documentele din arhiva vieneză nu ne-au lăsat să întrevedem raţiunile care au condus la neaşteptata modificare de registru a tonului utilizat de Gentz faţă de Bellio.

Știm, însă, că acesta era bogat și că după revenirea la București s-a lansat într-o îndeletnicire de cel mai mare interes pentru confidentul lui Metternich: aceea de bancher care, printre altele, l-a ajutat să cumpere, sigur, tot la Viena, și titlul de baron al imperiului. Iar *Jurnalul* lui Friederich von Gentz pe anii 1829-1831 ne dovedește că nici după alți cincisprezece ani legătura dintre ei nu numai că nu slăbise, ci era foarte trainică, iar întâlnirile dintre dânșii frecvente și benefice de bună seamă pentru amândoi. Astfel, la 8 martie 1829, Gentz nota: *„Convorbire cu baron Bellio"*. La 22 iunie același an aflăm: *„Mă scol la 7; imediat după aceea o vizită a lui Bellio, foarte nepotrivită, deși el venise doar cu intenția nevinovată să-și ia bun rămas înainte de plecarea mea la Baden pentru cură"*; la 3 noiembrie iar *„Vizită a baronului Bellio"*. La 6 ianuarie 1830: *„Lungă convorbire cu baron Bellio"*; la 17 mai, altă vizită a acestuia, apoi la 21 octombrie: *„Scris la Viena baronului Bellio, generalului Tettenborn, Elssler"* etc.

Aranjamente de tot soiul

Căci cu Gentz se puteau încheia tot felul de combinații și învoieli. Astfel, la 3 iunie 1831, tot *Jurnalul* lui ne informează peste vremi despre vizita unui *„boier moldovean Roznovanu trimis la mine de Bellio"*. Autorul nu ne comunică și numele de botez al oaspetelui, dar dacă plasăm lucrurile în timp avem destule motive să presupunem că era vorba despre Iordachi Roznovanu-Roset, fost mare vistiernic și președinte al Divanului Moldovei, mort în 1836. În orice caz, după cum afirmă Gentz, el a avut o discuție de două ore cu acest Roznovanu în legătură cu *„planul său de eliberare a Moldovei și Valahiei de sub jugul rusesc"*. Nu spune însă și dacă l-a încurajat sau nu pe Roznovanu în intenția acestuia. Cert este, însă, că nu l-a respins de tot, de vreme ce după o săptămână, deci la 10 iunie 1831, tot Gentz nota: *„La ora 6 o nouă convorbire cu Roznovanu"*, iar la 1 iulie consemna: *„Petrecut după-amiaza cu redactarea unei suplice a lui Roznovanu"*. Și după câte avem dreptul s-o bănuim, nu chiar cu titlu grațios.

Dar cu ce nu se venea la Gentz? Cine râvnea la un titlu de baron și avea desigur și cu ce să-l cumpere putea fi sigur că el îi va mijloci favoarea. De aceea, la Viena și circula butada: *„Gentz nu numai că refuză să vorbească cu cineva care nu-i baron, dar chiar și despre cineva care nu-i baron"*. La începutul anului 1829, el nota, de pildă, scurt în *Jurnal*: *„La ora 6 vizita lui George Meitani din București"*. Însă cine urmărește mai departe cu luare aminte însemnările sale cotidiene (vol. IV, p. 116 și 127) află și motivul acestui musafirlâc: Meitani, om cu stare în capitala Țării Românești, cu casă falnică pe Calea Mogoșoaiei [pe locul unde azi se înalță Prefectura Poliției Capitalei], venise la Viena ca să se împodobească și el cu baronia austriacă și, mulțumită lui Gentz, a și izbutit să-și împlinească visul.

Grigore Brâncoveanu, urmaș al domnitorului martir, se retrăsese în Transilvania în timpul tulburărilor prilejuite de Eterie și apoi de înăbușirea ei de către turci. Iar acolo a trebuit să constate că-l păștea și un alt necaz: primejdia de a-și vedea răpită moșia de la Sâmbăta, întrucât Înaltul Tribunal din Cluj îi cerea să producă actele de proprietate asupra ei, iar dânsul era în imposibilitate să le înfățișeze, întrucât le avea cu grijă ascunse în Țara Românească. Soluția! Apel la Gentz. Nu chiar de-a dreptul, însă, ci mai întâi printr-o discretă sondare a eventualei reacții a „Cavalerului", întreprinsă prin Constantin Popp[1], „agentul" vienez al lui Grigore Brâncoveanú, personaj, probabil, cu destulă vază dacă putea ajunge până la cel mai apropiat sfătuitor al lui Metternich. Atitudinea lui Gentz a fost, neîndoios, încu-

(Continuare în p. 61)

[1] În legătură cu frații Vlasto, amintiți în prima parte a acestui articol, iar acum cu Constantin Popp, se cuvine să știm că în tot cursul secolului XIX la Viena au trăit și acționat un bun număr de negustori și bancheri macedo-români, care jucau un rol de prim ordin în viața economică a capitalei austriece.

CEL MAI SECRET NUME DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

Sub valul de critici şi atacuri la care a fost supusă cartea — Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness — a Soviet Spymaster **(Operaţiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic), de Pavel Sudoplatov şi Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. şi Leona P. Schecter, apărută la Little, Brown and Company, în 1994 — pentru un singur capitol, cel privind secretele bombei atomice, celelalte dezvăluiri pe care le face Sudoplatov au trecut, practic, neobservate. Este indiscutabil că fostul şef al operaţiunilor speciale nu regretă nimic din ceea ce a făcut (şi are pe conştiinţă mai multe asasinate). El vorbeşte cu o linişte interioară ce poate fi luată şi drept cinism despre manevrele oculte prin care serviciile secrete sovietice au asasinat oameni, au răsturnat guverne, au ocupat ţări, în numele idealului revoluţiei proletare, al asigurării egalităţii între oameni, al pogorârii fericirii depline — adică a comunismului — pe pământ. Dar în acelaşi timp, prin informaţia în cea mai mare parte necunoscută, Sudoplatov oferă istoricului — şi nu numai lui — un bogat material de documentare şi analiză. Astfel, un întreg capitol al cărţii este consacrat perioadei imediat premergătoare izbucnirii celui de al doilea război mondial şi angrenării U.R.S.S. în acesta. Plasat într-o poziţie importantă a structurilor informative ale statului sovietic, având acces la multe secrete, el ne poate înlesni mult înţelegerea mecanismelor luării deciziilor la Kremlin. O cheie care se poate dovedi utilă şi pentru înţelegerea unor fenomene din zilele noastre. Aflăm astfel cum au aplicat sovieticii principiul** dezbină şi stăpâneşte **în ţările baltice, cum le-au paralizat economia cu ajutorul mişcărilor sindicale şi revendicative, cum au cumpărat oameni politici prea ambiţioşi, pentru a-i arunca apoi la gunoi. Foarte interesante şi lucide ni s-au părut şi notaţiile lui despre reacţiile conducerii sovietice, ale lui Stalin în primul rând, în faţa semnalelor tot mai evidente ce soseau la Moscova despre intenţia lui Hitler de a ataca U.R.S.S. Să îi dăm deci cuvântul, din nou, lui Sudoplatov. Intervenţiile noastre sunt marcate cu alte caractere de literă (cursive).**

Cum au devenit ţările baltice republici sovietice

La 8 aprilie 1938, rezidentul NKVD în Finlanda, Boris Rîbkin, a fost chemat la Kremlin, unde Stalin şi alţi membri ai biroului politic i-au încredinţat sarcina de a acţiona ca trimis neoficial al guvernului sovietic în Finlanda. I s-a spus să ofere guvernului finlandez un târg secret: împărţirea sferelor de interese în Scandinavia şi cooperarea economică cu Uniunea Sovietică, cu condiţia semnării unui pact de asistenţă economică şi militară mutuală în cazul unei agresiuni din partea unei terţe părţi. Se includea şi o divizare a sferelor de influenţă economică şi militară în zona Baltică aflată între Finlanda şi U.R.S.S.

V.N. Merkulov, comisarul poporului pentru securitatea statului

Rîbkin şi-a exprimat îndoiala că finlandezii ar fi putut fi de acord cu un tratat contrar ostilităţii lor istorice faţă de vecinul de la răsărit, dar Stalin a insistat că propunerile trebuiau făcute oral şi fără implicarea ambasadorului nostru. Rîbkin s-a conformat şi propunerile au fost refuzate. Totuşi, au provocat o sciziune în cadrul conducerii finlandeze pe care mai târziu am exploatat-o, când am reuşit să semnăm un tratat de pace separat cu Finlanda, în 1944, având ca intermediari familia Wallenberg.

Deşi nu am cunoştinţă dacă s-au făcut asemenea propuneri, în mod neoficial, germanilor, cred că mareşa-

lui Carl Gustaf Mannerheim (*Magazin istoric*, nr. 12/1990), președintele consiliului de apărare al Finlandei, l-a informat pe Hitler despre oferta noastră. De aceea, Hitler, atunci când și-a trimis ministrul de externe, Joachim von Ribbentrop, la Moscova, în august 1939, pentru a negocia tratatul de neagresiune (*Magazin istoric*, nr. 12/1989) nu se baza doar pe reacția spontană a lui Molotov și Stalin. El știa că eram deschiși la asemenea sugestii, pentru că vroiserm să facem un astfel de târg cu Finlanda.

Finlandezii îl refuzaseră în aprilie 1938 deoarece pentru ei era mai important să rămână aliați cu Marea Britanie, Suedia și Germania. Nu vedeau vreun avantaj în a deveni o zonă-tampon între Est și Vest. Mai târziu, acest rol le-a fost impus în urma înfrângerilor din războiul de frontieră cu noi și din cel de al doilea război mondial. Pentru că a atacat Uniunea Sovietică, alături de Germania, Finlanda a cules cea mai amară recoltă, fiind obligată să primească o formă mult mai puțin avantajoasă a planului original oferit de Rîbkin în 1938.

În august 1939, afluxul de informații era foarte mare. După ce Donald Maclean a fost mutat, ca al treilea secretar la Ambasada Marii Britanii din Paris, am primit rapoarte credibile din care rezultă că guvernele francez și britanic aveau rețineri în a oferi sprijin Uniunii Sovietice în cazul unui război cu Germania. Ele confirmau datele primite cu trei-patru ani înainte de la unii membri ai rețelei de la Cambridge (Philby, Maclean și Burgess) despre faptul că guvernul britanic, mai ales primul ministru Neville Chamberlain și Sir John Simon, luaseră în considerație încheierea unui acord secret cu Hitler pentru a-l sprijini într-o confruntare militară cu Uniunea Sovietică. Am acordat o atenție specială și informației venite de la trei surse de încredere din Germania, care spuneau că generalii Wehrmacht-ului se opuneau categoric unui război pe două fronturi.

Un anume Matveiev, emisar secret

Am primit instrucțiuni să căutăm rapid posibile opțiuni pentru o cooperare nu numai cu britanicii și cu francezii, dar și cu germanii. Primind acest ordin, nici nu-mi trecea prin cap că deja era pe punctul să se încheie un acord separat între Berlin și Moscova.

Șudoplatov argumentează mai departe preocuparea guvernului sovietic de a evita o confruntare pe două fronturi, în Orientul Îndepărtat și în Europa. Stalin vroia să câștige timp pentru „îndeplinirea aspirațiilor geopolitice, transformarea Uniunii Sovietice în cea mai mare super-putere din lume", cum spune fostul director al operațiunilor speciale. Are și o remarcă de bun simț, când consideră că U.R.S.S., Marea Britanie și Franța poartă o vină egală pentru a-l fi lăsat pe Hitler, să înceapă războiul. Și atrage atenția asupra faptului că doar la inițiativa președintelui Roosevelt au acceptat francezii și britanicii să înceapă în mai 1939 negocieri cu sovieticii pentru a-l stopa pe Hitler. Așa cum i-a informat Maclean, Roosevelt trimisese un emisar lui Chamberlain, avertizându-l că dominația Germaniei asupra Europei Occidentale lovea în interesele americane și britanice. Sursele britanice au informat că în prima fază premierul a refuzat și a trebuit să fie forțat de Roosevelt pentru a iniția negocierile. După semnarea pactului de neagresiune cu Germania, U.R.S.S. a continuat acțiunea de „consolidare" a frontierelor sale europene, înghițind noi teritorii.

În octombrie 1939, împreună cu Pavel M. Fitin, directorul Departamentului Externe, și Vsevolod Merkulov, adjunctul lui Beria, am luat parte la o întrunire în biroul lui Molotov din Kremlin. Mai erau prezenți: directorul departamentului operații din Marele Stat Major, general-maior Aleksandr Vasilevski, ministrul adjunct de externe, Potemkin, comandantul trupelor de grăniceri, generalul Ivan Maslennikov, șeful GRU, general maior Panfilov și alții. Scopul adunării era să stabilească recomandări pentru apărarea intereselor noastre strategice în țările baltice[1]. Deja, trupe ale noastre se aflau acolo, pe baza unor acorduri cu guvernele Lituaniei, Letoniei și Estoniei. În deschiderea ședinței, Molotov a spus: „Avem o înțelegere cu Germania că zona Balticei trebuie să fie considerată o zonă de cel mai mare interes geopolitic pentru Uniunea Sovietică. Totuși, este evident că deși autoritățile germane acceptă acest lucru în principiu, nu vor fi niciodată de acord cu vreo «transformare socială fundamentală» prin care statele baltice să devină republici constitutive ale Uniunii Sovietice. Dimpotrivă, conducerea sovietică este de părere că pentru a apăra, de o manieră durabilă, interesele geopolitice ale Uniunii Sovietice în zona baltică, trebuie ajutată mișcarea muncitorească internaționalistă de acolo. Astfel regiunea va deveni o frontieră sigură a statului sovietic".

De la rezidenturile din Suedia și Berlin primisem informații sigure că germanii plănuiau să trimită delegații economice la nivel înalt la Riga și Tallin pentru a încheia acorduri pe termen lung cu guvernele respective și a le include sub umbrela economică și politică germană. Beria mi l-a citat pe Stalin, care cerea o implicare activă a ofițerilor de informații în manipulările politice și în exploatarea conflictelor din cercurile conducătoare ale puterilor străine. „Aceasta — a subliniat Beria — este cheia succesului pentru a doborî actualele guverne ale statelor-marionetă ce și-au

[1] O schiță istorică a Lituaniei, Letoniei și Estoniei, în *Magazin istoric*, nr. 2-4/1992.

Boris Ribkin, fotografiat în 1938, în Finlanda

proclamat așa-zisa independență în 1918, sub patronajul baionetelor germane. Aceste state au fost și sunt încă privite de guvernele germane drept provincii de margine și colonii ale imperiului german. Dar noi trebuie să profităm de conflictele de interese suedeze și britanice din zonă. Gândește-te la asta, convoacă-l pe Ciceaev la Moscova imediat și raportează-mi în trei zile sugestiile tale cât și nevoile logistice pe care le ai".

Când Ivan Ciceaev, rezidentul NKVD din Riga, a sosit la Moscova, a raportat despre o divizare netă în conducerea letonă, între președintele Karlis Ulmanis și ministrul apărării Janis Balodis. Conflictul submina stabilitatea regimului, aflat deja sub o dublă presiune, din partea noastră și a germanilor. Germanii se bazau pe partizanii lor din administrația economică a țării, în vreme ce noi eram influenți în cercurile de stânga, aflate în legătură cu partidul comunist și sindicate. Cu sprijinul nostru s-au organizat acțiuni revendicative, ce au căpătat o amploare sporită. Criza economică — potențată de război, care limita legăturile economice ale țării cu Vestul Europei — s-a agravat. Ciceaev și Vetrov — consilierul ambasadei noastre din Riga — mi-au sugerat să exploatăm ambițiile personale ale ministrului de externe Munters, a cărui reputație la Berlin era amplificată în urma frecventelor întâlniri cu Ribbentrop.

Guvernul lui Ulmanis devenise nepopular din cauza situației economice și a toleranței pe care o manifesta față de atitudinea arogantă a oamenilor de afaceri germani. Aproximativ 70% din exportul leton fusese dirijat spre Germania, pentru prețuri foarte mici. Guvernul conta, în primul rând, mai ales pe sprijinul unei miliții auxiliare, mai mult decât pe armata regulată. Munters apărea drept figura ideală pentru a conduce noul guvern, care să fie acceptat și de germani și de noi. Când a dat dispoziție principalului ziar leton să publice o fotografie a lui Molotov pentru a marca ziua sa de naștere, am înțeles că dorea să stabilească cu acesta o relație personală. Reacția a fost promptă: am primit un pașaport diplomatic, pe numele Matveiev. Munters a fost informat că un anume Matveiev, consilier special al lui Molotov, îl va vizita la Riga. Prin acest emisar, el putea trimite cele mai importante mesaje neoficiale. Nu am călătorit cu trenul, ci cu un avion militar de bombardament. În iunie 1940, împreună cu Vetrov, i-am făcut o vizită secretă lui Munters și i-am exprimat dorința noastră de a accelera reorganizarea administrației letone, subînțelegându-se că el va conduce guvernul de coaliție.

Adevărata semnificație a pactului Ribbentrop-Molotov

Nu era o operațiune ușoară să preiei controlul. Merkulov, primul adjunct al lui Beria, fusese trimis în secret la Riga, înaintea mea, pentru a coordona acțiunea. Eu îi eram subordonat lui, iar el dispunea de o linie telefonică directă cu Molotov și Beria. S-a dat un ultimatum și președintele Ulmanis a fost silit să demisioneze. Trupele noastre au ocupat țara și Ulmanis a fost arestat. Inițial, am vrut să îl punem pe Munters în fruntea guvernului, dar apoi regulile jocului s-au schimbat. Germanii se implicaseră prea mult în operațiile militare din Vest pentru a se mai putea concentra și asupra Letoniei. Molotov și Stalin au decis să plaseze în pozițiile cheie din Baltica figuri mai de încredere decât Munters, apropiate de partidul comunist. Generalilor letoni și estonieni li s-au acordat grade echivalente în armata roșie și Munters nu a fost arestat imediat. Am mers împreună cu Vetrov la reședința lui și am pus la punct evacuarea, cu familia și toate bunurile personale, la Moscova, apoi la Voronej, unde a primit un post la Universitate. Sub controlul nostru, s-a putut întâlni la un prânz cu diplomați germani, la Moscova, dar rolul său, fie și ca un șef de stat marionetă, era încheiat. După izbucnirea războiului cu Germania, în 1941, a fost arestat și condamnat la închisoare pe termen lung pentru acțiuni ostile contra guvernului sovietic. Printr-o stranie coincidență, l-am întâlnit în închisoarea din Vladimir la sfârșitul lui 1958 sau începutul lui 1959. Când a fost eliberat, a rămas, ca pensionar, în Vladimir. Publica articole în *Izvestia* despre inevitabilitatea alianței

dintre Letonia și Uniunea Sovietică.

Soarta statelor baltice, care a fost inițial decisă între Moscova și Berlin, a fost similară cu cea a țărilor est-europene, hotărâtă la Ialta. Există similitudini izbitoare: acordul preliminar prevedea crearea unor guverne de coaliție favorabile ambelor părți. Aveam nevoie de o zonă tampon între noi și sferele de influență ale celorlalte puteri mondiale și eram dispuși să facem față unor aprige confruntări în acele zone unde armata roșie a rămas pe loc, la sfârșitul războiului. Încă o dată, pentru Kremlin misiunea comunismului era, în primul rând, să consolideze puterea statului sovietic. Doar puterea militară și dominația asupra țărilor de la granițele noastre ne puteau asigura un rol de superputere. Ideea propagării revoluției comuniste mondiale era un paravan pentru a ne ascunde dorința de dominație mondială. Deși la început acest concept a avut o natură ideologică, a căpătat pe parcurs dimensiunile unei real-politik. Această posibilitate s-a născut pentru Uniunea Sovietică după ce s-a semnat pactul Ribbentrop-Molotov. În protocoalele secrete interesele geopolitice și dorințele firești de extindere a frontierelor Uniunii Sovietice au fost, pentru prima oară, acceptate în mod formal de către una dintre marile puteri ale lumii.

Așa cum spune Sudoplatov mai departe, o altă consecință a pactului Ribbentrop-Molotov a fost ocuparea Ucrainei de Vest. Acolo, sovieticii au trebuit să se confrunte cu o puternică mișcare naționalistă, susținută de germani și— spune el — de președintele Beneș „înainte de a deveni agentul nostru, în 1938".

Pactul Molotov-Ribbentrop a pus capăt planurilor naționaliste ucrainene, sprijinite de Marea Britanie și Franța în 1938, pentru crearea unei republici independente a Ucrainei Carpatice. Inițiativa a fost torpilată de președintele Beneș, care a căzut de acord cu Stalin ca Ucraina Carpatică, ce includea unele teritorii cehoslovace, să fie dată Uniunii Sovietice.

GRU și NKVD greșesc

În martie 1939, Sudoplatov a fost numit director adjunct al Departamentului informații externe. Era deci plasat într-o poziție foarte bună pentru a putea oferi un punct de vedere interesant în legătură cu o problemă controversată a celui de al doilea război mondial: de ce s-a lăsat Stalin surprins de atacul german, în iunie 1941?

S-a scris mult despre datele strânse în preajma Marelui Război Patriotic, demonstrându-se inevitabilitatea unui atac german împotriva noastră. Prostia lui Stalin care a așteptat invazia fără să contraatace este adesea oferită drept una dintre explicațiile înfrângerilor și pierderilor grele suferite de armata roșie în 1941. În general, sunt de acord că la nivelul conducerii țării datele informative nu au fost corect asimilate, dar trebuie să examinăm puțin conținutul informațiilor adunate. Noi ne găseam în stare de alertă din noiembrie 1940. La acea dată, Pavel Jurovlev și Zoia Rîbkina inițiaseră dosarul operativ Zateia (Proiectul), în care erau adunate cele mai importante informații despre mișcările întreprinse de germani contra intereselor sovietice. Informațiile din acel dosar erau raportate în mod regulat lui Stalin și Molotov și ei încercau să le folosească în raporturile cu Hitler. Erau informații neliniștitoare, care au determinat conducerea sovietică să suspecteze în mod serios sinceritatea propunerilor lui Hitler pentru o împărțire a lumii între Germania, Uniunea Sovietică, Italia și Japonia, o ofertă pe care i-o făcuse lui Molotov la Berlin, în noiembrie 1940. Cu toate că datele pe care le primeam dezvăluiau intențiile lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică, rapoartele erau, într-o anumită măsură, contradictorii. Ele nu ofereau evaluări ale potențialului german de blindate și aviație sau despre capacitatea lor de a sparge liniile defensive ale unităților armatei roșii desfășurate la frontieră. Nimeni din serviciul de informații nu a examinat adevărata balanță de forțe la frontierele sovieto-germane. Așa încât tăria loviturii lui Hitler a venit ca o surpriză pentru comandanții noștri, inclusiv pentru mareșalul Gheorghi Jukov, șeful de stat-major al armatei roșii în acel moment, care admitea în memoriile sale că noi nu am prevăzut că inamicul va avea capacitatea de a dezvolta

Zoia Rîbkina (în dreapta) și ambasadoarea Kolontai, în Suedia, în anul 1942

operațiuni de amploare, simultan, cu formații masive de tancuri, în mai multe direcții. Ceea ce nu s-a văzut în datele informative era forța calitativă a tacticii blitzkrieg-ului german. Noi credeam că dacă va izbucni războiul cu Germania, ei vor încerca mai întâi să ocupe regiunile ucrainene, bogate în resurse de hrană și materii prime. Știam din modul cum își desfășurau jocurile operaționale strategice pe hartă că un război prelungit ar fi cerut resurse economice suplimentare. A fost o mare greșeală: GRU și NKVD nu au avertizat marele stat major că obiectivul armatei germane, atât în Polonia, cât și în Franța nu a fost să ocupe teritorii, ci mai curând să distrugă capacitatea de rezistență a armatei inamice. Când Stalin a aflat că în timpul jocurilor operaționale pe hartă marele stat major german a descoperit câte probleme logistice se nășteau în cazul unui război prelungit, a ordonat ca atașatului militar german la Moscova să-i fie prezentate puternicele obiective militare pe care le aveam în Siberia. În aprilie 1941, acesta a făcut un tur al uzinelor care produceau avioane, motoare și tancuri. Prin rezidentura din Berlin am încercat să răspândim și zvonul, în ministerul aviației și în cel al economiei, că decizia de a purta război contra Uniunii Sovietice va avea consecințe tragice pentru Hitler.

Nu ne-am mișcat suficient de repede

La începutul anului 1941, semnalele au continuat să fie contradictorii. La 10 ianuarie, Molotov și Friedrich Werner von der Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, au semnat un protocol secret privind problemele teritoriale din Lituania. Germania renunța la interesele ei în anumite zone ale Lituaniei pentru 7,5 milioane dolari americani în aur. Din Marea Britanie primeam, de asemenea, mesaje demne de încredere că orice ofensivă germană contra Uniunii Sovietice depindea de o apropiere față de britanici, pentru că Berlinul nu putea risca să poarte război pe două fronturi. De la K.A. Umansky, ambasadorul nostru la Washington, și Ovakimian, rezidentul nostru la New York, am primit rapoarte că Montgomery Hyde, un ofițer al M.I.-6 (serviciul de spionaj englez), care lucra pentru William Stephenson[1], a „plantat" în mediile Ambasadei germane din S.U.A. dezinformarea că în cazul în care Hitler invada Anglia, rușii plănuiau să intre în război contra Germaniei.

Analizând informațiile primite de NKVD și de GRU din surse de încredere, este limpede că jumătate dintre cele venite până în luna mai, chiar iunie 1941, confirmau că războiul era inevitabil. Dar ele demonstrau și faptul că o ciocnire cu noi depindea de invadarea Angliei. Philby ne raporta despre încercările cabinetului britanic de a crea tensiune și conflicte între Germania și Uniunea Sovietică pentru a-i distruge pe germani și a le provoca înfrângerea. În dosarul operațional Bertha cea Neagră — porecla dată lui Rudolf Hess în cercurile homosexualilor din München, în anii '20 — din arhiva NKVD există referiri la o informație venită de la Philby sau Cairncross că agenții britanici, prin contactele din S.U.A., răspândeau zvonul că războiul dintre Germania și Uniunea Sovietică era iminent și avea să fie început de către sovietici printr-o lovitură anticipată în sudul Poloniei. Veneau, de asemenea, rapoarte despre sporirea numărului de contacte informale între reprezentanții britanici și germani, care căutau soluții pașnice pentru războiul european.

[1] Memoriile lui Hyde cât și cele ale lui Stephenson au fost publicate, cu ani în urmă, și în România.

Între timp, după cum mi-a spus Beria, Stalin și Molotov au decis să facă apel la un plan abandonat în 1938, care sperau să amâne izbucnirea conflictului și, oricum, să îmbunătățească poziția sovietică. Era vorba de răsturnarea guvernului iugoslav. În martie 1941 rezidenturile GRU și NKVD au sprijinit în mod activ o lovitură de stat împotriva guvernului progerman din Belgrad. Generalul maior Solomon R. Milștein, director adjunct al GRU, a fost trimis la Belgrad pentru a sprijini acțiunea militară de răsturnare. În paralel, la Moscova, cu ajutorul Ministerului afacerilor externe, l-am recrutat pe ambasadorul iugoslav în U.R.S.S., Gavrilovici. Îl suspectam însă că juca dublu, și pentru britanici, pentru că în fiecare săptămână îi contacta pe reprezentanții Marii Britanii la Moscova.

La o săptămână după lovitura de stat, am semnat un pact de asistență mutuală cu noul guvern din Belgrad. La 6 aprilie, a doua zi, Hitler a atacat Iugoslavia, iar peste două săptămâni armata iugoslavă nu mai exista. Reacția lui Hitler fusese promptă și eficientă și recunosc faptul că nu ne-am așteptat la o înfrângere atât de rapidă a Iugoslaviei. Eram șocați. Hitler demonstrase că nu se simțea legat de acorduri oficiale sau confidențiale, pentru că protocoalele secrete ale pactului Molotov-Ribbentrop prevedeau consultări înaintea oricărei acțiuni militare.

Ca urmare a acestor evenimente, la 18 aprilie 1941 am semnat o directivă către toate rezidenturile noastre din Europa, ordonând activarea rețelelor și a liniilor de comunicație pentru condiții de război. GRU a trimis o avertizare similară. Noi ne-am propus să trimitem în Elveția un grup de operatori radio cu experiență, incluzându-l pe bulgarul Boris Afanasiev, care, folosindu-se de acoperirea oferită de neutralitatea țării cantoanelor, să asigure legăturile cu sursele importante. Am convocat, de asemenea, pe unii agenți operativi din Italia

și Franța în Germania, pentru a întări rezidenturile de acolo. Dar nu am reușit să ne mișcăm suficient de repede: nu am putut asigura la timp transportul către Germania de suficient echipament radio, baterii și piese de schimb.

Generalul Pavlov este ori beat ori inconștient

Știam că tratativele secrete dintre Hitler, Ribbentrop și Molotov pentru încheierea unei alianțe strategice între Germania, Japonia și Uniunea Sovietică le creaseră lui Stalin și Molotov iluzia că puteau ajunge la o înțelegere cu Hitler. Au crezut, până în ultimul moment, că autoritatea lor, cuplată cu puterea noastră militară înfățișată experților germani, vor înlătura, cel puțin pentru o vreme, pericolul războiului. Și Stalin și Molotov erau nemulțumiți de opiniile care le contraziceau planurile lor strategice de amânare a conflictului. Așa se explică însemnările aspre făcute de Stalin pe raportul trimis de Merkulov, la 16 iunie, prin care avertiza asupra semnelor unui război iminent. La 14 iunie a fost dat publicității faimosul comunicat TASS, prin care Stalin indica faptul că era gata să conducă personal negocierile cu Germania. În aceeași zi, Hitler lua decizia de a ataca U.R.S.S.

NKVD și GRU pot fi blamate pentru subestimarea forței de izbire a trupelor germane; cele două instituții erau prea preocupate cu intențiile și deciziile politice, în loc să se concentreze asupra problemelor tactice. Îmi amintesc cu claritate ultimele zile dinaintea începerii războiului. Domnea o atmosferă entuziastă, dominată de încredere. Dar la 16 iunie, Fitin și Merkulov, comisarul poporului pentru securitatea statului[1], s-au întors foarte preocupați de la Kremlin. Fitin ne-a chemat pe mine și pe Melnikov, adjunctul care se ocupa de Orientul Îndepărtat, și ne-a informat că Stăpânul (adică Stalin) dorea un raport cât mai convingător, care să cuprindă toate datele privind momentul izbucnirii unui conflict cu Germania.

Contrar celor scrise de generalul Petr I. Ivașutin[2] și de alții, eu nu îmi amintesc de însemnările făcute de Beria pe raportul unui agent Vulturul, în care să spună: „Asta este o dezinformare britanică. Aflați cine este autorul provocării și pedepsiți-l". Cred că povestea este fabricată. La fel de improbabilă este și versiunea care îi atribuie lui Beria intenția de a-l rechema și pedepsi pe ambasadorul nostru la Berlin, Dekanozov, fostul șef al Departamentului externe, care l-ar fi bombardat cu dezinformări. Estimările pe care le primeam în privința datei invaziei erau contradictorii. Sorge ne informase că urma să aibă loc la 1 iunie. Din Berlin, rezidentura ne transmitea data de 15 iunie. Mai înainte, la 11 martie, GRU raportase că invazia era planificată pentru primăvară. Zoia Rîbkina, luând parte la un coctail la Ambasada germană, cu câteva zile înainte de război, a remarcat că anumite tablouri și elemente de decor fuseseră strânse. Căutând amplasamente pentru instalarea unor noi instalații de ascultare, ea descoperea că personalul ambasadei împacheta pentru evacuare. Pe de altă parte, la Hotelul Metropol, am interceptat valiza diplomatică germană. Între documente se afla și o scrisoare a ambasadorului Schulenburg către Ribbentrop în care sublinia încrederea lui în intențiile pacifiste ale Uniunii Sovietice și-și manifesta dorința fermă de a contribui la soluționarea diferendelor dintre cele două țări pe calea negocierilor.

În ziua în care Fitin s-a întors de la Kremlin, Beria m-a chemat la el și mi-a ordonat să reorganizez Administrația pentru operațiuni speciale, sub conducerea lui directă, pentru a deveni aparatul necesar desfășurării acțiunilor de culegere a informațiilor și de sabotaj pe timp de război. Sarcina prioritară era constituirea unei forțe care să contracareze orice incident la frontieră ce ar fi putut fi folosit ca pretext pentru declanșarea războiului. Am sugerat ca Eitingon să fie adjunctul meu, ceea ce Beria a acceptat. Am început să organizăm elementele unei brigăzi aeropurtate, capabilă să se deplaseze rapid în orice loc pe frontieră. Am început, de asemenea, să elaborăm planuri pentru distrugerea infrastructurii logistice a unităților de tancuri și de motorizate germane care începuseră să se concentreze la frontierele noastre.

La 20 iunie, Eitingon mi-a raportat că fusese neplăcut impresionat de o discuție pe care o purtase cu generalul Dmitri Pavlov, comandantul districtului militar bielorus. Mi-a spus că Pavlov ori era beat, ori nu înțelegea nimic despre coordonarea acțiunii diferitelor arme pe câmpul de luptă modern. El nu anticipa vreo posibilă problemă și considera că și în cazul în care inamicul ar fi luat inițiativa pe frontieră, dispunea de suficiente rezerve pentru a contracara orice străpungere. Drept urmare, nu vedea nevoia unor operații de comando pentru a dezorganiza forțele atacatoare. ■

(Va urma)

Prezentare și versiune românească de Cristian POPIȘTEANU, Dorin MATEI

---

[1] Din februarie 1941, informațiile externe și serviciile de securitate fuseseră detașate din NKVD și reorganizate sub titulatura NKGB, sub conducerea lui Merkulov. Departamentul externe devenise Directoratul externe tot sub direcția lui Fitin.

[2] Fost adjunct al președintelui KGB, apoi șef al GRU între 1962-1986.

UN ARISTOCRAT AL CUNOAŞTERII:

GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA

LEON SĂRĂŢEANU

Înainte de a deveni un autentic aristocrat al cunoaşterii, Giovanni Pico a fost un aristocrat de sânge. Şi totodată a fost un „caz". Un caz strigător al nedreptăţii. El, care şi-a meritat pe deplin şi supranumele de „prinţ al erudiţilor" şi pe cel de „gânditorul cel mai strălucit al renaşterii italiene", a căzut victima unei acuzaţii de orgoliu şi suficienţă, acuzaţie care l-a supravieţuit şi îi supravieţuieşte peste veacuri.

S-a născut, la 24 februarie 1463, în familia unor nobili italieni care deţineau două comitate reunite — Mirandola şi Concordia — şi locuiau în castelul feudal ale cărui rămăşiţe se mai văd şi azi lângă Modena, în nordul Italiei. Atunci când numele său a devenit cunoscut în lumea umaniştilor veacului XV ca cel al unui cărturar care s-a distins în efortul de a concilia — pe de o parte, aristotelismul cu platonismul, iar pe de altă parte, gândirea anticilor greci cu principiile bisericii catolice şi filosofia Europei cu cea a culturilor orientale (în primul rând, cultura ebraică) — circumstanţa că unul dintre domeniile familiei se numea „Concordia" a făcut să fie numit, printr-un joc de cuvinte, „prinţ al concordiei".

Familia pretindea că se trage în linie directă din împăratul Constantin cel Mare, care avusese un nepot cu numele de Picus. Nu există vreo dovadă istorică de natură să susţină această pretenţie, dar e cert că neamul lui Pico avea vechime, de vreme ce străbunul cunoscut, Manfredo Pico, este citat în 1118 ca „podestà" (conducător de cetate) la Modena. La fel de cert este că familia se înrudea cu mai multe case domnitoare în principatele şi comitatele din Italia septentrională. Înzestrările native l-au făcut însă pe Giovanni Pico să nu preţuiască originea lui „patriciană", sacrificând atât această origine cât şi averea moştenită pe altarul unei vieţi pe cât de scurte (a murit la 31 de ani), pe atât de pasionate de neîncetată instruire.

Şi este ciudat şi nedrept că tocmai acest Giovanni Pico, pe care, în memoriile lor, contemporanii îl descriu ca pe o făptură blândă şi plină de modestie, dominată de o nobilă şi dezinteresată aspiraţie de agonisire a cât mai multor cunoştinţe din tezaurul culturii mondiale, să devină victima unei persistente legende, potrivit căreia ar fi fost un personaj vanitos şi plin de preţiozitate, care ar fi avut necuviinţa, în infatuarea lui, să se pretindă „atotştiutor". Cum se explică această nedreptate? Într-o substanţială lucrare — azi clasică — intitulată Filosofia Renaşterii, **profesorul P.P. Negulescu aduce, în această direcţie lumini interesante** (Magazin istoric, **nr. 6/1986**).

Între legendă şi caricatură

„Prin modul cum ia naştere — scrie filosoful român — legenda se apropie uneori de carticatură. O întâmplare din viaţa unui om însemnat... ajunge, cu vremea, să arunce în umbră tot restul activităţii sau al personalităţii lui. Aceste elemente răslеţe rămân apoi singure în amintirea urmaşilor, a căror imaginaţie le exagerează adesea, până la alterarea figurii istorice respective. Acea figură devine atunci o caricatură". A fost desigur cazul lui Giovanni Pico.

Totul a pornit de la dorinţa lui de a organiza o dezbatere a lumii culte, pentru ca, din acea dezbatere, toată lumea să plece cu un plus de cunoştinţe. De aceea, tânăr şi plin de candoare, a muncit cu sârg şi a alcătuit nu mai puţin de 900 de teze din domenii ca filosofia, logica, metafizica, etica, fizica, matematicele şi teologia, pe care le-a trimis tuturor universităţilor din Italia, Franţa, Spania şi Germania, cerând acestora să desemneze reprezentanţi care să participe la o „disputatio" la Roma, pe teme alese de ei dintre tezele respective.

Asemenea „dispute" nici nu erau o invenţie a tânărului savant. Ele erau practicate încă din evul mediu, când absenţa tiparului făcea anevoioasă circulaţia ideilor şi slujitorii culturii le foloseau pentru a lua cunoştinţă de apariţia unor noi descoperiri ştiinţifice sau de mişcarea de idei. De altfel, Giovanni Pico nu concepea ceea ce am numi azi „simpozionul" propus de el ca o bătălie cu „învinşi" şi „biruitori", ci doar ca un mijloc de schimb de expe-

rienţă şi de răspândire a cunoştinţelor. Numai că umaniştii contemporani nu vedeau lucrurile la fel. Temându-se, probabil, că întinderea culturii junelui italian ar putea să le ştirbească autoritatea şi judecând, cum spunea profesorul Negulescu, în amintita lucrare, „cu mai multă patimă decât conştiinţă", au replicat, cu sarcasm şi ironie, făcând să se nască falsa legendă a „impostorului" pretins „atotştiutor". În acest scop au luat drept pretext formula lui Pico, aceea că savanţii sunt invitaţi să discute „de omni re scibili" („despre tot ce se poate cunoaşte"). Au ignorat aceşti defăimători faptul că Pico se arătase gata să susţină din banii lui şi cheltuielile de drum până la Roma şi şederea în Cetatea eternă a celor invitaţi care n-ar fi dispus de mijloace personale. Ei au preferat să-şi justifice hotărârea de a nu participa, simulând dispreţ faţă de „provocator".

Şi legenda a dăinuit peste timp. Chiar după 200 de ani de la moartea lui Pico, marele Voltaire — care nu a inclus niciodată printre părţile lui tari bunăvoinţa faţă de „confraţi" şi nici blândeţea şi spiritul de înţelegere, atacând cu necruţare pe oricine avea el impresia că ar putea umbri — fie şi postmortem — gloria sa de „patriarh" al culturii — a adăugat la formula lui Pico „de omni re scibili", vocabula „et quibusdam aliis", ceea ce dădea în derâdere: „despre tot ce se poate cunoaşte şi încă ceva pe deasupra".

Sărmanul Giovanni Pico, tânărul plin de cuviinţă şi de bunăvoinţă faţă de toţi! Dacă s-ar fi născut cu nişte sute de ani mai târziu, ar fi cunoscut cu siguranţă şi opera lui Beaumarchais cu tirada în care se spune: „Calomniaţi, calomniaţi, totdeauna va rămâne ceva".

Giovanni Pico avea doar patru ani când tatăl său a murit, lăsând în grija soţiei, Giulia, creşterea celor trei copii. Mama, dintr-o familie de poeţi şi umanişti, avea mari înclinaţii pentru literatură şi cultură. Ea ar fi dorit să pregătească cel puţin pe unul dintre băieţi pentru cariera literelor şi pentru înaltele demnităţi bisericeşti. Dar primii doi născuţi moşteniseră de la tatăl lor firea războinică şi se dovedeau mai curând apţi pentru cariera armelor.

Un prieten şi un protector al lui Pico della Mirandola: Lorenzo Magnificul

Copil precoce şi tânăr prodigios

Rămânea mezinul, Giovanni, care avea firea visătoare ca a mamei şi asculta cu nesaţ poveştile ei. Avea copilul şi o memorie uimitoare, fiind în stare, după ce asculta un poem recitat de mama o singură dată, să-l reproducă fără nici o greşeală. La şcoală, talentul său pentru stil uimeşte pe toată lumea. La 14 ani, dedică profesorului său un discurs într-o latină impecabilă şi de aleasă frumuseţe. Trimis să urmeze dreptul canonic la deja celebra Universitate din Bologna, are nevoie doar de doi ani pentru a fi cunoscut în toată Italia ca un mare specialist în domeniu. Pasiunea pentru ştiinţă, care îl face să piardă din vedere orice scop practic, îl determină să colinde şi alte înalte aşezăminte de învăţătură. Studiază filosofia şi teologia la Ferrara, apoi la Padova, la Florenţa, pentru a ajunge, în cele din urmă, la Paris. Aici, la Sorbona, va fi deosebit de preţuit şi va deveni un adept al filosofiei lui Aristotel.

Tot aici, tânărul avid de carte va asista la acea formă de confruntare de idei şi de împărtăşire de cunoştinţe care se numea „disputatio" şi pe care a vrut s-o reia mai târziu prin invitarea la Roma a umaniştilor de pretutindeni. Parisul era într-adevăr cel mai reputat centru european pentru astfel de dezbateri. Aici se distinsese în asemenea confruntări vestitul filosof medieval Duns Scotus, care dobândise titlul de „doctor subtilis".

Dar, ascultând alţi doctori în filosofia lui Aristotel, învăţăcelul îşi dă seama că în opera maestrului se află mult mai mult decât ceea ce predau profesorii pregătiţi după metoda scolastică. Giovanni Pico vrea să meargă la sursă, doreşte să-l citească pe Aristotel în original. Întors în Italia, se apucă să studieze cu râvnă elina, sub îndrumarea unui savant grec, emigrat din Constantinopol, pe nume Emanuel Andramythenus, şi pe care îl găzduieşte multă vreme în castelul familiei.

Fericit că poate pătrunde în toată fineţea şi adâncimea peripatetismului aristotelic, Giovanni Pico trăieşte însă un moment de răscruce, atunci când pentru prima oară vizitează Florenţa şi îl cunoaşte pe ilustrul umanist Marsilio Ficino. Această personalitate de excepţie din istoria culturii mondiale întemeiase o Academie unde profesa filosofia lui Platon. Membrii Academiei se reuneau, lângă Florenţa, într-o vilă din Careggi, pe care Ficino o primise de la marele său protector, Cosimo de Medici. Între maestrul Academiei platoniciene şi Pico se va naşte o comuniune de idei

Lecție practică de medicină, în vremea Renașterii

și o prietenie care îl va face pe Marsilio Ficino să-l numească pe flăcăul atât de cultivat „frate întru Platon".

La Academia florentină, sprijinită — după moartea bătrânului Cosimo — de Piere de Medici și — mai ales — de Lorenzo de Medici, mare protector al artelor și culturii, supranumit „Magnificul", Giovanni Pico, studiindu-l acum pe Platon, ajunge la convingerea — împărtășită și de instruitul Marsilio Ficino — că filosofia platoniciană nu este opusă celei a lui Aristotel și că cele două concepții pot fi reconciliate. Efortului de a-i împăca pe cei doi titani ai filosofiei antice grecești îi va dedica Giovanni Pico, mai târziu, o serie de lucrări de mare răsunet. Dar, până atunci, tânărul ajunge la ideea unei confluențe universale a tuturor doctrinelor filosofice ale omenirii și de aici interesul lui nou pentru culturile orientale, în primul rând cea ebraică.

Încarcerat la Vincennes

Pentru un om deprins de mic cu dificultățile studiilor aprofundate, învățarea limbii ebraice nu reprezenta un obstacol de netrecut. Deprinde mai întâi această limbă cu un evreu emigrat și el din Constantinopol, Iochanan Alemanno, apoi cu Flavius Mithridates, care îl introduce în tainele dialectului chaldaic și îi deschide înțelegerea Talmudului și — în sfârșit — cu profesorul evreu de înaltă cultură Eliah del Medigo, care preda ebraica la Universitatea din Padua și pe care îl ia la el acasă. Giovanni Pico della Mirandola este cel dintâi deschizător de drum pentru filologia ebraică din Europa creștină și — prin cercetarea în paralel a originalului ebraic al Bibliei și a versiunii grecești și latine a Vechiului și Noului Testament — deschizătorul de drum al filologiei comparate.

În această epocă a vieții lui se înscrie amintita inițiativă a redactării celor 900 de teze și invitarea la „disputatio" a umaniștilor. Cum inițiativa are răsunet, Sfântul Scaun supune cercetării cele 900 de teze și găsește că 13 dintre ele sunt „neconforme cu dogma". Papa îi cere să renunțe la ele, ceea ce tânărul savant refuză, apărându-și punctul de vedere. Ca răspuns, Inocențiu VIII interzice ținerea dezbaterii. Pico replică, publicând lucrarea *Apologia*, ceea ce îi atrage o bulă de excomunicare. Pentru a scăpa de pericol, tânărul fuge în Franța, dar este arestat și încarcerat în fortăreața Vincennes, unde prietenii de la Sorbona îi aduc mai ales „hrana spirituală" de care nu se putea lipsi, adică diferite cărți și tratate de filosofie. Eliberat în cele din urmă, va reveni la Florența, unde sub ocrotirea luminată a lui Lorenzo de Medici, va scrie noi lucrări și va reface altele vechi. Revede primele sale două lucrări *Heptaplus* și *De ento et uno* și va lucra la *Împotriva astrologilor* și la opera lui capitală: *Concordanța lui Platon cu Aristotel.* Fericit că poate crea în liniște și poate să-și continue studiile, acest om, câștigat pentru o existență modestă și un trai ascetic, va vinde pe nimica toată întreaga lui avere nepotului său Giovanfrancesco, fiul fratelui său mai mare, Galeotto, păstrând pentru sine doar strictul necesar. De la acest Giovanfrancesco s-a păstrat o biografie amănunțită și o descriere a înfățișării lui Giovanni Pico della Mirandola: „Corpul său era frumos și svelt, mișcările pline de grație. Părul blond cădea în bucle lungi pe umeri".

În primele zile din noiembrie 1494, în plină muncă de redactare a unei noi lucrări, Giovanni Pico se îmbolnăvește grav. Regele Carol VIII al Franței (care se apropia de Florența, în campania lui spre Neapole) și care îl prețuia din perioada când tânărul savant italian învățase la Paris, trimite pe medicii săi să încerce tămăduirea. Inutil. La 17 noiembrie, când monarhul francez își făcea intrarea în Florența, sufletul bun al lui Giovanni Pico îi părăsea — la numai 31 de ani — trupul. Prietenul său, călugărul reformator Savonarola, l-a înmormântat în cimitirul dominican al mănăstirii San Marco. În afara unui mormânt modest, au rămas ediția complete ale lucrărilor lui, publicate la Basel, sub titlul *Opera Omnia* succesiv în anii 1472-1473, 1584, și 1601.■

THOMAS JEFFERSON:

DUPĂ 48 DE ANI

GILBERT CHINARD

Thomas Jefferson (1743-1826), una dintre cele mai de seamă personalităţi politico-istorice ale timpurilor moderne, al treilea preşedinte al Statelor Unite ale Americii, între anii 1801 şi 1809, după George Washington şi John Adams, a fost autorul — cum se ştie — al Declaraţiei de independenţă a Statelor Unite. **Descris, studiat, analizat şi evaluat în sute de pagini de numeroşi specialişti, istorici şi literaţi americani, Jefferson este apreciat şi iubit şi de mulţi europeni, între care şi Gilbert Chinard, autorul lucrării** Thomas Jefferson, apostol al americanismului. **Dincolo de viziunea extrem de lucidă asupra personajului, înglobând date inedite, o optică de concepţie universală şi o bună cunoaştere a evenimentelor epocii, cartea lui aduce în plus valoarea covârşitoare a documentelor.**

Izvoarele acestei lucrări au fost o serie de manuscrise inedite ale lui Jefferson, aflate la

Biblioteca Congresului din Washington, precum şi multe alte bogate informaţii culese din memorii, corespondenţă, studii istorice şi alte materiale atât din S.U.A. cât şi din Franţa, unde Jefferson a efectuat un lung sejur [Magazin istoric, **nr. 6/1993**]. **De pildă, extrasul** Îmbinări politice şi filosofice, **de celebrul critic şi scriitor Charles Augustin de Sainte-Beuve, care, prezentându-l pe Jefferson publicului francez cu peste un secol în urmă, scria: „Tinerilor, să-l citim şi să-l recitim pe Jefferson". Acest îndemn a fost urmat de mulţi politicieni şi oameni de cultură.**

Cei ce aspiră astăzi la democraţie nu ar putea găsi niciunde fundamente mai solide ale principiilor şi funcţionării guvernării democratice a poporului decât în cele rămase de la Jefferson. Iar el le-a conceput şi propus atunci când Statele Unite erau, încă, o naţiune slabă, fără armată, fără industrie, fără rezerve financiare.

Participând peste o jumătate de secol, în mod activ, la făurirea destinului ţării sale, ca guvernator al Virginiei, ambasador în Franţa, secretar de stat al afacerilor externe, vicepreşedinte al S.U.A. şi, în sfârşit, preşedinte al ţării, Jefferson, chiar când s-a retras din viaţa publică, în cei 15 ani de la sfârşitul existenţei sale, a îndeplinit un rol de „consilier" pe lângă cei care i-au succedat la conducerea statului. În lunga sa existenţă, de 83 de ani, el a realizat profunda unitate ce legase şi trebuia să continue a lega statele americane, întru adâncirea şi transmiterea mai departe a sentimentului naţional compatrioţilor săi. Prin Declaraţia de independenţă din 1776, Jefferson a dorit să exprime spiritul americanismului, cu valoarea lui general umană, universală. Actele emanate din principiile Declaraţiei, sacre pentru americani, s-au legiferat zece ani mai târziu, în Constituţie, fiind supuse experienţei, pentru prima oară. America devenea astfel „speranţa şi exemplul în lume", cum s-a spus în Franţa, în timpul revoluţiei din 1789.

Cei cinci ani petrecuţi de Jefferson la Paris şi în alte localităţi de provincie franceze, când fusese ambasador (1785-1789), i-au marcat profund mentalitatea. Însuşindu-şi din plin cultura franceză, prieten cu mari savanţi, stăpânit de ideile avansate ale vremii, ajuns preşedinte a susţinut păstrarea libertăţii prin instruire generală, educaţie, presă liberă, ca să aducă naţiunea la exercitarea plenară a dreptului la guvernare, cetăţeanul dezvoltându-şi fireasca putere de judecată liberă, pentru a exercita controlul necesar asupra guvernului.

Cartea Thomas Jefferson, apostol al americanismului **a fost publicată la Boston, editura Little Brown and Company, în 1939. După studii la Universitatea din Bordeaux şi Sorbona, profesorul Gilbert Chinard, născut în anul 1889, membru al Academiei franceze, distins cu Legiunea de Onoare s-a stabilit, din 1908, în Statele Unite, unde a deţinut catedre importante la universităţile americane şi a predat limba franceză la Princeton.**

Din lucrarea profesorului Chinard am ales un fragment, consacrat democraţiei, semnificativ pentru valenţele lui istorice[1]. Am efectuat traducerea acum 48 de ani din limba engleză, pe baza contractului cu Editura Fundaţiilor Regale, contract semnat de mine cu directorul ei de atunci [1946] profesorul Al. Rosetti, care ar fi împlinit la 20 octombrie 1994 vârsta de 99 de ani. Manuscrisul ajunsese la bun de tipar, dar desfiinţarea editurii a oprit atunci apariţia cărţii. Pentru mine, ca traducătoare, acest text are un alt fel de conotaţii. Mi-au revenit în memorie împrejurările în care am predat traducerea în manuscris şi chipurile multor oameni de cultură de atunci, pe care i-am cunoscut la Editura Fundaţiilor Regale. În primul rând, academicianul Al. Rosetti.

Mara NICOLAU

Ţara binecuvântată de Dumnezeu

[În 1776], când Thomas Jefferson a sosit la Philadelphia şi s-a stabilit în Chesnut Street, nu avea decât 33 de ani şi era cel mai tânăr membru al Congresului. Era încă de pe acum cunoscut ca autor al lucrării *Puncte de vedere sumare asupra drepturilor Americii britanice;* aducea cu dânsul răspunsul Virginiei la o propunere conciliatoare a Lordului North [primul ministru britanic] şi fusese însărcinat să-l înlocuiască, în calitate de delegat, pe fostul preşedinte al Congresului. El reprezenta nu numai colonia cu populaţia cea mai numeroasă, dar şi, într-o mare măsură, toate coloniile Sudului, care trebuiau să împărtăşească soarta Virginiei.

Modest şi loial, a fost primit cu braţele deschise de către John Adams [delegat de Massachusetts la Congres şi viitor semnatar al Declaraţiei de independenţă], care îşi amintea prima impresie pe care i-o lăsase Jefferson.

„Mr. Jefferson intră în Congres în iunie 1775 şi aduse cu el o reputaţie de literat, de om de ştiinţă şi aceea a unui fericit talent în compoziţie... Cu toate că era un membru tăcut al Congresului, era aşa de prompt, sincer, dar şi hotărât în cursul convorbirilor şi comitetelor — încât nu-l întrecea nici chiar Samuel Adams — aşa că, foarte curând, mi-a câştigat pe deplin simpatia".

Cinci zile mai târziu el a fost ales în comitetul însărcinat să redacteze *Declaraţia cu privire la cauzele începerii ostilităţilor.* Din respect faţă de autoritatea lui Dickinson, şeful partidului conservator, el şi-a retras un plan pe care-l pregătise şi, în textul adoptat, şi-a atribuit numai ultimele patru paragrafe. Dar aceste ultime paragrafe conţineau câteva dintre cele mai fericit făurite propoziţiuni, din acelea ce au darul de a se imprima adânc în cugetul oamenilor.

Propunerile lui Jefferson conţin o îndelungată şi amănunţită enumerare a suferinţelor îndurate de colonii. Într-o anumită măsură, ele pot fi socotite o schiţă preliminară a acelei părţi din Declaraţia de independenţă, în care este denunţat George III. Tânărul jurist repeta teoria istorică pe care o susţinuse şi în lucrarea despre *Drepturile Americii britanice.*

„Strămoşii noştri, locuitori ai insulei Marii Britanii, şi-au părăsit ţara lor de baştină pentru a-şi afla prin aceste meleaguri o reşedinţă mai favorabilă libertăţii lor civile şi religioase. Cu preţul sângelui lor, al ruinei avutului lor, pierzând tot ceea ce în viaţă poate da liniştea şi confortul, ei şi-au stabilit aşezămintele în sălbăticimile neprimitoare ale Americii; au înfiinţat apoi societăţi cetăţeneşti cu forme constituţionale diferite... Instituţiile politice ale Americii, condiţiile ei variate în ce priveşte solul şi clima au format un fel de refugiu pentru oamenii năpăstuiţi şi cu spirit întreprinzător din orice ţară şi le-au asigurat achiziţionarea şi libera stăpânire a proprietăţii.

Cauza noastră este dreaptă. Uniunea noastră este deplină. Resursele noastre interne sunt mari. Noi nu luptăm pentru glorie sau pentru cuceriri. Oferim omenirii impresionantul spectacol al unui popor atacat de către duşmani înverşunaţi, fără să fi ofensat câtuşi de puţin. Ei se laudă cu privilegiile şi civilizaţia lor, însă condiţiile de viaţă pe care le oferă ei nu sunt mai blânde decât sclavia sau moartea".

Iată situaţia unică a Americii dezvăluită propriului ei popor. Jefferson nu uita că ţara fusese binecuvântată de Dumnezeu, căci declara: „Ne dăm seama cu toată recunoştinţa de exemplul pilduitor al Divinităţii faţă de noi; că providenţa nu a îngăduit să ne zbatem în grele neînţelegeri, până când n-am atins forţa pe care o avem astăzi, când aparatul de război este pus la punct şi când stăpânim pe deplin mijloacele noastre de apărare".

La inima americanilor

După care repeta teza lui favorită, devenită una dintre axiomele fundamentale ale doctrinei americanismului: anume că America nu datorează nimic vechii civilizaţii europene, fiind o ţară creată prin propriile ei puteri: „Am luat armele în ţara noastră natală, spre a apăra libertatea şi dreptul cu care ne-am născut şi de care ne-am bucurat întotdeauna până la această ultimă încălcare a lui; pentru a protegui proprietatea noastră, dobândită numai prin munca cinstită a strămoşilor noştri şi a noastră, împotriva violenţei ce s-a abătut asupra noastră. Le vom depune, atunci când ostilităţile din partea celor ce ne atacă vor înceta şi când orice primejdie a reînceperii lor va fi înlăturată, şi nu mai înainte".

[1] Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric.*

Nu este deloc de mirare ca această *Declarație* să fi fost citită în mijlocul uralelor tunătoare în fiecare piață și printre credincioșii fervenți ai coloniilor.

Cu un excepțional dar al exprimării, cu un simț unic al adaptării, Jefferson a atins fiecare coardă ce putea să vibreze în inimile americanilor. El a schițat idealul națiunii sale și al cetățenilor ei, i-a înfățișat așa cum doreau ei să fie considerați de posteritate și de celelalte națiuni ale lumii: a formulat crezul americanismului.

Cu toată atenția îndreptată către vechiul dominion și cu grija de a participa la stabili-

„George, regele Marii Britanii", pe care Jefferson le va folosi în *Declarația de independență!* În ei se proclama că „Puterile legislative, executive și judecătorești vor fi pentru totdeauna separate" și continua cu o descriere a celor trei ramuri de guvernământ. În ce privește puterea legislativă, Jefferson propune „un sistem bicameral, constând dintr-o Cameră a Reprezentanților și Senat. Camera trebuie să fie aleasă de către toți bărbații majori, sănătoși la minte, având o proprietate liberă (un sfert de pogon de pământ la oraș sau douăzeci și cinci de pogoane de pământ la țară) și de toate

ca și procurorul general și Consiliul Privat. Înalții șerifi și judecătorii de instrucție ai comitetelor trebuiau să fie aleși anual de către votanți, dar toți ceilalți funcționari civili și militari să fie numiți de guvernator. Legea propunea: „Succesiunile vor urma legile partajului egal, cu excepția egalității în drepturi a femeii și bărbatului". Toate persoanele vor avea libertatea deplină a opiniei religioase, și nimeni nu va fi obligat să susțină sau să respecte vreo credință religioasă. „Presa va fi liberă, afară de cazul când, prin săvârșirea unei injurii la adresa unei persoane, se va da curs unei acțiuni private.

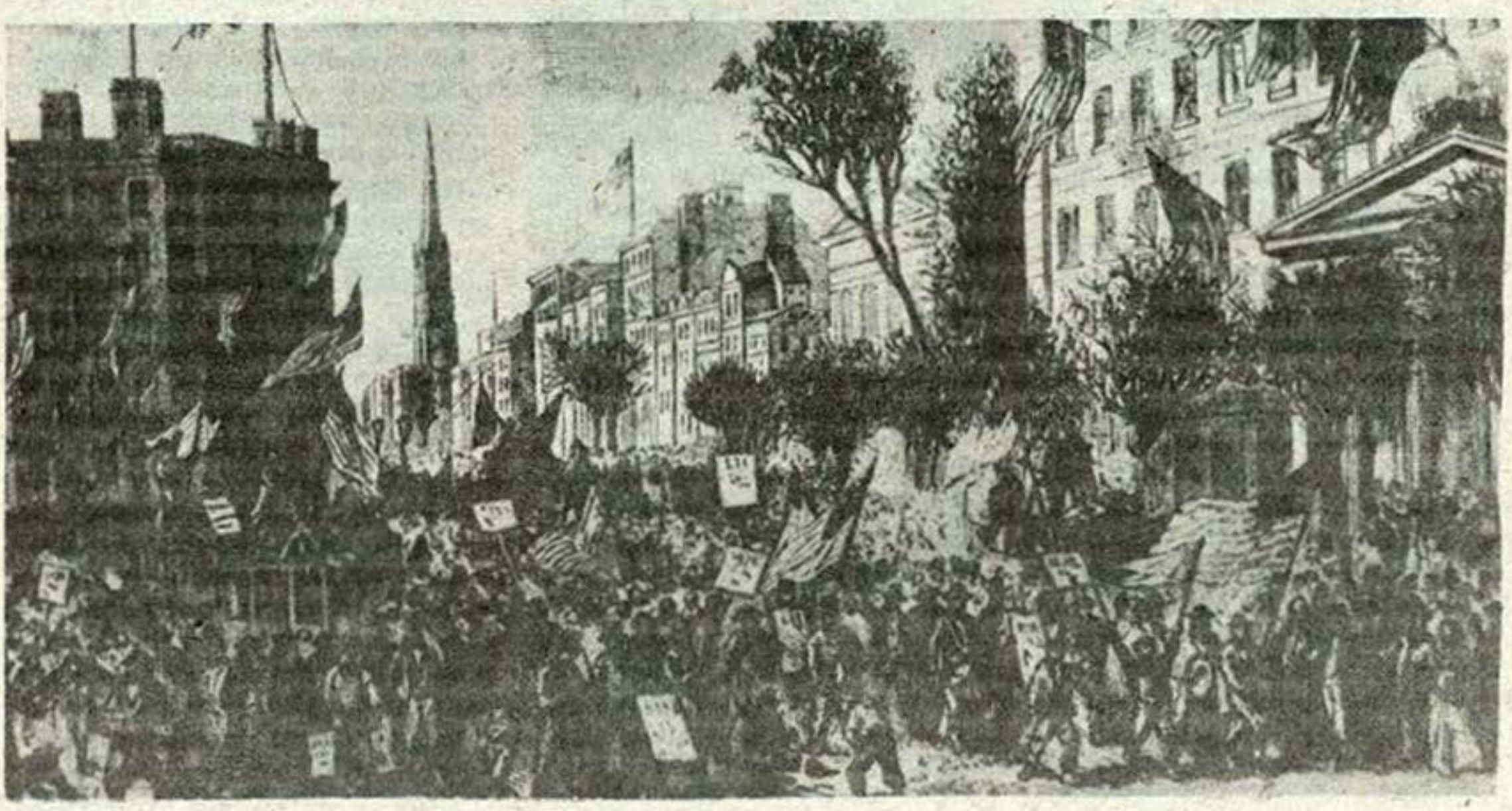

Manifestație pe Broadway, în timpul unei campanii electorale prezidențiale

rea unei forme model de guvernare pentru „țara" lui, el se hotărî să trimită lui Pendleton, președintele Adunării, proiectul unei constituții propus pentru Virginia. Este un document capital pentru istoria concepției politice a lui Jefferson. Pentru întâia oară, i s-a prezentat ocazia să-și dezvolte în întregime părerile asupra societății și guvernării.

Cât de clare erau în mintea lui aceste teorii, al căror susținător el deveni mai târziu, se poate foarte ușor observa. Proiectul începe cu protestele coloniei împotriva lui

persoanele ce locuiesc în colonie, care și-au plătit contribuțiile către guvern în ultimii doi ani".

Senatul trebuia să fie ales de către Camera Reprezentanților. Pedeapsa cu moartea era desființată pentru toate crimele, în afară de asasinat și ofensă în timpul serviciului militar; tortura era desființată în toate cazurile, oricare ar fi fost ele. Unele dintre aceste prevederi au fost încorporate mai târziu în *Legea pentru clasificarea crimelor și a pedepselor*. Guvernatorul trebuia să fie ales de Camera Reprezentanților,

Armată permanentă nu va exista decât în cursul războiului actual". Introducerea sclavilor în stat era interzisă. La urmă s-au alcătuit prevederi pentru revizuirea Constituției.

Într-adevăr, în acest document se găsesc cele mai multe dintre reformele susținute de Jefferson nu explicit, dar implicit: libertatea religioasă, libertatea presei, desființarea sclaviei, legile succesiunii și Legea pentru clasificarea crimelor și a pedepselor, toate sunt cuprinse aici. Era o propunere radicală și îndrăzneață. După discuții

îndelungate, delegații au ajuns la o înțelegere practică asupra punctelor celor mai importante. Era prea târziu și ei erau prea „obosiți" de această problemă, pentru a mai reveni asupra discuției. Din planul lui Jefferson au împrumutat pur și simplu lunga expunere a suferințelor îndurate, ce au devenit astfel preambulul Constituției virginiene.

Acuzat de plagiat?

Așa cum a fost adoptată până în cele din urmă, Constituția era mult mai puțin liberală decât proiectul propus de Jefferson. La 28 iunie 1776, Comitetul numit pentru a pregăti o declarație a prezentat un proiect care a fost citit și cu privire la care s-a „hotărât să rămână pe masă". La 2 iulie, Congresul a revenit asupra examinării deciziei aprobate și raportate de Comitet; fiind din nou citită, a fost aprobată după cum urmează: „S-a hotărât că aceste colonii unite sunt și, de drept, trebuie să fie state libere și independente; că sunt absolvite de orice dependență față de Coroana Britanică și că toate legăturile politice între ele și Statul Marii Britanii sunt și trebuie să fie complet dizolvate".

De fapt, aceasta este, adevărata Declarație de independență. Dar principiul, odată adoptat, rămânea să se proclame hotărârea luată de Congres nu numai poporului acestor state libere și independente, ci lumii întregi. La 4 iulie Congresul a hotărât ca Declarația să fie autentificată și imprimată, numindu-se Comitetul care să pregătească și să supravegheze tipărirea.

Acestea sunt, pe scurt, așa cum reiese din jurnalele Congresului, istoricul importantului document și amănuntele exterioare ale redactării sale. Scriind mulți ani mai târziu, John Adams, malițios, declară că ea nu cuprinde nici o idee în afara celor discutate în Congres cu doi ani mai înainte. Parcă răspunzând insinuărilor lui Adams, Jefferson, într-o altă scrisoare, redactată în 1825, un an înaintea morții sale, menționa: „Nu am căutat originalitatea principiilor și a părerilor, nici nu le-am copiat dintr-o anumită scriere anterioară, căci Declarația trebuia să fie expresia spiritului american. Prestigiul acestui document constă în armonizarea opiniilor zilei, exprimate în scrisori, eseuri publicate, manuale elementare de drept public, ca Aristotel, Cicero, Locke, Sidney etc.".

Două fraze din această scrisoare merită o atenție deosebită: „expresia spiritului american" și „armonizarea opiniilor zilei". Este, într-adevăr, ceea ce a încercat Jefferson să exprime prin fericitul său limbaj — dorințele confuze, aspirațiile neexprimate, idealurile nedefinite ale maselor tăcute, lipsite de abilitate. El a făcut-o în cuvinte atât de simple, încât nici un om n-ar fi putut să n-o înțeleagă, în propoziții așa de armonioase, încât nici un adevărat artist al stilului nu ar avea ceva de adăugat. Declarația de independență nu este numai un document istoric, este cel dintâi — și astăzi chiar cel mai proeminent — monument al literaturii americane.

Nu înseamnă totuși că Jefferson n-a avut nici un model. Declarația de independență era dezvoltarea finală a unui întreg curent de gândire, a cărui origine poate fi căutată într-o epocă chiar mai îndepărtată decât a făcut-o el. Declarația de independență își poate găsi originea în special la Locke, dar nu rezultă de aici că Jefferson l-a utilizat pe Locke din memorie, nici chiar că era conștient de această influență când scria documentul. Era mult mai probabil ca mintea lui să fi fost stăpânită de alte două formulări mai moderne. Prima o constituie un pamflet al lui James Wilson, scris în 1770, publicat la Philadelphia și intitulat *Considerații asupra naturii și extinderii autorității legislative a Parlamentului britanic*. S-a subliniat asemănarea dintre un pasagiu al lui Wilson și partea preliminară din Declarația de independență. Am descoperit apoi că în *Commonplace Book*, Jefferson a copiat fragmente din pamfletul lui Wilson și de asemenea a omis, pentru motive pe care nu le pot stabili, chiar pasagiul ce prezintă o asemănare izbitoare:

„Toți oamenii sunt, de la natură, egali și liberi; nimeni n-are vreun drept de autoritate asupra celuilalt, fără consimțământul acelora care-i sunt supuși; un astfel de consimțământ a fost dat cu scopul de a asigura și de a mări fericirea celor guvernați, de care se pot bucura într-o situație normală de independență și neatârnare. Consecința este că fericirea societății e cea dintâi lege a oricărui guvernământ".

Înseamnă oare aceasta că Jefferson ar trebui acuzat de plagiat? Câtuși de puțin căci, după cum a spus un autor francez, „l'arrangement est nouveau" și, într-o operă de artă, ordonarea constituie adevărata originalitate, după formula școlii clasice. De altfel este foarte limpede că era dreptul și datoria lui Jefferson, în calitate de delegat al Virginiei, de a introduce, atât cât putea în Declarație, pasagii din *Legea drepturilor*, de curând adoptată de țara sa natală.

În căutarea fericirii

Jefferson a exprimat spiritul american, dar mai presus de toate pe cel al camarazilor săi virginieni. Nu cred ca vreo lege a vreunui alt stat sau vreo altă națiune să fi proclamat cu atâta emfază și atât de stăruitor că una din funcțiunile esențiale ale guvernului este să facă pe un om fericit sau că unul din drepturile naturale esențiale este „căutarea fericirii". Era mai mult decât un nou principiu de guvernare, era un nou principiu de viață, propus și garantat în mod oficial. Tot ce s-ar fi putut pretinde formelor de guvernare

ale Lumii Vechi era să promoveze virtutea și să mențină dreptatea; onoarea, „amor patria" și teama erau principiile pe care se bazau guvernămintele descrise de Montesquieu.

Cu toate că, potrivit eternei și nepotolitei dorințe pentru fericire, orice european și mai ales francez ar fi putut să susțină în mod fățiș și oficial că acea „căutare a fericirii" era un drept și că ea ar fi putut într-adevăr fi obținută și folosită. Această căutare a fericirii a fost principala preocupare a filosofilor francezi din secolul XVIII, dar, cu tot optimismul lor filosofic, ei erau mult prea pesimiști (în viață) pentru a se gândi vreodată că ar fi posibil să fii fericit; în cazul cel mai bun, ei nu puteau decât să nădăjduiască să devină mai puțin nenorociți. Întreaga civilizație creștină a fost alcătuită pe baza ideii că fericirea nu e nici de dorit și că nici nu se poate obține în această vale a plângerii și a durerii.

Declarația de independență, dimpotrivă, stabilea viața omenească pe o nouă bază, susținând că fericirea este un drept natural al individului și întregul scop al guvernării. Desigur că nu era o idee originală a lui Jefferson, ea a fost de mai multe ori menționată în documente oficiale sau semi-oficiale: se găsea la James Wilson, ca și în Legea drepturilor, dar nici nu pot să concep că ea ar fi putut fi proclamată în altă parte, afară de o țară nouă, în care domina spiritul de pionierat, unde oamenii simțeau că ar putea trăi fără să fie oprimați și stânjeniți de o concurență îngrozitoare, de tradiții și legi sociale de nedesfăcut.

În proiectul său pentru *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen,* Lafayette a inclus, cu doisprezece ani mai târziu „la recherche du bonheur", în amintirea Declarației americane de independență. În acest sens, se poate spune că Declarația de independență .reprezintă cea mai înaltă realizare a filosofiei din secolul XVIII, dar printr-unul din aspectele acestei filosofii n-a putut evolua pe deplin în Europa. Copacii ce sunt transplantați se dezvoltă câteodată mai bine sub un cer nou decât în locul de baștină și pot atinge proporții cu totul neprevăzute.

Astfel Declarația de independență, scrisă pentru a exprima convingerile acelei epoci, a modelat spiritul american într-o formă neașteptată. Era mai ales un document popular, redactat pentru a impresiona masele, spre a da tinerei națiuni, ce se năștea atunci, un anumit ideal și o anumită credință religioasă, dar era și un document legal și juridic, ce trebuia să precizeze cauzele care au determinat, în cele din urmă, separația coloniilor americane de patria lor mamă. ■

Traducere de
Mara NICOLAU

INTRIGI ȘI INTRIGANȚI...

(Urmare din p. 47)

rajatoare, ceea ce l-a îndemnat pe Gr. Brâncoveanu ca ulterior să-i expună amănunțit toată pricina într-o scrisoare, datată 30 martie 1823, din care extragem două paragrafe sugestive:

„Vestindu-mi că v-a înmânat ultima scrisoare pe care am avut cinstea să v-o adresez, domnul Const. Popp, în calitate de Agent al meu, mă informează în același timp despre grațioasele cuvinte prin care Ați binevoit să mă încredințați de binevoitoarea Voastră ocrotire în vederea rezolvării favorabile a prea respectuoasei petiții. înaintate Majestății Sale, Augustul nostru Suveran, în legătură cu reînnoirea Actului de Donație a moșiei mele Sâmbăta din Transilvania și făcându-mă să nădăjduiesc că însăși Domnia Voastră veți binevoi să mă înștiințați curând despre fericita urmare a generoasei și puternicei Voastre intervenții. Consolat de acest încurajator Raport, așteptam însuflețit de o nerăbdătoare speranță împlinirea în scurt timp a dorințelor mele, când Înaltul Tribunal al Forumului Producțional, stabilit la Cluj, mi-a făcut cunoscut că la primul termen judiciar, de după Paști trebuia să prezint titlurile în virtutea cărora stăpânesc moșia Sâmbăta, proprietate pe care strămoșii mei au dobândit-o prin donație de la Prințul Mihail Apaffy, ca răsplată a serviciilor aduse și care, din partaj în partaj, în cursul a mai bine de o sută de ani, aparține fără întrerupere până în zilele noastre familiei Brâncoveanu.

Eu am expus Înaltului tribunal mai sus amintit că sunt în cea mai desăvârșită imposibilitate de a-i da ascultare, dat fiind că originalele documentelor cerute sunt îngropate la București într-un loc secret și inaccesibil pentru oricine altcineva în afară de mine, unde le-am ascuns în timpul fugii precipitate de după ultimele întristătoare întâmplări din Valahia, însoțite de întâmplări atât de primejdioase, încât mi-a fost cu neputință să mă gândesc la nevoia de a lua cu mine acele documente; și am mai adăugat că întrucât încă de acum doi ani am supus la picioarele Tronului Majestății Sale Împăratul prea umilele mele rugăminți în legătură cu acest lucru, aștept de pe o zi pe alta Suprema Absolvire Imperială"...

Documentele din arhiva Gentz nu ne îngăduie să precizăm nici în acest caz fără echivoc cu ce rezultat s-a soldat intercesiunea sa. Fapt este, însă, că Grigore Brâncoveanu și-a păstrat domeniul, deși n-a avut atunci la îndemână actele trebuitoare spre a-și proba drepturile de proprietate. ■

1904.

AVENTURILE ALE ALBERTO

ROMANE „PRINCIPELUI GHIKA“

EMANOIL HAGI-MOSCO

Istoricul şi genealogistul Emanoil Hagi-Mosco (1882-1976) s-a născut într-o familie, greacă de origină, care, odată stabilită în Ţara Românească, în prima jumătate a secolului XVIII, printr-o intensă activitate economică şi comercială, printr-o înţeleaptă politică matrimonială de înrudire cu importante familii muntene (Brâncoveanu, Băleanu, Ghica, Suţu, Lahovary etc.), a reuşit să ocupe un loc însemnat în viaţa publică românească.

După absolvirea Liceului „Sf. Sava“ din Bucureşti şi înrolarea, în 1902, ca voluntar în armată, Emanoil Hagi-Mosco urmează cursuri de arhitectură la Roma şi apoi de drept la Toulouse, completându-şi formaţia umanistă specifică unui intelectual al acelor timpuri. În 1913, a participat la campania din Bulgaria, iar din 1916, la Războiul de întregire, în cadrul Regimentului 4 roşiori, luând parte la luptele din Ardeal, din Carpaţi şi Moldova, iar, ulterior, la campania din Ungaria.

În 1919 s-a căsătorit cu Maria-Nicola Cerkez, fiica inginerului constructor Nicu Cerkez şi a Mariei Iacovachi (nepoata lui Petrache Poenaru). Apropiat marelui om politic Nicu Filipescu (şi înrudit cu el), E. Hagi-Mosco a continuat tradiţia politică a tatălui său, Niculae Mosco (căsătorit cu Profira Slătineanu), fiind membru al Partidului Conservator până la dispariţia acestei formaţiuni şi, apoi, al grupării conduse de Grigore Filipescu („Liga Vlad Ţepeş“, ce avea să se transforme în noul Partid Conservator, dispărut în 1938). În 1931-1932 a fost deputat conservator de Bălţi şi Lăpuşna (în Basarabia).

Membru încă din 1908 al Societăţii de genealogie şi heraldică ADLER de la Viena, apoi membru al Comisiei naţionale consultative de heraldică, din 1921 până în 1940, şi, în cele din urmă, membru fondator al Comisiei de istorie, genealogie şi heraldică de pe lângă Institutul de istorie „Nicolae Iorga“ din Bucureşti, reînfiinţată în 1970, Emanoil Hagi-Mosco a desfăşurat o activitate de pionierat, alături de George D. Florescu şi Ion C. Filitti (vărul său primar), în domeniile genealogiei şi heraldicii româneşti, concretizată în Albumul din 1918, cuprinzând 90 de steme heraldice ale familiilor boiereşti şi, ulterior, prin redactarea unui număr important de spiţe genealogice (900 tabele genealogice). În 1929 a publicat, în Arhivele Olteniei, studiul Boierii lui Mihai Viteazul şi Lupta de la Robăneşti, remarcabilă evocare a celebrei şarje din 1916, bucurându-se de un deosebit ecou în presă şi printre supravieţuitorii acelui moment de glorie.

Începând cu deceniul IV, el a adăugat preocupărilor sale de istorie şi genealogie şi ziaristica. Condei înzestrat, incisiv şi chiar polemic, a colaborat vreme de mulţi ani cu editoriale, articole politice, istorice, religioase, la Epoca lui Grigore Filipescu şi, ulterior, la Universul condus de Stelian Popescu.

În septembrie 1940, a fost numit prefect de Buzău, pentru ca, după reprimarea rebeliunii legionare, să devină primar al Sectorului IV Verde din Bucureşti. În calitate de descendent al Brâncovenilor (prin bunica sa Zoe Hagi-Mosco, născută Băleanu, cu mamă Brâncoveanu), a exercitat, în perioada 1941-1948, şi, ulterior, după 1950 până la sfârşitul vieţii sale, în 1976, funcţia de epitrop testamentar al Aşezămintelor şi Bisericii Domniţa Bălaşa din Bucureşti. În condiţii de clandestinitate şi ţinând seama de meritele personale şi cele ale familiei, Emanoil Hagi-Mosco a dobândit, în ianuarie 1964, titlul de Cavaler al Ordinului de Malta, cu ajutorul domnului Jean Şoneriu, actualul ambasador al Ordinului în România.

Scrierile sale istorice, în care a ştiut să îmbine cu mult farmec stilul memorialistic cu informaţia istorică pură, acoperă diverse perioade de istorie românească, cu precădere secolele XVIII-XIX şi evocă trecutul unor vechi familii boiereşti, istoria unor locuri şi a unor monumente, în mare parte azi dispărute, ceea ce conferă o şi mai mare valoare documentară acestor pagini. Convins că aşa-numita „la petite histoire“ îşi are

rosturile ei în cercetarea istorică, el i-a acordat statutul cuvenit, susţinându-l printr-o erudiţie şi o cunoaştere a detaliului istoric şi genealogic cu totul deosebite. În ideea de a transmite unei posterităţi, pe care şi-o dorea mai bună, crâmpeie cât mai veridice şi colorate din „memoria vie" a Bucureştiului şi a oamenilor care l-au animat de-a lungul timpului, a redactat numeroase studii care, în marea lor majoritate inedite, fac obiectul unui volum în curs de apariţie la Editura Fundaţiei Culturale Române, sub titlul Ziduri vechi. Fiinţe dispărute.

Până atunci, prezentăm o pitorească evocare a unui moment din tinereţea sa la Roma, alături de un personaj la fel de pitoresc, care se visa rege al Albaniei. O curte improvizată la Roma. 1904, **cum l-a intitulat autorul său, este un text** inedit, **redactat în 1957 şi care a rămas în afara volumului amintit. El prezintă o anume relevanţă pentru publicistica lui Emanoil Hagi-Mosco, drept pentru care îl vom reproduce în continuare, cu titlul şi notele din subsol aparţinând redacţiei** Magazin istoric.

Ştefan PLEŞIA

Vocabulul de aventurier se întrebuinţează foarte des, deşi uneori fără rost, astfel că adevăratul înţeles al cuvântului rămâne la judecata celui care-l întrebuinţează. Totuşi, sunt hipostaze în viaţa unui ins când, fără teamă de a greşi, i se poate aplica acest calificativ oareşicum peiorativ, deşi acţiunea lui nu este lipsită de o îndrăzneală curajoasă. Dar aventura este şi ea de mai multe soiuri. Uneori, se porneşte — fie din propriu imbold, fie atras de alţii — în largul lumii fără scop definit, cu speranţa că în nesfârşitele şi neaşteptatele peregrinaţii să se iveaşcă unele clipe norocoase — pe care soarta le împarte cu zgârcenie — când aventura s-a sfârşit cu bine. Alte ori, din motive bine sau rău socotite, se alege un scop care pentru unii este întemeiat şi, în acest caz, dârzenia desfăşurată în luptă face să-l atingi, iar pentru alţii, o simplă încercare cu mici foloase momentane de ambiţie satisfăcută, deşi rezultatul este dinainte prevăzut ca nereuşit.

În această din urmă categorie socot că se pot aşeza întâmplările unui român la Roma, de acum ceva mai mult de jumătate de veac, şi la care întâmplări am fost părtaş, mai mult sau mai puţin benevol.

Era în anul 1904, în timpul războiului ruso-japonez, când acţiunea comico-tragică pe care o povestesc s-a desfăşurat. Data îmi este întipărită în memorie, deoarece atunci, la auzul urletelor vânzătorilor de ziare care anunţau „la sconfitta dei russi", din cutare sau cutare loc, niponofobia mea îmi strica toată buna dispoziţie. Şi, în Roma lui Taine[1] nu trebuie să fii rău dispus.

Tânăr student, deabia vârstnic, sănătos şi cu traiul zilnic asigurat, împins probabil de avântul firesc al adolescenţei mulţumite, am fost luat de mirajul la care românul nostru căuta cu tot dinadinsul să mă atragă şi, fapt concret, timp de câteva săptămâni, am trăit, împreună cu alţi adepţi, şi ei relativ convinşi, zile cu peripeţii.

Numărul românilor statornici în Cetatea Eternă era pe acea vreme deosebit de redus. În afară de membrii Legaţiunii, cu familiile lor, erau numai trei tineri studenţi. Constantin Burileanu, oltean cu oarecari dispoziţii muzicale — cânta din gură însoţindu-se cu ghitara —, urma desenul la Şcoala de Belle-Arte. Mai târziu, a intrat în cariera consulară. Doritor de a cunoaşte mai de aproape populaţia aromână din Macedonia, a întreprins, împreună cu profesorul Baldacci de la Universitatea din Bologna, o călătorie în acele locuri, scriind apoi o lucrare despre fârşiroţi, de unde îl poreclisem „Fârşirotul".

Alt student, Constantin Cirişescu, de la Şcoala de Belle-Arte, sculptor nu lipsit de talent, dar foarte lipsit de mijloace, ducea o viaţă grea în aşteptarea în veci întârziată a bursei reduse ce avea pe timp limitat şi, ca atare, având nevoie de a fi ajutat. Ambii au murit de un şir de ani.

În afară de aceştia, eu al treilea — se mai afla la Roma, rămas cam silit, un fost ataşat de legaţie român demisionat, Constantin Mitilineu, „il cavaliere", cum i se spunea după obiceiul italienesc de a intitula după gradul decoraţiei posedate. Era frate cu Mihail Mitilineu, diplomat şi secretar general la Ministerul de externe, tatăl celor trei fraţi Mitilineu, toţi diplomaţi, astăzi morţi şi dânşii. Aşadar, sunt singurul martor, părtaş la acea aventură, rămas în viaţă.

Mitilineu, împreună cu D.E. Maineri, scosese la Roma, sfârşit 1882 început 1883, ziarul *Corrispondenza politica della Romania*. Se vede că foaia n-a putut vieţui, deoarece o înlocui prin periodicul *La Romania* care, la rându-i, n-a trăit decât viaţă scurtă de trei numere, răsleţite, în 1884.

Nu mai ştiu prin ce împrejurări — pare-se printr-o ştire din ziare — am aflat că a sosit la Roma „il principe Alberto Ghika", pretendent la tronul, neexistent atunci, al Albaniei. Ştirea aceasta a stârnit o oarecare îngrijorare la legaţiunea noastră, personagiul — dacă nu era încă cunoscut la Roma — era prea cunoscut de români. Făcea parte din

[1] Hippolyte Taine (1828-1893), istoric, filosof, scriitor şi critic francez, autor al unor importante lucrări în aceste domenii. Una din cele mai cunoscute — *Filosofia artei* — a fost tradusă şi în limba română. Călătoriile sale în diferite ţări, între care şi Italia, au avut rezultate benefice asupra operei pe care a scris-o.

ramura moldovenească a Ghiculeştilor, mai puţin ilustră zisă „Kefal". Era strănepot al lui Gheorghe zis „Beiul", născut la Constantinopol, fiul lui Dumitru Hatmanul zis Sulgearoglu şi al Ecaterinei, sora lui Grigore Ghica al Moldovei, decapitat în 1777. Venit în ţară înainte de 1770, „Beiul" şi-a luat numele mamei sale, ca de altfel şi fratele său Constantin. Toţi Ghiculeştii din Moldova se scobor din aceşti doi, cu deosebitele ramuri: Deleni, Comăneşti, Budeşti, Brigadier, Trifeşti, Kefal. Aşadar, Albert Ghika se scobora numai prin femei din primii doi domnitori Ghica, primul, Ghica nume de botez, şi fiul acestuia, Grigoraşco Ghica, omorâtorul postelnicului Constantin Cantacuzino *(Magazin istoric*, nr. 7/1994).

Pretendentul nostru era, cum deobicei sunt mai toţi întreprinzătorii de felul lui, plăcut. Mai mult scund, cu părul tăiat scurt (cum spune francezul „en brosse"), ochii cu privire pătrunzătoare, cam oacheş la piele, cu mustaţa cu vârfurile ridicate; aducea puţin în mai închis cu Nicolae Filipescu. Vorba plăcută şi înzestrat cu oarecare farmec, era atrăgător. De altfel, datorită acestor însuşiri reuşea să se afirme. Nu era lipsit de prestanţă.

Când a venit la Roma era însoţit de a treia soţie, o irlandeză foarte frumoasă, tânără şi de talie impunătoare. Se numea Margaret Dowling of Kildar, zicând că se scobora din regii Irlandei. Nu ştiu dacă această scoborâre era autentică sau născocită de soţul ei, dar o purta şi o purta bine. Cred că tânărul student — dintre noi, eram singurul cu care ea putea vorbi într-o limbă străină — a fost atras nu atât de vorbele pretendentului, cât de farmecul soţiei pe care o însoţea foarte des, luând chiar masa împreună, când pretendentul alerga singur în căutarea himerei sale. Mi-amintesc chiar că am scris un articol în nu mai ştiu ce revistă italienească despre dânsa, căutând, cât mai mult, să fac plăcere reginei „in spe", vorbind de originea ei şi, bine înţeles, de frumuseţea ei. Că am scris acel articol nu mă miră nici astăzi, dar că a fost publicat, nici azi nu-mi vine a crede.

Este cert că venind la Roma, unde nu era cunoscut, Albert Ghika avea un scop — cum am mai spus — numai de faţadă, o simplă încercare de stoarcere de bani, ştiind foarte bine că oriunde, în afară de Italia, pretenţiile sale puteau prinde. Înainte încă de Mussolini, Italia privea peste Adriatică, dar nu ştia cum să se comporte cu „schipetarii" trufaşi, care au dovedit în timpul din urmă — când cu cealaltă aventură mussoliniană [aluzie la agresiune din aprilie 1939 — *n.r.*] — că socoteala de acasă nu se potriveşte cu aceea din târg!

Legăturile matrimoniale ale Casei de Savoia cu Muntenegrul[1] deschideau ochi noi poftelor vechi. Nu este de mirat, deci, că agitaţiile unui străin, oricât de puţin serioase să fi fost, să fi stârnit, întâi curiozitatea autorităţilor, apoi necesitatea să le pună capăt. Am zis neserioase, deoarece un tron — care atunci nu exista efectiv, dar numai ca un deziderat politic — nu se ocupă fără bani, fără partizani şi, mai cu seamă, fără sprijin politic, intern şi extern. Albert Ghika nu avea nimic din acestea.

Pe ce îşi întemeia pretenţiile? Pe originea albaneză de obârşie măruntă a familiei sale[2], înstrăinată de peste două veacuri şi pe o pretinsă scoborâre, nedovedită prin nici un act, şi născocită „ad artem", din Skanderbeg[3]. Că nu se dădea crezare acestei fabule este învederat, dar dintr-o discuţie asupra oricărei controverse rămâne totdeauna ceva. Sunt atâtea impostură dovedite ca atare şi, totuşi, ele rămân în picioare. Cea mai bună dovadă o dă chiar ascendenţa Ghiculeştilor moldoveni. Cu toate do-

* In p. 62: *„Albert Ghika n-a îndrăznit să poarte uniforma... Odată s-a îmbrăcat cu ea în faţa mea... cu galoane şi cu epoleţi groşi, împletiţi, de aur..."*

Emanoil Hagi-Mosco la vârsta studenţiei

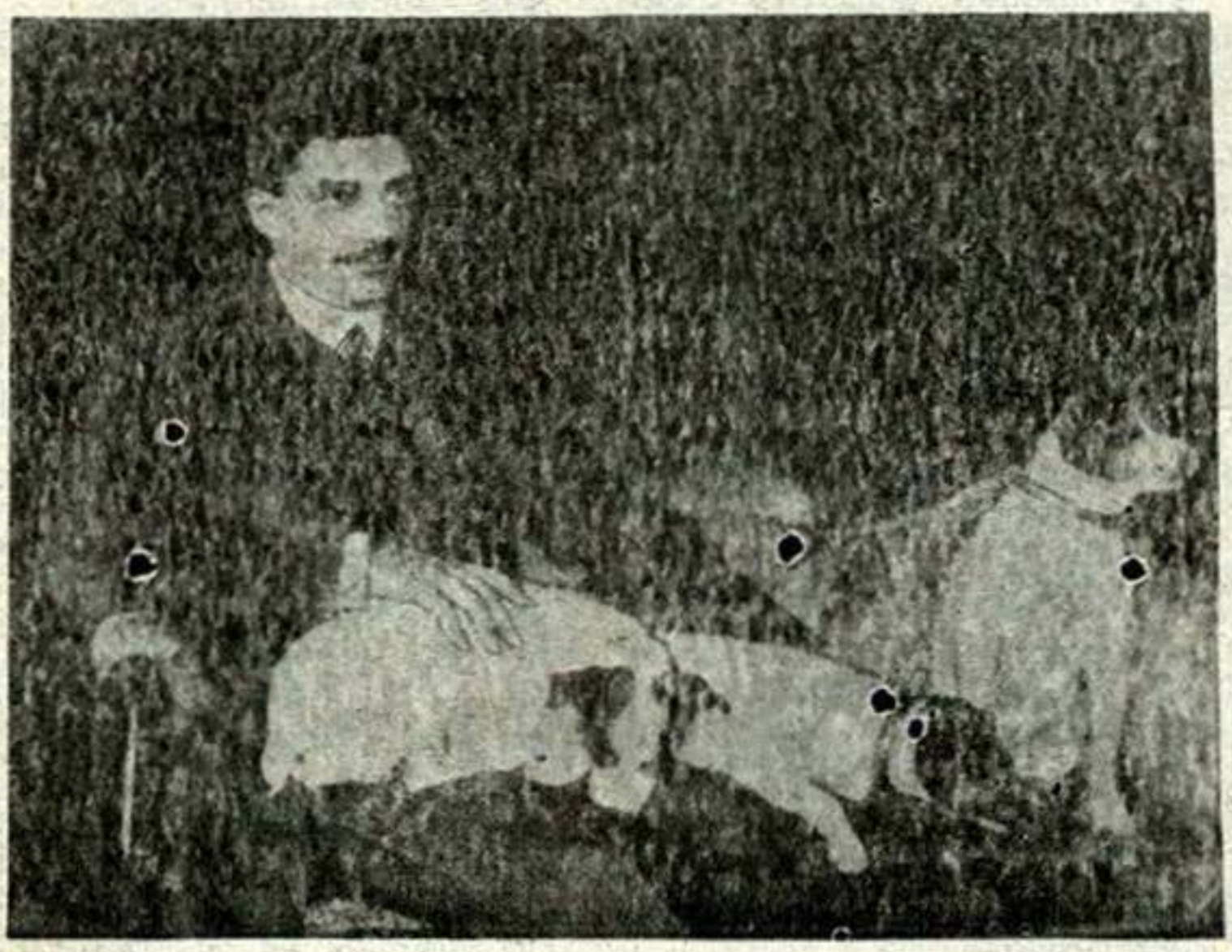

[1] Regele Italiei, Victor Emmanuel al III-lea, era căsătorit cu Elena, fiica regelui Nicolae al Muntenegrului.

[2] Vezi ampla cronică consacrată acestei mari familii în *Magazin istoric*, nr. 7 şi 8/1978.

[3] Gheorghe Kastriota (c. 1405-1468), poreclit de otomani Skanderbeg, erou naţional al poporului albanez *(Magazin istoric*, nr. 11/1976 şi 11/1982).

vezile arătate şi actele publicate de chiar unii scoborâtori dintr-înşii, că sunt Ghika din femei şi nici direct din vodă Ghica decapitatul, bunul simţ şi realitatea se lovesc de îndărătnica încăpăţânare a majorităţii reprezentanţilor ramurei moldovene, care continuă să susţină o scoborâre imaginară, neţinând seama de datele cronologice care nu pot minţi. Printre aceştia, cel mai dârz era „monseniorul" Vladimir Ghika[1].

Până şi Carra, secretarul lui Grigore Vodă Ghica, în cartea pe care a scris-o privitor la starea Moldovei în timpul domniei acestuia, reproduce discursul ţinut de Grigore Ghica — când nu era încă domn — la Constantinopol, cu prilejul căsătoriei surorii sale Ecaterina cu Dumitru Sulgearoglu, ascendentul Ghiculeştilor moldoveni în acel oraş.

Cea mai temeinică dovadă a acestei scoborâri o dă chiar nepotul de fiu al acestora şi anume Dumitru (autorul ramurii Comăneşti). Într-un raport consular din Iaşi, aflat la Academia Română, se vorbeşte de următorul act: suplica lui Dumitru către împăratul Austriei, datată din 8 decembrie 1821, însoţită de o declaraţie din 10 ianuarie 1812 prin care zice că tatăl său (adică fiul lui Dumitru Sulgearoglu şi al Ecaterinei Ghica, sora domnitorului) este de origină greacă, stabilit în ţară de 50 de ani şi cere supuşenie austriacă.

Deoarece încă de foarte tânăr mă preocupau cercetările istorice şi genealogice şi eram în curent cu situaţia familiilor boiereşti, am încercat să arăt lui Albert Ghika inanitatea susţinerii unei teze greşite. L-am supărat de prisos. Mai surd ca cine nu vrea să audă nu există.

Sosise la Roma — sau poate îl găsise acolo, nu ştiu — cu un preot catolic de origină albanez, care a scris şi tipărit la Roma — în acel an 1904 — o broşură cu tabele genealogice asupra unor familii de origină albaneză, printre care, de bună seamă, figura şi o genealogie (plină de greşeli) a familiei Ghica. Dar şi acest biograf al familiei scobora din ramura moldovenească a Ghiculeştilor, dintr-o fiică a lui Grigore Ghica decapitatul, soluţie mai acceptabilă deşi scoborâtoare tot prin femei. Acel preot, Don Gaspar Jakova-Merturi, care se intitula profesor, era singurul specimen din suita sa, formată ulterior la Roma, cu noi, ceilalţi creduli de acolo. Acest preot ar fi fost un fel de capelan al curţii: bietul bătrânul Mitilineu îşi luase în sarcină un cumul de demnităţi: şambelan, maestru de ceremonii şi... trepăduş, alergând încoace şi încolo, în numele „Alteţei" spre a-i cruţa oboseala ce l-ar fi împiedicat să activeze pe tărâmul politic. Cât despre Burileanu, nu mai ştiu ce demnitate i se hotărâse. Eu eram ceva cam secretar intim, un fel de „geheimrat" personal, demnitate ce-mi convenea, fiind astfel mai des aproape de „regină", cu care mă împăcam de minune şi care, bănuiesc, îşi dădea seamă de marea farsă ce se juca, dar se lăsa legănată de mirajul unei coroane.

Mitilineu avea cunoştinţă la Roma în persoana unei fete bătrâne — contesa Cerasi — pe care a socotit cu cale să o amestece în parodie şi, cum era firesc, să joace rolul doamnei de onoare. Cu toată vârsta, el era mai naiv ca noi. Cât priveşte pe Cirişescu, personaj minor, servea mai mult de umplutură pentru a spori numărul demnitarilor.

Am încercat să captez pe cancelarul Legaţiei, Domenico Pagliai, însă fără reuşită şi fără îndoială şi datorită faptului că situaţia semioficială ce avea, precum şi sfaturile Legaţiunii, au fost piedică la înrolarea lui.

Astfel formată curtea, pretendentul a început să se agite mai temeinic. Eu, fiind de câtăva vreme la Roma, mai aveam relaţiuni — datorită mai întâi recomandaţiilor cu care îmi umpluse buzunarele vară-mea Elena Văcărescu către personalităţi importante ca: generalul Brussatti, mareşalul Curţii, monseniorul Duchense, de la şcoala franceză, şi multe alte persoane, apoi prin faptul că, până la găsirea unei locuinţe, am fost în gazdă la prinţesa Alexandrina Ghika, mama faimosului „monsignore" Vladimir Ghika şi a secretarului legaţiunii noastre, Dimitrie Ghika[2], în Piazza San Martino 4, unde am întâlnit multă lume. Am putut să fac cunoscut pe pretendent şi să le vorbesc despre el în cercuri alese, unde, trebuie să mărturisesc, nu prea era luat în serios.

Într-o zi, prin maestrul de ceremonii Mitilineu, cum a făcut cum a dres, ne-am pomenit poftiţi să vizităm o şcoală de fete din Roma. Că prinţul locuia simplu la hotel, că circulam în tramvai sau pe jos, aceasta nu se prea ştia. În ziua aceea însă, ne-am dus cu trăsura. Cine a cunoscut trăsurile romane şi starea lor, toate cu un cal, cu ce vizitii, numai acela îşi poate da seama de ce erau faimoşi muscalii cu ai lor cai de rasă, şi chiar simplele trăsuri, toate cu doi cai, de la noi.

Am fost primiţi cu flori şi directoarea a ţinut un logos tradus de Mitilineu, la care a răspuns prinţul. Am vizitat şcoala şi am semnat cu toţii în cartea de aur. Alaiul era destul de impunător, măcar ca număr de persoane. Mă întreb dacă mai există acea carte în care numai semnăturile mai amintesc că semnatarii au existat cândva.

Cu toată cutezanţa sa, Albert Ghika n-a îndrăznit să poarte uniforma nelipsită din bagaje. Odată s-a îmbrăcat cu ea în faţa mea. Foarte sobră, de culoare civit închis, aproape negru, cu un singur rând de nasturi, puţin lungă, semiredingotă, cu galoane şi cu epoleţi groşi, împletiţi, de aur, ca la uniformele vechi

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1988.

[2] Date despre activitatea sa diplomatică şi fragmente din memoriile sale, în *Magazin istoric*, nr. 7 şi 8/1993.

ale noastre. O căciulă de astrahan negru, rotundă, cu fund de stofă și cu penaj rigid alb, la fel cu aceea a prințului Battemberg al Bulgariei, și la frunte o stea ca a generalilor romani. La gât — mă întreb pe ce temei, nefiind primogenit — decorația turcească „Nicham Iftihar". Am fost cinstit cu o fotografie în această ținută și cu autograf.

Având nevoie de bani, născocise, după cât mi-amintesc, un fel de afacere de import de boi din țară în Italia. Condiția importantă era vărsarea unui avans. Bine înțeles, consilierul aulic a fost însărcinat să trateze afacerea. Repet că aveam cunoștințe în aristocrația romană și m-am adresat prințului Odescalchi, deputat, care avea însărcinări comerciale. M-am dus la Montecitorio (Camera Deputaților) și i-am expus cum m-am priceput chestiunea. Domnul știe dacă datorită numai bunei sale creșteri nu mi-a spus că nu mă ia în serios. M-a îndrumat către „onorevolul" Della Valle — nici o înrudire cu familia patriciană — și el un om în vârstă, umblând în cârji. M-a descusut de-a binelea, cerând în scris o ofertă cu numărul de vite ce se pot aduce, fixând un minimum de greutate, 10 chintale de vită ș.a. De prisos de adăugat că, spre norocul meu, afacerea a căzut baltă, mărginindu-se la aceste două întâlniri, încercarea de escrocherie a lui Albert Ghika nereușind.

Într-o zi am proiectat o preumblare la „Castello di Costantino", restaurant renumit în afară de Roma, pe o înălțime de unde priveliștea îmbracă toată splendoarea câmpiei romane. Mi-amintesc de gustoasele languste ce am mâncat acolo și la plecare de conflictul ivit între chelner și „Alteța Sa" care, nici în ruptul capului, n-a vrut să plătească un surplus, zicând că nu înțelege să plătească de două ori, gratificând pe chelner cu atingeri genealogice în afară de domeniul curat genealogic. Am plecat foarte rușinat și, până astăzi, mi-a rămas întipărit chipul bietului chelner, rezemat de parapetul terasei, cu șervetul la subțioară și posomorât.

Mă întreb dacă acțiunea lui Albert Ghika nu mă zăpăcise și pe mine. Am socotit cu cale să ofer un prânz la mine. Locuiam în Via Cavour 340, etajul III, cu priveliștea Forumului lui Traian. Aveam două camere la stradă. Proprietara mea, Gentilina Damia (la rându-i chiriașă), femeie deosebit de cumsecade, mă îngrijea ca pe copilul ei.

După ce ne-am chibzuit, m-am hotărât la acel pas, dânsa luând angajamentul să gătească — ceea ce făcea foarte des pentru mine —, rămânând să aduc din oraș diferite „delicatese". De unde a adunat farfurii, pahare, tacâmuri, Dumnezeu știe: cred că bietul „dottore" Gianatazio, colocatar la etajul II — dânsul îmi procurase apartamentul — și medic al familiei Ghika, unde locuisem, a contribuit într-o largă măsură la aceasta.

Ce s-a mâncat nu mai știu, cu cât m-am îndatorat, iar nu mai știu. Ceea ce știu este că masa a fost deosebit de bună și îmbelșugată și că am avut doi muzicanți care, în odaia de alături, ne delectau în sunetele unei viori și ale unui violoncel. Orchestră cam redusă, dar am avut muzică ca la marile primiri. Am fost nevoit, din cauza mirosului supărător exalat de picioarele unuia dintre muzicanți — miros care nu figura în program — să închid ușa de comunicație între ambele încăperi, ceea ce transforma plăcut melodiile în surdină.

Comeseni de seamă: pretendenții, principele Don Fabrizio Massimo, tânăr avocat cu soția, Beatrice, alteță regală, născută Bourbon, locuind într-unul dintre cele mai vechi și frumoase „palazzi" ale Romei. Apoi, „șambelanul" Mitilineu, doamna de onoare Contesa Cerasi și amfitrionul. Bine înțeles și nelipsitul capelan al curții, Don Gaspar Jakova.

Evident, că nu a fost ca la carte, dar masa a fost foarte bună și biata signora Gentilina, deși în fustă, a îndeplinit cu succes rolul valeților cu pantaloni scurți ai principelui Massimo. Fapt este că tocmai glumeața idee de a lua masa la un tânăr student străin a înveselit pe invitați. Este de prisos să adaog că politicește n-a folosit la nimic.

După câtăva vreme, agitațiile lui Albert Ghika — uit să mai enumăr dintre ele — au început să displacă autorităților. Se va fi întâmplat poate ceva pe care nu l-am aflat, dar fapt concret, într-o bună zi, după ce ne despărțisem seara, când în dimineața următoare mă prezint la hotel, portarul mă întâmpină spunându-mi să nu mă mai urc sus la „Excelența Sa", deoarece a plecat foarte de vreme, din zori.

Siguranța și-a vârât nasul; a stricat socotelile pretendentului și l-a rugat frumos să părăsească Roma, al cărei aer nu-i priia și să caute alt drum, în pofida proverbului. Odată cu dânsul și frumoasa lui soție, a plecat și părintele capelan. Punctul ce s-a pus acestui epilog a fost o pofteală la Chestura din Roma, unde, din declarațiile date, autoritățile au tras concluziile nimerite situației: de o parte, un aventurier, de alta, niște naivi.

Și așa, spre norocul nostru celor rămași acolo — cine știe în ce încurcătură am fi intrat — s-a sfârșit piesa jucată de un mare și simpatic farsor. Cât despre mine, și astăzi, cu părul alb, mă gândesc cu o surâzătoare plăcere și cu o melancolică aducere-aminte la acel timp, trecut de atâta vreme, luând cu el pe toți, actori și comparși de atunci.

Mai 1957. ■

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Constantin Giurescu — STUDII DE ISTORIE** (antologie, îngrijire de ediție și introducere de **Dinu C. Giurescu).**

Editura Eminescu, București, 1993, 506 pp., 1 300 lei: reunite într-un volum, principalele contribuții ale unuia dintre cei mai serioși istorici români ai acestui început de veac.

• **Paul Cernovodeanu — BASARABIA. DRAMA UNEI PROVINCII ISTORICE ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT POLITIC INTERNAȚIONAL (1806-1920).**

Editura Albatros, București, 1993, 212 pp., 1 845 lei: o punctare a momentelor de criză 1806-1812, 1853-1856, 1877-1878 și 1918, când Basarabia a constituit subiect de litigiu.

• **Nicolae Titulescu — POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI** (ediție îngrijită de: **George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea).**

Editura enciclopedică, București, 1994, 424, pp., 2 550 lei: lucrare de sinteză, elaborată de marele diplomat român în 1937, editată acum pentru prima oară.

• **DR. IOAN RAȚIU ȘI EMILIA RAȚIU. CORESPONDENȚĂ. VOL. I** (cuvânt înainte de **Ion Rațiu;** ediție îngrijită, introducere, note și comentarii de dr. **Marcel-Dumitru Ciucă, Elena-Teodora Ciucă).**

Editura „Progresul Românesc", București, 1994, 429 pp., 3 000 lei: 418 scrisori primite în intervalul anilor 1866-1895 de cei doi soți; lucrare fundamentală pentru înțelegerea personalității liderului mișcării memorandiste și al partidului național din Transilvania.

• **Jean Nouzille — LA TRANSYLVANIE. TERRE DE CONTACTS ET DE CONFLITS.**

Revue d'Europe Centrale, 1993, 256 pp.: număr special al **Revistei Europei Centrale,** ce prezintă punctul de vedere al unui autor occidental despre istoria Transilvaniei.

• **ROMANIA'S ECONOMIC HISTORY. FROM THE BEGINNINGS TO WORLD WAR II** (editor acad. **N.N. Constantinescu).**

Editura Academiei Române, București, 1994, 260 pp., 1 000 lei: **Istoria economică a României. De la origini până la cel de al doilea război mondial** sintetizează rezultatele cercetărilor din domeniu, într-o manieră comprehensivă, subliniind specificul istoriei economice românești și factorii ei de integrare europeană.

• **Constantin Argetoianu — PENTRU CEI DE MÂINE. AMINTIRI DIN VREMEA CELOR DE IERI, VOL. II** (îngrijire de ediție, Cuvânt înainte și note de **Ion Ardeleanu).**

Editura Albatros, București, 1993, 280 pp., 2 950 lei: cel de al doilea volum cuprinde intervalul august 1916-iunie 1917, o perioadă dramatică a războiului pentru reîntregirea României.

• **Mihail Hașeganu — DIN CULISELE DIPLOMAȚIEI. MEMORIILE UNUI DIPLOMAT.**

Casa de editură și presă Viața Românească, 220 pp., 1 800 lei: un domeniu mai puțin ilustrat la noi, cel al amintirilor unor foști diplomați; din păcate, autorul nu a mai apucat să-și vadă cartea în librării.

• **POLIS. REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE.**

Nr. 1/1994, 186 pp., 2 000 lei: primul număr al unei viitoare reviste trimestriale, ce se adresează tuturor celor interesați de domeniul politicului tratat la un nivel teoretic european.

UN ALT ÎNAINTEMERGĂTOR AL LUI CRISTOFOR COLUMB?

Mai toți „descoperitorii" Americii – și sunt vreo 20 de candidați în cursă până acum – fenicieni, cartaginezi, celți, romani, bretoni, chinezi etc. *(Magazin istoric,* nr. 3/1990) – au găsit întâmplător noul continent, fiecare căutând altceva. În sec. VI, un personaj mitic, călugărul irlandez Brendan, a întreprins mai multe expediții maritime, între care cea mai spectaculoasă a fost în Atlanticul de Nord. În compania altor 60 de fețe bisericești, ce căutau... Paradisul, Brendan a găsit, poate – afirmă un cunoscut istoric francez al religiei, Jean-Pierre Bayard – Lumea Nouă.

Astăzi Sf. Brendan pare cu totul uitat. Or el a fost celebru, relatările călătoriilor sale, comentate, circulând vreme de patru veacuri consecutiv (IX–XII) în întreaga Europă. Aventura lui, povestită în cartea *Despre Sf. Brendan, cel care a rătăcit șapte ani pe mare, și despre minunile ce le-a găsit,* a constituit o sursă de inspirație pentru Cristofor Columb.

Dar cine a fost Sf. Brendan (sau Brandan, cum apare în unele surse)? Al patrulea copil al unei familii irlandeze, crescut până la vârsta de șase ani de nașa sa, apoi, până la 14 ani, de un unchi dinspre mamă. A învățat greaca, latina, literatura, matematicile, medicina, astronomia, apoi a intrat în mănăstirea Lancarvan, în Țara Galilor, unde în anul 506 a fost uns preot. Către anul 530 a fost trimis în Britania. Abia 14 ani mai târziu, a pornit Brendan în prima sa călătorie peste mări, cu trei corăbii. S-a retras în țara natală spre anul 555, în vârstă de 69 ani, după ce fondase numeroase mănăstiri. Acasă avea să mai trăiască 19 ani, găzduit de sora sa mai mică.

Datele vieții călugărului irlandez rămân destul de incerte. Se știe însă, din povestirile sale, că Brendan a ajuns în Islanda cu 12 călugări, după o călătorie încărcată de mister, cu suferințe, furtuni, foame și sete. Realul se amestecă cu fantasticul (animale de basm, vegetație luxuriantă) în relatările irlandezului. Dar expediția sa rămâne o primă explorare conștientă a Oceanului.

Încurajat de acest succes, Brendan și însoțitorii săi hotărăsc „să atace" Paradisul, centru suprem al lumii. Șapte ani i-au trebuit pentru a ajunge acolo – se pare în America –, dar numai trei luni pentru a se întoarce la mănăstirea sa. Periplul său maritim va străbate secolele, obsedându-i pe navigatori; gândirea lui Cristofor Columb în ce privește descoperirea de noi pământuri este tributară expansiunii credinței creștine și... lui Brendan. În timpul călătoriei sale, genovezul a avut asupra lui două lucrări, ce i-au fost de mare ajutor: *Biblia* și *Navigatio Brendani,* scrisă în sec. X și răspândită rapid în întreaga Europă medievală.

După cum se cunoaște, la 24 ianuarie 1976, pe urmele călugărului Brendan avea să plece peste Atlantic, până în Terra Nova, Tim Severin, celebrul irlandez ajuns acolo la 26 iunie 1977. Călugărul Brendan rămâne însă cel care a permis altora să-l înlocuiască, cel care a materializat o speranță, iar călătoria sa a fost inițiatică. Astăzi este reconfortant de știut – încheie Jean-Pierre Bayard – că Cristofor Columb, ca și mulți alții, s-a hrănit cu lectura povestirii călugărului irlandez.

F. D.

ALCHIMIȘTII: SAVANȚI SAU IMPOSTORI?

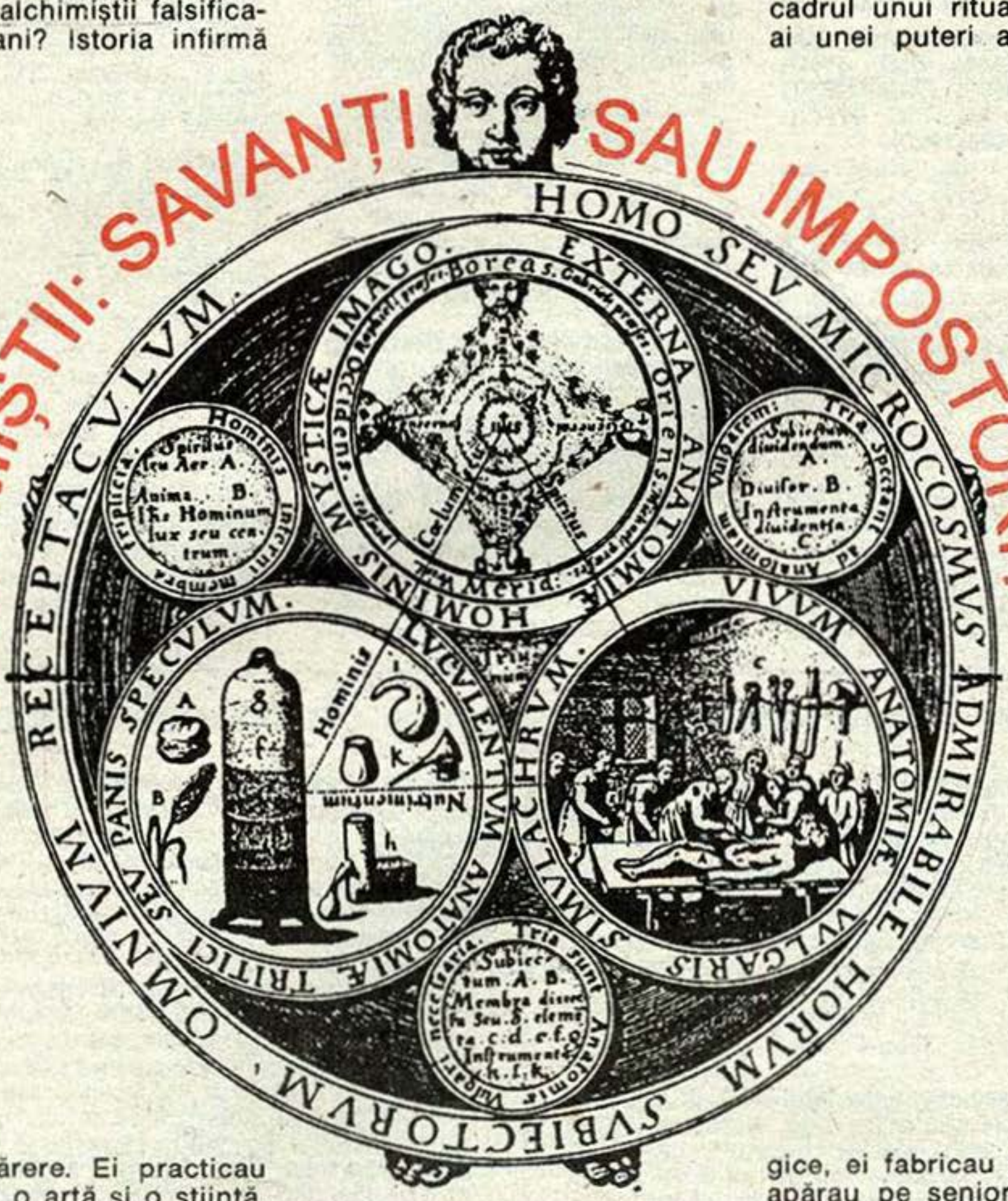

De secole omul vrea să descopere substanța misterioasă care să-i permită transformarea metalelor obișnuite în metale prețioase și stăpânirea legilor naturii. Dar cine sunt oare cei care au purces la această căutare? Visători? Șarlatani? Pionieri ai chimiei moderne?[1]

Au fost alchimiștii falsificatori de bani? Istoria infirmă această părere. Ei practicau deopotrivă o artă și o știință, iar scopul lor era spiritual, ba chiar mistic. Păstrăm în memorie imaginea acestor visători ai evului mediu, pierduți printre cuptoarele, alambicurile și cărțile lor prăfuite. Semănau foarte puțin cu antecesorii lor în profesie.

Încă din secolul XIII î.e.n. artizani îndemânatici din Mesopotamia încercaseră fabricarea aurului. Acești topitori, făurari, sticlari, aurari și argintari ne-au lăsat rețete tehnice amănunțite, care dovedesc că stăpâneau arta realizării aliajelor și emailurilor din metale. Găsim astfel de mărturii în Asiria sec. VII

LUC NEFONTAINE

î.e.n., în textele bibliotecii regelui Așurbanipal din Ninive (aproape de Mossul, în nordul Irakului actual). Toate acestea constituie preistoria alchimiei, sau prealchimia, căci nu e vorba decât despre tehnici și științe.

Istoria alchimiei propriu-zise începe în Orient, în China și India. Încă din sec. VIII î.e.n., China antică avea o civilizație feudală, o economie închisă. Activitatea făurarilor, considerată sacră, era mult mai mult decât o simplă tehnică. De altfel, doar oameni bine pregătiți și inițiați puteau prelucra metalele în cadrul unui ritual. Deținători ai unei puteri aproape magice, ei fabricau arme care îi apărau pe seniori și regi. În veacul IV î.e.n. China dezvolta o economie vastă, la scara imperiului. Adunându-și tradițiile inițiatice și religioase, miturile și tehnicile, confreriile de făurari se regrupau.

S-a constituit atunci o alchimie chineză, caracterizată prin căutarea unui elixir al vieții îndelungate, al cărui descoperitor este Tsou Yen. Aurul alchimic îl apăra pe om de corupție, el deținea o vitalitate superioară celei a auru-

[1] Reproducem acest articol, cu subtitlurile redacției noastre și într-o formă prescurtată, din revista franceză *Notre histoire*.

lui natural, iar absorbția lui conferea nemurirea. Așa se spunea. Alchimia se înscrie în acest caz într-o religie a mântuirii. Astfel, nu ne surprinde deloc să-l vedem pe împărat, în anul 144 î.e.n., amenințând cu execuția publică pe cei care vor fi surprinși în flagrant delict de contrafacere a aurului.

Și în India alchimia a fost o tehnică spirituală. Din epoca *Vedelor*, găsim teme alchimice, cum ar fi *soma*, licoarea nemuririi. Dar în cursul primelor secole ale erei noastre se dezvoltă alchimia indiană în strânsă legătură cu yoga tantrică. Cu ajutorul plantelor și al substanțelor minerale, prin transformarea metalelor obișnuite în aur, yoghinii-alchimiști visau la păstrarea unei tinereți veșnice. Alchimia era desemnată prin termenul *rasâyana*, calea mercurului, substanță considerată atunci drept elixirul tinereții. Apogeul alchimiei indiene se situează între sec. VIII-XVII e.n.

Laboratorul — un templu

Din punct de vedere istoric, nu se pot găsi puncte de contact între aceste alchimii orientale și alchimia greco-egipteană, cea care, prin intermediul bizantinilor și apoi al arabilor, va da naștere alchimiei occidentale medievale.

Totuși, se știe că alchimia greco-egipteană a început pe la anul 200 î.e.n. cu Bolos din Mendes, zis Democritul, care ar fi trăit în Egipt. În realitate, datele nu devin sigure decât începând din sec. III. e.n. Se știe, într-adevăr, că în această epocă apare prima mențiune a alchimiei, într-un edict al împăratului roman Diocletian, care ordona distrugerea cărților egiptene ce consemnau fabricarea aurului. Sursele scrise ale alchimiei alexandrine sunt constituite la început din două culegeri de papirus, datând din anul 300 e.n. Este vorba despre papirusurile din Leyda și din Stockholm, după numele orașelor unde se păstrează, și care conțin, în principal, rețete tehnice de emailuri și aurărie.

Socotim printre surse și *Corpus chemicum*, o culegere voluminoasă de extrase diverse, scrise în limba greacă. În interiorul acestui *Corpus* sunt prezenți mai întâi „autori vechi" — mai mult ori mai puțin legendari, care au scris de pe la începutul erei noastre până în sec. II și III și care poartă numele: Pseudo-Democritul, Cleopatra, Isis, Moise, Jamblic, Maria Evreica, Agathodemon, Hermes etc. Surprinde faptul că, în cea mai mare parte, nu dispunem nici măcar de scrierile acestor personaje, citate de autori ulteriori lor. Este și cazul Mariei Evreica, cea care a dat numele unei tehnici culinare larg folosite, „bain-marie". S-a mai păstrat în aceste scrieri numele lui Zosima din Panapolis, care a lăsat o operă considerabilă și a trăit în sec. III sau IV e.n.

Oricât de dezvoltată ar fi, alchimia greco-egipteană nu se lasă abordată decât cu mare greutate, atât de mult surprind varietatea temelor și mulțimea autorilor. Rezumarea conținutului nu se poate face decât cu prețul schematizării unei realități complexe. Zosima poate servi drept exemplu: un fragment din *Memoriile* sale stă probă că el crede în unitatea materiei și în posibilitatea transmutării metalelor în aur: adică în aducerea acestor metale la natura lor primară, apoi transformarea acestei naturi în aur. El insistă și asupra secretului presupus de munca alchimistului.

Zosima ni se relevă ca un împătimit de reflecții filosofice și religioase. Viziunile sale, operațiile de transformare a metalelor devin simboluri ale morții și ale învierii, laboratorul său — un templu. Găsim la alchimiștii alexandrini toate marile teme care vor străbate alchimia occidentală: descoperirea pietrei filosofale, care trebuie să permită transmutarea metalelor în aur; descoperirea panaceului, acel remediu care aduce o prelungire la nesfârșit a vieții; descrierea operațiilor de transmutare, a aparatelor, a ritualurilor sacre. Întotdeauna materia este considerată sacră și vie. Ceea ce îl face pe istoricul religiilor Mircea Eliade să susțină că la alchimiștii greci este surprinzătoare „lipsa lor de interes față de fenomenele fizico-chimice, adică exact absența spiritului științific". Perspectiva lor este, într-adevăr, cu totul alta. Alchimia nu s-a născut din tehnica științifică greacă, dimpotrivă, ea se înscrie în prelungirea concepțiilor arhaice și magico-religioase referitoare la materie și la nemurire.

După Alexandria, către sec. VI, voga alchimică cucerește Bizanțul. Acolo întâlnim personaje cum ar fi Stefanos ori Eneea din Gaza. Iar din Bizanț, prin anul 750, tradiția alchimică atinge lumea arabă și islamică, mai exact mediile siriene, apoi iraniene. Arabii vor da alchimiei un vocabular de bază, pe care noi l-am moștenit: mai întâi cuvântul „alchimie"[1], dar și „alambic", „elixir", „alcool". Ei vor întemeia o alchimie pe cât de bogată pe atât de variată, fie scriind direct în arabă, fie traducând texte grecești.

Exportatorii arabi

Una dintre figurile cele mai marcante ale alchimiei din zona islamică este cea a lui Jabir ibn Hayyan, zis Geber, care ar fi trăit în veacul VIII. În realitate, ne găsim în fața unui număr foarte important

[1] Cuvântul provine din termenul arab *al-kimiya*. Îl regăsim în sec. XII în latină *(alchimia, alquimia* etc.), în sec. XIII în franceză *(alquemie, arkemie)*, iar astăzi în spaniolă *(alquimia)* și în provensală *(alkimia)*. Dacă prima parte a termenului nu pune problema (este vorba despre articolul hotărât *al)*, rădăcina a dat naștere la multiple interpretări: fie din grecescul *kuma* (lingou), fie din *kumeia* (o practică metalurgică), fie din *kumos* (suc sau lichid), fie din *kemia* (vechiul nume al Egiptului, „pământul negru"). După părerea lui Robert Halleux, „putem presupune că un termen grecesc la origine, desemnând operații de prelucrare a metalelor în stare topită, a fost artificial asociat în cadrul școlii din Alexandria unei familii lexicale egiptene".

de tratate atribuite lui Geber, dar care sunt opera mai multor autori ce se înscriu în aceeaşi tradiţie, şi asta până în sec. X. De pildă, tratatele *Cărţile balanţelor, Cartea milei, Şaptezeci de cărţi, Cele zece cărţi ale rectificărilor* etc. Geber este un savant, el studiază chimia, matematicile, astronomia, optica, medicina... şi Coranul. Este prietenul celui de-al şaselea imam şiit, Djafar al-Sadiq. Alchimist la Bagdad, la curtea califului Harun al-Raşid (despre care se vorbeşte în *O mie şi una de nopţi)*, Geber profită de cunoştinţele sale pentru a fundamenta o alchimie mai experimentală, mai sistematică, mai cantitativă decât cea a alexandrinilor, fără a face însă economie de dimensiunile ei spirituale şi religioase. El a fost primul care a introdus în alchimie produsele animale şi vegetale, pe care le vom regăsi în magie şi în vrăjitorie: sânge, măduvă, păr din coamă, urină de viperă, de vulpe etc.

O altă figură importantă a alchimiei arabe este Mohammed ibn Zakariya al-Razi, zis Razi, sau Rhazes, în latină. Medic şi filosof, autor al *Cărţii secretelor,* Razi (865-925) se străduieşte să aplice ştiinţa alchimiştilor la medicină. El dezvoltă o alchimie foarte practică, care nu se încurcă deloc în consideraţii mistice, putând fi calificată drept „prechimică". Cu ajutorul unor elixire potrivite, Razi încearcă să transforme metalele în aur sau argint şi, sticla sau cuarţul în pietre preţioase. Razi descrie în amănunt aparatele folosite în laboratorul său (foale, vatră, creuzet, fiole, site, filtre, alambic etc.) şi operaţiile chimice (distilare, calcinare, evaporare, cristalizare).

În acea epocă apare un text cunoscut în versiunea sa latină din sec. XIII, *Turba philosophorum* („Adunarea filosofilor"), având un ton complet diferit, mai degrabă ezoteric, propriu ermetismului arab.

Unul dintre cei mai mari filosofi ai lumii islamice Ibn Sina, zis Avicenna (980-1037) s-a interesat şi el de alchimie. El credea că mineralele proveneau din sulf şi mercur, refuzând totuşi să recunoască posibilitatea transmutării materiei.

În sec. XII, arabii au exportat alchimia în Occident, trecând prin Spania şi Sicilia, două ţări în care civilizaţia islamică era deja implantată. În 1144, englezul Robert de Ketton, arhidiac de Pampeluna, a tradus în latină un text alchimic din arabă, atribuit lui Morienus, pustnic creştin din sec. VII. Această dată marchează începutul alchimiei occidentale. În mod efectiv, traducătorii se înmulţesc, entuziasmaţi de descoperirea literaturii arabe, nu numai a alchimiei, de altfel. Este tradus Avicenna, apoi sunt traduşi Razi, Geber şi mulţi alţii.

Alchimia occidentală, care împrumută mult de la arabi, ia un adevărat avânt începând din veacul XIII. Sfântul Albert cel Mare (1193-1280), teolog dominican şi filosof german, care l-a avut pe viitorul filosof scolastic Toma d'Aquino (1225-1274), student la Universitatea din Paris, încearcă el însuşi reţetele alchimice, pentru a ajunge la concluziile imposibilităţii fabricării aurului. El vede în alchimie un drum care duce către cunoaşterea lui Dumnezeu.

Un alt teolog, franciscanul Roger Bacon (1214-1294), crede, din contră, în eficacitatea unei alchimii ştiinţifice, bazate pe ştiinţele naturii şi în existenţa unei medicini universale. Medicul catalan Arnaldo de Villanova (1235-1313), care îl îngrijeşte pe papa Bonifaciu VIII prin 1302, nu este mai puţin dorit or să dezvolte o alchimie practică. El este în acelaşi timp, conform unor păreri, „primul care a comparat chrysopea — transmutarea metalelor în aur — cu viaţa, pătimirea şi învierea lui Christos". Veacul XIII se va încheia oare pentru alchimie cu figura lui Raymondo Lulle (1235-1316), acest filosof originar din Palma de Majorca, căruia i se atribuie numeroase lucrări alchimice? În realitate, puţinele studii pe care Lulle le-a scris despre alchimie nu sunt decât condamnări fără echivoc.

Pentru văduve şi orfani

Secolul XIV cunoaşte o dezvoltare considerabilă a literaturii alchimice, prin autori cum ar fi Hortulan, Petrus Bonus, John Dastin, franciscanul Jean de Rocquetaillade, John Cremer etc. Dar în acest sfârşit de ev mediu apare şi prima condamnare catolică a artei alchimice. În timpul pontificatului său, desfăşurat la Avignon din 1316 până la 1334, papa Ioan XXII promulgă o bulă prin care condamnă la confiscarea bunurilor pe toţi aceia care practică alchimia şi bat monedă cu ajutorul aurului sau argintului, obţinut prin această ştiinţă, o „perpetuă infamie". Ioan XXII pare chiar să compătimească soarta „bieţilor alchimişti", care „se cred înţelepţi" şi „cad în groapa pe care şi-au săpat-o singuri", epuizându-şi resursele într-o transmutare imposibilă şi sfârşind prin a o truca, imitând aurul şi argintul adevărat...

În afara acestei condamnări — justificată pe motive... fiscale — sec. XIV este strălucitor şi figura mitică a unui alchimist francez născut la Pontoise îi conferă o mare parte din această strălucire. El se prezintă singur: „eu, Nicolas Flamel, scriitor şi locuitor din Paris, în acest an o mie trei sute optzeci şi nouă, locuind în casa mea din uliţa Scriitorilor, aproape de capela Sfântul Iacob de la Măcelărie..."

Totul începe în 1357, când Nicolas cumpără o carte de magie care purta, „cu litere mari, groase şi aurite", numele autorului său: Abraham Evreul, prinţ, preot, astrolog, filosof. Deschizând cartea, el descoperă o mulţime de figuri, simboluri, litere misterioase, cărora nu le înţelege semnificaţia. Dar ştie că, aflând cheia acestor enigme,

va deschide calea realizării pietrei filosofale, a obținerii aurului alchimic. Se scurg mulți ani de cercetări infructuoase. Nicolas Flamel se decide să consulte un învățat evreu care l-ar ajuta să descifreze semnele trasate de Abraham. Unde să-l găsească, dacă nu în Spania maură? În 1378 deci, Flamel se întâlnește cu maestrul Canches, pentru a afla secretele transmutării. Patru ani mai târziu, dacă luăm în calcul zvonurile, după ce a experimentat de multe ori, el a reușit să producă aurul alchimic...

Personajul istoric însuși inspiră simpatie. Originar dintr-un mediu modest, Nicolas Flamel (1330-1418) este un scriitor, ale cărui afaceri prosperă și se extind rapid. El deschide un atelier de legătorie și devine, consacrare supremă a ascensiunii sale sociale, librar-jurat al Universității. Către anul 1360, se căsătorește cu doamna Pernelle, o văduvă bogată. Veniturile lor reunite servesc la realizarea unor opere de caritate, la reconstrucția unor biserici, la ajutorarea văduvelor și orfanilor. Nu trebuie mai mult pentru a rămâne în posteritate: corpurile lor odihnesc în actualul muzeu Cluny, în inima Capitalei, iar două străzi pariziene le poartă numele. Aurul alchimic este făcut — în viziunea lui Nicolas Flamel — pentru a fi dat „văduvelor și bieților orfani".

Renașterea nu este doar o redescoperire a trecutului și a antichității. În alchimie, ca și în alte domenii, ea s-a orientat către progres. Un benedictin german din veacul XV, Basil Valentin, ar fi descoperit antimoniul. Lui îi este atribuit celebrul acrostih: *Visita Interioara Terrae Rectificando Invenies Occultum Lapidem* (Vizitează interiorul pământului și corectând vei găsi piatra secretă). Contele italian Bernardo de Trevisa (1406-1490) și-ar fi pierdut averea și sănătatea într-o neîncetată căutare a pietrei filosofale, iar prelatul englez George Ripley (1450-1490) ar

„Alchimistul", stampă din sec. XVIII

In p. 68: *ornamentație de pe pagina de titlu a unei lucrări de alchimie din veacul XVI.*

fi călătorit mult să o găsească.

Față de acești aventurieri, ale căror biografii sunt puternic impregnate de elemente legendare, soarta medicului elvețian Paracelsus, pe numele său adevărat Theophrast Bombast von Hohenheim (1493-1541), nu este mai puțin agitată, dar poate fi relatată cu mai multă certitudine. Toată viața, Paracelsus studiază, scrie și călătorește prin Europa. El este interesat atât de medicină cât și de filosofie, astrologie și teologie. Concepția sa despre alchimie se află la intersecția acestor discipline. Medic fiind, Paracelsus predă un timp la Universitatea din Basel, unde produce un adevărat scandal, arzând în public opera medicală a lui Avicenna. El este puțin interesat de transmutația metalelor, chiar dacă o consideră realizabilă, fiind convins de necesitatea unei chirii terapeutice, care să vindece. Pentru el, lumea creată provine dintr-o unică și aceeași materie, iar dacă transmutarea trebuie să aibă loc, ea nu privește decât această materie: este vorba despre imitarea naturii, despre reproducerea ei pentru a putea acționa mai bine tot asupra ei.

Pentru Paracelsus, vindecarea se obține prin practicarea homeopatiei, îngrijirea după înrudiri și corespondențe între elementele prezente în natură. Astfel, dacă omul este o reflectare a universului, un microcosmos care oglindește lumea (macrocosmos), fiecare organ al corpului poate fi pus în relație cu un astru și cu un metal. Dacă inima este asociată soarelui și aurului, o boală cardiacă va trebui să fie tratată cu aur; dacă asociem capul lunii și argintului, durerile localizate la cap vor trebui combătute cu argint etc. Este medicina similiilor, care îl conduce pe alchimist la fabricarea unor remedii chimice, medicamentele. Influența medicului elvețian va fi considerabilă. Discipolii săi îl vor urma orbește, chiar până în sec. XVII.

Germanul Heinrich Khunrath (1560-1605), autorul unei lucrări postume, *Amfiteatrul eternei înțelepciuni* (1609), prezintă alchimia, folosind în sprijin superbe gravuri, drept o practică aproape religioasă.

El face din laborator un templu şi din munca alchimistului o rugăciune. La curtea din Praga, medicul împăratului Rudolf II de Habsburg, un suveran pasionat de alchimie şi care sprijinea artele, este germanul Michael Maier (1566-1622). Medicul englez Robert Fludd (1574-1637), care l-a cunoscut pe Maier, se înscrie, de asemenea, în linia lui Paracelsus. În 1616, apare o carte scrisă în germană, *Nunţile chymice ale lui Christian Rosenkreutz*, de Johann Valentin Andreae (1586-1654), un roman misterios, impregnat de referiri ermetice, plin de simboluri şi descrieri alchimice agrementat cu enigme şi criptograme, întrerupt de cântece şi poeme. Practica alchimică se situează aici într-un cadru christologic: transmutarea materiei este asimilată Operei mântuitoare şi salvatoare a lui Christos.

Imagini alchimice în vise?

Şi totuşi, aceste *Nunţi chymice* constituie o glumă pusă în scenă de Andreae, un lutheran care nu are altă ambiţie decât de a-şi converti cititorul la o viaţă spirituală mai intensă.

Secolul Luminilor marchează declinul alchimiei. Desigur, se mai găsesc încă amatori de ezoterism, să creadă în valoarea sa şi chiar în transmutaţii. Dar, publicându-şi lucrările la sfârşitul veacului, Lavoisier (1743-1794) joacă rolul de fondator al chimiei moderne şi de gropar al vechii alchimii. Între timp, Antoine-Joseph Pernety publică, în 1758, un *Dicţionar mito-ermetic* şi nu se teme să-i critice pe cei care-i batjocoresc pe alchimişti: greşim când îi credem nebuni pe filosofii ermetici; nu cădem oare în ridicol hotărând cu îndrăzneală că obiectul ştiinţei lor este o himeră pentru că nu-l putem noi pricepe sau pentru că îl ignorăm complet?" Isaac Newton însuşi a lăsat multe manuscrise alchimice, care dovedesc credinţa sa în transmutaţie şi gustul său pentru experienţe în laborator. Dar a ajuns el oare să reconcilieze ştiinţa cu alchimia? Greu de spus.

Pe măsură ce chimia avansa cu paşi mari, în veacurile XIX şi XX, alchimia pierdea teren. În contextul pozitivismului, practicarea alchimiei ar fi însemnat violentarea raţiunii. Apar totuşi mulţi autori care încearcă să înnoiască abordarea artei chimice. Între ei misteriosul Fulcanelli, căruia nu i se cunoaşte identitatea reală, ascunsă în spatele pseudonimului derivat din Vulcan, zeul roman al focului. Autor al lucrărilor *Misterul catedralelor* (1927) şi *Locuinţe filosofale* (1930), Fulcanelli propune fără a-i convinge însă pe istoricii artei, o interpretare alchimică a catedralelor şi a anumitor locuinţe. Astfel, plafonul unei săli din hotelul Lalemant din Bourges (1487) ar putea să conţină motive alchimice, ca şi portalul catedralei Notre-Dame din Paris. Evident, sunt interpretări discutabile.

Alţi alchimişti continuă să lucreze în laboratoare: Eugène Cansellet, Armand Barbault, Patrick Ribière etc. Unii dintre ei chiar experimentează o medicină naturală şi alchimică, pe făgaşul lui Paracelsus. La Stuttgart s-a comercializat un elixir obţinut din plante proaspete, iar în Franţa, asociaţia „Filosofii naturii", precum şi grupul „Spagy-Nature" propovăduiau o învăţătură atât teoretică cât şi practică.

Această trecere în revistă istorică lasă deschis răspunsul la întrebarea care este natura alchimiei şi care sunt legăturile ei cu ştiinţa. Trebuie interpretată alchimia ca o pre-chimie? Desigur, chimia datorează alchimiei câteva reţete tehnice şi descoperiri teoretice, dar într-o mică măsură.

În realitate, dacă alchimia nu are nimic dintr-o ştiinţă în devenire, ea cuprinde totuşi aspecte practice şi, dacă nu este o mistică depărtată de realităţile terestre, ea prezintă aspecte spirituale şi uneori religioase. Alchimia poate fi deci definită drept o mistică experimentală al cărei scop este transmutarea materiei şi a vieţii omeneşti (nemurirea).

Alchimia pare să trezească profunde rezonanţe în spiritul omenesc şi în istoria umanităţii. Psihiatrul elveţian Carl Gustav Jung (1875-1961) s-a interesat îndeaproape de simbolismul ermetic, publicând în 1944 lucrarea *Psihologie şi alchimie*. După părerea lui, imagini alchimice găsim în vise, care constituie „calea regală" către inconştient. Cu alte cuvinte, practica alchimică corespunde anumitor fenomene ale vieţii psihice. Etapele sale trimit la diferite faze ale evoluţiei psihologice a individului. De asemenea, istoricul religiilor Mircea Eliade situează alchimia în cadrul unei istorii generale a umanităţii. Dintotdeauna, omul a vrut să transforme natura. Transmutaţia alchimică este o expresie a acestei credinţe şi a acestei voinţe.

Dar adepţii artei alchimice merg mult mai departe: ei nu vor doar să desăvârşească natura, ei înţeleg să recâştige perfecţiunea originală a omului, oferindu-i elixirul tinereţii veşnice şi al nemuririi. Într-un fel, alchimiştii se substituie timpului: prin operaţiunile lor, ei grăbesc ritmul naturii, acţionează mai bine şi mai repede decât natura, realizează în câţiva ani ceea ce naturii i-ar trebui mii de ani să realizeze. ■

În româneşte de
Mihai POPESCU

Vă rugăm să ne scrieţi: ce aţi dori să mai citiţi în 1995 în Magazin istoric?

LEGIUNEA STRĂINĂ —

ISTORIE ŞI PROFESIONALISM

JEAN-PIERRE BERNIER

**Creată în Algeria de regele Ludovic-Filip,
printr-o ordonanţă din 10 martie 1831,
Legiunea străină a înregistrat în toate marile bătălii
în care s-a implicat — luptând cu încrâncenare —
sacrificii omeneşti impresionante: 4 000 morţi în 1914-1918, 9 000 în 1939-1945,
peste 10 000 în Indochina. Aici, în Indochina s-a oprit,
în numărul trecut al revistei** Magazin istoric,
**cronica acestui corp militar francez
compus din voluntari străini,
cronică reprodusă din revista** Historama **şi pe care o continuăm.**

Dien Bien Phu sau dangătul de moarte

La antipozi, în timp ce în Europa se contura victoria aliată împotriva Germaniei, în Indochina, Legiunea dădea primele jertfe. Pe 9 martie 1945, prin surprindere şi trădare, trupele japoneze au atacat ansamblul garnizoanelor franceze, au masacrat prizonierii cu mitraliera sau cu sabia, au violat femeile europene, au jefuit, au distrus, i-au arestat pe civili, i-au deportat în lagărele morţii, i-au închis în cuşti de tigri.

Legionarii prezenţi în colonie au format un regiment, 5 REI (regiment străin de infanterie). În fortăreaţa Lang Son, ca şi în alte 20 de posturi, ei au luptat fără speranţă 48 de ore înainte de a pieri. Câteva grupuri au reuşit totuşi să scape şi s-au repliat de-a lungul junglei spre nord-vest. După două luni de lupte dure, ele au reuşit să treacă în China, unde au fost dezarmate.

Când Franţa a revenit în Indochina, în cele din urmă, după înfrângerea Japoniei, a început un lung război, de nouă ani. Semibrigada 13 s-a numărat printre primele întăriri trimise să înfrunte Vietminhul comunist, care luase puterea. În Indochina, Legiunea număra şapte unităţi. Din 1949, ea a ţinut celebrul drum de tristă amintire, colonial nr. 4, RC4, dintre Cao Bang şi Lang Son. Trebuiau evacuate posturile, dar guvernul refuza. Fiecare drum deschis presupunea o adevărată bătălie în junglă.

În fine, în toamna anului 1950, s-a hotărât evacuarea Cao Bangului. Era prea târziu. Peste 25 de batalioane vietminh venite din China, au întins o gigantică ambuscadă legionarilor colonelului Charton. În para focului a fost paraşutat Regimentul 1 al comandantului Segretain. Cei scăpaţi puteau fi număraţi pe degetele de la o mână. Nesfârşitul război din Indochina a fost o genune, cerând fără încetare tot mai multe întăriri, pentru a înlocui pierderile suferite de Legiune.

La Dien Bien Phu, pe 13 martie 1954, Batalionul 3 al Semibrigăzii 13 deţinea punctul de sprijin „Beatrice". O adevărată maree a Vietminhului a atacat la sfârşitul după-amiezei. La miezul nopţii se înecau ultimii legionari. Acesta a fost începutul unui dangăt de moarte care a durat 57 zile şi 57 nopţi. În seara de 7 mai, Semibrigada 13 nu mai exista şi nici unul din sutele de voluntari din regimentele 3 şi 5 de paraşutişti, nevoiţi să sară fără antrenament în ligheanul câmpului de bătaie.

În timpul războiului din Indochina, Legiunea şi-a menţinut în permanenţă pe teren, în medie, 30 000 oameni. Numărul celor ucişi din rândurile ei se ridică la 309 ofiţeri, 1 082 subofiţeri şi 9 092 legionari. În 1955, ultima unitate franceză a părăsit Tonkinul, devenit Vietnamul de Nord. Legiunea s-a îmbarcat la Do Son, ca să se regrupeze în Algeria şi să înceapă un nou război. Ea şi-a format o nouă Semibrigadă 13 şi alte două regimente 1 şi 2 de paraşutişti.

Pentru Legiune, războiul din Algeria a însemnat sfârşitul unei lumi. Totuşi, angajată în totalitate pentru a-şi apăra „pământul", a fost omniprezentă din est până în vest, de la Mediterana până în inima Saharei, veşnic prima în foc. A luptat pretutindeni, a luat cu asalt bandele de felahi înfundaţi în cele mai îndepărtate djebeluri. 63 de ofiţeri ai Legiunii şi-au găsit moartea în acest război ingrat.

Dar pentru respectarea cuvântului dat, pentru ca cei ce pieriseră să nu fi murit de-

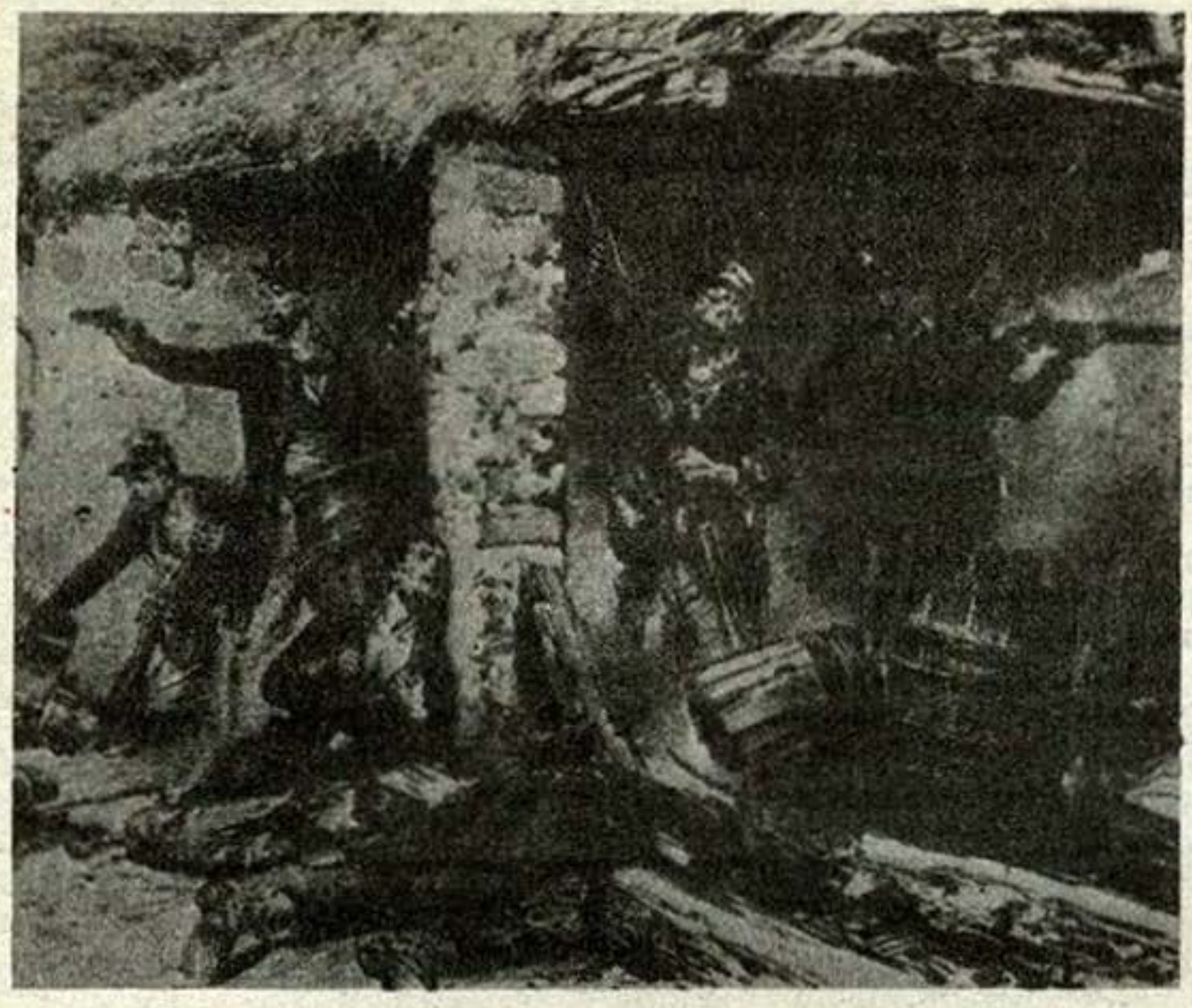

Ultimele momente ale luptei de la Camarone (1863)

geaba, ofiţerii, generalii s-au revoltat. Pe 21 aprilie 1961 a avut loc puciul. Regimentul 1 a cucerit Algerul, iar Regimentul 2 se pregătea să-i sară în ajutor. Era un efort inutil. Răscoala populară sperată nu s-a declanşat. Paraşutiştii Legiunii s-au întors în cantonamentul lor de la Zéralda.

Pe 30 aprilie 1961 a urmat un nou Camarone. Regimentul 1 a fost dizolvat, ofiţerii lui închişi. După un an, Franţa a abandonat Algeria, milioane de algerieni-europeni părăsindu-şi ţara. După o prezenţă de peste 120 ani, Legiunea pleca din Sidi-bel-Abbès. Nu însă cu mâinile goale. Avusese timpul să demonteze şi să ia cu ea drapelele, relicvele, trofeele, monumentul, tot ceea ce amintea de gloria ei.

Unii vroiau să suprime aceste corpuri de „mercenari răzvrătiţi", cu tot sângele pe care-l vărsaseră pentru Franţa. Din fericire, bunul simţ, onoarea au câştigat. Şi, încă o dată, la Aubagne, Legiunea a construit şi a reconstruit. După câteva luni, un nou cartier Viénot, o nouă alee de onoare, o nouă sală tradiţională au văzut lumina zilei sub cerul Provencei. Regimentele 1 şi 2 s-au instalat în Corsica, la Corte şi la Bonifacio, apoi la Nîmes; Regimentul 3, în Guyana, cu centrul de instrucţie la Castelnaudary, 5 a pornit spre Pacific, Semibrigada 13 la Djibuti, iar paraşutiştii şi-au reluat cartierul lor general de la Calvi. În Algeria nu a rămas decât Regimentul 1, la Mers-el-Kebir, unde mai flutura drapelul francez, înainte de a ajunge la Orange, în 1967.

Odată înfăptuită decolonizarea, Legiunea şi-a urmat cele două mari misiuni ale sale: să rămână operaţională pentru orice intervenţie, apropiată sau îndepărtată, şi să construiască.

Franţa a hotărât să-şi facă propriul arsenal nuclear şi să se lanseze în cucerirea spaţiului. Pe atolii Pacificului, Legiunea a săpat, a pus fundaţii, a construit terenuri de aterizare, instalaţii pentru experimentele cu arme termonucleare. În Guyana, ca alte dăţi în nisipurile Saharei sau în munţii din sudul Marocului, a defrişat păduri, a aruncat poduri peste râuri, a trasat drumurile viitorului Kourou. Şi s-a antrenat în lupta în junglă.

Ea nu a părăsit total Africa. În Djibuti, Semibrigada 13 asigura, la intrarea în Marea Roşie, securitatea noii republici, pradă poftelor vecinilor ei etiopieni şi somalezi. A revenit în inima continentului negru, în trei reprize, în Ciad între 1969 şi anii '80, pentru pacificarea ţării, victimă a rebeliunilor susţinute din exterior. A făcut-o întotdeauna la solicitarea guvernului lui N'Djamena, instruind totodată tânăra armată din Ciad.

În anii următori, vom întâlni Legiunea străină în Liban şi în Angola, ca demnă succesoare a celor de la Sidi-bel-Abbès şi Camarone. Eterna Legiune...

De aniversare...

Pe 30 aprilie, în fiecare an, legionarii din lumea întreagă sărbătoresc aniversarea luptei de la Camarone. La cartierul din Viénot, ceremonia are o solemnitate deosebită. În cadrul ei mâna de lemn a căpitanului Danjou este prezentată legionarilor şi este citită cu glas tare povestirea luptei. Legionarii, cu toate decoraţiile atârnând pe piept, defilează cu inimitabilul lor pas lent şi majestuos, evocând o forţă de nezdruncinat. În frunte, conform tradiţiei, sunt geniştii, purtând şorţul din piele de bivol şi securea pe umăr. Un alt moment important este acela în care şeful de corp dă semnalul începerii veseliei. În ziua Camarone-ului, în noaptea Camarone-ului, orice este permis.

Pentru că Legiunea a fost dintotdeauna, şi înainte de orice, un corp format din soldaţi de meserie, din profesionişti ai războiului. Un om nu este judecat după trecutul său, ci după calităţile de soldat şi după aptitudinile de a-şi îndeplini misiunile ce i se încredinţează.

S-a vorbit despre legionari că ar proveni din criminali ieşiţi de la „pârnaie", aventurieri fără credinţă şi lege, escroci de mare anvergură sau fii ai unor familii care s-au abătut de la drumul cel bun. Nimic mai fals. Fiecare vo-

luntar făcea obiectul unei anchete discrete, înainte de a fi primit în Legiune. Dacă se dovedea că omul era căutat pentru fapte grave, porţile acesteia îi erau iremediabil închise.

Legiunea are mai multe devize, între care şi pe aceea inspirată a blazonului Regimentului 3 al infanteriei străine: „Legio patria nostra" (Legiunea este patria noastră). Legionarul ştia de acum înainte că avea o nouă familie şi că aceasta nu-l va părăsi niciodată, atât în luptă cât şi în viaţă.

În 1913, cei 10 521 legionari erau formaţi din: 45% francezi, 18% germani, 7% belgieni, 7% din Alsacia-Lorena, 6% elveţieni şi 4,5% italieni, acestea fiind cele mai reprezentative naţionalităţi. Revoluţia bolşevică a făcut să pătrundă un puternic contingent de ruşi albi. După 1945, germanii au fost cel mai frecvent recrutaţi cu destinaţia Indochina. Astăzi, naţiunile reprezentate ating o sută; cele francofone fiind de departe dominante, cu 59%, urmate de ţările germanofone, 12%, şi de limbă latină, 11%. Şi, anecdotic, 53 de japonezi au servit în Legiune faţă de numai 10 chinezi şi 2 siamezi. Capabilă să asimileze oameni atât de diferiţi şi să-i sudeze într-un bloc omogen de soldaţi de elită, Legiunea constituie prototipul a ceea ce ar putea fi o viitoare forţă europeană.

Condiţiile de angajare variază puţin: să aibă cel puţin 18 ani şi cel mult 40 şi peste 1,55 m înălţime. Nu se cere nici un act de identitate. Candidaţii îşi pot alege un nume de împrumut.

„Pedeapsa mormântului" nu mai există. Ea consta, pentru un legionar care comitea o greşeală gravă, în a-i săpa un mormânt mai mic decât talia lui, în care se lungea gol, fără să aibă apă şi având drept singură protecţie o pânză care, şi ea la rândul ei, era mai scurtă decât el. Dacă-şi acoperea capul, îi rămâneau picioarele descoperite, iar dacă-şi acoperea picioarele, faţa îi rămânea expusă arşiţei. În funcţie de vină, era lăsat acolo de la câteva ore la câteva zile.

Legiunea a avut întotdeauna legi drastice, care mergeau de la închisoare la degradare. Funcţiona şi avea un cod propriu al onoarei, după care-i judeca pe membrii săi. Dar ea nu-şi lăsa niciodată legionarii pe mâna magistraţilor sau a jandarmilor, ci îşi rezolva problemele în familie.

...între capete încoronate

Personalităţi diferite au servit în rândurile Legiunii. În 1870, putea fi găsit în rândurile Legiunii străine sublocotenentul Georges Kara, pseudonimul prinţului Karagheorghevici, care va urca mai târziu pe tronul Serbiei sub numele de Petru I.

Între cele două războaie, Ludovic II de Monaco a fost comandant de batalion în Legiune; iar Ali Khan, fiul lui Aga Khan, viitorul şef al Ligii musulmane din India (1926), a servit ca locotenent în Regimentul 6 străin. Când a izbucnit al doilea război mondial, Legiunea a înregistrat ca recruţi pe cei doi pretendenţi la tronul Franţei, contele de Paris şi prinţul Napoleon, sub numele de Blanchard. Acesta a urmat exemplul căpitanului Bonaparte, fratele lui Napoleon I, participând la expediţia din Mexic. În 1843, locotenent-colonelul Patrice de MacMahon, şef de corp în Regimentul 2 străin, promitea să devină mareşal al Franţei, duce de Magenta şi preşedintele Republicii. Căpitanul Vitalis s-a mulţumit să fie doar general al armatei turce şi guvernator al Rumeliei orientale, sub numele de Vitalis Paşa.

Deşi nici n-a domnit, nici n-a depăşit gradul de comandant de batalion, cel mai popular prinţ regal al Legiunii a fost Aage de Danemarca, stră-stră-nepotul lui Ludovic Filip, fondatorul Legiunii. Mort în 1940, trupul său, adus din Algeria, odihneşte acum pe domeniul Puyloubier, alături de mormântul căpitanului Danjou şi cel al generalului Rollet, „Părintele Legiunii". ■

(Va urma)

În româneşte de
Beatrice KISELEFF

Celebrul cartier Viénot de la Sidi-bel-Abbès

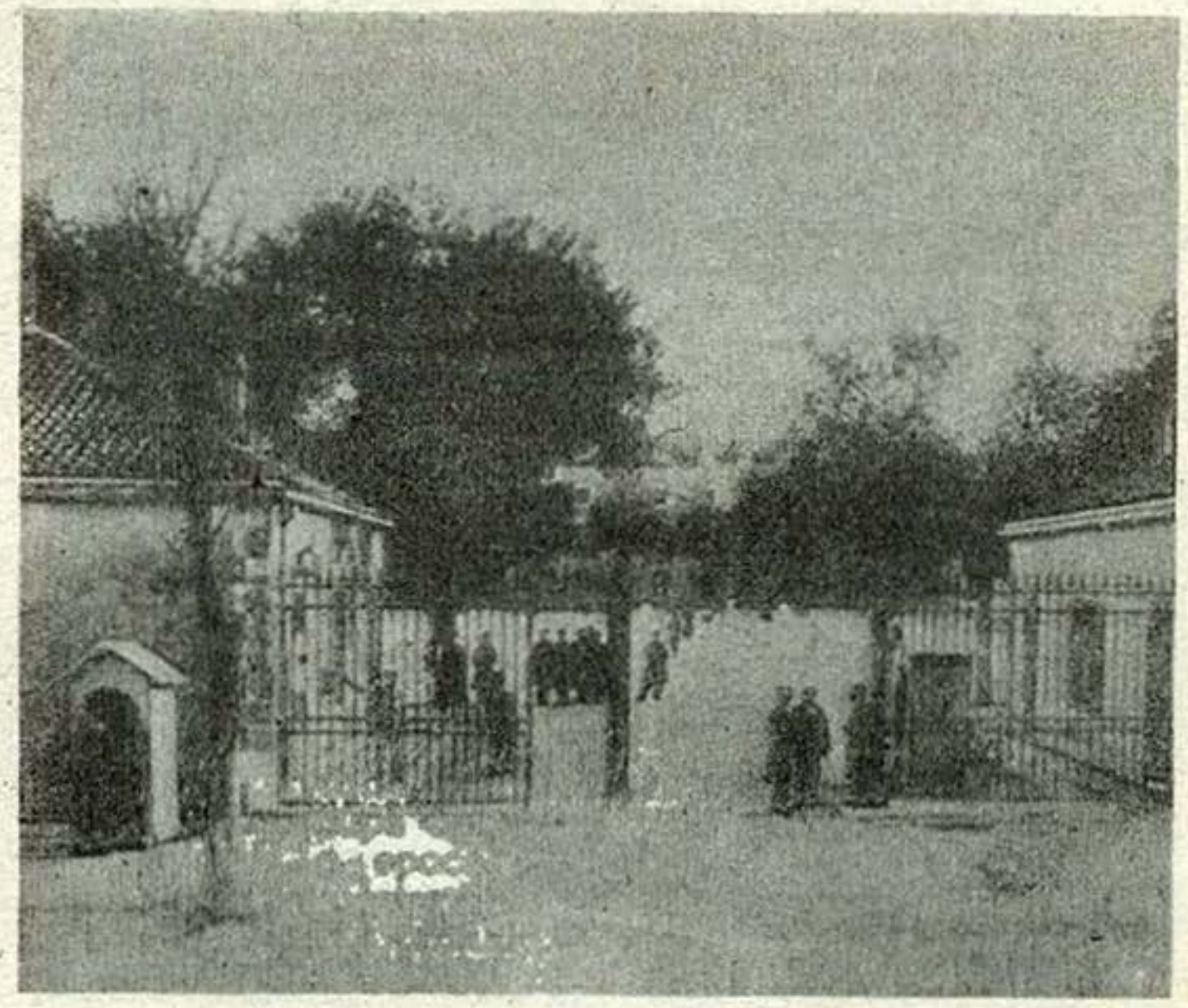

1942-1944.

DIN ÎNSEMNĂRILE UNEI AVIATOARE AMERICANE

DORIS BRINKER-TANNER

În numărul trecut al revistei noastre am prezentat — în relatarea profesorului de istorie de la Universitatea statului Tennessee Doris Brinker - Tanner, membră a unei escadrile americane în timpul marii conflagraţii — perioadă de formare a pilotilor militari femei în cadrul aşa-numitului Army Air Forces Transport Command (Comandamentul forţelor aeriene pentru transport ale armatei) şi contribuţia lor la efortul militar american în timpul războiului. Continuăm să reproducem — cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista American History Illustrated — **alte extrase din însemnările aviatoarei americane din anul 1944 până către sfârşitul celui de al doilea război mondial.**

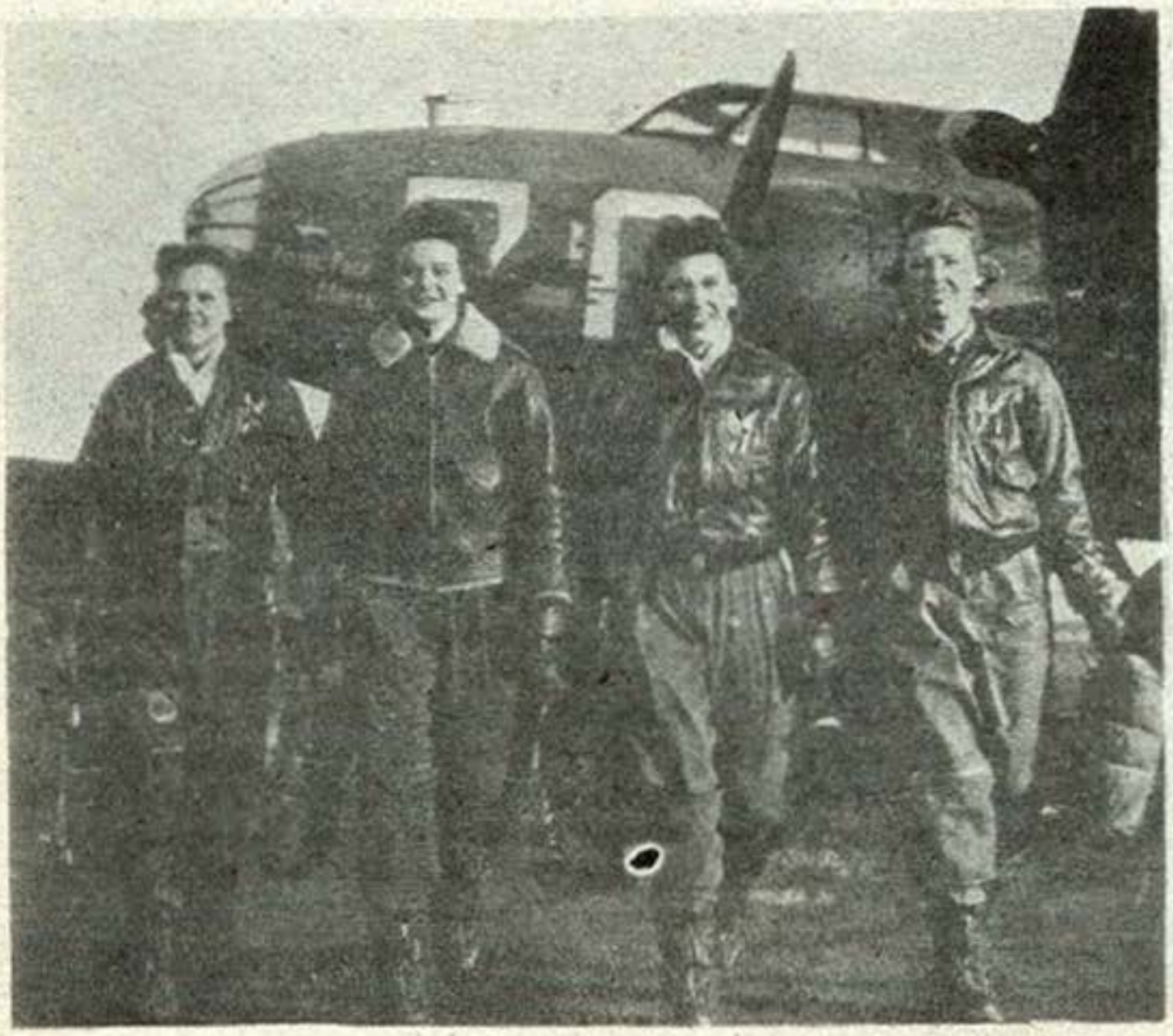

O scrisoare către fiecare

Momentul suprem al absolvirii era acela în care insigna „aripile de argint" era agăţată oficial pe splendida uniformă de culoarea albastrului de Santiago. Femeile piloţi aparţinând organizaţiei WASP au fost primele care au purtat bluzele Forţelor aeriene militare, iar uniformele lor, alese de şeful statului major al armatei americane, generalul George C. Marshall, erau considerate de cei mai mulţi ca fiind cele mai frumoase din toate câte au existat în cel de-al doilea război mondial.

Una dintre cele mai impresionante ceremonii de absolvire a avut loc la 11 martie 1944, când generalul Hap Arnold a ţinut discursul principal în faţa unei adunări, la care se aflau şapte generali, precum şi Jaqueline Cochran şi Nancy Love. La data respectivă, absolviseră cursurile 441 eleve, care îndeplineau diverse misiuni în serviciul activ.

O sarcină anostă consta în remorcarea ţintelor pentru exerciţiile de tragere ale artileriei antiaeriene şi pentru servanţii tunurilor de pe avioanele B 17, misiuni care durau uneori până la cinci ore. Toate aceste zboruri erau deosebit de plictisitoare: odată, obuzele au ajuns atât de aproape de carlinga avionului, încât aviatoarea a trebuit să informeze prin radio pe artilerişti că ea... trăgea ţinta, nu o împingea!

Alte membre ale WASP reglau motoarele noi şi efectuau zboruri de recepţie cu avioanele recent reparate de echipele de întreţinere sau care suferiseră modificări în atelierele de reparaţii. Ele transportau ofiţeri din serviciul administrativ de la o bază la alta; zburau în calitate de copiloţi pe lângă piloţii bărbaţi, realizând în acelaşi timp minimum de ore de zbor cerute; transportau infirmiere şi personal medical; serveau ca instructori de zbor.

O misiune importantă a piloților femei a rămas tot timpul războiului transportul avioanelor. Experiența lui Ann Hamilton, atașată pe lângă Comandamentul transportului aerian, este tipică: „Centrul de aplicare a modificărilor se afla la Evansville (Indiana). Zilnic, timp de trei săptămâni, am transportat câte un avion P-47 la Oakland, California, de unde mă întorceam noaptea cu un avion militar navetă, C-47, în care dormeam. Acest tip de avion avea scaune, dar preferam să stau pe podea. Îmi găsisem o poziție cu genunchii strânși la piept. M-am băgat în sacul parașutei și am rugat pe cineva să tragă fermoarul pe ambele părți. Cabina nu era încălzită".

În total, femeile care făceau parte din WASP au transportat și predat mai mult de 12 000 avioane, înregistrând peste 96 milioane km parcurși și pilotând toate tipurile de avioane (peste 70) pe care Air Force le avea în exploatare. Ele și-au luat misiunile în serios și le-au îndeplinit cu discreție, într-o manieră practică, cu bun simț, fără fanfaronadă. Serviciile prestate și rezultatele obținute în cel de-al doilea război mondial au contribuit substanțial la cunoașterea capacității și posibilităților femeilor și la creșterea respectului față de ele.

La exercițiile prilejuite de absolvirea elevelor WASP, care au avut loc la 11 martie 1944, generalul Arnold a încheiat elogiul său declarând că, dacă va fi vreodată nevoie, femeile piloți vor putea îndeplini orice misiune, în afară de luptele aeriene. El a adus un omagiu organizației, oferind o plachetă din bronz dedicată „Celor mai bune femei piloți din lume"..

În ciuda acestui ceremonial plin de elogii peste numai șapte luni, fiecare femeie membră a WASP a primit din partea generalului o scrisoare al cărui conținut le-a uluit și le-a dezamăgit.

„Cartierul general al Forțelor aeriene ale armatei Washington, D.C.

După un zbor de instrucție reușit

Către fiecare membră a WASP: Sunt foarte mândru de voi, tinere femei, și de extraordinarele lucruri pe care le-ați realizat ca membre ale Forțelor aeriene. Când am avut nevoie de voi, ați răspuns prompt și ați slujit meritoriu în împrejurări foarte grele.

WASP a devenit parte integrantă a Forțelor aeriene, deoarece a trebuit să explorăm toate resursele de mână de lucru ale națiunii și pentru a elibera piloții bărbați de alte sarcini.

Realizările noastre pline de succese au dovedit că în orice efort major în viitor națiunea poate conta pe mii dintre tinerele sale femei, pentru a zbura pe orice avion de care dispunem. Ați eliberat piloții bărbați pentru a se

O elevă în fața unui „Lockheed P-38"

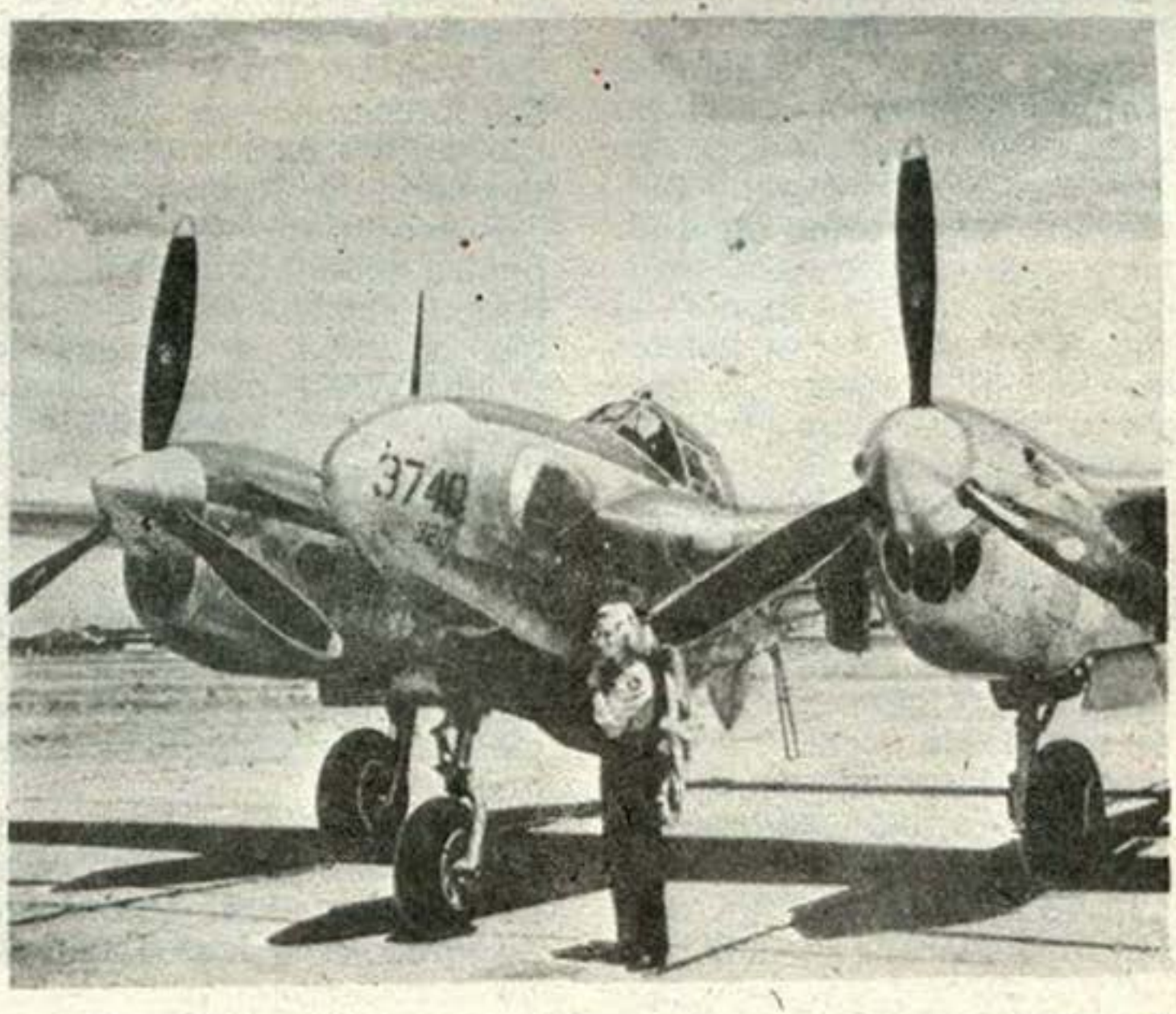

dedica altor sarcini, dar astăzi situaţia războiului s-a schimbat şi a sosit momentul în care serviciile voastre voluntare nu mai sunt necesare. Situaţia se prezintă astfel, încât dacă aţi continua să activaţi i-aţi înlocui, nu i-aţi elibera pe băieţii noştri. Ştiu că WASP nu doreşte aşa ceva.

De aceea, am ordonat ca programul WASP să înceteze, iar toate membrele acestei organizaţii să se reîntoarcă la casele lor, la data de 20 decembrie 1944. Aş dori să ştiţi că apreciez foarte mult ceea ce aţi realizat în timpul războiului şi că Forţele aeriene americane vă vor simţi lipsa..."

O hotărâre irevocabilă

La 7 decembrie 1944, generalul Arnold a rostit un ultim discurs pentru noi în care spunea printre altele:

„Femeile piloţi şi-au îndeplinit misiunea. Munca lor a fost încununată de succes. Dar, aşa cum se întâmplă de obicei în război, a trebuit să plătim scump. 37 femei piloţi şi-au pierdut viaţa ajutându-şi ţara să înainteze spre clipa finală a victoriei. Forţele aeriene nu vor uita mult timp serviciile aduse de acestea şi de sacrificiul lor suprem".

În ciuda faptului că starea de urgenţă naţională continua să existe, activităţile organizaţiei femeilor piloţi au trebuit să ia sfârşit brusc. Având în vedere nivelul mobilizării, eliberarea femeilor piloţi apărea ca o miopie primejdioasă, iar din punct de vedere al efortului şi banilor investiţi în program, o asemenea acţiune părea incredibil de iresponsabilă. În 1944, bogatul program de pregătire de zbor al Forţelor aeriene ajunsese la intensitatea maximă. Dar în planurile pentru invadarea Europei accentul trebuia de-acum să fie pus pe trupele de uscat. Drept urmare, programele de pregătire ale Forţelor aeriene au fost reduse.

În primăvara acelui an, pentru generalul Arnold era de neconceput ca femeile piloţi, care erau bine pregătite, calificate, să nu fie folosite. La 22 martie 1944, el a declarat în faţa Comitetului pentru probleme militare că „trebuie folosită orice posibilitate să punem femei acolo unde putem înlocui bărbaţii. Decretul 4219 ne va ajuta să realizăm aceasta şi va contribui, de asemenea, la folosirea mai eficace a femeilor piloţi existente deja în serviciul nostru".

În şedinţa Comitetului pentru probleme militare, Arnold şi-a exprimat din nou preferinţa ca unele misiuni să fie executate de femeile piloţi membre a WASP, care aveau o înaltă calificare şi erau mai bine pregătite decât piloţii civili bărbaţi. Era dezgustat de cererea bărbaţilor de a li se aplica un tratament preferenţial, în dauna noilor nevoi ale ţării şi a necesităţii unei bune coordonări a tot ce se cerea ca forţe umane pentru proiectata invazie din Normandia. El şi-a exprimat îndoiala asupra integrităţii şi capacităţii unui bărbat care a deţinut un timp atât de îndelungat o funcţie „la adăpost", necombatantă, şi care a urmărit apoi evitarea unor misiuni mai periculoase.

Comitetul pentru probleme militare a dat dreptate generalului, prezentând un raport de două pagini care recomanda aprobarea decretului de împuternicire a WASP. Dar presiunile de culise ale bărbaţilor s-au intensificat, devenind chiar înverşunate.

Preşedintele Comitetului pentru funcţionarii civili, Robert J. Ramspeck, din Georgia, a iniţiat o investigaţie privind WASP pentru a se verifica, după cât se părea, modul în care au fost folosite fondurile publice într-un program despre care ştia atât de puţin. În cea mai mare parte a raportului investigaţiei lui Ramspeck se trăgea concluzia că WASP reprezenta „o pierdere de timp şi eforturi irosite".

Cea mai dăunătoare din toate însă era acuzaţia adusă de comitet că autoritatea Congresului a fost ocolită şi că acesta nu a autorizat niciodată programul WASP. Ministerul de război a răspuns că autoritatea sa pentru astfel de acţiuni se baza pe capitolul din bugetul militar pe 1943 care prevedea „salarii şi indemnizaţii ale funcţionarilor civili în funcţie de necesităţi".

Ramspeck nu era de acord că asemenea salarii erau necesare; 12 membri ai comitetului au fost de partea lui. Argumentele generalului Arnold în susţinerea WASP nu au reuşit să schimbe hotărârea ca programul de pregătire să fie întrerupt, deşi exista o opinie, e adevărat în minoritate, potrivit căreia Ministerul de război era acela care trebuia să decidă asupra ceea ce era necesar, şi nu Congresul.

Ministerul de război a dat din nou asigurări Congresului că problema privind pe piloţii bărbaţi va fi analizată cu toată atenţia, că cele două probleme vor fi examinate separat şi că membrele WASP nu vor fi sacrificate prin instigarea lor împotriva bărbaţilor.

La 15 zile după Overlord

Presa, până atunci sprijinitoare a femeilor piloţi, a devenit inamicul lor. Cu toate că ziarele *New York Times*, *New York Herald Tribune* şi *Boston Globe* erau în favoarea militarizării organizaţiei femeilor piloţi, redactori ai altor ziare din toată ţara sprijineau piloţii bărbaţi împotriva femeilor. Mass media, care apelase la femei să răspundă chemării guvernului de a lucra pentru război în afară căminului lor, sensibiliza acum opinia publică împotriva acelora care au răspuns acestei chemări.

Ziarele *Washington Post*, *Washington Star*, *Washington Daily News*, *Washington Times-Herald* şi revista *Time* au fost în fruntea opoziţiei faţă de continuarea programului WASP. Mai multe asemenea articole, complet lipsite de obiectivitate, s-au citit

și înregistrat în procese-le-verbale ale Congresului. Deputatul de Louisiana, James Morrison, a citat dintr-un articol al redactorului ziarului *Washington Daily News* „WASP seamănă cu o rachetă de un anumit fel". Deputatul de California, Compton I. White, a citat din revista *Time,* din 29 mai 1944: „Recrutarea elevelor, tinere stenografe, funcționare, cosmeticiene, casnice și muncitoare din fabrici, pentru a pilota avioane militare, ne apare pe cât de surprinzătoare pe atât de ineficace... prezentul program trebuie imediat și drastic redus..."

Un articol neobișnuit de răutăcios, intitulat *Acele persoane fermecătoare,* scris de Austine Cassini, a apărut la 14 iunie 1944, în ziarul *Washington Times-Herald:*

„În ultima săptămână, această femeie pilot tăcută (Jacqueline Cochran) și-a văzut mult dorita comisie tot mai aproape... Unul dintre generalii cei mai bine plasați, se pare, a privit-o drept în ochi și de atunci a făcut pasiune pentru faimoasa ei cauză. Ea este o atât de reușită combinație de păr scurt în bătaia vântului, ochi surîzători și piele bronzată, încât nimeni nu-l poate condamna. Se spune că el se bate pentru «afacerea» Cochran, ca un cavaler de altă dată sau ca un cavaler bătrân".

Asemenea insinuări n-au putut scăpa familiei lui Arnold. Opinia publică a fost influențată negativ; printre femeile piloți moralul scăzuse. O membră a WASP a demisionat, bazându-și acest act pe articolul de la rubrica lui Drew Pearson, apărut în *Washington Post* din 6 august 1944:

„Plină de atracție, domnișoara Cochran a reușit să-l convingă pe zâmbitorul comandant al Forțelor aeriene să se deplaseze în secret, de mai multe ori, pe dealul Capitoliului (unde se află Congresul —*n.r.*) pentru a discuta cu mai mulți deputați și senatori și a-i convinge să susțină în continuare pe favoritele ei, membrele organizației WASP. După ce Congresul a refuzat să permită intrarea în armată a femeilor, Arnold și Cochran au adoptat strategia ușii din spate... Membrele WASP și WAC pretindeau că au fost recrutate în scopul eliberării bărbaților pentru serviciul activ. Acum ele spun că membrele WASP nu fac decât «să înlocuiască pentru o perioadă pe bărbați»".

Departe de a fi înfățișate ca eroine membrele WASP erau considerate ca participante la un program frivol, care a risipit milioane de dolari din fondurile realizate din impozite.

Nu s-a pus deloc problema competenței, a performanțelor dovedite de ele. Dezbaterile din Congres pe marginea decretului 4219 au durat 42 ore, încheindu-se miercuri, 21 iunie 1944, la puțin timp după invazia Europei din ziua Z. Rezultatul votului a fost următorul: 188 pentru, 169 împotrivă și 73 abțineri de la vot. Cu 19 voturi, decretul pentru militarizarea WASP susținut de guvern, de Ministerul de război, de Comitetul pentru probleme militare al Camerei Reprezentanților și de comandantul Forțelor militare aeriene a fost respins.

Mesajul venit din partea sectorului legislativ al guvernului era clar: femeile nu trebuie să obțină poziții în domeniul militar, dacă există bărbați pentru ocuparea acestora. Curajoasa experiență a luat sfârșit, deoarece ea nu putea continua fără aprobarea și alocarea de fonduri de către Congres. WASP a devenit primul dintre serviciile de femei care a fost desființat, lupta pentru obținerea pentru femei a unor posibilități egale în aviația militară fiind pierdută. Acțiunea oficială împotriva WASP le-a afectat profund, le-a zdruncinat. Ele n-au renunțat însă să creadă că rezultatele obținute în activitatea lor erau deosebite.

La 23 iunie 1972, 315 foste femei-piloți aparținând WASP s-au întâlnit la vechea bază de pregătire de la Sweetwater, Texas, pentru a sărbători 30 ani de la înființarea organizației. Timpul le albise părul și le ridase tenul, altădată bronzat de soare. Dar nici una n-a luat seama la așa ceva, pentru că au retrăit momentele de odinioară, în aer liber și în vechiul hangar. După ce au asistat la o demonstrație aeronautică, după ce Jacqueline Cochran a dezvelit placa comemorativă și după un banchet cu discursuri, s-au strâns în jurul piscinei motelului lor, pentru a privi în vechiul album de fotografii și pentru a depăna amintiri.

La 20 septembrie 1977, un subcomitet pentru problemele veteranilor din Camera Reprezentanților a audiat mărturii privind decretul 3277, menit să acorde o recunoaștere a WASP și să considere serviciul lor în timpul celui de-al doilea război mondial ca a fi fost serviciu activ în forțele armate, în scopul de a fi încadrate în legile Administrației veteranilor.

În timpul audierilor, Margaret Heckler, membră a comitetului, l-a întrebat pe Bruce Arnold pentru ce și-a consacrat atâtea ore cauzei WASP. Colonelul Arnold a răspuns:

„Aceasta a fost o dorință a tatălui meu... pe care ar fi exprimat-o și aici dacă ar mai fi fost în viață și... nu fac decât să duc mai departe unele din acțiunile sale pe care nu a putut să le desăvârșească. Tatăl meu a acționat în baza principiului «termină un lucru acum și elaborează detaliile mai târziu»".

S-a realizat într-adevăr mai târziu, însă în ciuda unei opoziții puternice, eforturile au fost recompensate, deoarece Congresul a decis în cele din urmă să recunoască WASP, determinând Ministerul de război să considere că serviciul prestat de membrele WASP a fost serviciu militar activ *de facto.* ■

În românește de
Dan GHIBERNEA

ÎN VREMEA ÎMPĂRATULUI KANGXI

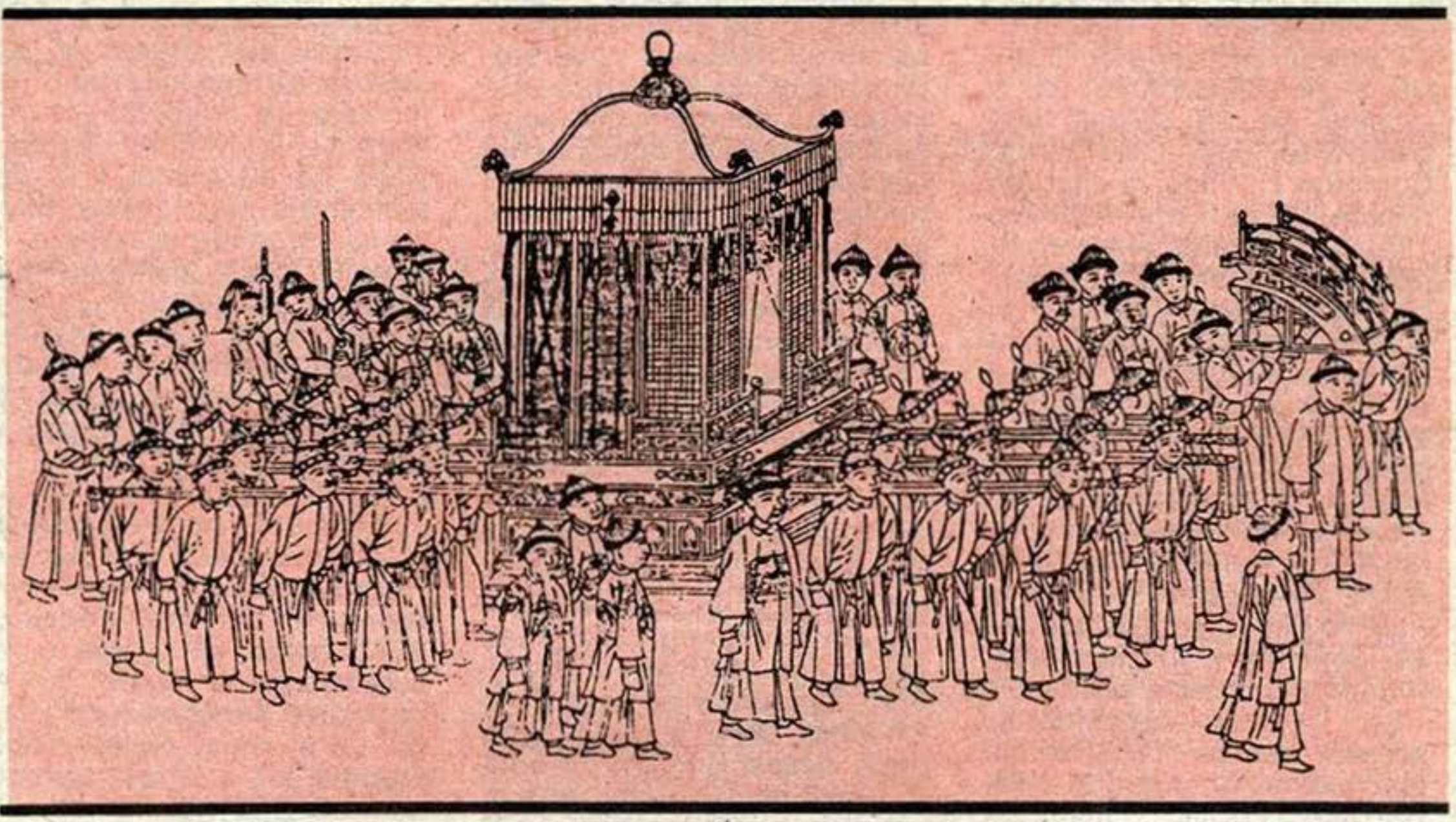

ANNA EVA BUDURA

Zorile încă nu se iviseră în ziua a noua a primei luni după calendarul lunar (anul 1661), când procesiunea imperială având în centrul ei un copil de 8 ani s-a îndreptat spre marea sală, unde se afla catafalcul împăratului Shunzhi. Deşi păşea cu greu peste pragurile înalte ale porţilor şi palatelor, Xuanye părea pătruns de importanţa momentului. Comportamentul său, felul cum executa mişcările cerute de ceremonial dovedeau maturitate precoce şi stăpânire de sine. Faţa lui cu trăsături delicate oglindea o implicare intensă în tot ce făcea. S-a prosternat şi s-a rugat în faţa sicriului celui care l-a dat viaţă, apoi a prezentat ofrande pământului şi cerului, strămoşilor şi ţării. După această procesiune, s-a îndreptat spre Taihedian (Sala Armoniei Supreme), pentru a fi uns cel de al doilea împărat al marii dinastii Qing. Dar înainte de a-i însoţi în continuare pe micul împărat la fastuoasa ceremonie de investitură, să-l părăsim, o scurtă vreme, pentru a face o incursiune în istoria dinastiei Qing.

Prin foc şi sabie, intrigă şi diplomaţie

Ea fusese întemeiată de neamul jurchenilor, descendenţi ai triburilor tunguse. În anul 1115, Aguda unise triburile jurchene şi întemeiase dinastia Jin. O parte dintre aceste triburi se aşezaseră în câmpia din nord-estul Chinei, iar altele în China de nord. În anul 1234, dinastia Jin fusese nimicită de armata aliată a mongolilor şi a dinastiei Song de sud. Supravieţuitorii acestei campanii se refugiaseră în regiunea râului Dragonului Negru (Heilong Jiang), reluându-şi vechile obiceiuri de popor nomad. În timpul dinastiei Ming (1368-1644), între anii 1436 şi 1450, s-a consemnat migraţiunea lor masivă spre sud, în zona Munţilor Changbai, Jianzhou şi Haixi. Pentru a-i ţine sub control, dinastia Ming a înfiinţat aici câteva zone militare.

În anul 1583 un vizionar al jurchenilor, pe nume Aisin Gioro Nurhaci, a „arborat steagul nesupunerii" şi, după 30 de ani de lupte, a reuşit să unească — prin foc şi sabie, intrigă şi diplomaţie — toate triburile jurchene într-o singură armată puternică. Aisin Gioro Nurhaci a ştiut să facă uz de cunoştinţele sale dobândite ca funcţionar al dinastiei Ming, de bogăţiile naturale ale zonei — blănuri, perle, rădăcina vieţii (Renshen) etc. — şi de privilegiile câştigate ca aliat al armatei dinastiei Ming, în lupta împotriva invaziei japoneze. Nurhaci a organizat populaţia în unităţi administrativ-militare, numite cele opt steaguri

(baqi). Fiecare steag purta culoarea sa distinctă şi, pe măsura ralierii unor unităţi mongole şi încorporării unor contingente han[1] (chineze), numărul lor s-a dublat.

Sistemul celor opt steaguri s-a dovedit foarte eficient, atât în timpul marilor campanii militare de cucerire a Chinei, cât şi după întemeierea noii dinastii, în procesul de consolidare a puterii manciuriene şi de realizare a unităţii Chinei, în cadrul noilor sale graniţe.

În anul 1616, Nurhaci s-a declarat han al jurchenilor şi a proclamat întemeierea statului Da Jin (Marele Jin), cunoscut în istoria Chinei sub numele de Hou Jin (Jin ulterior), urmaşul dinastiei Jin, cea întemeiată de Aguda. În anul 1618, el a declarat deschis ostilitate dinastiei Ming şi, sub stindardul pe care erau scrise „Cele şapte mari vrăjmăşii", şi-a condus neamul pentru cucerirea Chinei la sud de Zidul Mare. În anul 1621, a ocupat oraşele Shenyang, Liaoyang şi alte 70 de oraşe din peninsula Liaodong. În anul 1625, a stabilit capitala la Shenyang, pe care l-a rebotezat Mukden (în limba jurchenă, înseamnă „locul unde se usucă plasele"). A murit în anul următor, după ce fusese înfrânt în bătălia de la Liaoyuan.

Lui Nurhaci i-a succedat cel de al optulea fiu al său, Abahai, despre care cronicile consemnează că a fost un tânăr înzestrat de la natură, frumos, inteligent, puternic, agil în luptă şi cu charismă de mare conducător. În anul 1636, s-a declarat împăratul noii dinastii numită Da Qing (Marea dinastie a limpezimii) şi a schimbat numele jurchenilor în manciurieni. A condus cinci campanii succesive, dincolo de trecătorile Zidului Mare, a ocupat întreaga Manciurie, a atacat Coreea şi Mongolia. A dispărut subit, în împrejurări până azi neelucidate, în al 17-lea an de domnie, în 1644, după ce practic pregătise ultimul asalt asupra capitalei Chinei imperiale. Soarta nedreaptă a făcut ca nu el să fie cel care urca pe tronul mult râvnit, pentru care cursese atâta sânge al neamului şi strămoşilor săi, ci cel de al nouălea fiu al său, Fulin, în vârstă doar de 6 ani. El va fi instalat pe tronul Chinei cu ajutorul unchiului său, Dorgon, stabilindu-i-se numele de domnie Shunzhi (Domnie lină, fără tulburări).

Contrar deziderатului căruia i-a dat expresie acest nume ales, cei 19 ani de domnie ai primului împărat al dinastiei Qing, înscăunat la Beijing, au fost marcaţi de bătălii sângeroase pentru lichidarea dinastiei Ming şi pentru impunerea prin foc şi sabie a dominaţiei manciuriene. Au fost ani de luptă pentru consolidarea puterii imperiale şi întărirea administraţiei centrale.

Când Fulin, împăratul Shunzhi, s-a stins bolnav de vărsat, în anul 1661, şi-a reproşat că „nu a reuşit să ducă până la capăt opera strămoşilor săi". Acest deziderat va fi împlinit de cel de al treilea fiu al său, Xuanye, căruia i s-a ales numele de domnie Kangxi (Stabilitate, pace; în limba manciuriană: Elhe Taifin). De-a lungul celor 61 de ani cât va sta pe tronul dragonului — cea mai lungă domnie consemnată în cronicile chineze —, Xuanye se va dovedi un mare om politic, un suveran deschis înnoirilor, un administrator abil al vieţii economice şi culturale a noului stat, un diplomat şi strateg capabil, care a realizat marea unificare a Chinei.

În p. 80: *cortegiu imperial din vremea domniei lui Kangxi*

Bunica cea generoasă şi înţeleaptă – împărăteasa Xiaozhuang

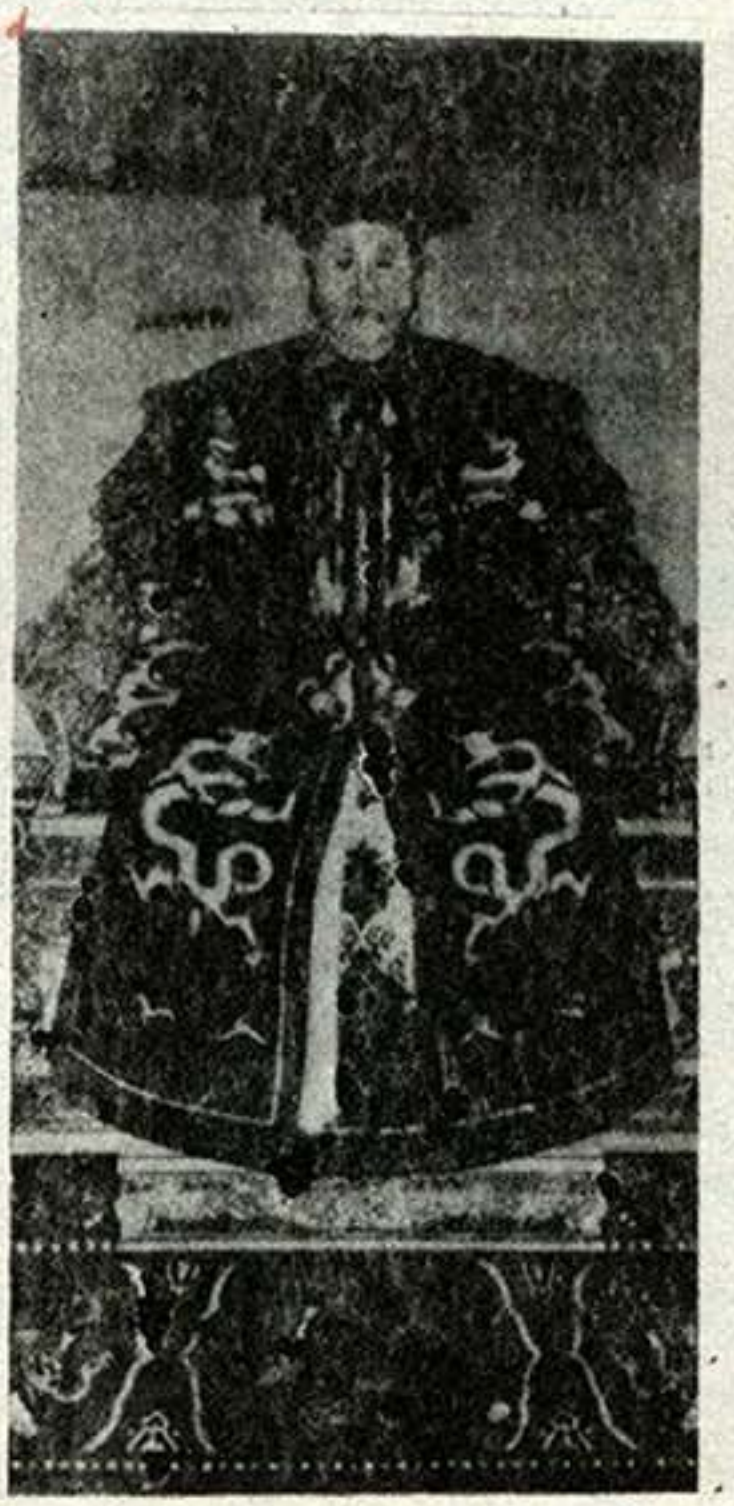

„Aş dori ca poporul să trăiască mulţumit"

Dar să revenim în Sala Armoniei Supreme, la ceremonia de instalare pe tron a împăratului Kangxi, în vârstă de numai 8 ani. În sunetele discrete ale gongurilor, el a urcat încet-încet treptele ce duceau spre tronul majestuos şi s-a aşezat. Silueta lui mică, înveşmântată în galbenul imperial, se pierdea între pernele de aceeaşi culoare. Luând poziţia cerută de protocolul impus de ceremonia de înscăunare, se uita cu ochi vioi şi inteligenţi la înalţii demnitari, civili şi militari, care se prosternau în faţa lui, recunoscându-l drept suveranul lor. Patru dintre ei fuseseră numiţi de înţeleptul lui tată „ajutoare în cârmuirea ţării", şi nu regenţi, pentru a evita tutelajul lor excesiv şi inhibarea evoluţiei sale normale ca domnitor. Îi privea şi se întreba cum se vor comporta ei în anii următori până ce el va deveni suveran, în adevăratul sens al cuvântului.

Toţi erau demnitari cu greutatea „părinţilor fondatori ai

[1] Naţiunea chineză, conform documentelor oficiale, este formată din 56 de naţiuni, cea mai numeroasă fiind naţiunea *han*, care reprezenta 92 la sută din totalul populaţiei ţării. Ea este urmată de naţiunile zhuang, hui, uigur, yi, miao, manciuriană, tibetană, mongolă etc. Kangxi se putea mândri pe drept cuvânt că reprezenta imperiul chinez multinaţional, având bunica mongolă, mama han şi tatăl manciurian.

dinastiei": Soni, Sukahasa, Gebilong și Oboi. În sinea lui simțea o anumită tensiune ciudată când se uita la ei patru, tensiune ce se amplifica la vederea lui Oboi. Pentru a scăpa de această senzație și-a adus în memorie figura blândă a venerabilei sale bunici, împărăteasa Xiaozhuang, care cu dragoste și înțelepciune îi îndrumase pașii din fragedă pruncie. Odată, în fața acestor dregători, ea îl întrebase: „Care este dorința ta cea mai fierbinte?" La care el răspunsese: „Aș dori ca pacea să domnească în țară, ca poporul să trăiască mulțumit și să avem parte cu toții de liniște și fericire". Acum, la înălțimea tronului, acest răspuns avea reverberații ample în sufletul său.

Este greu de stabilit azi, după mai bine de trei secole, cât din cele spuse de el atunci erau gândurile lui proprii și în ce măsură ele reflectau cele inculcate de tutorii lui, de-a lungul anilor, de când începuse educația sa, pentru a deveni un bun suveran. Un lucru este însă cert: în timpul lungii sale domnii, de șase decenii, acel răspuns îi va fi deviză de guvernare și scopul vieții sale ca suveran al Imperiului chinez.

Xuanye s-a născut în anul 1654. Mama lui provenea din familia Tong din provincia Liaodong, familie han *(chinez)*, ce se alăturase armatelor manciuriene și fusese încorporată în unul dintre „steaguri". Cronicile îl descriu ca pe un copil inteligent, înzestrat cu mult bun simț, dornic de învățătură, serios, care „nu se cățăra pe ziduri", „nu făcea șotii" ca pe un adolescent care „nu era atras de cărțile nepermise", de „băutură și mâncăruri sofisticate", căruia în schimb îi plăceau exercițiile în aer liber, fiind un bun călăreț și un bun arcaș. De mic, reușise să-și impună o disciplină interioară, un comportament și o ținută perfectă, cerută de protocolul curții imperiale, care solicitau nu numai o rezistență fizică, ci și una intelectuală.

Cele deprinse în copilărie și în tinerețe i-au determinat caracterul și comportamentul întregii vieți. Cronicile și amintirea celor care l-au cunoscut ni-l prezintă ca pe un om auster, ce nu permitea risipa și fastul, sever și exigent cu el însuși, cu un înalt spirit de răspundere, ce tindea spre perfecțiune în tot ce făcea, receptiv la părerile altora, mereu iscoditor, bucuros de orice informație nouă, un mare iubitor al cărților, caligrafiei și călătoriilor.

Misionarul francez Père Bouvet (numele chinezesc Bai Jin)[1] Bai descrie astfel pe împăratul Kangxi, la vârsta de 44 ani: „Nu-i lipsește nici una dintre calitățile morale și darurile naturii care să-l facă apt de poziția sa imperială. Are prestanță, este impunător și are o ținută ieșită din comun. Înfățișarea îi este regulată, ochii-i sunt impresionant de vii, nasul ușor acvilin și proeminent. Frumusețea trăsăturilor feței sale nu sunt deloc afectate de urmele lăsate de vărsat[2].

Așa a rămas împăratul Kangxi în amintirea contemporanilor săi. Acesta este portretul fizic și spiritual transmis posterității. Dacă cronicile oficiale pot fi suspectate de exagerări inerente ale faptelor sale, contribuția sa la istoria Chinei constituie elementele hotărâtoare ce-i determină locul în galeria marilor personalități istorice ale Chinei.

Cine n-are bunică...

Kangxi și-a început domnia în condiții foarte grele: importante forțe militare credincioase dinastiei Ming opuneau încă o rezistență disperată; intelectualitatea han (chineză), șocată de atrocitățile comise în procesul înscăunării noii dinastii, nu-și ascundea ostilitatea, atitudine ce tindea să paralizeze activitatea administrației locale; marile campanii militare provocaseră enorme distrugeri; producția agricolă — sursa principală de venituri a puterii centrale — era serios afectată; în rândul nobilimii manciuriene, al comandanților „steagurilor" mocnea o rivalitate acerbă, fiecare căutând să profite de lipsa de experiență și de tinerețea noului suveran.

În aceste condiții, este greu de imaginat că un copil de opt ani, chiar deosebit de înzestrat, ar fi putut ține frâiele domniei, fără asistența unei persoane mature. Xuanye, care și-a pierdut tatăl la 8 ani și mama la 10, a avut norocul de a avea alături pe înțeleapta sa bunică, împărăteasa Xiaozhuang, un om politic de mare valoare, lipsit însă de veleitatea de afirmare personală. Ea a refuzat să participe direct la rezolvarea treburilor de stat și să domnească „în spatele perdelelor", lăsându-l pe tânărul împărat să se maturizeze în focul luptelor directe cu marii dregători și cu cei chemați „a-l ajuta în cârmuirea țării".

A știut când și cât să intervină în judecarea problemelor ce așteptau decizia imperială, a știut cum să-l învețe pe nepotul ei să devină un mare împărat. Noblețea sufletească, generozitatea și modul ei de gândire au avut un efect benefic asupra împăratului Kangxi. Bunica i-a servit lui Kangxi drept model în întreaga lui viață. Împărăteasa Xiaozhuang a rămas în amintirea posterității ca o figură luminoasă, care a înnobilat galeria personalităților feminine ale istoriei Chinei.

Pentru a dovedi calitățile de excepție ale tânărului Xuanye, istoricii invocă mereu drept exemplu modul cum a conceput el și a dus până la capăt planul de a se afirma în fața celor patru mari dregători: Soni, Sukahasa, Gebi-

---

[1] Père Bouvet (1656-1730), părinte iezuit, trimisul regelui Ludovic XIV al Franței în China, traducător al părții chineze la tratativele de la Nercinsk între Rusia și China (1689). A fost, de asemenea, solul lui Kangxi la curtea Regelui Soare, matematician și cartograf.

[2] Un element determinant în hotărârea împăratului Shunzhi, care se stingea de vărsat, de a-l alege pe Kangxi drept moștenitor al tronului — afirmă cronicile — a fost și faptul că supraviețuise acestei boli, imunizându-se.

long și Oboi. Dintre ei toți, Oboi era cel mai agresiv. Îl sfida în mod provocator, fără nici o reținere, pe tânărul domnitor. A mers până acolo cu insolența, încât punea el însuși decizii „cu tușul roșu"[1] și folosea sigiliul imperial pe documentele întocmite de el, nu rareori împotriva voinței lui Kangxi. În acest mod, a reușit să îndepărteze prin învinuiri false dregători credincioși împăratului, inclusiv pe Sukahasa și pe toți descendenții acestuia. Soni, cel mai în vârstă dintre cei patru și cel care servise deja trei împărați, își dădea seama de planurile lui Oboi de a uzurpa tronul, dar, apăsat de ani și de boală, era conștient că pe față nu va reuși să-l înfrunte. Pentru a veni în sprijinul suveranului său, l-a sfătuit să preia, la vârsta de 14 ani, domnia și să se dispenseze în acest fel de cei chemați „să-l ajute în cârmuirea țării". Ceea ce el a și făcut în anul 1667. Au urmat doi ani de luptă acerbă între Kangxi și Oboi, ascunsă însă în spatele unor vorbe politicoase și zâmbete meșteșugite. După moartea lui Soni și asasinarea lui Sukahasa, Oboi, având-l alături pe verosul Gebilong și un grup de indivizi nemulțumiți de măsurile adoptate pentru reglementarea marilor latifundii, a trecut fățiș la acțiune, încercând chiar să-l asasineze pe Kangxi. Iar el îi făcea aparent jocul, prefăcându-se un tânăr neștiutor al intrigilor, preocupat exclusiv de luptele tradiționale „bugu"[2]. Oboi se simțea atât de sigur în șa, încât nu și-a dat seama când și cum acoliții lui au fost trimiși unul după altul în provincii îndepărtate, cu „însărcinări importante". Într-o bună zi, când se aștepta mai puțin, a intrat în campamentul unde tinerii — aparent doar buni de joacă — se distrau practicând „bugu". Zâmbetul sfidător i-a pierit însă repede de pe față, când la un ordin al împăratului a fost prins într-o plasă și imobilizat.

În ciuda tuturor aparențelor, în palat cei inițiați, inclusiv împărăteasa Xiaozhuang, au trăit momente de mare tensiune. Ei știau că în acele clipe se petrec evenimente cruciale, de care depindea soarta imperiului și viața lor. Când tânărul împărat a apărut în fața bunicii, îmbujorat de emoția succesului, împărăteasa Xiaozhuang a constatat cu satisfacție: „Xuanye, ai primit botezul focului. Ești un bărbat adevărat".

Oboi a fost acuzat de comiterea a 30 de crime împotriva imperiului și a suveranului ș condamnat la pedeapsa capitală. La sfatul împărătesei Xiaozhuang însă, s-au luat în considerare meritele sale, ca unul dintre dregătorii fondatori ai dinastiei, și viața i-a fost cruțată, el rămânând prizonier până la sfârșitul zilelor. Acoliții lui au fost însă decapitați, averile lor confiscate și familiile lor trimise în sclavie.

După această victorie, care a pus capăt luptelor din rândul nobilimii manciuriene și l-a confirmat drept suveran indiscutabil al dinastiei Qing, împăratul Kangxi și-a concentrat atenția asupra lichidării fărâmițării feudale a țării, asupra desăvârșirii unificării imperiului. Modul cum a reușit să ducă la bun sfârșit această acțiune crucială pentru soarta imperiului va constitui un alt exemplu invocat de istorici, pentru a dovedi calitățile de excepție ale lui Kangxi. ■

[1] Un drept exclusiv al împăraților.

[2] Un fel de trântă.

(Va urma)

CONCURSUL TÂNĂRULUI EUROPEAN

O săptămână la Bruxelles

Șansa dumneavoastră, dragi cititori, de a petrece o săptămână la Bruxelles cu un program încântător se poate realiza în curând. Până pe 15 octombrie mai puteți trimite propuneri de sărbătorire a „Zilei Schuman" în România. Ne referim, desigur, după cum am anunțat încă din numărul pe aprilie (4) al revistei noastre, la Concursul Tânărului European, al cărui regulament l-am prezentat în nr. 6/1994.

Bineînțeles, juriul va acorda și alte substanțiale premii participanților cu propuneri meritorii.

Pe scurt, pot participa la acest concurs, organizat de delegația Comunității Europene la București, în colaborare cu revista Magazin istoric, tineri în vârstă de până la 35 de ani, care au idei ingenioase și aplicabile despre cum s-ar putea aniversa în România ziua de 9 mai 1995. Scrisorile conținând aceste proiecte se vor trimite pe adresa delegației Comunității Europene în România, Intrarea Armașului 14, sector 1, București, cu mențiunea Pentru Concursul Tânărului European, unde au sosit deja multe asemenea plicuri.

Vă urăm succes și nu uitați! Pe 15 noiembrie veți afla cine dintre voi a fost cel mai inspirat. Atât de inspirat încât să vadă (sau revadă) gratuit Bruxellesul.

Din Beijing Anna Eva Budura transmite:

CELE 113 MUMII BLONDE DIN CHINA

În mai 1994 s-a anunţat în presă o descoperire arheologică epocală, pe care o transmit revistei *Magazin istoric*. Iată povestea ei.

În 1978, în colţul de nord-est al provinciei chineze Xinjiang, între lanţul Tianshan şi deşertul Taklamakan, arheologul chinez Wang Binghua începea să cerceteze posibile aşezări umane preistorice. Atunci, iniţiativa profesorului a părut fantezistă, dar el nu s-a dat bătut. Avea credinţa că în acea zonă muntoasă fuseseră pe vremuri oaze alimentate de cursuri de ape, formate din zăpezile topite ale munţilor.

Colindând vadurile secate ale unor râuri, în căutarea unor urme — oricât de firave — ale existenţei omului, el a cerut sprijin şi sfat bătrânilor din localităţile străbătute. Astfel, încetul cu încetul, paşii l-au dus către Muntele Roşu. Acolo, după aproape 10 ani de căutări, profesorul Wang a văzut, într-o costişă de deal, că presupunerile sale nu fuseseră nejustificate. La nici doi metri adâncime arheologul a găsit o rogojină pe care zăceau corpurile mumificate ale unei populaţii nemaiîntâlnite până atunci în această parte a Chinei. Erau 113 mumii stând întinse sau ghemuite, în poziţia fătului, purtând costume din ţesături decorate delicat, încălţări din piele, pălării ţuguiate „ca de vrăjitoare". Corpurile se mumificaseră natural, prin deshidratare rapidă, la temperatura de 38 grade. De aceea, trăsăturile feţei se păstraseră intacte, iar culoarea pielii, a părului şi a îmbrăcămintei avea strălucirea originală.

O cercetare fie şi sumară a impus concluzia că în faţa profesorului Wang şi a echipei sale de arheologi zăceau oameni albi, cu păr blond, nas proeminent, buze subţiri şi ochi în orbite adâncite. Datarea le-a estimat vârsta la 3 000-4 000 de ani. Profesorul Wang avea deci dovada palpabilă a migraţiunii unei populaţii de la vest către est, migraţie ce a fost posibilă în mileniile IV şi III î.e.n. A urmat o perioadă de intense cercetări, rezultatele şi concluziile lor neaducându-se la cunoştinţa marelui public.

În anul 1987, profesorul american Victor Mair, de la Universitatea Pennsylvania, — anunţă ziarul *Sunday Morning Post Magazin* - a văzut pentru prima oară expuse mumiile în muzeul Urmuqi şi a fost uluit. „Până azi simt frisoane pe spate când îmi aduc aminte prima mea întâlnire cu acele corpuri, povesteşte el. Chinezii îmi spuneau că au vreo 3 000 de ani, iar ele arătau de parcă ar fi fost înmormântate ieri". În 1993, împreună cu un grup de geneticieni italieni, ce a lucrat la datarea Omului gheţurilor, profesorul Mair, folosind o aparatură sofisticată, a confirmat vârsta pe care o opinau cercetătorii chinezi: mumiile aveau peste 3 000 de ani, marea majoritate. Cea mai în vârstă — 4 000 de ani, cea mai tânără — 2 300.

Populaţia căreia îi aparţineau ele îşi păstrează însă misterul. Profesorul Mair consideră că ar fi vorba despre o colectivitate paşnică — şi prea puţin stratificată din punct de vedere social —, care ar fi trăit vreme de 1 700 ani în acea parte a Chinei. Acest neam face parte din cel al caucazienilor şi el ar fi „introdus roata şi bronzul acolo". „Unele textile purtate de mumii seamănă cu ţesăturile europene din aceeaşi perioadă", a precizat profesorul american. Iar roţile găsite în necropolă sunt similare cu cele din stepele ruseşti şi ucrainene, datând din anul 2 000 î.e.n.

În prezent, se fac studii comparate între eşantioanele genetice prelevate de la aceste mumii şi cele ale Omului gheţurilor, pentru a se putea stabili din ce regiune a Europei provine populaţia ce s-a aşezat în zona din nord-vestul Chinei. Profesorul Mair presupune că ea ar fi de origine scandinavă sau germanică sau, în orice caz, ar fi vorba despre o populaţie care astăzi vorbeşte tokariana, ramură estică a limbilor indoeuropene. Există deci — afirmă el — dovada culturală, etnică şi lingvistică a legăturilor dintre aceste popoare şi cele din nordul Europei, iar rezultatul unei cercetări multidisciplinare va avea implicaţii profunde în explicarea civilizaţiei chineze. „Fără a pune la îndoială incredibila inventivitate a chinezilor antici, este evident că ei nu au fost izolaţi de restul lumii şi că influenţa nu era doar unisens, doar din China spre vest", opinează profesorul Mair.

La Institutul de Arheologie din cadrul Academiei de Ştiinţe Sociale a Chinei, unde am stabilit legătura cu oameni de ştiinţă chinezi, mi s-au promis — cu multă solicitudine — noi informaţii despre acest contact est-vest şi despre migraţiunea popoarelor antice, informaţii pe care sper să le pot oferi curând cititorilor revistei *Magazin istoric*.

Minunata maşinărie a lui Ottmar Mergenthaler

JOSEPH GUSTAITIS

Johann Gutenberg — creditat ca inventator al tiparului — şi-a dat seama că unele litere apar foarte des în aceleaşi combinaţii (precum chi, che, ghi, ghe, oi, au etc.) şi a realizat matriţe speciale pentru ele, în loc să le culeagă bucată cu bucată.[1] În următorii 400 ani tipografii au căutat soluţii care să le permită să tipărească mai repede. Culegerea unei pagini, literă cu literă, era şi este o operaţie extrem de dificilă şi care greu se putea împăca cu viteza mare cerută pentru imprimarea cotidiană a unui ziar.

Patronii ziarelor — apărute ca urmare a naşterii unei clase de mijloc, a sporirii numărului celor care ştiau să citească şi a nevoii de a avea ştiri proaspete din cele mai îndepărtate colţuri ale lumii — erau interesaţi să găsească o soluţie care să le permită să facă faţă cererii şi, totodată, să ţină preţurile la nivelul posibilităţilor unui cititor mediu. Încă înainte de 1800 s-au pus la punct metode de a produce hârtie mai ieftină şi în cantităţi sporite. Tiparniţele acţionate de forţa aburului au început să se învârtă înainte de bătălia de la Waterloo, din 1815. Dar procesul de culegere se încăpăţâna să reziste oricărei tentative de accelerare. Foarte mulţi oameni căutau soluţia unei maşini automate, dar dificultăţile tehnice se dovedeau de netrecut. Un inventator ungur a pus chiar pe picioare o fabrică ce trebuia să obţină maşina de cules, a dat faliment şi şi-a sfârşit viaţa dând lecţii de pian. Un altul, danez, a primit şi o medalie de aur la un târg din Paris, dar în final a trebuit să o amaneteze. Mark Twain a investit 300 000 dolari în remarcabila maşinărie Paige, despre care se spunea că făcea absolut orice, doar că nu mergea şi nu vorbea.

Tradiţia pretinde chiar că unul dintre cei care examinau miile de patente depuse la Oficiul de brevete al S.U.A. şi-a pierdut minţile, încercând să înţeleagă cum era concepută fiecare maşinărie în parte.

Dificultatea consta în faptul că o asemenea maşinărie avea de făcut prea multe: trebuia să asambleze, în mod automat, literele din fiecare rând, apoi rândurile în pagină, să reintroducă literele în casetele lor, după utilizare, să facă aliniatele şi spaţiile albe. Şi toate acestea mai repede şi mai ieftin ca un tipograf cu experienţă. Un Pianograf a fost instalat la Paris, în 1840, dar pentru că era nevoie de 7 oameni pentru a-l acţiona, s-a dovedit prea scump.

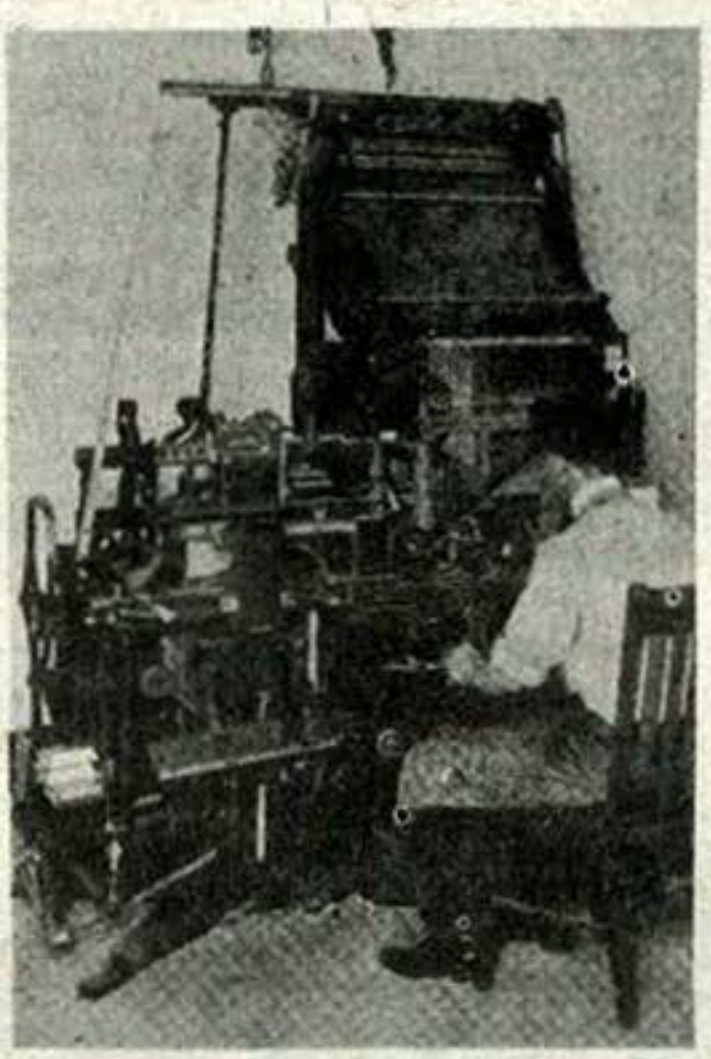

La 11 mai 1854, în sătucul german Hachtel, s-a născut Ottmar Mergenthaler. Era al treilea copil al învăţătorului din sat. Se spune că în copilărie s-a urcat în turnul bisericii şi a reparat ceasul abandonat ca fiind de nerecuperat. În 1872 a emigrat în America, pentru a evita să fie înrolat în armată. Din 1877 a început să se concentreze asupra proiectului creării unei maşini de cules. Plin de stăruinţă, nu s-a lăsat descurajat de eşecuri. În 1884 ideea de bază a linotipului se conturase. Maşinăria ca atare este mult prea complicată pentru a putea fi descrisă aici. Noţiunea de bază era însă cea a turnării unui segment care să corespundă unui rând de text, dintr-un număr de matriţe individuale ce reprezentau literele incizate sau scoase în relief. Matriţele puteau fi apoi refolosite. Tipograful apasă pe cheile literelor respective, eliberate din magaziile lor, care sunt puse în linie, cu spaţiile necesare între ele şi pe formatul dorit, cu ajutorul unor bare. Metal topit este introdus şi matriţele imprimă rândul dorit, revenind apoi, cum am mai spus, în magaziile respective pentru o nouă utilizare. Rândurile obţinute, după imprimarea ziarului, sunt retopite şi refolosite.

Mergenthaler şi-a pus la punct maşinăria în 1885, iar din 3 iulie 1886, *New York Tribune* a început să o folosească. Ulterior, el i-a adus multiple îmbunătăţiri. Creaţia sa — numită de Edison cea de a opta minune a lumii — i-a adus o avere confortabilă. De care nu s-a bucurat însă prea multă vreme, alături de soţie şi cei patru copii, pentru că, obosit de munca istovitoare, s-a îmbolnăvit de tuberculoză. A murit la Baltimore, la 28 octombrie 1899, la numai 45 ani.

Maşinăria lui a revoluţionat însă arta tiparului. Lucru de înţeles, dacă ne gândim că un tipograf priceput putea culege aproximativ 2 000 semne pe oră, în vreme ce un linotipist ajungea la 6 000.

Astăzi, linotipul a fost depăşit de fotoculegere şi tehnologiile electronice. Locul lui este din ce în ce mai des doar în muzeele de istoria ştiinţei şi tehnologiei. Contribuţia sa la răspândirea cunoştinţelor în rândul cititorilor, la istoria tiparului, este însă comparabilă cu cea a revoluţiei electronice de azi. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

[1] Reproducem acest text din revista *American History Illustrated.*

OCTOMBRIE 1944

ÎN BUCUREȘTI

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Ministerul de război interzice ofițerilor de rezervă de a purta uniforma militară, dacă nu sunt concentrați sau mobilizați. Aceasta deoarece s-a constatat că unii ofițeri rezerviști, purtând ilegal uniforma militară, cutreieră zona etapelor și de operațiuni, făcând diverse afaceri comerciale, care nu cadrează cu uniforma de ofițer; se introduc mai ușor prin ministere și instituții publice cu diferite cereri și intervențiuni; tratează cu trupele aliate anumite furnituri, dându-se drept organe autorizate, fără nici un fel de aprobare superioară.

● Președinția Consiliului de Miniștri, „având în vedere situația actuală a țării și nevoile ce decurg din menținerea războiului, socotește că întreținerea răniților și a bolnavilor trebuie să preocupe în primul rând", astfel că „a hotărât ca învățământul să continue numai în acele școli unde aceste necesități ale războiului nu impun adăpostiri de spitale".

● Referindu-se la prezența unor reprezentanți ai Madoszului (Uniunea oamenilor muncii maghiari din România) în tribuna de pe stadionul ANEF, cu prilejul unei adunări populare din ziua de duminică 8 octombrie, Corneliu Coposu scrie în Dreptatea: „Oare n-ar fi putut lipsi ungurii din mijlocul unei manifestații a muncitorilor români? Ei, nu, atâta îndrăz-

Lună de lună, când parcurgem în această cronică presa[1] de după 23 august 1944, ne întâlnim cu evenimente, personalități, fapte, sau personaje despre care, îndeobște, s-a mai scris. Însă s-a scris, timp de aproape cinci decenii, dintr-o perspectivă unilaterală: doar aceea a celor care acaparând treptat-treptat puterea în țară, s-au autoinvestit unici posesori ai adevărului. S-a scris astfel părtinitor, supralicitându-se, pe de o parte, aura „pozitivă" a celor de stânga — comuniștii și cei intrați în sfera lor de subordonare —, exagerându-se, pe de altă parte, acțiunea „negativă" a celor aflați în opoziție.

De aceea, nu vom stărui asupra momentelor de istorie politică din aceste luni pe care le străbate cronica noastră. Nici cercetarea istorică încă nu a abordat, în toată complexitatea ei, perioada de după 23 august 1944. Sunt încă documente de cercetat, arhive de desferecat, mărturii de ascultat. Și, mai este încă drum lung de străbătut până la acel atât de necesar *Sine ira et studio* al sintezei.

Să reținem noi titluri din acest octombrie din urmă cu cinci decenii: *Fapta* (director Mircea Damian, ieșită la 1 octombrie), *Era nouă* (N.N. Petrașcu și Alexe Vișan, 3 octombrie), *Democrația* (Anton Dumitriu, 8 octombrie), *Gândul nostru* (Florin Popazu, 15 octombrie), *Victoria* (N.D. Cocea, 20 octombrie). Am mai întâlnit semnalate alte publicații, pe care încă nu le-am consultat cum ar fi: *Luptătorul* (organ al Comitetului județean Ilfov al P.C.R.), *Ofensiva, Bis, Grai nou, Gazeta, Academia, Mondial Press, Cortina, Jocul nostru, The Bucharest Herald* etc. Vom face cunoștință cu ele în numerele viitoare.

Revenind la cele întâlnite în presa lunii octombrie 1944, să reținem constantul interes pe care ziarele îl acordă celor petrecute la 23 august 1944. Iată, astfel, momentul arestării mareșalului Antonescu relatat de generalul A. Aldea, ministrul de interne, într-un interviu reprodus de *Viitorul* (organul P.N.L.) din 14 octombrie: „Mareșalul Antonescu a expus M.S. regelui, în audiența pe care a avut-o [în după-amiaza zilei de 23 august] hotărârea de a încheia armistițiul, adăugând că despre acest lucru i-a vorbit și ministrului Clodius. Pregătirea politică era inexistentă, iar comunicarea făcută unui ministru german, aflat pe teritoriul

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat această datare de epocă.

Primul ministru — generalul C. Sănătescu

La vremuri noi, filme noi pe ecranele Capitalei

nostru, ducea sigur la o ocupaţie totală a ţării, cu pericolul de a fi fost ridicat şi transportat din ţară M.S. regele şi toţi oamenii politici care sprijineau acţiunea suveranului.

În timpul convorbirii cu mareşalul Antonescu, la care participa şi generalul Sănătescu, M.S. regele a întrerupt pentru câteva momente audienţa, pentru a ne comunica nouă, celor rămaşi în camera alăturată, hotărârea mareşalului. Din scurta consfătuire am ajuns la concIzuia că, fără a mai aştepta data de 26 august şi cu riscul propriei noastre vieţi, trebuie să arestăm imediat pe mareşalul Antonescu. Cuvântul M.S. regele a fost hotărâtor şi de el a depins salvarea ţării. Meritul acestei acţiuni aparţine în întregime suveranului".

Dar ce-a mai însemnat 23 august? „Încep să cred că armistiţiul de la 23 august a fost o mare nenorocire pentru noi", scrie G.C. Nicolescu în *Desrobirea*, ziarul Partidului Socialist-Ţărănesc, la 27/28 octombrie.

„După o oarecare aşteptare, ce se poate vedea acum? — continuă autorul. Nimic nu s-a produs înviorător, nici o nădejde n-a fost împlinită, toate merg mai rău ca înainte. De la scularea de dimineaţă încep tristele constatări, când omul îşi face socoteala zilei şi vede că mai n-are ce mânca. Nu se găsesc de nici unele, nici untură, nici mezeluri, nici ouă, abia o jumătate de kilogram carne proastă pe săptămână".

Se recomandă „oamenilor noştri de stat" ca „între două consfătuiri politice în care rămân de granit pe punctul lor teoretic de vedere" să coboare puţin în realitate, să vadă strigătoarea situaţie în care ne aflăm în momentul actual şi să se întrebe: unde mergem?"

Guvernul instalat la 23 august — scrie N.D. Cocea în *Victoria* din 27 octombrie — n-a dat „nici măcar iluzia că, trecând peste toate lipsurile şi învingând toate relele prezentului, vom putea spera într-un viitor mai bun urzit de el".

O chestiune la ordinea zilei, cu totul nouă, decurgând din noua situaţie a ţării: epuraţia. Astfel spus, îndepărtarea din instituţiile publice, din viaţa culturală, ştiinţifică, artistică, din biserică, administraţie, armată etc. a tuturor celor care au colaborat cu fostul regim. Operaţiune deloc uşoară mai ales că, după cum notează *Dreptatea*, organul P.N.Ţ., din 15 octombrie, „nu avem discernământul să ne alegem epuratorii. Indivizi certaţi cu democraţia, unelte docile ale dictaturii de ieri, instrumente devotate ale carlismului şi ale antonescianismului apar acum ca arbitri în comisiile de epuraţie ale aparatului de stat".

Cronică măruntă

neală din partea lor şi atâta naivitate din partea noastră e greu de înţeles.

Când am văzut duminică Madoszul la tribună — continuă autorul — mi s-a părut că se mişcă mormintele româneşti şi se frământă în gropile lor, acoperite cu var, oasele martirilor noştri frânte şi mutilate de milenara criminalitate maghiară.

Învârteala cu Madoszul nu poate fi înghiţită de România sincer democrată. Noi avem nevoie de nervi pentru necazurile noastre. Invităm Madoszul să dispară cât mai are vreme. Nu vrem să-i mai auzim de nume!"

● La Târgu Jiu **se înfiinţează un lagăr de concentrare, în virtutea dispoziţiilor art. 2, 14 şi 15 din Convenţia de armistiţiu, care — se precizează într-un comunicat al Departamentului afacerilor interne — „impun guvernului şi înaltului comandament român internarea cetăţenilor germani şi unguri, desfiinţarea organizaţiilor pro-hitleriste de tip fascist şi arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război".**

● O evaluare **a pagubelor produse de bombardamentele asupra Capitalei în intervalul 4 aprilie - 24 august 1944: 3 500 imobile distruse total; 3 200 dărâmate parţial; 2 700 grav avariate şi 2 500 incendiate. Bombardamentele germane din 24-26 august au provocat următoarele daune: 270 clădiri distruse total; 250**

Bătălia pentru Ardeal continuă! Iuliu Maniu (x) în mijlocul unor voluntari ardeleni

Cronică măruntă

parțial; 220 grav avariate; 180 incendiate.

● Toți „malagambiștii **din Capitală și împrejurimi" sunt convocați la 15 octombrie la sala „Paladium" unde are loc „grandiosul concert de jazz și spectacol de music-hall al gloriosului „Jazz-Swing Ionescu-Sergiu Malagamba". Își dau concursul: Virginica Popescu, Colea Răutu, G. Trestian, Antonescu-Cărăbuș, Ovid Teodorescu; prezentare — Nae Roman și Mircea Șeptilici.**

● Prin decizia **primarului general al Capitalei, se înlocuiesc denumirile următoarelor străzi: Piața Benito Mussolini revine la vechea denumire de Piața Lascăr Catargiu; Piața Hitler — Piața Jianu; str. Viena — str. Wilson; str. Crimeea — str. Washington; str. Odessa — str. Londra; str. Breslau — str. A. (Parcul Cornescu); Piața Berlin — Piața Dorobanților; str. Benito Mussolini — str. N. Iorga.**

● Concertul **de deschidere a noii stagiuni a Filarmonicii are loc la 22 octombrie, în sala „Aro". Dirijează George Enescu; în program:** Simfonia a IV-a **de Ceaikovski,** Poemul pentru vioară și orchestră **de Chausson și** Poema română **de G. Enescu.**

● Au sosit **geamuri în Capitală! Comercianții sunt obligați să servească pe toată lumea și să treacă într-un registru special pe toți cei cărora le-au vândut geamuri.**

Viitorul, la 19 octombrie, invită la moderație în aceste momente de „verificare de conștiință". „Aceasta — scrie Paul Dimitriu în ziarul liberal — se traduce practic prin adeziunea noastră integrală și fără răstălmăciri la democrație. Să îndepărtăm invectiva și pistolul, aceste practici neumane care au lovit de moarte ideea democrată. Amintirea tragică a sfârșitului celor doi martiri ai democrației românești, I.G. Duca și Virgil Madgearu, ne îndreptățește suficient să urâm metodele neputincioase ale unor ființe mediocre".

Fiecare om — notează la rândul său Demostene Botez în *Desrobirea,* din 2 octombrie — este dator „să-și verifice conștiința, să-și facă un examen, să se situeze în viața noastră socială și politică, să-și fixeze punctul situației lui în orizont și cu bună credință, fidel convingerii lui și interesului colectiv, să iasă din pasivitate. Pe urmă — încheie autorul — să nu ne plângem că nu avem oameni sau că ne conduce un tip de sanatoriu".

Să mai reținem și faptul că, la 16 octombrie, Comisia de epurație a presei (președinte Em. Socor, membri: N.D. Cocea, N. Moraru, E. Serghie, Scarlat Callimachi, Ion Pas, N. Carandino, Cicerone Theodorescu) hotărăște „excluderea definitivă din presă" a unui prim lot de ziariști: Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Ilie Rădulescu, I.P. Prundeni, R. Seișeanu, Dem Theodorescu, Al. Hodoș, Romulus Dianu, Mircea Grigorescu, Toma Vlădescu, Eugen Titeanu, Emil Ciuceanu, D.I. Cucu, Niculae Roșu.

Cât sunt de definitive excluderile ca și orice fel de excomunicări, în afară de acelea hotărâte de mersul și verdictul istoriei o arată și elogiul pe care presa din anii 1990-1994, și nu numai ea, îl aduce lui Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Nichifor Crainic, Mircea Grigorescu, Dem Theodorescu ș.a.

Epurația este cerută de *Scânteia* din 9 octombrie și pentru Oficiul Național Cinematografic (O.N.C.), cel mai activ și mai periculos organ al defunctului Minister al propagandei naționale". Filmele produse aici — scrie ziarul comunist — „urmăreau toate același scop păcătos de îndemn la crimă și la nebunie colectivă, toate urmăreau defăimarea și insultarea Uniunii Sovietice și a armatei roșii".

În concluzie, O.N.C. „prin conducătorii ei s-a făcut vinovată de crimă de trădare împotriva poporului".

Personalitatea cea mai prezentă în toate ziarele — indiferent de „profilul ideologic" al acestora — este I.V. Stalin.

Scânteia deține, evident, monopolul tămâierilor. La 2 octombrie, începe publicarea unui lung serial (numai în această lună 28

Statuia lui Avram Iancu din orașul Târgu-Mureș, eliberat de forțele româno-sovietice

Și ele au plecat pe frontul transilvan

de episoade, nesemnate) cu „va urma" *Viața mareșalului Stalin*, în care biografia, faptele și gândirea politică ale conducătorului suprem sovietic sunt prezentate într-un ton ditirambic. „Stalin a fost pătruns de o credință fără de margini în geniul revoluționar al lui Lenin și a păsit pe calea lui Lenin. El n-a deviat niciodată de la această cale și, după moartea lui Lenin, continuă cu curaj și siguranță opera lui".

Dar să vedem ce se mai scrie (spune) despre mareșalul Stalin. Într-un discurs la Brașov — la o adunare populară organizată de P.N.Ț., „omagiind pe M.S. regele, pe mareșalul Stalin, armata rosie și armata română, exprimând devotament și credință în d. Iuliu Maniu, părintele poporului, de două ori salvator al Ardealului, care a adus țara pe drumul libertății și al independenței" — Mihai Popovici, vicepreședintele P.N.Ț., susține astfel „ideea națională": „Noi nu putem să transformăm țara într-un stat internațional. Statele sunt creații naționale, iar cel mai mare naționalist este mareșalul Stalin" *(Dreptatea*, 26 octombrie). Pledând pentru „revoluționarea logicii", Ath. Joja *(Gândul nostru*, 22 octombrie) îndeamnă la aprofundarea unor pasaje din „marele dialectician Stalin". Pentru Mihail Fărcășanu *(Viitorul*, 5 octombrie), Stalin este deținătorul „geniului politic" și al „unui simț practic remarcabil. Realismul său a depășit cu totul marginile mișcării comuniste ruse intrând în categoria marilor momente ale istoriei universale".

În fine, G. Călinescu *(Tribuna poporului*, 27 octombrie) glosează la chipul lui Stalin: „Izbitoare la mareșalul Stalin este seninătatea zâmbitoare care-i dă un humor venerabil ca unui indian de rasă cum era Tagore. Acest calm superior al ochilor este semnul bărbatului de stat clasic. Ultimele imagini ale mareșalului în uniformă — continuă autorul — ne aduc o fizionomie din ce în ce mai părintească, cu o privire timidă și pură".

...Ca o negură amețitoare ridicată cu mult înaintea stihiei care va urma, adularea conducătorului sovietic „formează" condeie și minți celebre pentru viitoarea proslăvire a liderilor comuniști autohtoni.

Și totuși să ne gândim cum era și pe alte meridiane. Ce scria în acele luni și în acei ani presa americană, engleză, apoi după eliberare cea din țările europene, inclusiv din țările vecine. Cum erau tratate regimurile anterioare. Istoria nu e un joc de amabilități, iar clipele grele ale istoriei — și un război pierdut era o astfel de clipă pentru țara noastră — sunt necruțătoare, oricât ar vrea unii, ulterior, să ceară socoteală pentru acele cuvinte. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

Nu se vinde nimănui mai mult de 10 metri pătrați de geamuri.

● Societatea **Anonimă Română de Telefoane comunică: În urma bombardamentelor din august, se găseau la 1 septembrie 14 563 abonați deranjați. Până acum [4 octombrie] au fost restabiliți 11 278 abonați.**

● Premieră **la teatrul „Barașeum"** — Potopul, **comedie dramatică în 3 acte de Berger, prelucrare de M. Sebastian, cu Beate Fredanov, Al. Finți, G. Mărutză, N. Tomazoglu, E. Seuro ș.a.**

Despre interpreta rolului principal, Silvian Iosifescu scrie în Tribuna poporului: **„D-na Beate Fredanov — decât că este o artistă în sensul deplin și rar al cuvântului, una din puținele artiste pe care le avem. Nici un gest, nici un ton fals. Totul dovedește fina înțelegere a rolului și marea putere de expresie".**

● Hotelul „Ambasador" **își redeschide „porțile primitoare — notează** Ultima oră — **pentru a continua un trecut de înaltă mondenitate și ireproșabilă ținută".**

● Fostul **guvernator al Băncii naționale a României, Mitiță Constantinescu, publică volumul** Continentul U.R.S.S., **„prima carte obiectivă, documentată, apărută după 23 august", după cum scrie** Scânteia.

ISTORIA ŞI ŞCOALA

ABONAMENT DE SUSŢINERE

Doamna învăţătoare pensionară **MARCELA L. ILIE,** din Ploieşti, este nu numai o pasionată cititoare a revistei noastre, de la primele ei numere, din 1967, ci şi o susţinătoare a *Magazinului istoric* şi a Fundaţiei.

„Revista *Magazin istoric* — ne scrie d-na Ilie — a constituit pentru statutul meu de cadru didactic şi ghid de turism un important manual istoric, atât în munca de la catedră cât şi în munca cu turiştii".

După ce evocă unele momente din viaţa d-sale şi a familiei d-sale (bunicul a căzut pe frontul din Moldova, aflându-se în plutonul comandat de Ecaterina Teodoroiu; *Magazin istoric,* nr. 7/1992), corespondenta noastră încheie: „Doresc să-mi menţin în continuare abonamentul de susţinere la *Magazin istoric,* pentru a contribui şi eu la sprijinirea revistei".

Mulţumiri şi felicitări pentru susţinere!

UN NOU ÎMPĂRAT ROMAN LA... BUCUREŞTI

De-a lungul timpului, în diferite puncte ale Capitalei (Herăstrău, Pipera, Colentina, Giuleşti etc.) s-au descoperit monede romane. Aceste descoperiri ies în întâmpinarea ipotezei istoricului Constantin C. Giurescu: „Este evident, prin urmare, că aici, la Giuleşti, în latura de nord-est a Bucureştilor, a fost o aşezare romană..., poate chiar o aşezare militară".

În 1966, tot pe teritoriul Capitalei, la Podul Constanţa, s-a găsit o nouă monedă romană, neîntâlnită până azi de către specialişti pe raza Bucureştilor. Piesa respectivă face parte acum din colecţia domnului profesor de matematică Ionescu Luchian.

În urma expertizei efectuată de domnul Gheorghe Poenaru Bordea, cercetător ştiinţific principal la Institutul de arheologie „V. Pârvan" din Bucureşti, s-a stabilit că este vorba despre o monedă din bronz emisă la Byzantion între anii 222 şi 235, în timpul împăratului Severus Alexander. Chiar singulară, această descoperire prezintă o importanţă deosebită: ea completează seria de împăraţi romani atestaţi numismatic pe teritoriul oraşului Bucureşti, iar Marcus Aurelius Severus Alexander (222-235) este împăratul care a manifestat o deosebită grijă faţă de provincia Dacia, prin acordarea titlului de metropolă oraşului Sarmizegetusa şi înfiinţarea acelui „Concilium Daciarum trium".

Fără a intra în detalii în legătură cu eventualele căi pe care această monedă a ajuns în spaţiul bucureştean, semnalăm această piesă unicat.

Nicolae PARASCHIV,
profesor de istorie, Bucureşti

PENTRU O COLECŢIE COMPLETĂ

Ne-a vizitat la redacţie un tânăr prieten al istoriei şi al revistei noastre, student la electronică al Universităţii din Piteşti **RADU NEAGOE,** care ne-a comunicat „oful" său: a încercat să-şi alcătuiască o colecţie completă *Magazin istoric,* dar îi lipsesc încă foarte multe numere.

Prin intermediul nostru, solicită sprijinul celor care au disponibile numerele care-i lipsesc. Acestea sunt: nr. 1-5/1967; 1, 5, 7-9/1968; 3/1969; 2, 11, 12/1970; 3/1971; 1-3, 7/1978; 2-6, 11/1979; 6/1980; 1, 8/1981; 4/1988; 6-9, 11, 12/1989; 1/1990; 9/1991.

Deci, cei care doresc să-l ajute pe tânărul electronist pasionat de istorie să-şi completeze colecţia sa *Magazin istoric* îi pot scrie pe adresa: *Radu Neagoe, str, Exerciţiu, bl D18, sc. B, ap. 12, Piteşti, Oficiul Poştal Piteşti 9, CP-20.*

UN URIAŞ

SUB CUPOLA ATENEULUI

Nicolae Iorga — oratorul. Iată un portret al marelui istoric cuvântând la Ateneul Român, văzut cu ochii unui elev de odinioară — Nichifor Crainic, pe când urma cursurile Seminarului teologic din Bucureşti. Evocarea este desprinsă din volumul memorialistic *Zile albe, zile negre* al lui N. Crainic, ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991:

„Pe deasupra, sosi şi ceasul când să-l vedem şi să-l auzim pe Nicolae Iorga. La Ateneul Român se comemora în seara aceea Andrei Şaguna, mitropolitul ortodox al Ardealului. Va vorbi el! Corul seminarului, care îşi avea faima lui, trebuia să poleiască aerul serii cu cântece religioase şi ardeleneşti. Sub cupola Ateneului fremăta o lume gata de extaz şi de delir. Ne-am terminat programul şi ne-am coborât în sală, ocupând spaţiile de lângă lojile vecine cu scena. Aveam să-l văd de-aproape. În aşteptare, s-a făcut deodată linişte neclintită. În sfârşit, iată-l! E peste măsură de înalt, parcă n-ar fi om ca noi. Capul chelit de timpuriu parcă e tot numai frunte. O barbă neagră ca pana corbului îi flutura pe piept. Ochii enormi descarcă foc printre clipirile repezi ale genelor. Braţele lungi de-ar putea să cuprindă întregul public din sală tremură nervoase de timiditate sau de nerăbdare. În totul, o figură de uriaş care coboară aici, printre noi, din legenda de aur a geniilor. Sala, ridicată în picioare, la apariţia lui, aclamă vijelios. Un braţ îi tremură acum ridicat în aer pentru a o pacifica. Glasul irumpe stăpânitor din misterul negru al bărbii. Ce fel de comemorare e aceasta, care nu-ţi dă răgaz nici să răsufli, necum să contempli personalitatea evocată? Un curent de vijelie te zguduie, te smulge, te ridică şi te coboară, te asvârle într-un văzduh, unde nu mai găseşti nici un reazem sufletului. Un torent de vorbe răpăie şi ropotă ca ploaia năprasnică din ruptura norilor, ideile fulgeră, imaginile bubuie ca tunetul, apostrofele cad ca trăsnetul. Din această învălmăşeală a elementelor, rostogolite unele într-altele de o forţă haotică, se lămureşte în pâlpâiri vaste de fulger, ca faţa lui Moise pe Muntele Sinai, figura suprafirească a lui Şaguna, eroul care a dat Ardealului tablele legii româneşti. E cu neputinţă să stai şi să judeci spusele oratorului, ele se toarnă în tine ca un foc violent care te arde şi te sileşte să fii de acord fără să mai gândeşti. Din toate ascunzişurile misterioase ale fiinţei tale se ridică o singură pornire ca un vârtej de aprobare: aşa este! Altfel nu poate să fie!

Auzindu-l întâia oară pe Nicolae Iorga, mărturisesc că era aproape să leşin: mi-am înfipt mâinile în balustrada de pluş roşu a lojii lângă care mă aflam, de frică să nu zbor prin aer. Vedeam un om în carne şi oase, singurul care vorbea cu avalanşele vulcanice ale profeţilor din Biblie. Era încarnarea lor. Profetul înveşmântat în măreţie şi groază al vremii noastre. Sub semnul lui uriaş s-a desfăşurat această vreme".

Soluţia careului
Mituri şi
tradiţii româneşti

ZANAZANELOR — OUĂ —
BREZAIA — RR — BUMBI —
EN — I — PERIUTE — D —
LER — ANN — VIU — AN —
STD — PANN — OS — OEZE
— FI — COTURNI — MIC —
A — IR — ILEANA — SURSE
— ELTI — ALBINA — FATA

Soluţia jocurilor
din numărul trecut:

p. 75: FENICIENI (ÎN—E—I/
C—ÎN — EF)
p. 79: CALLATIS (CA—L
—LAŢI — S)

INSTITUŢIE MEDIEVALĂ

(Monoverb: 5 - 10)

EE

(K K)

Gheorghe BRAŞOVEANU

CITITORII SCRIU ISTORIE

Octombrie 1944 - octombrie 1994

POVESTESC VETERANII

În urmă cu 50 de ani, la 25 octombrie 1944, trupele române — în cooperare cu unități ale armatei sovietice — au eliberat ultimul colț de pământ românesc, alungând inamicul hitleristo-horthyst dincolo de hotarele patriei.

Dar pentru români, războiul nu se sfârșise. Fiii țării în uniformă militară au continuat luptele pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și a unor localități din Austria, plătind un greu tribut de vieți pentru idealurile păcii și libertății. În țară, cei rămași la locurile de muncă, la vetrele lor, au dus greul asigurării luptătorilor cu tot necesarul frontului, suportând, cu același eroism, privațiunile impuse de război.

După cinci decenii, amintirea eroilor este neștearsă în sufletele urmașilor. Faptele lor de eroism, sacrificiile umane și materiale cu care a fost purtat războiul până în ziua Victoriei, sunt pentru urmași nepieritoare pagini de îmbărbătare și pioasă cinstire.

Magazin istoric și-a păstrat întotdeauna deschise paginile sale, în cei peste 27 ani de apariție, cinstirii eroismului înaintașilor, a tuturor celor ce nu și-au precupețit viața, când țara i-a chemat sub arme, să-i apere hotarele.

Pentru neuitarea faptelor de vitejie ale veteranilor am publicat și vom publica evocări și documente primite de la participanții la bătăliile armatei române, de la urmașii acestora, de la toți cei care cercetează aceste pagini de glorie ostășească.

Chiar dacă multe din aceste scrisori sosite pe adresa rubricii noastre *Povestesc veteranii* nu sunt în întregime publicabile — fie prin caracterul lor strict personal, fie prin dimensiunile mult prea mari pentru spațiul tipografic de care dispunem, fie prin redactare — noi le așteptăm, le primim și le citim cu interesul și cinstirea cuvenite unor astfel de mărturii venite din ani de grele încercări pentru țara și poporul nostru și le păstrăm cu respect în arhiva noastră. Acum, înainte de a parcurge relatările pe care le-am selectat pentru ediția din acest număr a rubricii, să mai consemnăm câteva dintre corespondențele primite în ultimul timp.

Astfel, dl. colonel (r) **NICOLAE P. BĂLTEANU,** din *Craiova,* ne trimite noi (și multe) pagini din însemnările d-sale din campania din Est: retragerea din Basarabia (în iunie 1940), trecerea Prutului și primele lupte din iunie 1941, alte misiuni executate cu batalionul pe care-l comanda (Batalionul 3 din cadrul Regimentului 10 vânători) etc. etc. D-l Bălteanu evocă, de asemenea, faptele de eroism ale subloçotenentului Cerneavschi Iulius și ale locotenentului Smochină Alexandru.

Dl. **ANTON CONSTANTINESCU,** din *Buzău,* luptător în batalionul de transmisiuni al Corpului vânătorilor de munte, ne scrie despre câțiva ofițeri pe care i-a cunoscut în timpul războiului: generalul Gh. Avramescu, colonelul Mircea Mărcoiu și locotenentul în rezervă Ion Ciora. Dl. **VIRGIL GRAMA,** din *Bistrița,* este unul dintre supraviețuitorii retragerii din Crimeea — despre care ne relatează, în completarea celor publicate de noi în nr. 7, 8/1992.

Dl. **ION MAFTEI,** din sat *Slobozia, com. Sirețel, jud. Iași,* ne trimite o fotocopie după Ordinul de zi nr. 177, semnat de generalul Gh. Avramescu, în care este citat pentru participarea la bătălia dintre Nipru și Marea de Azov.

În fine, primim în continuare opinii contradictorii în legătură cu înființarea diviziilor „Tudor Vladimirescu" și „Horea, Cloșca și Crișan", din foștii prizonieri români în U.R.S.S. În acest registru se înscriu cele ce ne trimit d-nii locotenent (r) **FILIP N. RĂDULESCU,** din *com. Brănești, jud. Dâmbovița,* **IOAN CRĂCIUNESCU,** din *satul Căpâlnaș, com. Girchiș, jud. Arad,* și colonel (r) **GHEORGHE GHINEA,** din *București.*

Tuturor celor care ne-au scris le mulțumim și așteptăm noi relatări de la cititorii noștri — veterani de război.

Maiorul-erou EMIL CORNESCU

Dr. Gh. ŢUŢUI, veteran de război

În ziua de 4 mai 1945, pe liziera de nord-est a satului Hostisova (Moravia) a căzut la datorie ca un brav erou comandantul bateriei 6 de obuziere, Emil Cornescu.

Îl cunoscusem în iarna anului 1942, când îndeplinea funcţia de ofiţer instructor de specialitate la bateria 2 elevi, a Şcolii de subofiţeri de artilerie din Piteşti. Avea gradul de locotenent şi adesea îndeplinea şi funcţia de locţiitor al comandantului de baterie. L-am reîntâlnit în iarna anului 1945 pe frontul din Cehoslovacia, după luptele de la Rojniava, când, urmând ordinele sale, bateria 2 tunuri, pe care o comandam în acel moment, a evitat ambuscada pregătită de hitlerişti în pădurea dintre Lescoveč şi Paskova.

Atunci Cornescu îndeplinea funcţia de ofiţer cu transmisiunile pe regiment. Era apreciat de superiori, iubit de camarazi şi respectat cu veneraţie de subalterni. A lăsat în amintirea celor ce l-au cunoscut o imagine luminoasă, în care pregătirea profesională excelentă se îmbina armonios cu dragostea de oameni şi iubirea de patrie. La 1 aprilie 1945 Cornescu Emil a fost avansat la gradul de căpitan şi numit comandantul bateriei 6 obuziere. Câteva zile mai târziu, bateria, împreună cu alte subunităţi ale Diviziei 3 infanterie, a fost angajată în lupte grele pentru ocuparea poziţiei întărite din zona Cičmany-Zliechov aflată în Munţii Tatra Mică, pe şoseaua Trencin-Zlin. Această poziţie era dominată din trei părţi de înălţimi de piatră împădurite: 853 m la sud-vest, 1 214 m la nord şi 1300 m la nord-est. În sectorul nostru de atac, între cota 1 214 şi 1 300 se ridica un platou de piatră de circa 1 000 m pe care inamicul îşi instalase armamentul greu cu care interzicea orice încercare de pătrundere în dispozitiv, constituind un adevărat scut protector pentru cele două localităţi.

Configuraţia terenului, net avantajoasă adversarului, şi mai ales lipsa de drumuri, a obligat marea unitate românească să-şi organizeze ofensiva prin asaltarea poziţiei inamice de către eşaloane mai mici formate din câte un batalion de infanterie cu sprijin de artilerie. Bateria comandată de căpitanul Cornescu a fost afectată batalionului căpitan Zgarbură din Regimentul 92 infanterie, alături de care a luptat până la sfârşitul lunii aprilie, obţinând rezultate din cele mai bune. Despre aceste rezultate un raport al Regimentului 6 artilerie către eşaloanele superioare scrie: „Tânărul căpitan [Cornescu] a dat dovadă de mult curaj, spirit de sacrificiu şi înalte virtuţi ostăşeşti", iar Jurnalul de operaţiuni al Regimentului 6 artilerie consemna la 22 aprilie 1945: „În ziua de 22 aprilie bateria comandată de căpit. Cornescu a executat un ciocan de foc pe cota 853, după care Regimentul 4. dorobanţi s-a avântat în atac şi până spre prânz a reuşit să cucerească cota şi satul Cičmany".

Starea de spirit a tânărului căpitan, angajat într-una din cele mai grele lupte din primăvara anului 1945, răzbate şi din scrisorile sale către familie. Astfel, la 17 aprilie 1945, înainte cu 5 zile de a participa la lupta decisivă pentru localitatea Cičmany, Cornescu scria acasă: „De la 1 aprilie sunt căpitan, dar ce e mai rău e că nu am galoane să-mi pun la toate hainele. De-abia am făcut rost pentru tunică.

...Eu sunt sănătos şi tare ca piatra, aşa cum m-a făcut mama". Alteori cuprins de dorul de casă îşi exprima regretul că din nou trandafirii vor începe să îmbobocească şi să înflorească fără ca el să-i vadă. „Din nou se va aranja grădina fără mine". Era parcă o presimţire a celor ce avea să se întâmple peste puţin timp. Despre acest moment relatează cu precizie specifică documentelor militare Ordinul de zi al Regimentului 6 artilerie din 6 mai 1945, din care citătm: „În bătălia pentru regiunea Zlin, în ziua de 4 mai, mergând cu primele elemente ale infanteriei, căpitanul Cornescu ajunge pe liziera de nord a satului Hostisova, strecurându-se printr-un baraj de artilerie. La ora 12 inamicul deslănţuia un puternic contraatac sub focul căruia puţinii infanterişti cedează şi inamicul face progrese ameninţând satul Hostisova şi flancul Diviziei 3. În această situaţie deschide focul cu arme automate şi căpitanul Cornescu cu grupa sa de comandă, oprind înaintarea inamicului. Dar atacul este reluat la ora 12.40 cu o puternică susţinere de artilerie. Dar şi acesta este oprit. În cursul celui de-al treilea asalt, declanşat după o puternică pregătire de artilerie, căpitanul Cornescu este lovit de două proiectile şi inamicul ocupă poziţia de pe creastă. Dar era prea târziu, infanteria română instalată în dispozitiv a respins şi acest ultim asalt şi a evacuat corpurile celor decedaţi în această luptă".

Încheierea acestui Ordin de zi precizează: „Căpitanul Cornescu Emil a căzut ca un erou în ziua de 4 mai 1945, ora 14.00, înaintea liniei întâia a infanteriei, răpus de două obuze care l-au lovit în piept şi în cap. Pentru fapta sa eroică, căpitanul Cornescu este propus să fie avansat, post mortem, la gradul de maior şi decorat cu Ordinul «Mihai Viteazul»".

ORA DE ISTORIE

ANDREI CIURUNGA

EXILAT	↓	PIAŢĂ ROMANĂ	↓	ISTORIE ...LA ZI	↓	METAL... DE EPOCĂ	↓	
CRONICARI		OSÂNDA LUI ŢEPEŞ		DACIA DE AZI		CAP DE CRAI !		
→		↓		↓		↓		
ARMA DICTATURII →								
PERIOADĂ ISTORICĂ								
→			MIHAI RĂDUCU →			CUCERITORUL DACIEI		
CAPABILĂ →					SENS INFINIT !	↓	A CINSTI EROII	
MĂSURA LUI CUZA								
→			A DAT FOC ROMEI →		↓		↓	
			A ŞEDEA					
A ŞOVĂI		PAŞA LUI MIHAI →	↓					
→		ZILE ROMANE			TITULATURĂ DOMNEASCĂ →			
		↓			PLATOŞĂ			
SFARŞIT DE BLOCADĂ! →				ARUNCAT LA RUBICON →	↓			
TRASE DE DIPLOMAŢI								
→			PRIMITĂ ÎN LUPTE →					

DIALOG CU CITITORII

COLOCVIU DRACULA

În zilele de 26 şi 27 august a.c., la Centrul de cultură Bran, din com. Bran, jud. Braşov, s-au desfăşurat lucrările celei de-a doua ediţii a colocviului-dezbatere „Dracula".

Organizat de Ministerul culturii, Direcţia pentru administrarea centrelor de cultură, Direcţia generală pentru protejarea şi valorificarea patrimoniului cultural naţional, Centrul de cultură Bran-Castelul Bran, colocviul a reunit istorici, ziarişti, muzeografi, cadre didactice, realizatori radio şi televiziune etc. care au dezbătut o variată problematică legată atât de personalitatea voievodului Vlad Ţepeş cât şi de legenda lui Dracula.

Cu participarea unor cadre de conducere din Ministerele culturii şi turismului a fost discutată şi posibilitatea mai bunei valorificări din punct de vedere turistic a complexului muzeal Bran, respectându-se adevărul istoric dar satisfăcând, totodată, şi curiozitatea vizitatorilor — mulţi dintre ei străini — de a lua contact cu universul legendarului Dracula.

În încheierea primei zile a colocviului a fost prezentat un concert de muzică medievală, susţinut de studioul de muzică veche (solistă Georgeta Stoleru) şi a avut loc premiera filmului T.V. Astă seară se întoarce Dracula **(scenariul şi regia Ion Puiu Stoicescu).**

Redacţia Magazin Istoric **a fost reprezentată de dl. Ioan Lăcustă.**

ÎNTRE DOUĂ MUZE

DI. IONUŢ ŢENE, din Cluj-Napoca, **student în anul IV al Facultăţii de istorie din acest oraş, ne trimite volumul său de versuri (debut)** Bal ca-n iad, **tipărit de Editura „Zalmoxis" din Cluj-Napoca în 1993.**

Îl felicităm pe tânărul nostru cititor pentru reuşita sa şi pentru dăruirea cu care slujeşte atât Muzei Clio, cât şi suratei ei, Euterpe.

DONAŢIE: PRIMUL NUMĂR DIN MAGAZIN ISTORIC

Bucuriile cititorilor noştri sunt şi bucuriile noastre.

Iată, astfel, dl. IOAN ROŞU, din Lovrin, jud. Timiş, **ne împărtăşeşte bucuria surprizei pe care a avut-o când a primit gratuit un exemplar din nr. 1/1967 care-i lipsea din colecţie. Frumosul gest se datoreşte d-lui HAIDEMAC GHEORGHE OSTĂCHIOAIA, din** Bucureşti, **care şi-a exprimat dorinţa (publicată de noi în nr. 6/1994) de a-i ajuta pe cititorii care doresc să-şi completeze colecţia, trimiţându-le numere pe care d-sa le are în plus.**

Gesturi deosebit de elocvente, izvorâte din preţuirea pentru istorie şi pentru Magazin istoric, **care-i uneşte pe cititorii noştri, peste distanţe şi vârste.**

LA SÂNNICOARĂ

DI. GEORGE GEORGESCU, din com. Şuici, jud. Argeş, **ne comunică o fotografie-document legată de un monument istoric din sec. XIV: turnul bisericii Sânnicoară din Curtea de Argeş.**

Biserica a fost construită în jurul anului 1369 de doamna Clara, a doua soţie a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), spre a-i servi de capelă. De la 9 mai 1381 a devenit biserică episcopală pentru ritul latin, iar spre 1600 a fost adaptată ritului ortodox.

După bătălia de la Argeş dintre austrieci şi turci (24 august 1789) biserica a rămas pustie, degradându-se. Imaginea ruinelor ei s-a păstrat în Album Valaque, Paris, 1843, **într-o acuarelă a lui H. Trenk din 1861 şi într-o fotografie (în imaginea alăturată) din vara lui 1868 executată, probabil, de C. Pop de Szathmari. În acel an 1868, turnul de la Sânnicoară „se ţinea" încă. În deceniile următoare însă s-a distrus aproape complet, din cauza intemperiilor.**

Fotografia a fost reprodusă în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, **din 1942.**

ISTORIE AGRARĂ

Între 23 şi 27 august 1994, la Bacău, a avut loc cel de-al XIV-lea Simpozion naţional de istorie şi retrologie agrară a României. Simpozionul de la Bacău a avut şi un caracter jubiliar, marcând împlinirea a 25 ani de la prima reuniune a istoricilor agrari din România, desfăşurată la Cluj-Napoca, în 1969.

Precizăm că retrologia agrară studiază experienţa umană acumulată în legătură cu preocupările de actualitate sau de viitor ale omenirii în domeniul agrar.

REVISTĂ ELEGANTĂ

Urmărim de câteva luni, cu multă plăcere, bilunarul Bucureşti Match **nu numai pentru eleganţa prezenţei, dar şi pentru originalitatea subiectelor cu multe ramificaţii în istorie.**

Hârtia şi cartonul pentru tipărirea acestui număr, precum şi diferenţa de costuri pentru menţinerea preţului abonamentelor la nivelul anterior se datorează donaţiei primite de la Fundaţia Soros pentru o Societate Deschisă.

CONTENTS (Romanian History) **I. Simionescu** Everything for the People • **R.R. Rosetti** Romanian Army • **M. Rotaru** The Military Topographical Service — 135 Years. • **D.C. Giurescu** 1945. The Russians dismantle the Home Forces of Romanian Army • **P. Cernovodeanu** The carrying away of Bukovina in Unknown Documents 1775 • **E. Latham jr.** 1938-1941. English and American Journalists in Bucharest • **M. Cruceanu** Romanians' History in Luxembourg • **B. Murgescu** Constantin Cantemir's Reign (1685-1693) • **G.G. Mârzescu** I.I.C. Brătianu visits Transylvania • **H. Zalis** Jewish Contributions to the Romanian Spirituality • **D. Hîncu** The Romanians in Unpublished Documents from Wien (II) • **E. Hagi-Mosco** A Romanian Adventurer from the Beginning of the XXth Century • In Bucharest, 50 Years Ago.

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Simionescu** Les regards et l'âme vers le peuple • **R.R.Rosetti** L'armée roumaine • **M. Rotaru** Le service topographique de l'armée a 135 ans • **D.C. Giurescu** 1945. Les Sovietiques démembrent l'armée • **P. Cernovodeanu** L' enlèvement de Bukovine (1775) dans des documents inédits • **E. Latham Jr.** 1938-1941. Des journalists britanniques et américans à Bucarest • **M. Cruceanu** L'histoire des Roumains au Luxembourg • **B. Murgescu** Le règne de Constantin Cantemir (1685-1693) • **G.G. Mârzescu** I.I.C. Brătianu en Transylvanie • **H. Zalis** Des contributions juives à la spiritualité roumaine • **D. Hîncu** Les Roumains dans des documents viennois (II) • **E. Hagi-Mosco** L'aventurier roumain au debut du XV-ème s. • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. Симионеску** Взглядом и душой к народу • **Р. Р. Росетти** Румынская армия • **М. Ротару** Военной топографической службе — 135 лет • **Д. К. Джуреску** 1945. Советские власти раздробляют армию • **П. Черноводяну** Неопубликованные документы о похищении Буковины (1774) • **Е. Латам Мл.** 1938-1941. Английские и американские журналисты в Бухаресте • **М. Кручану** История румын в Люксенбурге • **Б. Мурджеску** Господство Константина Кантемира (1685-1693) • **Г. Г. Мырзеску** И. И. К. Брэтиану в Трансильвании • **Х. Залис** Еврейский вклад в румынское духовенство • **Д. Хынку** Румыны в венских документах (II) • **Е. Хаджи-Моско** Румынский авантюрист начала XIX-ого века • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Simionescu** Mit den Blick und das Herz zum Volk • **R. R. Rosetti** Die rumänische Armee • **M. Rotaru** Das militärisch-topographische Amt - 135 Jahre alt • **D.C.Giurescu** 1945. Die Sowjete zerstrickeln die Armee • **P. Cernovodeanu** Bukowinas - Raub (1775) in diplomatische Urkunden • **E. Latham Jr.** 1938-1941. Englische und amerikanische Journalisten in Bukarest • **M. Cruceanu** Die rumänische Geschichtwissenschaft in Luxemburg • **B. Murgescu** Dimitrie Cantemir Herrschaft (1685-1693) • **G.G. Mârzescu** I.I.C. Brătianu in Transylvanien • **H. Zalis** Jüdische Beiträge zur rumänischen Geistigkeit • **D. Hîncu** Rumänen in Wiener Quellen (II) • **E. Hagi-Mosco** Ein rumänischer Abenteurer am Anfang des XIX Jahrhundert. • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **I. Simionescu** Con Las miradas y el alma hacia el pueblo • **R.R. Rosetti** El ejército rumano • **M. Rotaru** El servicio topográfico militar — 135 años • **D.C. Giurescu** 1945. Los soviéticos desmiembran el ejército • **P. Cernovodeanu** El rapto de Bucovina (1775) en documentos diplomáticos inéditos • **E. Latham Jr.** 1938-1941. Periodistas ingleses y norteamericanos en Bucarest • **M. Cruceanu** La historia de los rumanos en Luxemburgo • **B. Murgescu** El reinado de Constantin Cantemir (1685-1693) • **G.G. Mârzescu** I.I.C. Brătianu en Transilvania • **H. Zalis** Contribuciones judias a la espiritualidad rumana • **D. Hîncu** Rumanos en documentos inéditos vieneses (II) • **E. Hagi-Mosco** Un aventurero rumano a comienzos del s. XX • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX **Lei 650**

UN VIITOR SIGUR
PRIN

SINGURA POLIȚĂ DE ASIGURARE CE VĂ ACORDĂ NUMEROASE AVANTAJE ȘI VĂ IMPLICĂ ÎN LUAREA DECIZIILOR

ASIGURAREA MONDRAGON S.A.

CAPITAL SOCIAL: 4.125.000.000 LEI

ATENȚIE!

CU 25.000 LEI DEVENIȚI POSESORUL UNEI POLIȚE CARE VĂ POATE SCHIMBA VIAȚA

magazin istoric